

yemen ah yemen

"Ve sizler, Allah şahittir ki her şeyi yaptınız, hatta imkânsızları dahi yaptınız!"

MEHMED NİYAZİ

ÖTÜKEN

Mehmed Niyazi

YEMEN!
AH YEMEN!...

(Roman)

Mehmed Niyazi
YEMEN! AH YEMEN!...

YAYIN NU: 575
EDEBÎ ESERLER: 260

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
1206-34-003178

ISBN ISBN 978-975-437-484-1

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 80060 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 Faks: (0212) 251 00 12

Ankara İrtibat Bürosu:
Yüksel Caddesi: 33/5 Kızılay - Ankara
Tel: (0312) 431 96 49

İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr
www.facebook.com/otukennesriyat
http://twitter.com/otukennesriyat

Kapak Tasarımı: grataNONgrata
Dizgi - Tertip: Ötüken
İstanbul

Yemen Şehitlerine…

YEMEN ÇÖLÜ; nasıl bir ölü uykusundasın ki bunca şehidin kanı seni yeşertemedi. Anaların, gelinlerin ve nice yetimlerin ıssız yerlerde döktükleri gözyaşları yağmur olup üzerine yağsaydı, bağrından ormanlar fışkırırdı. Halâ derin bir sükût içindesin; bir dile gelsen, neler anlatırsın, neler...

Ufuklardan ufuklara esen rüzgâr; nereden gelip nereye gittiğin bilinmez. Bazen ılık bir nefese dönüşür, kumları okşar, insanlara hayat sunarsın; bazen gazabın tutar, çığlık çığlığa bölünür, dünyayı cehenneme çevirir, masumlara mezar olursun. Ne boğup attıklarının, ne de yetim bıraktıklarının bir hıçkırığını bile sinende taşımazsın. Sen ne gaddarsın!

Ey göz alabildiğine uzanan Büyük Türk Mezarlığı! Nice genç evlâtları yuttun. Onların da hevesleri, arzuları vardı. Akşam güneşinin altında daldığın derin hülyaların-

da ne korkunç çığlıklar gizli! Etleri, kemikleriyle besleyerek bağrında büyüttükleri kayın ağaçlarının dallarında gecenin sessizliği matemlerin en içlisini dokuyor. Gün ağarırken kimbilir kaç bülbül feryadlarını dile getiriyor!....

Çöl hayatı zalim ve sinsidir;
zaten bu ikisi ikiz kardeştir

MAYISIN ortaları olmasına rağmen gündüz yolculuk yapmak imkânsızdı; güneş ikindiye kadar çöle mızrak gibi saplanır, kilometrelerce uzanan Tehame Çölü'nün soluduğu alevler nefesi tıkardı. Bunun için askerî mühimmat, buğday, şehriye, makarna, su dolu kırbalarla yüklü iki yüz civarında deve, at, katırla akşam üstü yola çıktılar. Tabura ve kervana kılavuzluk etmek amacıyla San'a'dan gelen birlikten bir hecin[1] süvari mangası Mülazım [2] Ali'nin kumandasında en önde gidiyor, diğerleri de peşlerinden geliyordu.

Celâleddin'in Hudeyde'de kalan Mehmed ile vedalaşması oldukça duygulu olmuştu. Harbiye'den sonra her ne kadar Celâleddin Samsun'da, Mehmed ile Rahmi Halep'te ilk yıllarını geçirmişlerse de, burası ne Samsun, ne de Halep'ti; insanlar, coğrafya, hayat bambaşka idi. Kimbilir hikâyelerini dinledikleri olaylara benzer neler yaşayacaklardı!

Seyrek sarı ot kümeleriyle benek benek örtülmüş kum tepelerinin arasında yürüyorlardı. Hudeyde'den birkaç kilometre uzaklaştıktan sonra tepecikler, çalılar silindi, bomboş bir düzlük başladı.

Ufukta hafif bir koyulukla belli olan, Hicaz çöllerinden başlayıp Hind Okyanusu'na kadar Kızıldeniz'e paralel uzanan dağlar sanki onlar adım attıkça geriye doğru kayıyorlardı. Bu yol, Yemen topraklarında şehirler arasındaki en işlek yoldu. Her isyanda, her birlik değiştirmede askerler, ihtiyaçları götüren kervanlar buradan gelip gitmelerine rağmen görünürde yol diye bir şey yoktu; her şeyi silip süpüren rüzgârın önünde yumuşak, uysal kumlara bırakılan izler u-

[1] Tek hörgüçlü, ince uzun bacaklı hızlı koşan deve.
[2] Teğmen.

zun süre dayanmıyordu. Yolcuların nerede olduklarını belirleyebilecekleri hiçbir nirengi noktası da bulunmuyordu. Ne dere, ne tepe, ne de ağaç vardı... Yüreklere ürküntü veren, uzay gibi derinleşen uçsuz bucaksız bir sessizlikte, boz renkli yeknesaklığı insana gına getirten bir çölde tozu dumana katarak gidiyorlardı.

Ayakların altında ezilen bu kumlar nice zalimliklerin kaynağıdır. Bünyelerinde üretip, besledikleri haşereler, mikroplar bin türlü hilelerle dev gibi avını kumlara yıkar; önce onun teri, sonra kanıyla susuzluğunu giderir; ardından da cesediyle beslenir... Çöl hayatı zalim ve sinsidir; zaten bu ikisi ikiz kardeştir. Nice ölüm çığlıklarıyla örülmüş bu sessiz dünyada yaşayabilmek için, buranın tabiatı insanın kanına işlemiş olmalıdır. Biraz yabancılık mazlum görünen bu âlemi vahşileştirir; muhatabını da kurbanlıklara dönüştürür.

Batı ufkunda bir damlacık kızıllık kalmayınca, ışıl ışıl yıldızlar bütün haşmetleriyle göründüler. Gökte ışık cümbüşü, çölde alacalık hâkimdi. Karanlığın çökmesinden beri uzun zaman geçmesine rağmen, çöl gündüz emdiği güneşin alevlerini adeta durmaksızın püskürtüyordu.

Yürüyenlerin arasındaki Mustafa hava yerine erimiş, kızgın kurşunu andıran ağır, katı bir maddeyi içine çektiğini zannetti; sırtından göğsüne doğru sanki bir bıçak saplandı; sol elini kalbinin üstüne koyup sendeledi; ayakları birbirine dolaştı ve kumlara yığıldı. Karaya vurmuş bir balık gibi ağzını birkaç kere açıp kapadı. Yanındakiler "Kumandana haber verin! Kumandana haber verin!" diye telâşlı telâşlı bağırınca, koşarak yanlarına gelen Mülazım Celâleddin çömeldiğinde Mustafa'nın gözleri yıldızlara çakılmıştı. Matarasından avucuna su döküp yüzüne serpmesi boşunaydı.

Mustafa'ya arkadaşları korkuyla bakıyorlardı. Hemşehrisi, onun gibi Kadınhanılı olan Adil ise bir başka türlü bakıyor, sanki bir kazaya beraber uğramışlar da şans eseri şimdilik kendisi kurtulmuştu. Fakat çocukluk arkadaşında kaderini görüyordu. Burası Yemen'di; giden gelmezdi. İşte ilk fireyi vermişlerdi; ona sıra ne zaman gelecekti!..

Buğday çuvallarının yüklü olduğu bir devenin üzerine Mustafa'yı sırt üstü yatırıp urganla sıkıca bağladılar. Yola koyuldular. Devenin her adım atışında Mustafa'nın başı sallanıyordu.

Birkaç köpek havlamasının dışında, yıldızları silinmiş, doğusuna hafif alev vurmuş gök kubbenin altında uyuyan Bacil'de bir canlılık belirtisi görünmüyordu. "Ariş" denilen, dura sapları örülerek yapılmış, gelişigüzel serpilmiş evlerin ortasında bulunan kâgir binanın önüne geldiler. Kapının üstünde "Bacil Nahiye Müdürlüğü" tabelâsı asılıydı. Hükümet Konağı'nın yanında, önlerinde nöbetçiler dikilen iki binadan biri jandarma kışlası, diğeri de karakoldu. Bu iki yapıyı diğerlerinden ayıran tek fark biraz daha büyük olmalarıydı.

Subaylar birliklerine istirahat verdiler; yükleri indirilen develer çöktürüldü, atlar ve katırlar bir araya getirildi. Dinlenen çok sayıda hayvanın gövdesinden yayılan keskin koku havaya karışıyordu.

Askerler sağa sola koşmaya, köpekler havlamaya başladılar; çünkü iki yerde kuyuların bulunduğunu fark etmişlerdi. Başlarındaki itişme kakışmayı önlemek için bölük kumandanları olaya müdahale etmek ihtiyacını duydular. Bir kuyunun başında Mülazım Celâleddin'i, diğerinde Mülazım Ali'yi görevlendirdiler.

Gün ağarıyor, uzaktaki kıraç tepeler, çakıllı vadiler ortaya çıkıyordu. Kaplarla suya gitmeye hazırlanan kadınlar görünmeye başlayınca subaylar askerleri kuyulardan uzaklaştırdılar.

Çağırdıkları imam kısa zamanda Mustafa'yı yıkadı; birkaç subayla on kadar asker namazını kılıp, hükûmet konağının arkasındaki mezarlığa defnettiler. Gözünden yaş eksilmeyen Adil herkes gittikten sonra bir süre daha orada kaldı; mezarın başına siyah bir taş yerleştirdi.

Nahiye Müdürü iki binbaşıyı evine kahvaltıya götürdü. Subaylar askerlere yarım ekmekle birer baş soğan dağıttılar.

Güneş bir ağaç boyu yükseldiğinde bile dehşetini duyuruyor, askerler hükûmet konağının, jandarma kışlasının, karakolun gölgesinde akşamı bekliyorlardı.

Adil, yalnız başına mahzun mahzun oturuyor; Mustafa ile geçirdiği günler, çelik çomak oynadığı çimenler, koştukları yollar gözünün önüne geldikçe yaşlarını tutamıyordu. Hele "Zeliha Teyze" dediği annesinin nasıl feryat edeceğini düşündükçe acısı derinleşiyordu.

Bacil'den de akşam üstü hareket ettiler. Adil, her adım atışında Mustafa'dan uzaklaşmanın acısını duyuyordu. Mustafa ile aynı mahallede doğup büyümelerine rağmen onun gerçek kişiliğini askerlikte tanımıştı. Asker ocağında ana, baba, hısım akraba olmadığından bakışlar sadece arkadaşın üzerinde yoğunlaşır, duygular ve ruhlar barışıksa, hepsinin yerini alırdı. Bunun için asker arkadaşı başkaydı. Zeliha Teyze, onları uğurlarken nasıl da içli bir sesle "Birbirinizden ayrılmayın!" diye bağırmıştı. Kısmet olup eve dönerse, onun yüzüne hangi yürekle bakacaktı... Başka oğlu yoktu; iki kızı vardı. Kocasını yıllar önce yitirmişti; tek dayanağı Mustafa idi...

Çöl silinmeye yüz tuttuğu sırada hafif meyilli bir arazide tırmanıyorlardı. Arkalarında bıraktıkları kum denizi kül rengi koyulaşırken, gökyüzünde yıldızlar parlaklaşıyordu. Herkes ayrı bir âlemde yaşıyordu; kimisi annesiyle, kimisi kundaktaki yavrusuyla göz gözeydi...

Devamlı hafif meyilli yokuş çıkıyor, artan rüzgârın serinleştiğini, iklimin değiştiğini hissediyorlardı; ama bu onlar için derman olmuyordu. İyice takattan düşmüşlerdi; ne çare ki yürüyeceklerdi; başka seçenekleri yoktu.

Hacil'in biraz dışındaki kışlanın bahçesine geldiklerinde subaylar birliklerine değişik yerlerde istirahat verdiler. Gün ağarmaya başladıkça karşıdaki tepeciğe doğru uzanan ilçe ortaya çıkıyordu. Bacil'i görenin burada böyle bir şehir hayal etmesi mümkün değildi.

Kışlanın duvarına yaslanan Adil'in hayatı gözlerinin önündeydi. İki kardeştiler; küçük yaşta yetim kalmışlardı. Bir yaş büyük ağabeyi Hüseyin, ondan bir yıl önce asker olmuş, Şam'a gitmişti. Nice kereler annesinin, ıssız yerlerde ağabeyinin hatırasını anarak ağladığına rastlamıştı. Kendisi de asker olunca, annesi hepten yalnız kaldı;

şimdi onun için de ağlıyordur. Ellerini öpüp, Mustafa ile ayrılırlarken anneleri nasıl da gözyaşlarını siliyorlardı... Derin bir iç çekti; nemli bakışlarını arkalarında güneşin alev alev yalımlarının altında titreyerek uzanan çöle çevirdi.... Oradan gelmişlerdi; ne zaman döneceklerdi?...

Artık gece yürüyüşüne lüzum kalmamıştı; Hacil'de bir gün dinlenip sabaha karşı yola çıktılar; sıcak bastırmadan vadiyi geçerek dağa tırmanırlarsa, yol almaları kolaylaşırdı.

Giderek iklim yumuşamakta, gök mavileşmekte, yeşil, hayatı müjdelemekteydi. Yedi saat kadar yürüdükten sonra önlerine çıkan vadi belki de Yemen'in en güzel bölgesiydi. Çölde kaybolan hayat burada adeta dağda taşta fışkırmaktaydı. Zümrüt gibi bezenmiş iki yamacın arasında billûru andıran bir derecik, güneşin altın rengiyle sarmaş dolaş akıyordu. İnsanın içini okşayan hafif bir rüzgâr devamlı esiyordu.

Derenin San'a'ya doğru yamacında ağaçlar gittikçe sıklaşıyordu. Çölde yanan askerler, buradaki orman havasında rahat nefes alarak yürüyorlardı. Her yerde tabiatın şen ve tükenmeyen canlılığı görünüyor, duyulan her seste, her yeşil yaprakta hayatın nabzı atıyordu. Hiç işitmedikleri kuş cıvıltıları ormanı şenlendiriyor, bugüne dek görmedikleri değişik renkteki kuşlar daldan dala uçuşuyordu. İki maymun koşarak büyük bir ağaca tırmandı. Dalların arasında koparddıkları çığlıklarla ormanı velveleye verdiler. Kuşlar bağırarak havalandılar. Yeni gelen askerler ürktüler; Yemen'in dağlarının maymun kaynadığını nereden bileceklerdi?

Fasılalarla dinlenmelerine rağmen gittikçe yorgunlukları artıyordu. Atlar, katırlar ve develer de ilk günkü gibi değillerdi; canlılıklarını kaybetmişlerdi. Askerler yokuşları tırmanırken adımlarını güç atıyor, dizleri, baldırları sızlıyor; tüfekleri, teçhizatları gittikçe ağırlaşıyordu. Adil, Bacil'de gömdükleri Mustafa'dan uzaklaşıp, sanki gurbette yol almıyor, gurbet onun içinde yürüyor, derinleşiyordu.

Akşam yaklaşırken dağın tepesindeki kayaların dibine kartal yu-

vası gibi kurulmuş Menaha ilçesine geldiler. Bir yerde kümelenen kâgir binalar vadilerde, tepelerde ağaçların, yeşilliklerin aralarına dağılmışlardı. Avlulardan bakan adamların, çocukların kılık kıyafetleri Hudeyde'de, Tehame Çölü'nde gördüklerinden tamamen farklıydı. Oradakiler incecik entari giyerlerken, buradakiler kalın elbiseleriyle soğuğa karşı temkinliydiler.

Kışlanın bahçesinde konakladılar. Tümen Kumandanı Miralay Hasip onları karşılayıp rahat bir gece geçirmeleri için bütün imkânlarını seferber etti.

Sabah erken hareket ettiler. Aralarında derin vadilerin yer aldığı, dimdik yamaçlı, sivri dağların üzerlerinde hayvanların çiğnemesiyle oluşan patikalarda tek sıra halinde gidiyorlardı. Çetin, geçit vermeyen, bıçak sırtı gibi sarp dağların birinden diğerine geçerken baş döndürücü uçurumlarla karşılaşıyorlardı. Öyle korkunç uçurumlardı ki hayvanlar bile sık sık tehlikeyi seziyor, basacakları toprağı önce ayaklarıyla yokluyorlardı. Çoğu yerde süvariler iniyor, atları, hecinleri yedeklerine alıyorlardı. Bazı vadilerde, yamaçlarda karşılaştıkları bir arabanın geçebileceği genişlikte stabilize yol yapımı çalışmaları bu haşin dağlarda kimbilir ne zaman biterdi?..

Binbir meşâkkat ve gayretten sonra yuvarlanmak, uçurumu boylamak tehlikesi olmayan bir yola çıktılar. Püfür püfür esen rüzgârın oynaştığı dalların altında yol alıyorlardı.

Yaklaştıkları Sukulhamis[3]te geceyi geçirip ertesi gün gündüz gözüyle San'a'ya gireceklerini bilmeleri enerjilerini kamçılıyordu. Bu dağlar arasında rastlanılmasına ihtimal verilmeyecek kadar derli toplu bir ilçeydi.

Akşama bir saat kala San'a karşılarına çıktı. İçinde yüksek taş binaların da yer aldığı büyücek bir şehir görünüyordu. Hacil'den beri dünya değişmiş olsa da Mülazım Celâleddin böyle bir görüntüyle karşılaşacağını ummuyordu. Fakat şehre yaklaştıkça uzaktan göründüğü kadar mamur, bakımlı olmadığını anlıyordu; yine de büyücek bir şehirdi. İstanbul'dan gelen subaylar, memurlar burada yaşıyorlar-

[3] Perşembe pazarı.

dı; nasıl olsa o da birkaç yılını geçirebilirdi. Bir ev bulabilirse, nişanlısı Hatice'yi getirmesinde bir sakınca yoktu.

Akşam karanlığı San'a'yı yutmaya hazırlanırken Yemen'deki Yedinci Kolordu Kumandanlığına ait kışlanın bahçesine geldiler. Kışla diğer yerlerde gördükleriyle mukayese edilemeyecek kadar heybetliydi. İki katlı, taştan inşa edilmiş kocaman bina da Yemen evlerine benzetilmişti. Altları düz, üstleri yarım ay şeklindeki pencereleri hem az, hem de küçüktü. Pencerelerin pervazlarına kollarını dayamış, tüfek çatıp, ağaçların altlarına öbek öbek oturmuş askerlerin gözleri üzerlerindeydi.

Eski askerlerin yüzleri gülüyordu; çünkü her yeni gelen asker onlar için teskerenin biraz daha yaklaştığını müjdeliyordu.

Yirmi üç kişi yenmişti;
bunlardan ikisi subay çocuğu idi

MÜLAZIM Celâleddin kiralamak için ev ararken sanat okulu müdürü Necati Beyle tanışmış, onun yardımıyla İstanbul'a dönen bir subayın boşalttığı katı tutmuştu. Komşu olmuşlardı; tam karşısındaki ağaçlıklı bahçede oturan Necati Bey Birecikliydi; ama kendisi Fatih'te doğmuş, çocukluk yıllarını orada geçirmiş, ilkokulu bitirdiğinde subay olan babası Yemen'e tayin edilmişti. Onu Galatasaray Sultanîsi[4]'ne vermişler, annesiyle babası Yemen'e gitmişlerdi. Bazı yazlar Yemen'den gelirler, bazı yazlar o Yemen'e giderdi. Annesi ölünce babası Yemenli bir hanımla evlendi. Yüksek öğrenimini bitirince çalışmak için babasının bulunduğu Yemen'i tercih etti. Bir izninde Birecik'e giden babası, bir akrabasının kızı olan Aynur'u çok beğenmiş, gelin olarak getirmişti. Görücü usulüyle evlenen Necati Bey Yemen'de mutlu bir hayat sürüyordu. En önemli meselesi İstanbul'dan ayrı kalmaktı. Onun gibi orada yaşamış birisiyle tanışırsa, sanki o yılları beraber paylaşmış hissine kapılır, sözü her fırsatta dünyanın incisi olarak nitelendirdiği bu şehre getirirdi. Mülazım Celâleddin'in efendiliği dikkatini çekmiş, yakınlığını ilerletmek için evine davet etmişti.

Necati Bey, tavır ve davranışları ölçülü, ayrıntılara dikkat eden Mülazım Celâleddin'in nezaketine hayran kalmıştı. Onunla dost olmak, İstanbul'a duyduğu özlemi hiç değilse sohbetle biraz gidermek arzusuyla tekrar bir akşam yemeğinde beraber olmak istemişti. Tabiî bu defa da İstanbul ağız tadına göre yemekler yapılmıştı. Yemekten sonra kahve içtiler. Necati Bey yanında duran gat demetini, Mülazım Celâleddin'e anlamlı anlamlı bakarak çözmeye başladı.

[4] Lise

- Ümit ederim alışmışsındır.

Mülazım Celâleddin gülümsedi.

- Hayır alışmadım, başlamadım bile; ama herhalde yakında başlayacağım. İstisnasız bütün yetişkin erkeklerin çiğnemesi merakıma sebep oluyor. Nedir bu? Nereden temin ediyorsunuz?

- Gördüğün gibi nar ağacının filizlerine benziyor. Bu yapraklar koparıldıkça, gat ağacı yeniden filiz verir. Koparılan yapraklar kurumaması için otlara sarılır. Ezilmemeleri de gerekir; bundan dolayı böyle dalların arasına konur ve demet haline getirilir; güzelce bağlanır. Yaz kış demeden, her gün çarşıya getirilir ve satılır. Gatın tiryakiliği, tütün tiryakiliğinden daha zordur. Sigaranı satın alıp, bir yere yığabilirsin; fakat gatı her gün temin etmek zorundasın; bir sonraki güne kalırsa kurur.

- Gatı bir süre çiğneyen nargileyle devam ediyor; nargile onun tamamlayıcısı mı?

- San'a'lılar gat çiğnerken nargile içerler; Bedeviler ise sert dağ tütünü tercih ederler.

Necati Bey çiğnemeye hazır hale getirdiği gat yapraklarını uzattı.

- Denemek istemez misin?

- Şimdilik beni affet. Her memleketin, bir başka ülkede akla hayale gelmeyen âdetlerinin bulunması ilginç değil mi?

Ağzına attığı gat yapraklarını çiğnemeye başlayan Necati Bey ona hak verdi.

- Evet, öyle; gatsız Yemen düşünülemez. Evin bu bölümüne mefreç diyoruz; büyüklüğü veya küçüklüğü sahibinin maddî durumuyla yakından ilgilidir. Mefreçler genellikle havuza karşıdır, önlerinde öyle havuzlar vardır ki, bizimkine havuz demek için bin şahit gerekir. Havuzda suyun fıskıye halinde fışkırıp, çevresinde oturanlara ferahlık vermesi için, yemekten önce dışardaki havuzu develer veya beygirler dönerek doldururlar. Yemekten sonra, benim yaptığım gibi, gat demetini çözer; çiğnemeye başlarlar. Madenî işlemeli

nargileler hazırlanmış, herkesin önüne birer küçük tükürük hokkası konmuştur. Sonra pencereler sımsıkı kapatılır. Bir yandan da kışır mangal üzerinde çemenede kaynatılır.

- Kışır nedir?

- Kışır kahve kabuğudur. Yemenliler kahvenin çekirdeğini dışarıya satarlar, kabuğunu kaynatarak içerler. Harareti giderir. Kışırla Yemenliler su ihtiyaçlarının çoğunu karşıladıkları için mikroplu su içmek mecburiyetleri o oranda azalır. Gat çiğnenmeye başlanınca, bir süre sonra vücut gevşer, ter basar. Çiğnenen gatın ağızda yarattığı salya fazlalaşınca, önlerinde hazır duran tükürük hokkasına boşaltılır. Gatın çiğnenmesi ilkin neşe, sohbet iştiyakı verir; insan bambaşka bir iklime girer. Bu neşe, bu kabına sığmazlık bir süre sonra rehavete dönüşür; konuşmalar da biter; nargile dönemi başlar; giderek gözler süzülür; düşünme yerini hayale terk eder.

Bu sırada Necati Bey'in on yaşlarındaki oğlu Ali içeriye girdi. Celâleddin'e "Hoşgeldiniz." deyip elini öptü ve kapının yanına oturdu. Necati Bey sordu.

- Nargile içersin değil mi?

- İçebilirim.

Hazırlanmış, kapının sağ tarafında duran nargilelerin birine köz koyup, Celâleddin'in önüne getirdi. Uzattığı marpucu Celâleddin aldı. İstanbul'da ve burada birkaç kere içmişti. Keyif almak için kendini zorlamasına rağmen sadece ağzı fırın gibi yanıyor, Necati Bey'i yalnız bırakmanın da kabalık olacağını düşünüyordu.

Sohbet İstanbul'a döndü; karşılıklı hatıralarını anlatırlarken Celâleddin'in zihnini buradaki isyanlar kurcalıyordu. Yollarda, kahvelerin kapılarında gördüğü sessiz sakin insanlar; kanlı olaylara sebep olacak haydutlara benzemiyorlardı. Fakat kitle psikolojisi denen bir şey vardı. Tahrikle kitlelerde oluşturulan ortamda halim selim kişilerin nasıl canavarlaştıklarını pek çok kitapta okumuştu. Hatta okuduğu sayfalarda ortalık durulunca, "O işleri ben mi yaptım? Nasıl bir canavarmışım!" deyip ürken, dizini döven tiplere az mı rastlamıştı... Kendi dünyalarında yaşayan Yemenliler kimbilir nasıl tahrik edili-

yorlardı? Necati Bey yıllarını burada geçirmişti; rahmetli babası subaydı; mutlaka ondan çok şey dinlemişti. Bir fırsatını bulup sözü oraya getirdi.

- Buradaki isyanlara dair pek çok kişi dinledim; kitap ve makale okudum. Ama epeyce bir zamandan beri Yemen'deyim: Allah'a şükür bir şey yok.

- Aman bir daha Allah göstermesin; en son isyan çok feci oldu. Nice masum insan öldü!

- Niçin isyan ediyorlar? Ne istiyorlar?

- Yemen halkı genellikle saf ve temizdir. Dünyada olup bitenlerden fazla haberleri yoktur. San'a'da ve bilhassa ülkenin dağlık kesiminde çoğunlukla Zeydîye mezhebi mensupları yaşar. Bunların inancına göre, başlarındaki imam, aynı zamanda devlet başkanı da olmalıdır. Böyle bir inancın nereden çıktığını sorgulamayı düşünmezler; sadece inanırlar. Hindistan'ı Avrupa'ya bağlayan deniz yolunun üzerinde bulunmakla burası stratejik önem arz ediyor. Süveyş Kanalı açılınca, Babü'l-Mendep Boğazı'nın, Kızıldeniz'in önemi daha da arttı. Osmanlı'nın Yemen'i elinde tutması, bu bölgelerde gözü olanları rahatsız ediyor. Zeydîleri kışkırtıyorlar. Akla hayale gelmez yalanlar uyduruyor, halkın cahilliğinden dolayı da etkili oluyorlar. Bir zamanlar İngilizlerin teşvikiyle Seyyid Kasım kendisini mehdi ilân etmiş, Seyyid Yahya'yı mehdi vezirliğine getirmiş. Halkta taraftar da bulmuş. Bu isyan bastırılınca halkı Fakih Muhammed El-Hittacı'nın mehdiliğine, Zenci Abdullah'ın da onun bayraktarı olduğuna inandırmışlar. Bizim hatamızdan kaynaklanan bazı sebepler de bunlara eklenince, bir kıvılcımla ortalık tutuşuyor.

- Bizimkilerin ne gibi hataları oluyor?

- Hacı Raşit Paşa, "*Tarih-i Yemen ve San'a*" adlı kitabında pek çok olay naklediyor. Savaş hali, cinnet halidir. Paşa, Hızır Kaptan adında bir yeniçeri ağasından bahsediyor. Hızır Kaptan'ın birlikleriyle, İmam'ın birlikleri savaşa tutuşmuşlar. İmam yenilmiş; Hızır Kaptan, Koca Sinan Paşa'ya hediye olarak iki deve yükü insan başı göndermiş. Bir süre sonraki savaşta Hızır Kaptan yenilmiş. Asiler de

ne Hızır Kaptan'ı, ne de bir tane askerini bırakmışlar. O kitapta Paşa, bir de Bonapart Mustafa Paşa'dan söz ediyor. Sima olarak mı, askerî dehasının mı Napolyon'a benzediğini bilmiyorum. Çok yaman bir asker, biraz da kaçık olduğu kesin. Burada giriştiği savaşların birinde feci şekilde yenilmiş. Elindeki tabancayla kendini koruyarak Beytül Fakih tarafına giderken atından düşmüş. Ağzının köpürdüğünü gören yanındakiler su içmesini teklif etmişler. O "Ecelim geldi, suyu başıma dökün, içmeyeceğim." demiş ve başına suyu dökerlerken ölmüş. Burası Yemen, ne dramatik, ne ilginç sahneler yaşanmış.

Necati Bey gatını çiğnemiş, çenesinin sağ tarafına yerleştirmiş, tükürük hokkasını da doldurmuştu. Nargilesini fokurdatırken bakışları mayhoştu. Bu duruma gelenler konuşmayı sevmez, kendi âlemlerine dalmak isterlerdi. Fakat Mülazım Celâleddin'e davetini ısrarla kabul ettirmişti; ona karşı bir kabalık yaparsa, bir daha davet etmeye yüzü tutmazdı. Aklına bir kurtuluş gibi babasının hatıra defteri geldi.

- Rahmetli babam binbaşıydı; son isyanın bastırılmasında görev aldı; soğuklarda hastalanıp emekli oldu. Tuttuğu notlar isyanı, getirdiği açlığı, ölümleri ayrıntılı bir şekilde gözler önüne seriyor. Okumak ister misin?

- Memnuniyetle.

Necati Bey kalktı; duvardaki dolaptan defteri alıp uzattı; eline aldığı defterin kapağını Celâleddin açtı. İlk sayfasında "1322-1323[5] isyanına Dair Hatıralarım." başlığı vardı.

Sayfalarca devam ediyordu. Dikkatle okumaya başladı.

"…23. Ş. 1322[6]'de sabaha karşı San'a'nın kuzey batısında, beş saatlik mesafede bulunan İra'da isyanın başladığı haberi geldi. Tevfik Paşa, benim de bünyesinde tabur kumandanı olarak görev yaptığım Miralay Ali Said Bey'in kumandasındaki Otuzdokuzuncu Tümeni, Kaymakam Seyfi Bey'in emrindeki taburla takviye ederek isyancıların üzerine gönderdi. Durum oldukça vahimdi; bir an önce bastırabilmek amacıyla normal yollardan değil de patikalardan gide-

[5] 1904 - 1905
[6] 1 Kasım 1904

ceğimiz için topları götürmemiz mümkün olmadı. Fırtınalı havada, çamurla boğuşarak sarp dağları aştığımızdan çok güç mesafe alıyorduk. Dikkatli, tedbirli ilerlememize rağmen, kayalık bir vadiye geldiğimizde değişik yerlere akıllıca mevzilenmiş, ateş gücü yüksek bir pusuyla karşılaştık. Süratle hareket ettiğimiz halde epeyce şehit verdik. Yağmurun altında, balçığın içinde günlerce mücadele ettik. Aşırı soğuklarda ince elbiseli, yırtık potinli, pek çoğu çarıklı askerlerimizin gözyaşartıcı gayretleriyle, ancak metre metre yol alabiliyorduk. Mermimiz azalınca hücum etmiyor, savunmada kalıyorduk; zira San'a'dan oraya ikmal zor yapılıyordu; o kadar askere sırtla mermi, yiyecek yetiştirmek kolay mıydı?

Zirve mevkilere gelmek ihtirasıyla yanıp tutuşan Tevfik Paşa isyanı bütün fecaatiyle İstanbul'a intikal ettirerek yardım istemiyordu. Onun bu tutumu isyanın yayılmasını arzuladığı, büyük bir isyanı bastırmakla da Erkan-ı Harbiye'nin[7], Hükûmetin, hatta Padişah'ın gözüne girmeyi düşündüğü şeklinde yorumlanıyordu. Bunlar sadece dedikodu da olabilir; bizler için meçhûl; fakat yeteri kadar dirayet sahibi olmadığı, olayın vehametini kavrayamadığı kesindi. Çünkü biraz dikkatle bakan, hazırlıkların yapıldığını rahatlıkla görebilirdi. Yemen'in her yerinde, bilhassa San'a'nın çevresindeki yollarda Bedevî kervanları normalin üzerinde sıklaşmıştı. Günler geçtikçe hazırlıkların yapıldığına dair değişik yerlerden ihbar alınmasına rağmen ne hikmetse Paşa ve diğer yetkililer herhangi bir tedbire baş vurmak ihtiyacını duymadılar.

Bu sırada İstanbul'dan Hudeyde'ye makarna ve şehriye gibi erzak gelmişti. İsyan, üzerine gidilen bölgede değil de, diğer yerlerde yayılıyor, köy köy güneye iniyordu. Kervanla Menaha'ya getirilen erzak yol kapandığı için orada kaldı. San'a'da kıtlık belirtileri görülünce, Tevfik Paşa, Miralay[8] Ali Said Bey'e, orada durumu koruyabilecek kadar kuvvet bırakıp, Menaha'daki erzakı San'a'ya getirmesini emretti. Bu bir anlamda isyancıların gemini gevşetmek, yayılmalarına imkân hazırlamaktı.

[7] Genelkurmay
[8] Albay

Tecrübeli, koskoca Paşa bunu nasıl görmezdi? İra'ya hâkim olan asiler San'a'nın iki saatlik kuzeyine düşen Cedir köyü'nü de on yedi teşrin-i sanide[9] ele geçirince, Tevfik Paşa'nın etekleri tutuştu; Miralay Ali Said Bey'den tehlikeyi bertaraf edebilecek kadar bir kuvveti o tarafa sevk etmesini istedi. Ali Said Bey de, Yüzbaşı Rüştü Bey'in bölüğünü emrinde tutarak, arta kalan birliklerimle beni üzerlerine gönderdi.

Bir tepenin üzerinde sessizce yol alıyorduk. Dolunaylı bir gece olmasına rağmen, soluk mavi göğün doğusunda beyaz renkli, ince, uzun bir bulut asılıydı. Batıda ise kül yığınını andıran bulutlar kaynayarak kuzeye doğru yürüyordu. Sola bakınca, tepelerin arasındaki vadiler derinleşiyor, ta uzaktaki ova fizik ötesi bir manaya bürünerek titriyordu. Sağ tarafımızda sarp ve gamlı dağlar uzayıp gidiyordu. Çok geçmeden ay ve yıldızlar koyu bir bakır renginde boğuldular. Biz, gecenin koynunda tedirgin bir ruhla engebeleri aşıyorduk. Yolumuzun üzerinde Suriyeli Araplardan oluşan elli civarında bir jandarma kuvvetimizin bulunduğunu biliyorduk. Bu birlikle temasa geçince, o civarda ne olup bittiğini daha iyi anlayacaktık. Onlara yaklaştığımızı tahmin ettiğimiz bir sırada ateşle karşılaştık. Parolayı bağırıyorduk; ama aldıran yoktu; ateş artarak devam ediyordu. Biz de mecburen yere uzanıp ateşe başladık. Birbirlerine bağırışlarından ve yoğun tüfek seslerinden büyücek bir grupla karşılaştığımız anlaşılıyordu.

Gün ağarmaya yüz tutunca, jandarmalar tek tük gözümüze çarpıyordu; büyük bir isyancı grubuyla bizleri hedef alarak tetik çekiyorlardı. Bulunduğumuz mevki bir düzlüktü; sağda ve soldaki sıçramalarla bizi kuşatmaya çalışıyorlardı. Yüz metre kadar arkamızda kalan tepeciğe çekilmek mecburiyetindeydik; fakat mümkün olduğu kadar az kayıp vermeliydik. Ben bir takımla orada kaldım; ateş etmeye devam ettik. Diğer kumandanlar birlikleriyle sürünerek tepeciğe çekildiler. Onlar ateşe başlayınca, biz de kurşunların perdesi altında yanlarına sürünmeye koyulduk. Bütün dikkatimize rağmen altı şehit verdik; üçü ağır olmak üzere onbir de yaralımız vardı. Onları balçı-

[9] Kasım

ğın içinde taşımak güçlüğümüzü artırıyordu. Çekildiğimiz tepecikte tutunamadık; çünkü devamlı doğudan yardım alıyorlardı; bizim yardımımıza gelen yoktu; tek çaremiz çekilmekti. Kademeli bir şekilde terk ettiğimiz yerleri ele geçiriyor, San'a'ya doğru ilerliyorlardı.

Kuzeybatımızda kalan birliklerle bağlantı sağlayamamıştık; belki çekildiğimizden de habersizdiler. Cirof Köyü'nde tutunabileceğimize dair içimde bir ümit taşıyordum. Bütün gayretlerimize rağmen ne yazık ki orada da tutanamadık. Cirof'u ele geçiren asiler, rahatça San'a'nın dış mahallelerine dayandılar. Biz de San'a'yı kuzey kesiminde savunanlarla buluşmuş olduk. Katliâm yaparlar endişesiyle onları San'a'ya sokmamakta kararlıydık; fakat şartlarımız çok kötüydü; dağ rüzgârları askerlerimizin kemiklerini sızlatıyordu; haftalardan beri de bir kere doğru dürüst doymamışlardı. Her şeye rağmen direnecektik; başka çaremiz yoktu.

Her an San'a düşebileceği için vilâyet ve kolordu merkezleri Menaha'ya taşındı. Bazı yetkililer ve kıymetli evraklar değişik yollardan, çok büyük gizlilikle oraya intikal ettirildi. Menaha ve çevresinde oturan Mekatıl denilen Rafizîler, her zaman olduğu gibi İmam'a karşı, Osmanlı'ya sadıktılar.

Ocak ayında ambarlar tamamen boşaldı; halktan hububat temin edilemiyor, subaylara ve erlere ekmek verilemiyordu. Burada isyan hayatın bir parçası telâkki edildiği için, Allah'a şükür ki aileler temkinli idi; ama yiyeceklerinin onlara ne kadar yeteceği meçhûldu. Üç beş hafta zarfında bahçelerde yetiştirilen havuç, pancar ve benzeri ürünler de bitti. Gün be gün açlık bir kâbus gibi San'a'ya çöküyordu.

Durumun vehametini tahmin eden Miralay Ali Said Bey, bir kumandanın yapması gereken her şeyi yapıyor, fakat birlikleri San'a'ya doğru ilerleyemiyordu. Vadilerde, bilhassa dar boğazlarda pusulara düşüyor, kayalıkların aralarına, yar başlarına serpilmiş asiler tarafından ateş altına alınıyor, çok kayıp veriyorlardı. San'a'da kıtlık artıyor, hayvan nesli tükeniyor, her gün birkaç kişi açlıktan ölüyordu.

Gittikçe imkânsızlıklarımız arttığından San'a'nın doğusundaki

savunma şartlarımız da ağırlaşıyordu. Bıçak gibi keskin soğukta, buzlu rüzgârlarda incecik, yırtık elbiselerin içinde görev yapan askerlerimiz öksürdükçe yerleri anlaşılıyor, asilerin kurşunlarına, bombalarına hedef oluyorlardı. Uzun zamandan beri yeterince beslenememeleri de dirençlerini azaltıyor, yakalandıkları hastalıkların pençesinde can veriyorlardı. Öylesine yoğun, öylesine burun buruna bir mücadele içindeydik ki, ancak karanlık bastıktan sonra sıhhıyelerimiz siperlerdeki cesetleri toplayabiliyor, elbiseleriyle toplu mezarlara defnediyorlardı.

Zilkade[10] ayının sonlarına doğru asilerin hücumlarının azalmasından bir şeyler olduğunu anlıyorduk. Bazen tüfek atışları sıklaşıyor, saatlerce sürüyordu; ama sesler bizim cephemizden değil, başka yerlerden geliyordu. İlk günler sebebini bir türlü çözemiyorduk; Hicaz'dan Arif Hikmet Paşa'nın yardımımıza geldiğini nereden bilirdik? San'a'yı kuşatan asi kuvvetlerin bir kısmı onun üzerine gitmeye mecbur kaldığından biraz rahatladık; moral bakımından da güçlendik; fakat açlık bizi perişan ediyordu; bir askere dağıtılan yiyecekle ancak bir çocuk doyabilirdi; sivil halkın durumu ise hepten içler acısıydı. Evlerden yükselen çocuk çığlıkları yüreklerimizi dağlıyordu. Açlıktan ölenlerin sayısı gün geçtikçe artıyordu.

Arif Hikmet Paşa bir an önce yetişebilmek için topçu kuvvetlerini getirmemişti; piyadeler de bütün fedakârlıklarına rağmen asileri yarıp San'a'ya giremiyorlardı. Arkalarında erzak kervanı yoksa, girmeleri sonucu pek fazla değiştirmezdi. Bizlerin, bilhassa sivil halkın Bedevî cembiyeleriyle boğazlanmasını önlerdi; ama açlıktan ölüm bütün hızıyla, hatta artarak devam edecekti. Ancak doğu ve kuzey doğu kesimindeki asi birliklerini tamamen imha edebilirsek, belki bazı köylerden yiyecek temin etmenin imkânına kavuşabilirdik. O yönlerdeki köylerde asilerin yiyecek bırakacakları da çok şüpheliydi.

Olağanüstü çabalarımıza rağmen askerî bakımdan durumumuz her gün biraz daha kötüleşiyordu. Arif Hikmet Paşa'nın kumanda et-

[10] Şubat

ettiği birlikler San'a'ın kuzeydoğusunda, Miralay Ali Said Bey'in emrindekiler ise Menaha taraflarındaydı; birbirleriyle yardımlaşamıyor, aradaki köyler bir bir düşüyordu. Biz ise batıdan uzanan çizginin devamı gibi San'a'nın kuzeyindeydik. Arif Hikmet Paşa'nın kuvvetleriyle aramızda doğudan devamlı beslenen asiler vardı.

San'a'nın doğu cephesini savunan askerlerimiz yedi nisanda artık dayanamayacaklarını anlayınca, kuzeye, bizim yanımıza çekildiler. Böylece önlerini açmış oldular; asiler San'a'ya girdiler. Fakat Birulâzep şeyhi Hüseyin Zühre şehrin kuzey bölümüne hâkimdi; buranın güvenliğini sağlayacağına dair İmam Yahya'ya güvence verdi. İmam Yahya'nın durumu kritikti; Hüseyin Zühre'yi de karşısına almamak için bu bölgenin yönetimini ona bıraktı. San'a'da kalan sivil Türkler, İmam Yahya'dan çekinen Sünni Yemenliler, o bölgeye, Şeyh Hüseyin Zühre'nin kanatları altına sığındılar. Şehirde yiyecek kalmadığından çoluk çocuk, ihtiyar, kadın Zeydîler de çevre köylerdeki hısım akrabalarının veya tanıdıklarının yanlarına gittiler.

İmam Yahya hükûmet konağına, birlikleri kışlalarımıza yerleşti. Kumanda kademesindeki elemanlarının askerî bilgileri pek yabana atılamazdı. Ellerindeki imkânları değerlendirerek San'a'da bize karşı tahkimat yaptılar. Güney ve doğumuzda olduğu gibi, Arif Hikmet Paşa'nın birlikleriyle bizim aramızda yine asiler bulunuyordu. Burada bir hesaplaşmanın olacağı kesindi; böyle bir durum uzun süre devam etmezdi. Ravza'ya dair her gün bir şayia duyuyorduk; her şayia diğerinden daha kahrediciydi; insanda moral adına bir şey bırakmıyordu. Başka yerlerden de çok kötü haberler alıyorduk; ama Ravza'nınkiler bambaşkaydı.

O sırada, daha önceleri Irak'ta görev yapan "Tatar" lâkabıyla ünlü Müşir Ahmed Fevzi Paşa'nın Yemen'deki bütün kuvvetlerin başına tayin edildiğini duyunca rahat bir nefes aldık. O hem dirayetliydi, hem de Yemen'i gayet iyi tanıyordu. Burada kurmay başkanı olarak bulunduğu yıllarda zamanının tamamını masa başında geçirmemiş; her kabilenin bölgesini, mevcudunu, silâhlı kuvvetini, yaşayış tarzını, birbirleriyle dostluk ve düşmanlıklarını sebepleriyle tespit etmişti. Herhalde bunun için buraya gönderilmişti.

Gelip Hudeyde'de göreve başlamış, Hudeyde'nin çevresinde ve Tehame'nin çeşitli yerlerinde yüz ondört tabur toplamış, harekete geçmeden önce bu kuvveti uzunca bir süre o mıntıkalarda bekletmiş. Elde her yeri yıkıp geçmeye yetecek kadar kuvvet varken, Tehame'nin bunaltıcı sıcağında boş bekletilmekten usanan bazı yüksek rütbeli subaylar, "Burada ne duruyoruz? Kumandan Paşa nargile içmekle vakit geçiriyor; hareket emrini versin, üst tarafını bize bıraksın." diye homurdanıyorlarmış. Bunlardan mutlaka haberdar olan Ahmed Fevzi Paşa hiç istifini bozmamış, kimsenin fark etmediği çalışmasını sürdürmüş. Nihayet Kumandan Paşa hareket emrini vermiş. Birlikler temkinli ve tedbirli bir şekilde San'a'ya doğru ilerlemeye başlamışlar. Günlerce hücuma uğramamışlar. Büyük çarpışma bekledikleri Matar, Haşıt, Bekil kabilelerinin bulundukları bölgelerde gösteri ateşinden başka bir şeyle karşılaşmayınca, işte o zaman Müşir Ahmed Fevzi Paşa'nın kayıp vermemek için geceleri kabile şeyhleriyle ve Şeyh'u'l-Meşayihle görüştüğünü, onları herhangi bir şekilde etkisiz duruma getirdiğini anlamışlar; bütün subay ve erler Kumandan Paşa'yı bir kere daha takdir etmişler. Menaha'nın biraz ilerisinde Miralay Ali Said Bey'in emrindeki askerlere ve San'a'ya götürmek istedikleri erzak kervanına yetişmişler ve yola beraber devam etmişler. Yalnız pusuya çok elverişli olan Sinan Paşa ile Sukulhamis arasındaki daracık ve uzun bir koridoru andıran Beva Boğazı ile Yazıl mevkiinde tedbire baş vurmak gereğini duymuşlardı.

Öncü birlikleri Beva Boğazı'na gelince, akşam karanlığı basmak üzereymiş. Boğaz'a hâkim tepelere ateş etmişler; kuytulara, kayaların aralarına birkaç bomba fırlatmışlar; alevler yükselip kaybolmuş. "Pusu kurulsaydı, karşılık verirlerdi." diye düşünerek yürümüşler. Boğaz kilometrelerce uzun olduğundan asiler pusuyu tepelere yaymışlar, köprünün çeşitli yerlerine, vadilere mevzilenmişler, askerî birliklerin, kervanın tamamı önlerine gelinceye kadar, ateş etmemeye karar vermişler. Bizimkiler de pusu yok düşüncesiyle hareket etmişler; fakat subaylar her ihtimale karşı temkini elden bırakmamışlar. Askerî birlikler ve kervan aralarında boşluk bırakarak parça parça ilerlemeye başlamışlar. Bir kısmı Boğaz'a girerken, bir

kısmı çıkacak tarzda uzun bir konvoya dönüşmüşler; tespit edemedikleri bir pusuya düşerlerse, az kayıp vermenin plânını uyguluyorlarmış. Hangi gruba ateş ederlerse etsinler, askerlerin ve kervanın büyük bölümü pusunun dışında kalacakmış. En öndeki iki takımın ardından, onbeş yirmi civarında deve ve katırdan oluşan bir kervancık yol alıyormuş. Bunlar Beva Boğazı'nı geçip, Yazıl köprüsüne gelince, çevredeki tepelerden, taş aralarından ateş başlamış. Öndeki kafile hücuma uğrayınca, onları takip edenler paniğe kapılmışlar; ürken develer, katırlar birbirine girmiş, orası mahşer yerine dönmüş. Böyle bir duruma uğrayabileceğimiz için, köprünün Hudeyde tarafında mevzilenmiş nişancılarımız askerlerimizi, kervanımızı kurşun yağmuruna tutanları uzaktan uzağa avlamaya başlamışlar. Birkaç deve, katır yere yuvarlanmış; kan içinde bacak sallayıp böğürüyorlarmış. San'a' ya doğru uzanan tepelerin çeşitli yerlerine ateş yayılınca, kumandanlarımız büyük bir kuvvetle karşı karşıya olduklarını anlamışlar. Geriden gelenleri durdurmuşlar; yoğun bir ateşle karşılarındakini baskı altına alarak öndekilerden kurtarabildiklerini geriye sevk etmişler. Karanlık bastırınca kimin nereye attığı belli olmadığından silâhlar susmuş. Boğaz'da katmerleşen koyuluğun örtüsünden yararlanarak köprüde, çevresinde şehit olanları toplamışlar, bir gürgen ağacının dibine eştikleri büyük bir mezara gömmüşler. Yaralı develeri, katırları geri almışlar; ölenlerin yüklerini de diğerlerine dağıtmışlar.

Müşir Ahmed Fevzi Paşa, savunma güvenliğini sağladıktan sonra, arkadan gelen topların bir an önce öne sürülmelerini emretmiş. Onlar topları beklerken, bizim bölgemizde kumandayı ele alan Muhyiddin Paşa, Müşir Ahmed Fevzi Paşa'nın ihtiyacı olabilir düşüncesiyle riski göze alarak taburumun da içinde bulunduğu bazı birlikleri o yöne sevk etti. Kuzeyimizde Mihrali Bey'in alayı, Of ve Atina[11]'nın gönüllü taburları hareket ediyorlardı. Zaman zaman tepelerde, vadilerde uzaktan uzağa birbirimizi gördükçe adı dillerde dolaşan Mihrali Bey'le karşılaşabilmenin heyecanını da duyuyordum. Yazıl mevkiine yaklaştığımızda bizi fark eden İmam Yahya'-

[11] Pazar

nın kuvvetleri kuşatılacaklarını anlayınca, kuzeye doğru çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Onlara daha yakın bulunduklarından Mihrali Bey'in alayı, Of ve Atina gönüllü taburları üzerlerine yürüdüler. Engebeli arazide korkunç bir savaş başladı. Onlar savaşarak çekilmek istiyor, bizimkiler fırsat vermemeye çalışıyorlardı. Akşam karanlığı vadilerde yuvalanıp tepelere doğru tırmanırken savaş alabildiğine kızıştı. Bulanık bir geceydi; bir tane yıldız ışıldamıyordu; karanlıktan faydalanarak asi kuvvetler kayboldular. Ertesi gün arkalarında, Beyt-i Selâm Şeyhi'nin de aralarında bulunduğu pek çok ceset bıraktıkları anlaşıldı.

San'a'ya hareket ettik; bu bölgedeki asilerin güçsüz kaldıklarının farkındaydık; ama temkini elden bırakmıyorduk. Birkaç yerde küçük baskınlara uğradıysak da ciddi kayıp vermedik. Kuvvet üstünlüğümüzü iyi kullanarak pek çoğunu imha ettik.

Müşir Ahmed Fevzi Paşa'nın başında bulunduğu birlikler, bizimkiler, Mihrali Bey'in emrindeki Sivas Hamidiye Alayı, Of ve Atina gönüllü taburları, erzakları taşıyan büyük bir kervan San'a'nın kapısına dayandık. Önümüzde asilerin durmasına imkân yoktu; fakat Müşir Ahmed Fevzi Paşa fazla kan akmasını istemiyordu.

Ağustos ayının onyedisi olmasına rağmen yağmurlu ve soğuk bir geceydi. Mahfak vadilerinden itibaren yükselen dağlar tamamen çıplak ve yalçın kayalardan oluştuğu için gecenin sert rüzgârları bilhassa yazlık elbiseli askerleri perişan ediyordu. Zaten bu bölgede görev yapan askerler Menaha'da tarlalarda ve sel yataklarındaki çadırlarda yaşadıklarından hastalık orada onları yakalamış ve kayıp vermeye başlamışlardı. Öndeki birliklerde görev yapan Kolağası[12] Tevfik Efendi daha önce San'a'da yıllarca bulunduğu için buraları gayet iyi biliyor, ileri gelen insanları tanıyordu. O gece sura bir gölge gibi sessiz, tek başına tırmandı; gizlice Birulâzep şeyhi Hüseyin Zühre'nin evine gitti ve kimse görmeden onu getirdi. Muhyiddin Paşa ile Şeyh Hüseyin Zühre'nin anlaşması üzerine Tevfik Efendi yanına yeteri kadar asker alıp Vesim Efendiye ait bir bahçenin yakı-

[12] Önyüzbaşı

nından Birulâzep'e girdi. Kazma, kürek, çekiçle sabaha kadar çalışarak surda açtıkları büyük bir gedikten bazı birlikler Birulâzep'in Bab-ı Belâğa bölümüne sızdılar. Gün ağarırken düzenli kuvvetleri arkalarında gören asiler şaşırdılar; savaş başladı. Yahudi kapısında ve oradan itibaren doğuya doğru devam eden surda savunma yapan asilerin arkasını çevirdiler; hatta Rum kapısı ve o taraftaki surları savunanlar da kendileri için düzenli kuvvetlerin tehlike oluşturduğundan ürktülerse de bölgelerini akşam karanlığına kadar metanetle savundular. Onları kuvvetlendirmek amacıyla gece karanlığından yararlanarak kuzeydoğudaki İmam Yahya'nın kuvvetlerinde sur içine doğru bir hareketlenme sezilince, Muhyiddin Paşa önlerini kesmek için atik davrandı. Hemen bombacılar basit siperlere sıralandılar; tüfekle destek verecekler de sağ ve sollarında yer aldılar. Nefeslerini tutmuş, bekliyor, bakışlarını karşılarında peydahlanacak karaltılarda, çekecekleri pimlerde dolaştırıyorlardı. "Hazır olun!" sinyali geldi; "Ateş!" emriyle pimleri çektiler, bombaları fırlattılar. Alevler arasında yer gök inlerken piyadeler tetik çekip, boş kovanları fırlatmaya başladılar. Neye uğradıklarını anlamayan asilerin şaşkınlıklarından istifade ederek, değişik yerlerden hücuma kalktılar. Bu anda diğer tarafta bulunan Arif Hikmet Paşa'nın emrindeki kuvvetler de yoğun bir ateşle taarruza geçtiler. İki ateş arasında kalan asiler selâmeti doğudaki dağlara kaçmakta buldular. Muhyiddin Paşa'nın emrindeki kuvvetlerle Arif Hikmet Paşa'nın birlikleri birleşince, o taraftan San'a'ya girişlerin önüne bir duvar çekilmiş oldu.

Bekledikleri yardım gelmeyince asiler Birulâzep kısmındaki dış surun savunmasını terk ettiler, ama iç suru kararlılıkla savunuyorlardı. Kovan ve mantelli toplarla bu surları dövmeye başladık. Biz on kadar subay, iç surun dışında kalan boş bir eve girdik; camlardan Şerare Meydanı'nı karargâh haline getiren asileri rahatça seyredebiliyorduk.

Onlar iç surun mazgallarından şiddetli ateş ediyorlardı. Birliklerimiz akşamı beklemek zorunda kaldılar; karanlık iyice çökünce, Şuub Kapısı ile Hastahane Kapısı arasındaki surlara bahçelerdeki ağaçların sık oluşundan, sağa sola serpilmiş evlerden yararlanarak

yaklaşmakta güçlük çekmedilerse de iç surlar burada gayet kalın ve yüksek yapıldığından ne delebildiler, ne de üzerlerinden atlayabildiler. Ertesi gün sabahtan akşama kadar surun iki tarafından birbirine karşı top düellosu yapıldı. Karanlık çökünce ateş sona erdi; gece saat bir buçuk sularında Sebe Kapısı'na yakın bir yerden askerlerimiz bir gedik açıp içeriye daldılar.

Fakat şehirde tam bir sükûnet vardı; pusuya düşeceğimizden endişe ettik; çevreyi dikkatle taradık; kimseler yoktu. Ondokuz Ağustos Padişah'ın cülus yıldönümüydü; başarımızı mutlu bir günde İstanbul'a ulaştırmanın heyecanını duyuyorduk. San'a'yı ele geçirmiştik, ama hasta ve yaralılardan başka kimse kalmamıştı. Şerare Meydanı'nı, sokakları bomboş görmek insana ürküntü veriyordu.

Birulâzep'e yakın köylerdeki hısım akrabalarına sığınanlar, Nukum Dağı'nın arkasındaki vadiye gizlenenler evlerine dönünce ortalık şenlendi. Askeri birliklerimizin, Sivas'tan gelen Mihrali Bey'in Hamidiye Alayı'nın, Ali Şerif Efendi'nin kumandasındaki Mapavri[13], Mustafa Efendi'nin emrindeki Polathane[14], başında Hamdi Efendi'nin bulunduğu Sürmene gönüllü taburlarının üçyüz elli deveden, pek çok katır ve attan oluşan erzak taşıyan kervanla San'a'ya girmeleri sevinç çığlıkları ve gözyaşlarıyla karşılandı. Halktaki coşku kısa sürede biteceğe benzemiyordu.

İsyan San'a'nın güneyindeki Maber'e de yayılmış, pek çok köy asilerin eline geçmişti. Maber normal yürüyüşle San'a'ya dokuz on saatti. İsyan patlak verince, askeri birliklerin korumasında memur ve subay aileleri San'a'ya getirilmek istenmiş, fakat yoldayken asiler tarafından kuşatılmışlardı. Onbir bölük askerimiz sivil halkı gece gündüz cansipârane bir gayretle koruyorlardı; kendilerinden çok kalabalık düşmana karşı ne zamana kadar direnecekleri meçhuldü!.. Onların durumu aciliyet gerektiriyordu... Aylardan beri kadın erkek, çoluk çocuk fundalıklarda, tepelerde, vadilerde çığlık atan rüzgârlarda titremiş, yağmurları iliklerinde hissetmiş, güneşlerde kurumuş-

[13] Çayeli
[14] Akçaabat

lar. Kir pas içinde yoğrulan bu zavallılar âdeta insanlıktan çıkmışlar. İçinde bulundukları ağır şartlar pek çok çocuğu, ihtiyarı, hatta genci alıp götürmüş. Onların definleri, ölümleri kadar acıklıymış... Ne kefenleri varmış, ne de doğru dürüst mezar yapacak tahtaları... Allah'a şükür temkinli davranıp, uzun zaman yetecek kadar yiyeceklerini, giyeceklerini yanlarına almışlar, kervanlarını mümkün olduğu kadar yüklemişler. Kuşatılınca savunmaya geçmişler; ne ilerleyebiliyorlar, ne de asiler onlara yaklaşabiliyormuş. Mermilerinin sınırlı olmasından dolayı savunma savaşı yapıyorlarmış. Ancak pek çaresiz kalınca, mermiye baş vuruyor, genellikle tehlikeleri süngüyle savuşturmaya çalışıyorlarmış.

Otuz dokuzuncu Tümenin kumandanı Miralay Ali Said Bey'in emrine iki tabur kaydırıldı; Sivas'tan gelen Mihrali Bey'in Hamidiye Alayı da yanında yer aldı. Gözü kara insanlardan oluşan bu alayın ünü çok yaygındı. Kısa bir süre önce Irak'taki büyük bir isyanın bastırılmasında önemli rol oynadığından cepheye intikali askerimize büyük moral vermişti. Bunların yanısıra Hafız Osman Efendi'nin kumandasındaki gönüllü Atina taburu, İbrahim Efendi'nin kumandasındaki Rize taburu ve diğer gönüllü memleket taburları harekete katıldılar. Ben de taburumun başındaydım. Sessizce ve arazinin imkânlarını iyi kullanarak yaklaşıp, aynı anda değişik yerlerden gerçekleştirdiğimiz bir gece baskınıyla kuşatmayı kırarak sivil halkı ve oradaki birlikleri hayata kavuşturduk. Kaçmalarına fırsat vermemeye dikkat ettiğimizden tepeler, vadiler asi cesetleriyle doldu; biz de az kayıp vermedik.

San'a'ya doğru yol alırken Hamidiye Alayı güneyimizde hareket ediyordu. Bir ara Hamidiye Alayı'na mensup bir grup süvariyle birbirimize epeyce yaklaştık. En önde, bir atın üzerinde, orta boylu olduğu anlaşılan sert davranışlı birisi vardı. Yanımdaki Yüzbaşı Sami bana "İşte ünlü Mihrali Bey, şu kır ata binmiş adamdır." dedi. Yüreğimden kıvılcımlanan tatlı bir ılıklık bütün vücudumu sardı. "Adı çok duyulanları, yaptıkları dilden dile dolaşanları bambaşka tahayyül ediyor ve onları hayalimize sığdıramıyoruz. Hâlbuki onlar da bizim gibi insan; pozisyonları gereği çok iş yaptıkları zannedi-

lebilir; hatta yapabilirler de; bunları niçin büyütüyoruz?" sorusu zihnimi kurcalarken bile gözlerimi ondan alamıyordum. Başında kara bir papak bulunan, esmer çehreli, burnu az kavisli, dik duruşlu, ince bıyıklı, şakak kemikleri belli olacak kadar zayıf bir insandı. Kısa bir süre sonra onlar güneye kayarak bizden uzaklaştılar.

Dağlık, kayalık patikalarda çok güç şartlarda yol alıyorduk. Güçlüğümüzü her an uğrayabileceğimiz bir baskına hazır olmak da artırıyordu. Buraları iyi tanıyan er ve subaylar en önde gidiyorlardı. Karşımıza dar bir vadi, fundalık veya kayalık çıkınca askerleri durduruyor, şüpheli olabileceğini düşündüğümüz yerleri ateş altına alıyor, ancak herhangi bir pusu belirtisi sezmeyince hareket ediyor, dereleri, tepeleri aşıyorduk.

Asilerin elinde bir tek Ravza kalmıştı; San'a'ya dönünce, orayı kuşatmak için vakit kaybetmeden yola çıktık. Batı tarafımızda birkaç kılavuz subayla takviye edilmiş Mihrali Bey'in alayı, diğer vilâyet ve kazaların gönüllü taburları yürüyorlardı. Dağlarda kılıç gibi keskin soğuk kol geziyordu. Doruklarda kolan vuran rüzgârın çarptığı sık ormanlar acı çeken bir hastayı andırırcasına inliyorlardı. Yorgunluk askerimizde takat bırakmamıştı; pek çoğunun üzerinde Tehame Çölü'nde giyilen yazlık elbise vardı; onlar da genellikle yırtık ve yamalıydı. Ekserisinin ayaklarındaki çarıkların yarısı yoktu. Askerlerimiz asilerin mermilerinden çok soğuktan, açlıktan kırılıyorlardı. Eli yüzü morarmış, avurtları çökmüş Mehmedçiklerin arasında sağlıklı bir çehre görmek zordu. Ama Ravza'yı bir an önce kurtarmalıydık. Orada ülkemizin değişik yerlerinden gelmiş, sayıları hayli kabarık memur ve asker vardı. Çoluk çocuk, ihtiyar, kadın uzun zamandan beri ölümle burun buruna yaşıyorlardı; her an dirençleri kırılabilir, kanlı cembiyeler tarafından doğranabilirlerdi.

Akşam karanlığı basarken batımızda bulunan Mihrali Bey'in Hamidiye Alayı ve diğer gönüllü memleket taburlarıyla kuzeydoğu yönüne yol alıyor, pusuya düşme ihtimalini devamlı göz önünde bulunduruyorduk. Arif Hikmet Paşa'nın bizi takviye eden kuvvetleri de arkamızdan geliyordu.

Ravza'ya yaklaştıkça birliklerimiz yarım ay oluşturmaya başladılar; asileri kıskaca alınca iki uç daralacaktı. Askerimiz yorgun ve toplarımız yoldaydı. İlk vuruşta ölümcül bir darbe indirebilmek için askerimizi dinlendirmeli, toplarımızı beklemeliydik. Tam hazırlık yapmadan hücum etmekle çok kayıp verirdik; çünkü Ravza'nın çevresindeki tepelere düzensiz bir ordudan beklenmeyecek kadar akıllıca mevzilenmişlerdi. Yalnız oraya intikal edecek yeni asi kuvvetlerini engellemeliydik. Onlara görünmeyecek kadar uzakta kaldık; yıldırım hızıyla yapılacak bir karşı hücumu göğüslemek için de çeşitli yerlerde kademeli bir tarzda siperler kazdık; ikmal yollarına hâkim tepeleri tuttuk. Toprak soğuktu; çiseli, bulanık havalarda rüzgâr devamlı esiyordu. Islak çukurlarda kemikleri sızlayan, öksürdükçe gözlerinden yaşlar boşanan askerlerimizin yüzleri tunçtan maske geçirilmiş gibi yanmıştı. Böyle durumlarda zamanın ne kadar feci bir şey olduğunu, nasıl da güç geçtiğini insan anlıyordu.

Toplarımızın bir kısmı geldi; piyadelerimiz kıskaca almak için gecenin örtüsünden yararlanıp sessizce ilerlerken topçular belirlenmiş noktalara süratle kayıyor, toplarını kurmaya gayret ediyorlardı. Topçu ve piyade ateşiyle karşılaştık; biz de ateşe başladık; aynı zamanda plânlanan şekilde yerleşebilmek için harekâtımız devam ediyordu.

Karşılıklı ateşimiz günlerce sürdü; onlar hücum etme gücünü kendilerinde bulamıyor; biz de yaklaşamıyorduk; ama sımsıkı kuşatmıştık; dışardan yardım almalarına imkân yoktu. Azimle direniyorlardı; fakat her geçen gün dirençlerinin azaldığını hissediyor, fırsatları değerlendirerek hem cepheden yaklaşıyor, hem de kıskacı daraltıyorduk.

Ravza'nın biraz dışında bulunan topçu kışlasının çevresinde gece savaşları cereyan etti. Göğüs göğüse gelinmedi; ama aradaki mesafe çok daraldı; saatlerce silâh atışı sürdü. Gün ağarırken kuşkulu bir sükûnet hâkim oldu. Herhalde iki taraf da birbirinin ne yapmak istediğini anlamaya çalışıyordu. Biz gerideydik; bir tepeden dürbünle bakıyordum; ara yerde yatan üç cesedin kıyafetlerinden asilere ait olduklarını zannediyordum. O gün yeni toplarımız cepheye intikal

etti; subaylarımız onları menzillerine, ateş kabiliyetlerine göre yerleştirdiler. Çamurun, kirin içindeki askerlerimizin ıslak, buz gibi siperlerdeki durumu insanın ciğerine işliyordu. Günlerden beri midelerine bir kaşık sıcak çorba inmemişti; peksimet, peynir ekmekle yetiniyorlardı. Enerjilerinde azalma olduğunu gözlemliyorduk; fakat azimlerinde bir kırılma olmayışı bizi mutlu ediyordu.

Akşam olunca karşılıklı top atışı başladı; ama onlarınki bizimkine göre cılızdı. Sık sık tüfek sesleri de yükseliyordu. Gece yarısına doğru Hamidiye Alayı'nın bulunduğu batı kesiminde silâh sesleri yoğunlaştı; durmuyor, gittikçe sıklaşıyordu. Şafak sökmesine bir saat kala hücum edecektik; fakat kararlaştırılan zaman yaklaşırken asi cephesinin batıdan yarılabileceğine dair haber gelince, boş yere kayıp vermemek için askere hücum ettirmedik. Yarılınca doğacak kargaşada taarruza kalkarsak, daha az kayıp verirdik. Heyecanla beklediğimiz batıdaki yarma hareketinde başarılı olduklarına dair haber gelmedi. Aslında saldırmaya da fazla istekli değildik; her saldırı kayıp vermek demekti; zaten askerlerimiz hastalıklardan dökülüyorlardı. Bize teslim edilen ana baba kuzularını gözümüzün nuru gibi sakınmazsak, ahirette hesabını veremezdik. Kayba uğramaktansa sabretmeyi tercih ediyor, içeride isyan çıkacağına kesinlikle inanıyorduk; çünkü mutlak bir açlığın hüküm sürdüğünü biliyorduk.

Ertesi gün ara yerdeki üç ceset görünmüyordu; ölülerine sahip çıktıklarını tahmin ettim. Bulutlu bir gündü; yağmur yağmıyordu; sabaha karşı çiselemişti; rüzgâr havada asılı kalmış damlacıkları savuruyordu. Askerler dağıtılan peksimetleri yerlerken, biz subaylar durum değerlendirmesi yaptık. İki ucu biraz daha daraltmanın yollarını aramalıydık.

Öğleden sonra kışladan bir kişi fırladı; arkasından mermi atılıyordu; ama entarili, sarıklı adam can havliyle yatıp kalkıyor ve kaçıyor, bir türlü isabet ettiremiyorlardı. Kaçtığı yöndeki siperlere ben kumanda ediyordum. Sağa sola "Sakın ateş etmeyin!" diye bağırdım. Bir anormalliğin cereyan ettiği belliydi; belki de umduğumuz ayaklanmanın ilk kıvılcımıydı. Derince kazılmış siperlerde ellerimiz te-

tikte bekliyorduk. Kaçan adam yaklaşıp, bizi görünce, herhalde ateş edeceğimiz endişesiyle yere kapaklandı. "Oğlum!" iniltisiyle feryad ediyordu. Zelzeleye tutulmuş gibi hıçkırıyor, boğuk boğuk "Oğlum" diye bağırıyordu. Dikkat ettim; çılgınca döğünürken "Kesip yediler oğlumu!" kelimeleri rüzgâra karışıyordu. O an varlığını hiçbir zaman sezmediğim kasırgaya yakalandım sanki; tüylerim diken diken oldu. Uzunca bir zamandan beri süren kuşatmanın Ravza'da açlığa sebep olduğunu biliyorduk; fakat böyle canavarlıklar doğuracağını nasıl düşünebilirdik! Bu vahşet isyancıların dayanma gücünün kalmadığını bize gösterirken, orada neler cereyan ettiğine dair fikir veriyor, bir an önce Ravza'ya girmek için her şeyi göze almaya bizi mecbur ediyordu. Yeni intikal eden birlikleri gece belli bölgelere dağıttık. Bilhassa mermisi bol olan topların uzun süre ateşe devam edeceklerini düşünerek hazırlıklarımızı tamamladık.

Batıdaki elverişli arazilerde bombacılara talim yaptırdık; önceden bildikleri halde bombaların piminin nasıl çekilip, fırlatılacağını subaylar tekrar tekrar gösterdiler. Hücum top ateşiyle başlayacaktı; onun perdesi altında saldıracak piyade birliklerini belirledik; hedeflerini gösterdik. Mazgallardan, pencerelerden onlara ateş edilmesini önlemek için değişik yerlerden ateş altına alacaktık; ayrıca hücum edenlerin arasından bazı birlikler yaklaşık yirmi metrede bir yere yatıp, oraları hedef alarak ateş edeceklerdi. Bu birlikler münavebeli hücum ederek kışlaya yaklaşacaklardı. Kışla ile aralarındaki mesafe azalınca, bombacılar devreye girecek, kışlanın camlarından, mazgallarından, kapılarından içeriye bomba savuracaklardı. Bizimle aynı anda batıda bulunan Miralay Ali Said Bey'in kumandasındaki birlikler, Hamidiye Alayı, gönüllü taburlar da ateşe başlayıp, hücuma kalkacaklardı.

Gecenin karanlığından yararlanarak biraz daha yaklaştık; ses çıkarmak, sigara içmek, kibrit yakmak, kav çakmak kesinlikle yasaktı; öksürük krizine yakalanarak uzun süre kıvranan askerleri ayırıp, geri aldık.

Mangalar, takımlar, bölükler hazırdı; bütün birliklerin saat gibi

işlemeleri için kumandanları son derece dikkatliydiler. Vadilerde, yamaçlarda insanı ürperten diri bir sessizlik hâkimdi; tepelerde, boğazlarda uğuldayan rüzgâr bu sessizliği daha da derinleştirirken, sanki duygularımı körükleyip beni de çocuklarım ve eşimle göz göze getiriyordu. Kulaklarımız Muhyiddin Paşa'nın bulunduğu yerdeydi; bizim bölgemizdeki hücumu o, batıdakini de Miralay Ali Said Bey ile Mihrali Bey yönetecekti.

Gökte katran renkli bulutlar durmadan hareket ediyor; bir tek yıldız görünmüyordu. Beni, eminim ki herkesi bir kuşku sarmıştı; yapacağımız hücumdan sağ salim çıkacağıma pek inanmıyor, yetim kalacak çocuklarımın, gözü yaşlı eşimin acısını duyuyordum. Bu kuşkunun pençesinde emri beklerken milletimizin son dönemdeki tarihî seyri de gözlerimin önünden gitmiyordu. "Ne talihsiz bir millet, ne çileli bir nesiliz... Haçlı seferlerinin İslâmiyet'i yeryüzünden kazımaması için atalarımız evlâtlarını hiç hesap yapmadan harcadılar. Karşılarında bir duvar gibi durduğumuzdan Hıristiyan âlemi bize düşman oldu. Kanlı mücadalemiz yüzyıllarca sürdü. Bu uğurda her şeyimizi tükettik; son dönemde ise durumumuz dayanılmaz derecede dramatikleşti. İçine sürüklendiğimiz gayya kuyusundan nasıl çıkacağımızı bilmezken, şimdi de din kardeşlerimizle boğuşuyoruz. Ah Rabbim, bize akıl ve feraset ver." diye zihnimden geçirdiğim sırada fısıltı halinde "Beş dakika sonra top atışları, piyade hücumları başlayacak, hazır olun!" emri geldi. Ben de maiyetimdeki subaylara aktardım. Havadaki morluğun iyice inceldiği belli oluyor, soğuk rüzgâr içimize işliyordu. Can pazarına adım atmak üzereyken bile karamsar düşüncelerden kendimi alamıyor, bilgi seviyemiz ve mevcut şuurumuzla milletçe, ümmetçe işimizin çok zor olduğunu görüyor, daha kötü durumlara düşmemizin endişesini duyuyordum. "Ey Allah'ım, rızan uğruna gencecik yaşta hayatlarını veren şehitlerimizin yüzü suyu hürmetine biz Müslümanları koru!" yakarışında bulunduğum anda onlarca top birden gürledi; değişik yerlerden "Allah! Allah!" nidalarıyla piyadeler hücuma kalktılar. Batı tarafımızdan da ateş yükseldi; onlar da saldırıyorlardı. Top ve tüfek sesleri, süngü parıltıları ortalığı cehenneme çevirdi. Çok geçmeden kışlanın pence-

relerinde alevler yanıp sönüyordu.

Gün iyice ağardığında yarı yarıya harabeye dönmüş kışlanın değişik yerlerinde dumanlar tütüyordu. Ateşe devam eden piyadelerimiz, arada bir kesmekle, bombacılara fırsat hazırlıyorlardı. Bir anda arka arkaya kışlanın içinde birkaç bomba daha patladı; alevleri camlardan fışkırdı. Mazgallar, kapılar, pencereler çeşitli yerlerden ateş altına alınınca, farklı yönlerden kışlaya sürünerek hücum başladığını dürbünümün merceğinden görüyordum. Onbeş yirmi dakika daha kışlanın içinden bomba, tüfek sesleri geldi. Siperlerde kalan askerler kumandanlarının emriyle fırlayıp topyekün hücum ettiler; biz de yürüdük.

Yaklaştıkça yerlerdeki yaralılarımız, şehitlerimiz artıyordu. Sıhhiyelerimiz sedyelerle sağa sola koşup yaralıları toplarlarken ben gözlerimi şehitlerimizde gezdiriyordum; kimisi sırt üstü düşmüş, kimisi tüfeğinin üzerine kıvrılmıştı. İkinci Bölüğün Kumandanı Mülazım-ı sani[15] Zekeriya Efendi de sol tarafı kana boyanmış halde, bir tümsekte cansız yatıyordu. Yürürken onun durumu zihnime takıldı. "Şehit miydi? Bir anlamda kardeş kavgasında ölmüştü; o Müslümandı; ona tetik çeken de. Bu durumda şehadeti herhalde niyet belirlerdi. Mülazım-ı sani Zekeriya Efendi Müslümanların dünyadaki varlığını sürdürmesi, izzetine ve vakarına lâyık bir medeniyet seviyesine kavuşması amacıyla mücadele ediyordu. Kesinlikle şehittir."

Kışla ele geçirilince asilerin arasında panik başladı; ilerdeki binalara doğru kaçıyorlardı. Kışlaya giren, çevresini dolaşan askerlerimiz başlarındaki genç subaylarla asileri takip ediyorlardı. Muhyiddin Paşa'ya yetiştim; biraz sonra önünde, eşiğinde ölülerin yattığı, her yeri kana bulanmış kışlaya girdik. Balık istifi gibi yerlere serilmiş entarili, sarıklı insanların aralarına bizim askerlerimiz de serpilmişlerdi. Kolu bacağı kopanlardan kimisi kana gömülmüş, sessizce yatıyor, pek çoğu da feryat figanla çırpınıyordu. Kaymakam[16]

[15] Üsteğmen
[16] Yarbay

Seyfi Bey sıhhiyelere daha çabuk olmaları, yaralıları tepenin ardındaki sargı yerine yetiştirmeleri için bağırıyordu.

Muhyiddin Paşa bakışlarını ölülerde, çırpınanlarda gezdirirken yerli bir kadın çılgınca bağırarak bize doğru koşuyordu. Eli tetiğe uzanan askerleri Muhyiddin Paşa hem sözle, hem de el hareketiyle uyardı. Yalın ayak, saçı başı dağılmış, ürkütücü bir hal almış kadın Muhyiddin Paşa'ya yaklaşır yaklaşmaz ayaklarının ucuna kendini attı; göğsü bir körük gibi kalkıp inerken hıçkırıkların arasında bir şeyler söylüyordu. Muhyiddin Paşa yanındaki Yemenli'ye döndü; "Ne diyor?" Yemenli'nin yüzüne sanki bir kızıllık vurmuştu. "İki gün önce asiler çocuğunu elinden alıp kışlaya sokmuşlar; onu kurtarmak için hücum ettiğinde eşikte kolundan, bacağından süngülemişler; onu da yakalayıp içeriye çekmek isteyince, can havliyle geriye kaçmış; onu tutamamışlar. Oğlunun yenmiş olmasından korkuyormuş!" Muhyiddin Paşa'nın yüzü, bakışları, ses tonu değişti: "Arasın bakalım, belki bir yerde bulabilir." Yerinden fırlayan kadın sağa sola koşuyor, ölümden daha korkunç bir sesle

"Zeyd! Zeyd!" diye bağırıyordu. Bazen cesetlere basıyor, bazen üzerlerinden atlıyor, kışlanın kanlı duvarlarında "Zeyd! Zeyd!" çığlıkları yankılanıyordu. Oradan oraya koşan kadının zayıf, çamurlu bacakları eteklerini savuruyor, yüreğinden alev alev fışkıran "Zeyd! Zeyd!" çığlıkları hiç eksik olmuyordu. Sağdaki kapıların birinden içeriye daldı. Bıçak gibi keskin bir "Zeyd!" feryadıyla sesi kesildi. Muhyiddin Paşa ile biz de arkasından gittik. Duvarın dibine yığılmış kadın sağ avucunda kavuniçi renginde bir fesi sıkıyor, kısık hıçkırıklarla yaralı bir kuşu andırırcasına çırpınıyordu. Burası kışlanın mutfağı idi; bir öbek kemik, kafatasları kapının arkasına yığılmıştı. Onların yanında da üst üste atılmış, kanlı elbiseler duruyordu. Bronzlaşmış yüzü feci bir acıyla durgunlaşan Muhyiddin Paşa'nın bakışları kapıldığı dehşeti yansıtıyordu. Kısa bir süre sonra Yüzbaşı Hasan Efendi'ye döndü.

- Bu kadınla ilgilen; ailesini tespit et; acılarını azaltmamız için ne yapabileceğimizi düşün ve bana bildir.

Yüzbaşı Hasan Efendi esas duruşa geçip cevap verdi.

- Emredersiniz Kumandanım.

Muhyiddin Paşa yanındaki Kaymakam Seyfi Bey'e döndü.

- Siz de sargı yerinden Doktor Fehim Bey'i getirtin. Bu kemikleri araştırsın. Kaç kişiyi yediklerini tespit edip, Kolordu Kumandanlığı'na bildirsin.

Bu anda batısından Ravza'ya giren Miralay Ali Said Bey'in ve Mihrali Bey'in yönettiği birlikler silâh sesleriyle kuzeydoğuya ilerliyorlardı. Bizim birliklerimiz de kuzeye yürüyorlardı. İki yönden gelen kalabalık kuvvetlerin önünde duramayacaklarını anlayan asîler ya arkadaki dağlara kaçıyor yahut da teslim oluyorlardı.

Asîler Ravza'nın tamamını ele geçirememişlerdi. Ayaklanma başlayınca, oradaki memur ve subay ailelerini, asîlere karşı olan halkı Binbaşı Mehmed Rıza Bey'in, Binbaşı Daver Bey'in emrindeki birlikler süratle bir araya toplamış, taş binalara doldurmuş ve savunmaya geçmişlerdi. Bu karışık ortamda Yüzbaşı Cemil Efendi'nin karısına yaklaşan Bedevî, kucağındaki çocuğunu kapıp kaçmaya başlamış. Arkasından yetişen Mülazım Tosyalı İbrahim Efendi bir süngü darbesiyle Bedevîyi yere yıkmış, kurtardığı çocukla savunma bölgesine dönerken bir mermiyle düşmüş. Yüzbaşı Nuri Efendi asileri yan çaprazdan ateş altına alınca, annesi kurşun yağmuruna dalıp, Tosyalı İbrahim Efendi'nin yanında ağlayan çocuğu kapmış, tekrar savunulan bölgeye dönmüş.

Ravza'nın her yerinde cesetler yatıyordu; çoğunluğu asî ve siviller oluşturmasına rağmen, aralarında subay ve askerler de az değildi. Asîlerle halkı birbirinden ayırmak çok zordu. Günlerden beri aç kalan insanların bunları yemesinden, doğacak salgın hastalıklardan korkulduğu için şehrin dışında pek çok toplu mezar kazıldı. Cesetler defnedilip, başlarına nöbetçiler dikildi.

Ertesi gün yanında bulunduğum sırada Doktor Fehim Bey'in raporu Muhyiddin Paşa'ya intikal etti. Yirmi üç kişi yenmişti; bunlardan ikisi subay çocuğu idi. Bu şoke edici durumun sarsıntısını henüz atlatamamışken Kaymakam Seyfi Bey içeriye girip selâm verdi.

- Kumandanım tespitimize göre otuz subayımız, sekiz yüz yirmi bir er ve erbaşımız şehit olmuş. Pek çok da yaralımız var. Onların tespitine, aynı zamanda tedavisine çalışılıyor.

Müşir Ahmed Fevzi Paşa kumandayı ele aldıktan sonra bu feci isyan bütün ayrıntılarıyla İstanbul'a yansıtılmıştı. Gönderilen raporlardan gün be gün burada olup bitenleri takip edebilmişlerdi. Gerçekten bizler için unutulmaz bir kâbustu. Fakat Müşir Ahmed Fevzi Paşa'nın mahareti, askerimizin gayreti, Mihrali Bey'in emrindeki Hamidiye Alayı'nın akıl sır ermeyecek şekilde darbe indirişleri, gönüllü memleket taburlarının gözlerini budaktan sakınmadan, yiğitçe mücadele etmeleriyle sinsice, ustalık ve büyük imkânlarla hazırlanmış isyanın tahmin edilenden daha kısa zamanda ve az kayıpla bastırılması Erkan-ı Harbiye Reisliğinde, Hükûmette, belki Sarayda da bu işin kökten çözülebileceği fikrini uyandırdı. Erkan-ı Harbiye Reisliğinden İmam Yahya'nın yakalanıp, isyan potansiyelinin tamamen ortadan kaldırılmasına dair emir gelince, Müşir Ahmed Fevzi Paşa'nın yüzü anlatılması çok güç bir durum aldı. Aynı anda esmer yüzünde hem ümitsizlik, hem devlete bağlılık, hem de emre itaat okunuyordu. Sonradan ağızlarda sakız olacak kadar sık kullanılan "Yemen İmamı, Kasımpaşa imamı değildir." sözü işin güçlüğünü belirtiyordu. Bu emri verenler Müşir'in son derece fazıl, sorumluluğunun bilincinde, dirayetli bir subay olduğunu hiç düşünmüyorlardı. Düşünselerdi, ne yapılması lâzım geldiğini onların müdahalesi olmadan yapacağını bilir, ona emir vermezlerdi. "Bu işi kökünden bitir!" emri karşısında çaresiz kaldı. İşte burada, yani Müşir'in şahsında karşımıza düzen fikri çıkıyor. Böyle sarp bir coğrafyada, sahip olunan imkânlarla bu işin başarılacağına inanmıyordu. Fakat madem ki üst makam buna karar vermişti; ölüm pahasına elden gelen yapılmalıydı.

İmam Yahya'nın makarrı[17] olan Şehare'nin üzerine yürümek için kırk tabur, Mihrali Bey'in alayı, memleketlerden gelen gönüllüler ile bir sabaha karşı San'a' dan yola çıktık. Nukum Dağı'nı

[17] Oturduğu yer, merkezî

aşınca hayal edemeyeceğimiz bir araziyle karşılaştık. Haşin tepeler, baş döndürücü uçurumlar sanki birbirlerinden daha çetin olduklarını göstermek için arka arkaya dizilmişlerdi. O topları götürmek uğruna toz toprağı soluyan askerimizin gayretini tasvir edip gözler önüne sermek mümkün değildir. Yol sık sık daralıyor, patikaya dönüşüyordu. Bazı yerlerde hayvanları çözmek, bizzat kendileri çekmek zorunda kalıyorlardı. Yuvarlanan taşın uzunca bir süre sonra dibinden ses getirdiği uçurumların kenarlarındaki patikalarda ancak kaplumbağa hızıyla yol katediyorduk. San'a ile Şehare arası kuş uçuşu o kadar uzak değil; herhalde yüz yirmi kilometre civarındadır; fakat dağlar, yalçın kayalar öylesine dik, geçit vermeyen uçurumlar o kadar çok ki, bir kilometre yolu döne döne dört beş saatte, bazen bir günde alıyorduk.

Yola çıktıktan birkaç gün sonra bir tepeyi dolaşırken acayip bir ses işitmeye başladık; yankılanan ses kuyuda boğulur gibiydi. Emsaline hiç rastlanılmayacak uğultuyla biteviye sürüp giden bu yankılanmalar bizleri şaşırttı; huzursuz ettiği atlarımıza kulakları diktirdi. Hiç görmediğimiz tabiat olayıyla karşılaşıyorduk; atları mahmuzladık; tepeyi dönünce önümüze bir şelâle çıktı. Epeyce yüksek bir kayanın kenarından düşen su, yirmi beş otuz metre düzlükte yol aldıktan sonra tekrar uçurumdan aşağı dökülüyor, oradan da ayrı bir ses çıkarıyordu. İki farklı şelâleden çıkan sesler uçurumlarda birbirine karışıyor, karşılıklı yarlarda yankılanıp, vadilerde eriyordu. Taze ot ve çiçek kokularıyla dolmuş hava emsaline az rastlanabilecek kadar aydınlıktı; güneşin ışıkları yapraklarda oynaşıyor, hafif bir rüzgâr durmadan esiyordu.

Keskin dönemeçlerde, engebeli arazilerde onbeş yirmi metre önümüzü göremiyorduk; her an pusuyla karşılaşabilirdik. Yola hâkim tepeler, kayaların araları asi veya eşkiyanın pusu kurmasına o kadar elverişliydi ki üç beş silahlı, bir taburumuzu perişan edebilirdi. Erlere "İleri" emrini verip subay olarak arkadan yürümek kolaydı; pusuya düşersek, ölecek önde gidenlerdi. Ama biraz vicdan sahibi olan bunu nasıl yapardı! Emrindekilerinin de ardından ağlayacakları

vardı; onlar da can taşıyorlardı. Çok temkinli yol almak zorundaydık. Tehlike olabilecek yerlerde askeri tek sıra sevk ediyor, bir pusu anında onların nasıl korunacaklarını da ihmal etmiyorduk.

Yolumuz bir vadiye düşünce durumumuz daha ağırlaşıyordu. Bilhassa dar yerleri bizi iki taraftan ateş altına alınma tehlikesiyle karşı karşıya getiriyordu. Güneş vurdukça cehennem gibi kaynayan vadilerde su bulmakta güçlük çekiyorduk. Bazen de geniş ve suyu bol vadilerle karşılaşıyorduk; böyle yerlerde bir iki gün dinleniyor, midelerimize sıcak bir çorba indiriyorduk. Dinlenirken elbette güvenliğin sağlanmasına da dikkat ediyorduk. Buna rağmen Ecbar Vadisinde başında Mirliva[18] Yusuf Paşa'nın bulunduğu birliklerle Mapavri Taburu ve Zile Bölüğü hücuma uğradı; saatlerce süren, pek çok şehide mal olan çarpışmalar yaşandı. Recam Vadisi'nde de Ferik[19] Yusuf Paşa'nın emrindeki birlikler çetin savaşlara tutuşmak zorunda kaldılar.

Ünü bütün ülkemize yayılmış, Sultan'ın "Yularsız Aslanım" dediği Mihrali Bey'i görmek, onunla tanışmak için duyduğum arzu, yaşadığım ağır şartları sanki hafifletiyordu. Bir akşam, bir dağın eteğinde konaklarken biraz açıkgözlülük yaparak Hamidiye Alayı'nın yanında birliğimize yer temin ettik. Levazımcılar içlerine peynir konmuş ekmekleri, birer pırasa ile askerlere dağıtırlarken, bir grup atlıyla Mihrali Bey yanımızdan geçiyordu. Esmer, zayıfça, sert bir çehre, alev gibi yanan iki siyah göz ilk bakışta dikkatimi çekti. Selâm verdim; tam bir ciddiyetle selâmımı aldı. Arkasından bakıyordum; orta boylu, dik vücutlu, çevik tavırlıydı.

Ertesi gün yola revan olurken, atımı Hamidiye Alayı'nın yanına sürdüm. Mihrali Bey en önde bir kır ata binmiş, gidiyordu. Sağımda at üstünde yol alan o alaya mensup Yüzbaşı'ya döndüm: "Sivas'ın şartlarıyla, buranın şartları çok farklı; intibak etmekte güçlük çekmediniz mi?" diye sordum.

Cevaba gülümseyerek başladı; kısa bir süre sonra yüzü vakur bir

[18] Tuğgeneral
[19] Korgeneral

hal aldı: "Gerek Niğde'de, gerek Adana'da bizi büyük kalabalıklar karşıladı; aralarında valiler, belediye reisleri, paşalar gibi hayatta pişmiş, umur görmüş insanlar da vardı. "Gitmeyin, Siz dağ adamısınız; oranın şartlarıyla Sivas'ın şartları bir değildir." şeklinde ısrar ettilerse de kumandanımız Mihrali Bey, "Hayır gideceğiz; bize emir vermedi; fakat Sultanımızın isteğinin bu doğrultuda olduğunu biliyorum." dedi ve geldik. Burası da vatanımız; şartları nasıl olursa olsun, boynumuz kıldan incedir."

Sözü Mihrali Bey'e getirmek istiyordum; ama önce endişemi gidermeliydim: "Yüzbaşım, umarım sizi rahatsız etmiyorum."

Yüzünde aynı sempatik gülümseme göründü; "Ne münasebet efendim; sizler gibi kumandanlarla konuşmaktan zevk duyarım."

Ses tonundaki samimiyetin verdiği cesaretle konuşmaya devam ettim: "Çok ünlü bir kumandanınız var; onun emrinde görev yapmak bir asker için gıpta edilecek kadar şerefli bir olaydır. Ne zamandan beri emrindesiniz?"

Yüzbaşı'nın yüzünde beliren tatlı ifade hemen silinmedi. "Doğduğumdan beri emrindeyim; ilk önce o benim ağabeyimdir; sonra da Sultanımız'ın emriyle kumandanım oldu."

Hayretim beni duyduğumu doğrulatmaya zorladı: "Saygıdan dolayı değil de kardeş olarak mı ağabeyiniz ?"

Ciddî bir tavır takındı: "Yeni tanıştığım bir kumandana yanıltıcı söz söylemek, aldığım terbiye ve görev anlayışımla bağdaşmaz; haddimi de aşar. Kumandanım Mihrali Bey'le ana baba bir kardeşiz; aynı zamanda yüzbaşı olarak emrinde görev yapıyorum."

Memnuniyetim herhalde bakışlarım ve sesimden de anlaşılıyordu: "Öyle yiğit bir insanla kardeş olmaktan ne kadar iftihar etseniz, yine de azdır Yüzbaşım."

Yüzünde aynı gülümseme belirip silindi: "Teveccühünüz Efendim."

İmam Yahya'nın üzerine yaptığımız sefer boyunca Mihrali Bey'in kardeşi Ali Bey'le çok yakın dost olduk. Her fırsatta bir araya

geliyor, sohbet ediyorduk. Ben onu aramasam, o beni arıyor, bu da beni onunla daha samimî olmak için cesaretlendiriyordu.

Haftalarca mücadeleden sonra, at sırtında dört beş saatte geçilebilen Usman Vadisi'ne geldik. Eylülün sonları yaklaşmasına rağmen vadi alev soluyordu. Askerler insanüstü gayret gösterdikleri halde fundalık olduğu için çok yavaş yol alıyorduk. Vadiden çıkmadan hava kararadı; gökten sarkan ateş lokmaları gibi iri yıldızların ışıkları dallarda kesildiği için bize ulaşmıyordu. Geceyi orada geçirip, sabah erkenden yola koyulduk. İki tarafında haşin, yüksek kayalıkların yer aldığı dar bir boğazdan geçerken pusuya düştük. Bu hırçın tabiatta doğup büyüdükleri için, buranın şartlarıyla yoğrulmuşlar, keçiler gibi taştan taşa atlıyor, nereye kaçacaklarını, nasıl gizleneceklerini gayet iyi biliyorlardı. Hiç umulmadık bir yerde bizi ateş altına alıyor, üzerimize koca koca kayalar yuvarlıyorlardı. Biz orayı abluka altına almaya gayret ederken, bir başka kayalıktan ateşlerine yakalanıyor, büyük kayıplar veriyorduk. Kimi zaman elindeki tüfeğiyle o kayaların arasında, mevzilendikleri tepelerde Mihrali Bey'i görüyorduk. Gençlere taş çıkartacak kadar çevik davranıyor, bir panter gibi korkusuzca saldırıyordu. Onun bu tavır ve davranışları alayını da etkiliyordu; zira askerlerinde sadece disiplin değil, gönül bağı da hâkimdi. Birbirlerini ağabey kardeş gibi görüyor, aralarında örnek bir dayanışma sergiliyor, gövdelerini birbirlerine siper ediyorlardı. Günlerce mücadeleden sonra, o sarp kayalıklarda, o zorlu tabiatta bir tane asi bırakmadık. Fakat biz de yüzlerce kayıp verdik. Günde iki kere şehitlerimizi toplu halde defnediyorduk. Yaralıların durumu ise içler acısıydı. Sağlık ekiplerimiz ellerinden geleni yapıyorlardı; ama doktorlarımızın önüne o kadar çok yaralı geliyordu ki hepsine yetişmeleri imkânsızdı; bu yüzden mutlaka kurtarılabilecek bazıları da ölüyordu. Ellerinde birkaç çeşit ilâç kalmıştı; miktarları da sınırlıydı. Usman Vadisi'ndeki o çetin savaşlar sırasında alkolleri de bitti; kaynamış suyla yaraları yıkamak, sonra tentürdiyot koyup gazlı bezle sarmak zorunda kaldılar. Birkaç gün sonra ellerindeki bu imkân da tükendi; çaresizce ilkel usullere başvuruyorlardı. Kurşun giren yeri barutla yakıp, mikrobu kırmaya, ardından da

bıçakla kurşunu çıkarmaya çalışıyorlardı.

Öyle tehlikeli yerlerden geçiyorduk ki elverişli bir düzlük bularak fırıncılar ekmeklerini, aşçılar yemeklerini pişiremiyorlardı. Bazı günler yağmura yakalanıyor, dağ başlarında titriyorduk; bazen de, bilhassa kayalık çıplak vadilerde, bu aylarda pek görülmemesi gereken alev gibi bir güneşin altında kavruluyorduk. Piyadeler, topçular her bakımdan tükenmiş, süvarilerin ise bacaklarında hayır kalmamıştı; fakat yola devam etmekten başka çaremiz yoktu.

Ufukta güneş kan gölüne dönüştüğü sırada bir tepeyi aşıyorduk. Çöldeki kadar değilse bile buradaki gurup da güzeldi. Güneşin ardında bıraktığı kızıllık yavaş yavaş silinirken koyu bir kurşunîlik vadilerden tepelere doğru tırmanıyordu. Üveyiklerin yamaçlardaki ötüşleri hüzün doluydu. Yıldızlar olanca güzellikleriyle görünmeye başladılar; ama sık dalların örttüğü patikalarda atlar, askerler bastıkları yerleri göremiyorlardı. Böyle durumlarda uçurumlardan yuvarlanmalar çok sık gerçekleşirdi. Hiç elverişli olmadığı halde geceyi bıçak sırtını andıran bir dağ doruğunda geçirmeye mecbur kaldık. Birlikler birbirine karıştı; herkes kendine göre bir yer buldu. Bir baskına uğrarsak, durumumuz çok feci olacağından sıkı güvenlik tedbirleri aldık. Yaslanacak bir ağaç bulabilen dünyanın en mutlu insanıydı. Dağıtılan peynir ekmeği midesine indirenin başı önüne düşüyordu.

Geceyle ormanda her şey uykuya dalmış, derin bir sessizlik hâkim olmuştu. Bu sessizlik insanı koynuna alınca, tabiî biraz gücü kalmışsa, ona neler düşündürüyor! Kişi ancak böyle zamanlarda kendisiyle başbaşa kalabiliyor; değerini, değersizliğini işte o zaman anlıyor; vicdanın ne demek olduğunu idrak ediyor. O geceki sessizlik geçmişime tutulmuş bir ayna idi; uykuya dalıp çıktıkça geride bıraktığım günleri görüyor, acılarımı bir daha yaşıyor, yetim bırakmanın endişesini taşıdığım için evlât sevgisinin ne olduğunu eksiksiz duyuyordum... Gün ağarmaya yüz tutarken dalların arasında envaiçeşit cıvıltı başladı. Bizlere meçhul olan hassalarıyla zamanın nabzını yakalayabilen bu sevimli yaratıkların şen şakrak ötüşleriyle yola koyulduk.

Şehare'ye yaklaşmıştık; ne çare ki ağırlıklarımızla sarp dağları aşmamız mümkün değildi; vadileri takip etmek zorunda kalışımız yolumuzu uzatıyordu. Çıplak, kayalık dağların yarım ay şeklinde kuşattığı bir tepenin üzerine kurulmuş Huş'un dibinden geçiyorduk. Hırçın tabiatın koynunda küçücük bir köydü. Bir avuç irili ufaklı kahverengi taş binalar tepenin değişik yerlerine gelişigüzel serpilmişti. Evlerin aralarında cılız yeşillikler göze çarpıyordu. Yarın başına kondurulmuş ünlü kışla bütün dikkatini kendi iç dünyasına çevirmiş, dalgın, biraz da tedirgin bir kartalı andırıyordu. Dünyadan kopuk Huş'a sadece bulunduğumuz yerden gidilebilirdi; türküde vurgulandığı üzere yolu da yokuştu.

Nihayet bir dağın eteğindeki vadiden akan dereye geldik. Atları suvarırken kumandanlar birbirleriyle sözleşmişçesine gözlerini çevrede gezdiriyorlardı; böyle çetin, vahşi görünüşlü bir tabiat herhalde dünyanın bir başka yerinde yoktur. Kuzeydeki tepeye doğru fundalıkların, ağaçların içinden başları göğe değercesine fırlamış kayaların arasından yol devam ediyordu. Bu tepelere, bu kayalıklara gizlenen bir avuç asînin bize vereceği zararı hayal etmek dahi mümkün değildi.

Askerlerin pek çoğu arkadaki tepelerde, biz derenin içinde kaldık. Mülazım Ragıp Efendi'nin kumandasındaki bir manga kayaların arasından tepeye çıkan yolda yürümeye başladı. Yol genişleyince, çevreyi de kolaçan ettikten sonra üç el ateş edecekti; biz de ikişer kişilik sıralar halinde yola koyulacaktık. Topları kayaların arasından o tepelere çıkarmak hemen hemen imkânsızdı; fakat askerdik; elden gelen her şeyi yapmadan engele boyun eğebilir miydik?...Yarım saat kadar sonra silâh seslerini duyduk.

Uzun süren mücadelelerin ardından, Arapların "Şeharetül Emir" dedikleri imamların meşhur makarrı karşımıza çıktı. İlk defa görüyordum; ama hakkında o kadar şey duymuştum ki burayı ve İmam Yahya'yı gayet iyi tanıyordum. İmamların isyanlarının kaynağı, işte bu üstesinden gelinemeyen vahşi tabiattı. Zeydîlerin üzerinde dünyevî ve uhrevî otoritesi bulunan imamlar burada yaşarlardı. Küçücük

bir yer olan Şehare iki kısımdı; bir tarafı Şeharetül Emir, diğer tarafı Şeharetül Fes idi. Burası dünyada emsali görülmeyen mucizevî bir jeolojik olaydı; bu iki bölüm peynir kalıbına benzer şekilde birbirinden ayrılmıştı. Çok eski çağlarda bu iki kayalık parçayı bir mimar alabildiğine derin uçurumun üzerine tek taştan yaptığı kemerli köprüyle birbirine bağlamıştı. O yıkılınca, yerine daha basit bir köprü yapılmıştı.

Şimdi İmam Yahya'nın kendi silahşörlerinin bir kısmını tıka basa doldurduğu Şehare yirmi yirmibeş dükkânlı küçük bir kasabacıktır. Adı konmasa, resmiyet ifade etmese de, İmam'ın başkentidir; çünkü Zeydî imamları kendi egemenliği altında bulunan yerlerde otururlar. Uzaktan bakınca büyük bir kaleyi andırıyor; normal zamanlarda bile imamı koruyan kendine ait askerî birlik burada bulunmaktadır. İmamın izni olmadan Şehare'ye girmek ve çıkmak mümkün değildir. Silâh tamir atölyelerinin, darphanenin, başkaldırma ihtimali olanların çocuklarının rehin tutulduğu yerlerin ve hapishanenin bulunduğu bu yerleşim biriminde her şey düzenlenmiştir; hatta merfa çalınarak yapılan merasimle yatılır ve kalkılır.

Biraz daha yaklaşınca, ortaçağ derebeylerinin şatolarını andıran, ama çok daha muhkem yapılmış taş binalar kütlesinin koca bir dağın üzerine oturtulduğunu iyice görebiliyorduk. Birçok farklı coğrafyada dolaştım; böyle çevresi uçurumlarla çevrilmiş bir dağ, sığınmaya elverişli benzeri stratejik bir yer görmedim. Çevresindeki tepelerden sekiz yüz metre kadar yükselen kayaların üzerinde bulunan dağ vadiden başlıyordu. Burada da kayaların arasında yılan gibi kıvrılan patika bir yol vardı; vadiden Şehare'nin karşısındaki tepeye ancak iki saatte çıkılabilirdi. Topları götürebilmemiz için yer yer yolu genişletmemiz gerekiyordu. Elimizde dinamit kalmamıştı; balyozla kayaları kırmaya başladık; gece gündüz ne pusulara uğradık; fakat yılmadık; iki saatlik yolu üç günde aldık; bütün gayretlerimize rağmen, ancak birkaç tane küçük top çıkarabildik. Bu kere geldiğimiz yerde, İmam'ın ünlü Şehare'siyle arasında bulunan, tepesinden bakınca, insanı dibine çeken bir uçurumla karşılaştık. Uçurumun üzerindeki mermer kalastan köprü dinamitlenmişti. Oraya yaklaşan, taş

binaların mazgalları andıran pencerelerinden, uçurumun karşı tarafındaki çeşitli yerlere serpilmiş siperlerden, binaların oturduğu kayalıklardan atılan kurşunlara hedef oluyordu. Karşıdan karşıya Şehare'yi bombardıman ettik; toplarımız küçük olduğu için taştan yapılmış binalar bana mısın demiyorlardı. Askerimiz hem cesur, hem de fedakârdı; fakat bulunduğumuz yer o kadar sarp ve kayalıktı ki ne istediğimiz gibi manevra yapabiliyor, ne de onlara yaklaşabiliyorduk. Öndeki binaları yerle bir etsek ne olacaktı; kesinlikle İmam ev halkıyla beraber arkadaki Şeharetül Fes'e çekilmişti. Karşıya geçmek için uçuruma inip çıkmak şahsen bana mümkün görünmüyordu; çünkü uçurumun Şehare'ye doğru yükselen tarafı yalçın kayalardan örülmüş bir duvardı sanki. Oraların dahi namluların ucunda olduğu belliydi; buna rağmen hücum ediyorduk. Yaralılarımız için hiçbir tıbbî malzeme kalmamıştı; doktorlar sadece ilkel usullerle bir şeyler yapmaya çalışıyorlardı. Şehitlerimizi gece topluyor, hepsini bir veya birkaç mezara gömüyorduk.

Bir akşam üstü Mihrali Bey'in sırtından yaralandığını duyduk. O kadar çok ziyaretçisi vardı ki taburumuzun subaylarına ancak iki gün sonra sıra gelebildi. Kardeşi Ali Bey'den yarasının ağır olmadığını öğrenmiştik. Ziyaret ettiğimizde onu biraz solgun, fakat oldukça sağlıklı bulduk.

Bir hafta kadar sonra bir meşenin dibinde Yüzbaşı Ali Bey'le karşılaştığımda durgun ve üzüntülü görünüyordu. Yanına yaklaştım; selâm verdikten sonra "Nasılsınız Ali Bey?" diye sordum. Bir ışıltının dolaştığı yüzü yine aynı duruma dönüştü. Keder ve endişe yüklü bir sesle, "Ben iyiyim; ne çare ki Mihrali Bey iyi değil." cevabı beni etkiledi. "Yarası önemli değildi; arkadaşlarla ziyaret ettiğimizde sağlıklı görünüyordu." Yüzünde bir değişiklik husule gelmedi.

"Sırtından aldığı yaradan fazla sıkıntısı yok; bir hastalığa yakalandı. Doktor "kolera" olduğunu söyledi. Devamlı su kaynatıyor, soğutuyor, ona içiriyor. Sık sık, belki yarım saatte bir dışarıya çıkıyor; su kaybediyor."

"Kolera" kelimesini duyunca sanki beynimden vurulmuşa dön-

düm. "Doktor ne diyor? Atlatabilecek mi?"

Derin bir nefes aldı; çaresizliği yüzüne de yansımıştı. "Böyle hastalara değişik yerlerinden serum bağlanırmış. Vücut, bağırsakta çöreklenen kolera mikroplarını atmak için devamlı su salgılarmış. Hastanın dili, damağı kurumuş; her tarafından su çekilirmiş. Serum yokmuş; doktor; "Bünyesi kuvvetli, büyük bir ihtimalle atlatabilir." diyor. Belki de bunu bizi teskin etmek için söylüyor."

Ziyaretine gittim; çamın gölgesine üst üste üç yatak serip Mihrali Bey'i yatırmışlardı. Çevresine serpilmiş keçelerde de alayında kumandanlık yapan hemşehrileri ve akrabaları oturuyordu. Yüzlerine üzüntünün zift gibi sarıldığı bu insanlardan hiçbirisinin ağzını bıçak açmıyordu. Yaklaşınca selâm verdim. Suyu çekilmiş kavı andıran sağ elini göğsüne koyarak selâmımı aldı. Yedi sekiz gün önce gördüğümde rengi soluktu; ama sağlıklıydı. Zayıflamış, elmacık kemikleri sivrilmiş, gözleri çukura kaçmış, bitkin bir durumda yatıyordu. Sık sık yanındaki tastan su içiyordu; boşalan tası hemen dolduruyorlardı. Bir süre kalabalığın arasında oturduktan sonra şifalar dileyip ayrıldım.

Çadırımda yaslanırken Mihrali Bey'in ölüm haberi gelince, yüreğime saplanan bir acıyla sarsıldım. Yıldızların oynaştığı berrak bir geceydi. "Yiğitlik ölüme çare değilmiş" düşüncesiyle yattığı yere gittim. Üzerine bir çarşaf örtülmüştü. Çevresinde oturan, çoğunlukla hemşehrisi olan kumandanların gözleri nemliydi. Beni gören Yüzbaşı Ali kalabalığın arasında ayağa kalktı; yanına yaklaşıp elimi uzattım; "Allah rahmet eylesin; Mevlâm önce sizlere, sonra milletimize, ümmetimize sabırlar versin." diyerek boynuna sarıldım. Çok yakınlarım Hakk'ın rahmetine kavuşmuştu; fakat hiçbirisine Mihrali Bey kadar üzülmemiştim. Böyle cesur bir insan dünyaya pek az gelirdi. Biraz uzakta duran alayına mensup karayağız, aslan yavrusu gibi delikanlıların gözlerinden nasıl da yaşlar yuvarlanıyordu. Ertesi gün öldüğü yere defnedilecekti.

O gece sabaha kadar yanında otururken çocukluk arkadaşı Binbaşı Rıfat Bey sık sık yaşlarını silerek, bizlere onun hayatını anlattı:

"Mihrali Bey'in cihana parmak ısırtacak, adı dillerde dolaşacak bir yiğit olacağı daha çocukluğunda belliydi. Ne ele avuca gelir, ne de korku nedir bilirdi. Onyedi yaşına geldiğinde "Abdullah Amca" diye hitap ettiğimiz babası öldü. İyiliksever, cömert, evi misafirsiz kalmayan Abdullah Amca'nın cenaze merasimi muhteşem oldu; civar köylerdeki Karapapaklar, Lezgiler, Çeçenler, Çerkesler Darvas köyüne adeta akın ettiler. Bu kadar itibar edilen bir insanın Müslüman mezarlığına defnedilmesine Ruslar izin vermediler; kendi mezarlıklarına gömdürdüler. Niçin böyle yaptıklarını halâ anlayabilmiş değilim; herhalde Müslümanlara "Gücümüz her şeye yeter" mesajını vermek istemişlerdi. O gece rüyasında gördüğü babası, Mihrali Bey'e "Beni bu Hıristiyan mezarlığına nasıl gömdürdün! Utanmıyor musun? Naaşımı burada bırakırsan, sana hakkımı helâl etmem!" diye bağırınca, yatağından fırlamış, kılıcını beline bağlamış, hançerini kuşağına sokmuş, kazma kürek alıp zifirî karanlıkta Rus mezarlığının yolunu tutmuş. Karlı, aysız ve yıldızsız bir geceymiş. On iki gün önce yatağa düşünceye kadar dinç olan Mihrali Bey gençliğinde hafsalaya sığmayacak ölçüde çevikti. Mezarlığın duvarından atlamış, çevreyi dinlemiş; bekçilerin onu fark etmediklerine kanaat getirince, babasının mezarına gelmiş. Abdullah Amca'nın gömüldüğü yer, bekçilerin kulübesinden epeyce uzaktaymış. Eşip cesedini çıkarmış, mezarını tekrar doldurmuş, karlarla üzerini kapamayı da ihmal etmemiş. Sırtına almış; kazma ve küreği sağ koluna sıkıştırmış. Yine duvardan atlayarak Müslüman mezarlığının yolunu tutmuş. Epeyce mesafe aldıktan sonra bir sesle irkilmiş: "Dur!" Mihrali Bey dönünce iki Rus devriyesiyle karşılaşmış; namlular ona çevriliymiş. Aynı ses ne yapması gerektiğini bildirmiş: "Omuzundakini yere bırak; ellerini havaya kaldır!" Mihrali Bey babasının naaşını yere bırakır bırakmaz, şimşek gibi bir sıçrayışla iki tüfeği tekmeleriyle devriyelerin ellerinden fırlatmış; aynı anda da kılıç ve hançerini sıyırmış. Ne olup bittiğini anlamalarına fırsat vermeden iki Rus askerini cansız karların üzerine sermiş. Babasının naaşını tekrar omuzuna almış; Müslüman mezarlığına getirmiş ve defnetmiş. Azıcık bir dikkatle bakıldığında babasının Hıristiyan mezarlığında gömüldüğü yerin eşildiği anla-

şılırmış; güzergâhta iki Rus askeri öldürülmüş ve Abdullah Amca Müslüman mezarlığına defnedilmişti. Karların üzerindeki izler de her şeyi kolayca gözler önüne sereceğinden destanlık maceralarla dolu hayatı başladı."

Rıfat Bey onun Ruslarla mücadelesini, Doksan üç[20] Osmanlı-Rus Savaşı'nda orduya katılması şartıyla Rus Hükûmetinin affedişini, ama onun Osmanlı'yı tercih edişini, Kars'ta, Erzurum'da Ruslar'a kök söktürüşünü anlatırken hepimiz çok duygulandık; hatta çoğumuz sık sık gözlerimizi kurulamak zorunda kaldık. Sözü bittiğinde gün ağarıyordu; bütün ormana, kayalıklara, vadilere sanki bir ağıt çökmüştü. Binbaşı Rıfat Bey yaşlarını sildi; bakışlarını çarşafın altında yatan Mihrali Bey'e çevirdi. Bulanık bir sesle şunları ilâve etti:

"Yiğitliklerinden dolayı Sultanımız sana "Yularsız Aslanım" derdi. Sen milletimiz için gerçek bir aslandın; bu fani âlemde bizim de her şeyimizdin. Yetimliğin ne menem bir şey olduğunu şu anda anlıyorum. Sırtımı dayadığım koskoca bir dağ yıkılıp gitti."

Doğuda yükselen alevden dolgun bir güneşin yolda olduğu belliydi. Biraz sonra Müşir Ahmed Fevzi Paşa, Ferik Yusuf Paşa, Muhyiddin Paşa ve diğer üst rütbeli subaylarla, Alay Müftüsü geldi. Arkalarında bulunan bir grup askerin ellerinde kazma, kürek, balta vardı. Bir mülazım nezaretinde altı asker Mihrali Bey'in naaşını çarşafa özenle sarıp, kaldırdılar; aşağıdaki düzlüğe indirdiler. Ateş yaktılar; mutfaktan aldıkları büyücek bir kazanı su doldurup, ateşin çevresine yerleştirdikleri dört taşın üzerine koydular. Ilıklaşan su ile Müftü Efendi iki askerin yardımıyla onu yıkarken, dört er ruhunu teslim ettiği çamın dibinde mezarını kazdı, diğerleri de devrilen bir ağacı yararak kısa tahtalar yaptılar.

Müftü Efendi yıkadığı Mihrali Bey'i tekrar özenle çarşafa sardı. Askerler omuzlarından ve bacaklarından tutarak mezarının yanına getirdiler. Derede abdest alan Paşalar, üst rütbeli subaylar geldiler.

[20] 1877 - 78

Müftü Efendi sırtı kıbleye gelecek şekilde Mihrali Bey'in naaşının yanında dikildi; nasıl bir değer kaybettiğimiz yüzünden belli oluyordu. Hüzün dolu bir sesle önünde saf halinde dikilenlere konuşmaya başladı:

- Milletçe, ümmetçe çok çetin günlerden geçiyoruz. Böyle dönemlerde kahraman, aynı zamanda vatan ve millet sevgisiyle yoğrulmuş Mihrali Bey gibi insanlara çok fazla ihtiyaç duyulur. Tiflis'in Borcali Sancağı'nın Darvas Köyü'nde başlayan hayatı nice maceralardan geçerek şu çam ağacının dibinde noktalandı. Acımız büyük; ama Rabbimiz'den gelene söyleyecek sözümüz yok; başımızın üstünde yeri var. Mücahit kardeşimizi nasıl bilirsiniz?

Hançerelerden çıkan toplu ses göğe yükseldi:

- İyi biliriz.

- Ahirette de aynı şahadette bulunur musunuz?

- Bulunuruz.

- Hakkınızı helâl ettiniz mi?

- Helâl olsun.

Müftü Efendi kıbleye döndü; arkasındaki cemaatin düzenli saf olmasını bekledi. Topuk sesleri dinince:

- Erkişi niyetine, dedi.

- .....

- Allahüekber.

Namazdan sonra Mihrali Bey'in naaşını mezara indirirlerken, Müftü Efendi Kur'an okumaya başladı. Tahtalar yerleştirildi; küreklerle üzerine toprak atıldığı sırada Müftü Efendi'nin iç okşayan sesi Mihrali Bey'in acısını duyanlar için tek teselli kaynağı idi.

Müşir Ahmed Fevzi Paşa dönüş emrini verdi. Şehare'ye mermi yağdırmış, daha da yağdırabilirdik; baş döndürücü uçurum geçit vermiyor, bana da orayı ele geçirmemiz imkânsız gibi görünüyordu; fakat gayretle devam etsek, belki bir kolayını bulurduk; çünkü Mehmedçiğimiz nerelerde neyi başarmadı ki... "İnsan moral mahlû-

kudur" sözünü çok duyar, doğruluğuna da inanırdım; ama hayatın özünü tam anlamıyla aksettirdiğini o zaman idrak ettim. Mihrali Bey'in acısı dağ gibi Müşir Fevzi Paşa'yı, Ferîk Yusuf Paşa'yı, Muhyiddin Paşa'yı sanki eritmişti; diğer subayları, gönüllü memleket taburlarını, bilhassa Kırkıncı Hamidiye Alayı'nın tamamını içinden çıkılmaz bir acı dehlizine sokmuştu. Kimsenin yüzünde bir gülümseme görünmüyordu; herkes düşünceli, üzüntülüydü.

Dönüşümüz günlerce sürdü; ne bir neşeli kahkaha, ne de insanın içini kıpırdatan bir türkü duyduk. Kırkıncı Hamidiye Alayı'nın subay ve erleri kelimenin tam anlamıyla yetim kalmışlardı.

Bir gün delice akan küçük bir derenin kenarında konakladık. Aramızda neşelenebilen kimse yoktu; tavır ve davranışlarımız, hatta bakışlarımız durgundu. Bir ara kulağımıza su çağıltılarının arasında içli bir ses gelmeye başladı. Kırkıncı Hamidiye Alayı'ndan bir er yanık yanık söylüyordu.

"Mihrali Bey indi m'ola Yemen'e
Çadırını kurdu m'ola çemene
Od, düştüğü yeri yakar; kime ne?

Şehitler serdarı Mihrali Beyim
Devlet emektarı Mihrali Beyim."

San'a'daki kolordu kışlasının bahçesinde bir avuç cengâveri kalan Kırkıncı Hamidiye Alayı'na ve pek çok şehit vermiş gönüllü memleket taburlarına uğurlama merasimi yaptık. Ayrılıyorduk; birbirimizi sıcak dostluklarla hatırlamamız gerekirdi; ne çare ki pençesine düştüğümüz üzüntüden sıyrılamıyorduk. Onları San'a'nın dışına kadar yolcu ettik. Yüzbaşı Ali Bey'le vedalaşmamız gerçekten zor oldu; fakat askerdik; hayatımızı arzularımız değil, görevlerimiz belirliyordu."

Mülazım Celâleddin, babasının hatıralarını okuduktan sonra bakışlarını Necati Bey'e çevirdi. Çiğnediği gatla bir başka âleme dalan Necati Bey, mayhoş mayhoş bakıyor, nargilesini fokurdatmayı da unutmuyordu.

Gökten geleceğine inandıkları
Peygamberin evlerine girmesi için...

TABUR kumandanlarına ve daha üst rütbeli subaylara ait makam odaları vardı. Taburlarda görev yapan diğer subaylar ise büyücek bir odayı müşterek kullanırlardı. Her birine ayrı masa tahsis edilmişti.

Mesai bitmişti; kışlada kalan Mülazım Celâleddin nöbetçi subayı idi; sabaha kadar vakti vardı; ayrıntılı mektup yazabilirdi. Yemen'i, bilhassa San'a'yı bilgi verecek derecede tanıyordu. Çekmecesini çekti; bir kâğıt çıkardı ve yazmaya başladı.

"Muhterem Hatice Hanım;

12.C.1328 [21]

Sana geçeceğimizi yazdığım gün, Samsun'dan hareket eden gemimiz sabaha yakın bir zamanda İstanbul Boğazı'ndan Marmara'ya girerken, senden bir iz, bir gölge, bir hatıra görebilmek ümidiyle gözlerim hep Serencebey'deydi; koyu kurşunîlikte canım İstanbul eriyinceye kadar dürbünümün merceği Beşiktaş'ta, Balmumcu'da dolaşıp durdu. Uzaklaşırken sanki her an kalbimin bir teli kopuyor, sana hasretimin ateşi artıyordu. Bu duruma ne kadar, nasıl dayanırım diye düşünürken, bir an bu hasretten mahrum oluşumu hayal edince, beni hayata bağlayan hiçbir şey kalmamış gibi irkildim. Hasretinde seni eksiksiz bulmam mümkün değil; aslında hayaller gerçekleri aşar; fakat öyle gerçekler var ki, hayaller onların yan-

[21] 20/6/1910

larına yaklaşamaz; benim güzel perim, işte sen bu ikinci cinstensin; ama bütün eksikliğine rağmen hasretinde varlığını duymam benim hayat kaynağımdır; beni diri tutan iksir.

Uzun bir yolculuktan sonra sağ salim San'a'ya geldik. Yemen ve San'a'yı görünce şaşırdım; tamamen çöl zannettiğimiz Yemen'in büyük bir bölümü ormanlarla kaplı; denizden iki bin üç yüz elli metre yükseklikte bulunan San'a Yemen'in diğer şehirlerine oranla büyük, kendine ait ruhu, yani özellikleri olan bir şehir. İnsan nereye baksa hayatın canlılığını, neşesini aksettiren yeşillik, güzellik görüyor; meyveye durmuş nar, kayısı ağaçları, karanfil, gül bahçeleri, duvarların üstüne sarkan incir dalları...

Kışlamıza yirmi dakika mesafedeki Birulâzep semtinde İstanbul'a dönen bir subayın boşalttığı evi tuttum. Birulâzep San'a'yı kuşatan surun içinde olmakla beraber, şehrin merkezi ile bu bölgeyi ayıran bir sur daha var. Asıl tarihî olan da budur. Birulâzep'ten şehrin merkezine gidilmek istenirse, bulunduğu semte adını veren Babussabah'tan girilir. Babussabah'ta vali, vali yardımcıları, ileri gelen bürokratlar, yüksek rütbeli subaylar, değişik sebeplerden dolayı Yemen'e yerleşen Türk aileleri otururlar. Küçük memurlar, genç subaylar, kiralar ucuz olduğu için, biraz daha uzaktaki Birulâzep'i tercih ederler. Ağaçsız, zemini toprak olan Şerare Meydanı[22] *San'a'nın, hatta bütün Yemen'in kalbidir; merasimler orada yapılır; ülke onun çevresindeki binalardan yönetilir.*

Ağaçlarla donanmış büyücek bahçesinin içinde taştan yapılmış üç katlı bir binanın iki odadan oluşan üçüncü katına, temin ettiğim mütevazı eşyalarla yerleştim; diğer iki katında ev sahibi oturuyor. Hanımların ilgi duyduklarını düşünerek izninle evler hakkında biraz bilgi vermek istiyorum. (Hatice'yi aldatmamalı, gerçeği çıplaklığıyla yazmalıydı; ama burada yaşanabileceğini de zihnine yerleştirmeliydi) Evin cümle kapısından girildi mi karşılaşılan dik, karanlık merdivenle iki odalı katlara çıkılıyor. Bizim anladığımız şekilde mut-

[22] Şimdilerdeki adı Tahrir'dir. "Hürriyet" anlamına gelen bu kelime imamlıktan Cumhuriyete geçişin hatırasını taşımaktadır.

fakları yok. Ev sahibimizin hanımı merdiven başını mutfak haline getirmiş. Her hanım yemek pişirmek için evinin bir köşesini seçmiş. Hava cereyanlarından yararlanmak için ev yapılırken duvarlarda delikler bırakılmış; bunların önüne dolu testiler konularak soğutuluyor. Kalın duvarları, genellikle tahta kapakları örtülü duran, mazgalları hatırlatan avuç içi kadar pencereleriyle her ev küçük bir kaleyi andırıyor. Ağaca, çiçeğe, yeşilliğe, tabiatla iç içe yaşamaya düşkün olan bu insanların taş yığını halinde, kalın duvarlı ev yapmalarını bizlerin anlaması mümkün değil. Fakat ne hikmetse, burada yerleşmek niyetinde olan Türkler de ev yaptırırken Arapları örnek almışlar.

Arap ve Türk evleri birbirlerine benzemelerine rağmen Yahudilerinki farklı; semti de ayrı. Şerare Meydanı San'a'nın merkezi kabul edilirse, uzaktaki semti Birulâzep'in dış kısmından itibaren Yahudiler yerleşmişler. Her Yahudi evinin ortasında genişçe bir sofa bulunuyor. Bu sofanın tavanında evin büyüklüğüne göre, bir veya iki metre genişliğinde Peygamber yolu denen bir boşluk istisnasız bırakılmış. Gökten geleceğine inandıkları Peygamberin evlerine girmesi için böyle bir açıklığı gerekli görüyorlarmış.

İçinde bulunduğumuz yaz aylarında, bilhassa hafif tatlı rüzgârın estiği akşam üstleri Şerare Meydanı'nda umulmadık bir canlılık oluyor. Ayaklarında eski Romalılar'da olduğu gibi ipi baş parmaklarının arasından geçirilmiş, arka tarafı ayak bileğine bağlanmış, bir meşinden ibaret ayakkabılı, entarili, sarıklı, sakallı insanlar kahvelerin önlerinde nargilelerini içerlerken yüksek sesle sohbet ediyorlar. Bu insanlardaki rahatlık, tevekkül ilgimi çekiyor, ister istemez onlara derin saygı duyuyorum. Hayatlarına biraz yakından bakabilen, onlar için bu dünyanın bir yolculukta mecburen uğranılan bir mekân olduğuna, onları asıl hayatın başka bir yerde beklediğine mutlak inandıklarını fark eder. El ayak çekilince Şerare Meydanı sanki gerçek anlamına kavuşuyor. Şehirde aydınlatma olmadığından, ay görününce Şerare Meydanı'nı, buradan şehre dağılan toprak yolları yumuşak, romantik bir ışığa boğuyor. Böyle gecelerde insanın hayali sınır tanımıyor; Meydan'da dikilip, şehrin batı-

sına bakan sanki gümüş renkli bir sağanakla karşılaşıyor.

Subay arkadaşlarımızın pek çoğunun eşi burada; bu hanımların belki de tamamı doğma büyüme İstanbullu. Sivil olsun, asker olsun, az önce belirttiğim üzere, Türklerin hemen hemen hepsi birbirine yakın iki semtte oturuyorlar. İstanbul'un bir parçası haline dönüştürdükleri San'a'nın bir bölümünde koloni oluşturmuşlar, kendi dünyalarında yaşıyorlar. Hatta duyduğuma göre, tayin zamanı geldiği halde, pek çoğu gönüllü olarak Yemen'de kalıyormuş. Bana öyle geliyor ki burada yaşamak zor değil; yalnız gelip gitmenin, bilhassa bir hanım için rahat olduğunu söyleyemem.

Buradaki subaylara iki yıllık izni birleştirerek veriyorlar; uzak bölge olduğundan, gidilip gelinebilsin diye yıllık izin bir buçuk ay olarak belirlenmiş; iki yılda bir verildiğinden de üç ay ediyor. Fakat bunun anlamı iki yıl sonra izne geleceğim demek değildir. Ertesi yılın iznini kullanabilir, bir yıl sonra da gelebilirim. En azından şimdilik önümüzü biraz daha görmemizin iyi olacağı düşüncesindeyim.

Buradan ve kendimden söz edeyim derken hal ve hatırınızı soramadım. Nasılsınız, iyi misiniz? En içten temennim, sağlıklı olmanız hiçbir sıkıntınızın bulunmamasıdır. Gönlünüzden geçen bütün iyilikleri, mutlulukları Mevlâm'ın size nasip etmesi en büyük dileğimdir. İstanbul'da, Beşiktaş'ta, bilhassa Serencebey'de ümit ederim ki can sıkıcı hiçbir şey vuku bulmamıştır; inşallah bulmaz da.

Annemin ellerinden öper, dualarını beklerim. Etraflıca haber almak ümidiyle seni de Allah'a emanet eder, sevgi ve saygılarımı sunarım.

Mülazım Celâleddin

7. Kolordu, I. Tümen, 39. alay, I. Tabur, II. Bölük.

San'a - Yemen"

*

* *

Kışlanın kuzeyindeki düzlükte takımına talim ettirirken Mülazım Celâleddin'in dikkati yine Adil ile Avni'nin üzerindeydi. Mustafa'nın ölümü Adil'e çok dokunmuş, Adil'in yalnızlığı, elemi Avni'yi etkilemişti. Avni, Adil gibi değildi; yıllarını şehirde geçirmişti. Manisa'nın Kırkağaç ilçesinin Gelenbe köyünde doğan Avni Teselya Savaşı'nda şehit düşen babasına, kızamıktan ölen ağabeyine ait hatıraları sık sık annesinden, komşularından dinlemişti. Köye göre varlıklı bir ailedendi; hoca kızı olan annesinin gayretiyle hafızlığı tamamlamış, İzmir'de Rüştiye'yi[23] bitirmiş asker olmadan iki ay önce evlenmişti. Bazen evlendiğine üzülüyor, bazen de yalnız kalacak annesine bir arkadaş bırakmakla teselli buluyordu. Durumuna üzülmesi, onunla daha sıcak yakınlık kurmak için her fırsatı değerlendirmesi Adil'i de memnun etmişti. Onun bu insanî davranışı kumandanları Celâleddin'in gözünden kaçmamış, Avni'ye bakışını değiştirmişti.

Şerare Meydanı tarafından bir dümbelek sesi gelmeye başladı. Orta yaşlı bir Arap, ayaklarının altındaki meşinle tozları savurarak koşuyordu:

- Teşhir! Teşhir!

Mülazım Celâleddin şaşırdı. Bir isyan başlangıcı mıydı? Dediklerine göre isyan genellikle gece baskınla başlardı. Kışlaya baktı; bir hareketlenme yoktu. Bu esnada Necati Bey'in oğlu Ali hem Şerare Meydanı'na doğru koşuyor, hem de ona sesleniyordu.

- Celâleddin Amca teşhir, teşhir!

Olağanüstü, görülmeye değer bir olay olduğunu anladı. Çavuşlara talime devam etmelerini emrettikten sonra, o da Ali'nin ardından koşmaya başladı. Evlerin kapıları açılıyor, delikanlılar, çocuklar "Teşhir! Teşhir!" çığlıklarıyla fırlıyor, sesin geldiği yöne koşuyorlardı.

Şerare Meydanı'na giden yola çıktıklarında büyük bir kalabalıkla karşılaştılar. Önde kıpkırmızı kesilmiş, boncuk boncuk terleyen

[23] Ortaokul

başını önüne eğmiş, elleri birbirine urganla bağlanmış bir adamla peçeli bir kadın yürüyordu. Erkeğin sırtına asılan büyük bir dümbeleğe terlemiş, boyun damarları şişmiş bir delikanlı elindeki değnekle vurdukça, hemen hemen bütün San'a inliyordu. "Güm! Güm!" sesini işiten çoluk çocuk, yaşlı genç koşuyor, kalabalık gittikçe büyüyordu. "Allah kahretsin! Şunlara bak!" sözleriyle evlerin camlarını kadınlar, kızlar açıyorlardı.

Dümbeleğe vuran delikanlı yorulunca, sopayı bir başkası eline alıyor, daha hızlı vurmaya başlıyordu. Ağustos güneşinin altın rengine boyadığı bir toz bulutu ortalığı kaplamıştı. Kadınla erkeğe kimse taş atmıyor, sopayla vurmuyor, sadece çevredekiler bağırıp çağırıyor, çocukların çığlıkları birbirine karışıyordu. Bazen birisi galeyana gelip tükürüyor, bir diğeri yoldaki hayvan pisliklerini onlara fırlatıyordu. Mülazım Celâleddin bir süre acıyarak kadın ve erkeğe baktıktan sonra, onları takip etmeyi kendine yakıştıramadı. Talim alanına doğru yürüdü.

Yolda karşılaştığı Necati Bey gülümseyerek sordu:

- Teşhirden mi geliyorsun?

- Teşhirin ne olduğunu bilmiyordum. Dümbelek sesiyle beraber birisi "Teşhir! Teşhir!" bağırışlarıyla koşmaya başladı. Sonra senin Ali koşarken bana seslenince, ben de merak ettim. Nasıl bir şey olduğunu görmek istedim. Sadece zina cezası uygulandığını anladım. Sonra bunları ne yaparlar?

- Bir şey yapmazlar. Zina yaptıklarına karar veren mahkeme, tayin ettiği iki memurun nezareti ve koruması altında cezasını da böyle uygulatır. Gördüğün gibi zina yapan erkeğin sırtına "merfa" dedikleri dümbelek bağlanır; birisi ona devamlı vurur. Urganla birbirine bağlanan kadın ve erkeği şehirde dolaştırdıktan sonra bırakırlar.

Dinimizde ve milletimizde bir eksiklik bulunsaydı,
ardımızda çil çil medeniyetler bırakıp,
eski dünya kıtalarında kolan vurmazdık

MÜLAZİM Celâleddin cuma sabahı gün doğmak üzereyken uyandı. Yatağından kalkmadı; bu dağ havasında kendisini dinç hissediyordu; ama yapacak işi yoktu; bugün tatildi. Uyandığında, her zamanki gibi, zihninde yine Hatice'yi bulmuştu. Adeta zihin iptilâsına tutulmuştu; fakat durumundan memnundu; çünkü doğduğu topraklardan, hatıralarını yoğuran semtlerden, sevdiklerinden binlerce kilometre uzaktayken bile kendisini yalnız hissetmiyordu.... Ne çare ki Hatice'yi buraya getirip getirmeme konusunda bir türlü karar veremiyordu. Günlerce süren deniz yolculuğundan sonra, Hudeyde'den San'a'ya beş altı günde gelinebiliyordu. Her an boğazlanma tehlikesine uğramak da cabasıydı... Binbir zahmetten sonra bir de mağduriyete katlanacaktı. Her ne kadar burada İstanbul'dan gelenler yaşıyorlarsa da, yine de Yemen'di; İstanbul'daki bolluk, imkânlar burada yoktu. Boğaz'da vapurla bir akşam gezintisi nelere değmezdi. Adaların yosun kokulu rüzgârlarını, Beyoğlu'nun canlılığını San'a' da bulması mümkün mü idi? Hatice gelir miydi? Gelmezse ona kırılmaz mıydı? O gelirse, İstanbul'da yalnız kalan annesi ne yapardı?... İkisini beraber yanına alsa, kendisinin rahatı için iki insanı mağdur etmesi doğru muydu?... Konunun bir de maddî boyutu vardı. Yol masrafları herhalde fazla bir şey tutmazdı; fakat annesi de gelirse, daha geniş bir eve taşınmalıydılar; eşya da gerekliydi... Satın aldıklarını buradan İstanbul'a götürebilirler miydi? Ne yapmalıydı?...

Doğruldu; ferahlamak için camı açtı; Mülazım Mehmed Paşa'nın gönderdiği mektubu baş ucunda asılan ceketinin cebinden çı-

kardı; sırtını yastığına dayayıp okumaya başladı. Dün aldığı mektubu iki kere okumuştu. Her okuyuşunda onun görev şevkine, vatan ve millet aşkına biraz daha derinden saygı duyuyordu.

"Aziz Kardeşim;
18.Ş.1328 [24]

Buraya gelip, hizmet şansını elde ettiğim için Allah'ıma binlerce şükrediyorum. Ömrümüzün en verimli yıllarında bulunuyoruz; bugünlerimizi masa başında, evrak hazırlamakla geçirseydik, ne kadar kötü olurdu. Biz terlerimizle, gerekiyorsa kanlarımızla vatanımızın parçası olan bu çöllere hayat vermeliyiz.

Geçen gün Hudeyde'de gezerken kahve içmek istedim. Bir kahvenin önündeki boş masaya oturduktan biraz sonra yaşlıca bir adam yanıma gelip, selâm verdi; karşımdaki sandalyeyi göstererek "Müsaade eder misiniz?" diye sordu. Ben de "Buyurun" dedim. Bakışlarından, gülümsemesinden sıcak, cana yakın bir insan olduğu anlaşılıyordu. Sohbetimiz başladı. Hudeyde'liymiş; İstanbul'da epeyce bir süre bulunmuş; Türkçeyi de fena konuşmuyordu. Ülkemizin çeşitli yerlerinde ticaret yapmış; son yıllarda ise işini Hudeyde ile Habeşistan arasında yoğunlaştırmış. İhracat, ithalât yapıyormuş. Habeşçeyi de az buçuk biliyormuş. Orayı fethedip, kurduğu adil düzenden dolayı Osmanlı'yı bugün hasretle yâd ediyorlarmış. İki Habeşistanlı yaptıkları antlaşmadan dönmeyeceklerini taahhüt etmek için el sıkışırken Kanunî'yi kast ederek "Akdi Süleyman" derlermiş. Çok eski tarihe sahip olan Habeşler, sadık kalacaklarını taahhüt için "Akdi Süleyman" demek ihtiyacını duyuyorlarsa, bu ceddimizin büyüklüğünü gösterir. Her şey bizim ecdadımıza lâyık olmamıza bağlıdır. Onlara lâyık olduğumuz gün bütün dertlerimiz sona erer, aziz milletimiz tarihine yakışır yere gelir.

[24] 23/8/1910

Kanunî zamanında Özdemir Paşa tarafından Habeşistan ve Eritre fethedilmiş, oğlu Osman Paşa da buralarda insana yakışır bir yönetim kurmuştu. Sonra da bilindiği üzere bu diyarları boşaltmışlar. Osmanlı'nın hiçbir işi gelişigüzel değildi; omuzlarına zulme sille indirip, mazlumları kurtarmak gibi bir vecibe binmemiş olsa, gücünün yoğunluğunu azaltır düşüncesiyle değişik yerlere yayılmak istemezdi; onun hesabı Batı'ya dairdi; zira Hıristiyan âleminin düşmanlığı bir türlü sona ermiyordu.

Osmanlı stratejik bakımdan önemli olan Mısır'ı topraklarına katınca kendiliğinden Yemen'in de hâkimi oldu; çünkü Yemen Mısır'ın egemenliği altındaydı. Devletimiz Yemen'in yönetimine el atmadı; idaresini ülkenin sakinlerine bıraktı. Fakat kuvvetli donanmaya sahip Portekizliler daha Memlûkler zamanında Doğu'nun zenginliklerini sömürmek için bu bölgedeki önemli noktalara yerleşmeye başlamışlardı. Kızıldeniz'in güneyine yerleşen Portekizliler hem İslâm ülkelerinin ticaretine darbe vurmak, hem de Müslümanların arasında yakınlaşmaya sebep olan hac ibadetini önlemek için her fırsatta kuzeye doğru ilerliyorlardı. Devletimiz onları durdurdu; sonra da bu bölgeden söküp attı. Onunla işbirliği yapan İran'a da haddini bildirdi. 1635 yılında Yemen'in bir bölümünün yönetimini Zeydî imamlarına, Zeydî olmayan yerlerin yönetimini de Şafiî, Hanefî kabile reislerine bıraktı. 1839'da İngilizler kömür deposu yapmak bahanesiyle Aden'i işgal edince, devletimiz hem geleceğini güven altına almak, hem de bu bölgenin halkını Batı emperyalizminden korumak için buraya indi.

Bazılarının "Bizim Yemen'de ne işimiz var?" diye sık sık homurdandıklarını duyuyoruz. Bu beyinsizler "İngilizlerin Aden'de ne işi var?" sorusunu kendilerine neden sormuyorlar? Azıcık beyni olan Eritre'ye İtalyanların, Cibutiye Fransızların hangi mantıkla yerleştiklerine kafa yormaz mı? Kızıldeniz'in, önemle Babü'l-Mendep Boğazı'nın stratejik değerini anlamayan budaladır. İstanbul'un güvenliği nasıl batıda Tuna'dan başlarsa, güneyde de Babü'l-Mendep Boğazı'ndan başlar.

Ve sonra bölgede istilâcı olarak değil, koruyucu olarak bulun-

duğumuzun da burada yaşayanlarca farkedildiğini devletimize vicdanlarında yer verdiğini şu örnek çok güzel açıklamaktadır.

Bildiğin üzere Habeşistan'ın bir eyaleti olan Eritre'yi 1882'de İtalyanlar sömürgeleştirdiler. Bizim oralarla yüzyıllardan beri hiçbir ilgimiz kalmadığı halde Eritre sahillerinde bir kabile kendi arzusuyla halâ Osmanlı tâbiiyetini muhafaza etmekte imiş. Ne Habeşistan'a, ne de İtalya'ya tâbi olmayan bu kabilenin başkanı her yıl belirli zamanda sambukla Kızıldeniz'i aşarak Hudeyde'ye geliyor, mal müdürlüğüne vergisini yatırıp dönüyormuş. Hiçbir zorlayıcı gücün bulunmadığı yerde bir insan vergisini ödemek için sambukla denizi aşıyorsa, işte o insan devletine vicdanıyla bağlıdır; gerisi lâftır.

Rahmi, Ebha'dan mektup göndermiş. Mahrumiyet bölgesinde yaşadığını, insanların çok fakir, hayatın kupkuru olduğunu yazıyor. Herhalde Ebha'da ve burada hava sıcak olmasaydı, mektubu gözyaşlarının ıslaklığını da getirecekti. Hiç sıkılmadan "İsviçre'nin ne Yemen'i, ne de Basra'sı var. İnsanı ne hasret tanır, ne yokluk" diyor. Düşünmüyorki küçük devletler büyük devletlerin şamar oğlanıdırlar. Kendisine saygısı olan refah içinde yaşamakla onurlu yaşama arasında tercih yapmak zorunda kalsa, tereddütsüz ikincisini tercih eder.

Talihin acı darbeleriyle, içten kundaklamalarla, hayırsız evlâtlarının umursamazlığıyla fakir, bîtap düşmüş necip bir milletin evlâtlarıyız. Ama biz milletimizin talihli çocuklarıyız. Neslimizin yüzde kaçı okula gitmek imkânı bulabilmiştir? Bu imkânı bize bahşeden milletimize, mahrum kalan ezici çoğunluğa oranla çok şey borçluyuz. Bizim dert yanmaya hakkımız kesinlikle yok; biz alev olup yanmalıyız; cahillerin, fakirlerin, yetimlerin, kimsesizlerin can yoldaşı olmalıyız. Ancak onlara kol kanat germekle aydın olmanın, hatta insan olmanın şuuruna varırız.

Dinimizde ve milletimizde bir eksiklik bulunsaydı, ardımızda çil çil medeniyetler bırakıp, eski dünya kıtalarında kolan vurmazdık. Demek ki eksiklik onlarda değil, yetişen nesillerdedir. Bizler, yani

okula gitmek imkânına kavuşmuş hepimiz, mesleklerimize ait bilgilere en üst seviyede sahip olmalı, şahsiyetimizi fedakârlık şuuru, hizmet aşkıyla beslemeliyiz. İşte o zaman eli öpülesi milletimizin rönesansı başlar; on ile onbeşinci yüzyıllar arasında olduğu gibi insanlığın ışık kaynağı haline gelir.

Nasıl ki doğmak, büyümek elimizde değilse ölmek de elimizde değildir. İstesek de, istemesek de her dakika bizi mezarlığa sürüklüyor. Ancak bizden sonra kalacak bir şey yapmakla zamana baş kaldırabiliriz. Bunun da en verimli yeri millet hayatıdır; oraya dökülen her damla ter veya kan mutlaka meyvesini verir.

Milletimizin kadersiz talihinin belini kırmak ümidi ve aşkıyla vatana ve millete hizmet gayretlerinde başarılar diler, hasretle kucaklar, Allah'a emanet ederim aziz kardeşim.

Mülazım Mehmed
II. Tabur, I. Bölük.
Hudeyde"

Mektubunu katlayıp zarfa koyarken gözlerinin önünde uzunca boylu, güçlü, buğday renkli, azimli bir ifade taşıyan yüzünün çizgileri şaşılacak kadar biçimli ve etkileyici, keskin bakışlı Mehmed duruyordu. Yüreğinde vatan ve millet sevgisinin gür bir ırmak gibi çağladığını bütün yakınlarının bildiği Mehmed sadece milli konularda ateşli değildi; aynı zamanda derslerinde de üstün başarılı, disiplinliydi. Görevlerini eksiksiz yerine getirdiğinden nasıl olsa günün birinde paşalığa terfi edeceği için arkadaşları ona daha askerî lisenin ikinci sınıfındayken "Paşa" lakabını takmışlardı; "Hâkkârili Mehmed", "Mehmed Paşa" olmuştu. Hiç değişmemesine, her şartta duygularını devam ettirmesine gıpta ederek "Ey koca Mehmed Paşa" dedi ve yatağından kalktı. Giyinip dışarıya çıktı.

Bugün içinde anlatılması güç bir duygu vardı; sanki ona çok görülmesi gereken mutluluk yüreğini doldurmuştu. Meyve yüklü dalların sarktığı bahçelerin arasından geçerek kuzeydoğuya doğru

yürümeye başladı. San'a'nın eteğinde kurulduğu Nukum Dağı'na tırmanacak, cumaya kadar vaktini sessiz yerlerde geçirecekti. San'a coğrafya itibariyle gerçekten dikkat çekici bir yerde kurulmuştu. Batıda ardarda dizilmiş tepeler sanki ona bir mekân hazırlamak için yükselmişlerdi. Kuruluş yerinin güzelliğinden doğan San'a'nın değeri yerlilerini tatmin etmiyordu; onların nezdinde bambaşka bir önemi vardı. Bir hafta önce Türkçe meramını anlatabilen bir Yemenli ile çay içmişti. O zaman Yemenlilerin gözünde San'a'nın ne olduğunu biraz kavramıştı. Nuh Peygamber'in oğlu Sam tarafından kurulduğunu ispat için Sam kuyusundan söz etmişti. Yemen'in en ciddî birikimi gerçekten San'a idi; San'a'sız Yemen'in hiçbir anlamı yoktu.

Ağaçların altından, yeşil bahçelerden geçerek kayalıklardan oluşan Nukum Dağı'na tırmanmaya başladı. Baktığı her yerde hayat kaynıyor, hava yaban kekiği kokuyordu. Tepeler, vadiler enva-i çeşit çiçekle bezenmişti. Böyle engin bir sessizliğe gömülü yerlerde hava sesler ve ruhlarla dolu olurdu. Bir dal gıcırdasa, bir yaprak uçuşsa, bir kertenkele sürünse, bir bulut geçip gölgesi düşse, insan ürkerdi. Bir de Mülazım Celâleddin gibi dalgın olursa, bu sık sık gerçekleşirdi; zira onun zihninde her an Hatice ve ne yapması gerektiği vardı... Epeyce yürüdükten sonra geriye dönüp baktı; önüne nefis bir manzara serilmişti; uçurumlarla birbirinden ayrılan tepeciklerden sonra morluk ufukla bütünleşiyor, taş binalardan oluşan, kızıl göğün altında soluyan San'a bir bahçeler şehri olarak görünüyordu. Bakışlarını yukarı çevirdi; tertemiz bir mavilikte gökyüzü yüzüyordu. Sırtını Nukum Dağı'na vererek toprağa oturdu. Çölün görünmesine imkân yoktu; fakat zannediyordu ki ufuk çizgisinin bir adım ötesi çöldü; adeta şuur altına onun acımasızlığı kazınmıştı. Bacil nasıl bir yerdi? Çevrede ekilmiş, biçilmiş bir tarla görmemişti; insanları orada tutan ne idi? Niçin bir başka yere göç etmiyorlardı?... Gözlerinin önünde evleri, doğup büyüdüğü Abbasağa Mahallesi, arkadaşlarıyla oynadığı Balmumcu Çiftliği canlandı. Buralar onun için evrenin merkeziydi; ama bir Amerikalı, bir Alman için hiç de önemli olmayabilir, yaşanmaya değer yerler de bulunmayabilirdi. Çocukluğun

geçtiği yerlerin havası, suyu, hatıraları şahsiyetin hamuruna karışıyordu. Bir Bacilli ile Bacil neden farklı olsundu?

Gözlerinin önünden hayat çizgisi akıp gitmeye başladı... Kuleli Askeri Lisesi'nde okurken babasını, Harbiyedeyken de annesini kaybetmişti. Son defa hastahanede ziyaret ettiğinde annesi siyah satene güzelce sarılmış bir şeyi yastığının altından çıkarmış, ona uzatarak, "Bunda bir beşibirlik, bir de bilezik var; evlenirken sana lâzım olur düşüncesiyle yıllardan beri saklıyorum. Bunları al; artık kendimi iyi hissetmiyorum. Öldüğümü duyarsan, sakın üzülme; herkesin annesi ölüyor" demişti... Sağ eliyle iç cebindeki siyah satene sarılmış beşibirliğe ve bileziğe dokundu. Sonra da arka cebindeki cüzdanını çıkardı; açınca Hatice'nin resmi ile karşı karşıya geldi. Etkileyici dudaklar, mütenasip burun, birbirine ulaşıp ulaşmadığı belli olmayan kaşlar, gülümsemeye hazır zeki elâ gözler, zarif bir eşarbın çevrelediği temiz yüzün cazibesini artırıyordu...

Mülazım Celâleddin Cuma namazını kılmak için hakkında çok şey dinlediği Cami-i Kebir'e geldi. Bugüne kadar cumaları ya başka bir camide, yahut da buranın avlusunda kılmış, ne imamını görmüş, ne de dinlemişti. İçeriye girdiğinde hınca hınç doluydu. Kürsüde vaaz eden beyaz sarıklı, ak sakallı Hoca'nın söylediklerini anlamadığından bakışlarını duvarlarda gezdiriyor, bu cami ve Yemen hakkında duyduklarını hatırlamaya çalışıyordu.

"Yemen'e hâkim olan Himyeriler bentler yıkılınca sellerle büyük felâkete uğramışlar, bir daha kendilerini toparlayamamışlar. Bunun üzerine Habeşliler Yemen'i işgal edip, Himyerilerin saltanatına son vermek istemişler. İşgalleri sırasında aralarında anlaşmazlık çıkınca, yardımcısı Ebrehe, kumandan olan Erbat'ı öldürmüş, kumandayı ele almış. Önce bu işe çok kızan Habeş Kralı'nı Ebrehe'nin gönderdiği akıl almaz hediyeler yumuşatmış, duruma razı olmuş. Yemen'de hâkimiyetini kuran Ebrehe, her yıl Mekke'ye gidenleri görüyormuş, onlardan gelir elde etmeyi umarak, "San'a'da Kâbe plân ve ebadında bir kilise yaptırayım da halk Mekke'ye gitmeyip, San'a'ya gelsin" diye düşünmüş. Ebrehe Hıristiyan, Yemen-

liler Musevi imiş; aynı zamanda niyeti halkı Hıristiyanlaştırmakmış. Kilise yaptırmasına rağmen halk Kâbe'ye gidip, putları ziyaret etmeye devam edince, Mekke'ye sefer düzenleyerek Kâbe'yi yıkmak istemiş. Ama orada ebabil kuşlarının gazabına uğramış..."

İmam hutbe okumak için minbere çıktı. Etkileyici bir sesle okuduğu ayeti açıklamaya başladı. Mülazım Celâleddin hutbeyi de anlamıyordu; fakat Sultan'ın adını söyleyip söylemeyeceğini merak etti. O merakla hayalden sıyrılarak kendini imamı dinlemeye zorladı. Sona doğru kelimelerin arasında "Sultan Mehmed Reşad'ı" duyunca, gülümsedi. "Şimdi burasının da vatanım olduğuna tam inandım" diye zihninden geçirirken, imam minberden iniyor, müezzin kamet getiriyordu.

*

* *

Kolordu kumandanı ve Vali Mehmed Ali Paşa'nın düşünceli olduğu Mülazım Celâleddin'in gözünden kaçmıyordu. Bir önceki isyanda burada görev yapan Tevfik Paşa'nın yaşlı ve görevinde titiz olmadığına dair çok şey dinlemişti. Dünyada cereyan eden sosyal ve siyasî olayları bilmediği de sık sık tekrar edilirdi. Sonra gelen Hasan Tahsin Paşa da yaşlıydı. Acaba bir tehlike mi sezilmişti ki kısa sürede değişikliğe gerek görülmüş, o da görevden alınıp, yerine genç, dinamik Mehmed Ali Paşa getirilmişti.

Aslında Mehmed Ali Paşa sadece düşünceli değildi; herkesten gizlemeye çalışıyordu, ama son derece tedirgindi. Bazı hazırlıkların yapıldığına dair haberler alıyordu; fakat bunlar vehim de olabilirdi; çünkü birkaç yıl önceki feci isyanın etkilemediği insan yok gibiydi; aslı astarı olmayan küçücük bir şeyden pekâlâ ürkütücü sonuçlar çıkarılabilirdi... Teşkilat-ı Mahsusa'nın [25] başkanı Eşref Bey de İstanbul'dan birkaç kere dikkatini çekmişti. Onların haber kanallarına da aynı vehimin hâkim olmadığını kim söyleyebilirdi? Değişik

[25] Osmanlı döneminde istihbarat servisi.

defalar dikkati çekildiği için küçük bir ihmali ona çok pahalıya mal olmaz mıydı?

Mehmed Ali Paşa, Emniyet Müdürü Atıf Bey ve Yemen'de nüfus müdürlüğü yapan, aynı zamanda Teşkilat-ı Mahsusa'nın bölgedeki en yetkilisi olan Ahmed Hamdi Bey Valilik makamında yaptıkları durum değerlendirmesi toplantısında, Ahmed Hamdi Bey'in Yemen'de önemli gördüğü yerleri dolaşmasını kararlaştırdılar. Telgraf tellerine emanet edilemeyecek sırlar olabilirdi; diğer yetkililere göre Ahmed Hamdi Bey'in bilgi ve tecrübesi başkaydı; onların fark edemediklerini görebilirdi.

Çölde her izin bir anlamı vardır

EYLÜLÜN ilk günleriydi; Ahmed Hamdi Bey ve koruyucu süvari mangası burunlarından kalın soluklar çıkan terli atlarını devamlı mahmuzluyorlardı. Yetkililerden Ravza'da sıcak bir tehlike olmadığını öğrenmiş, kendisi de müşahadelerinde aynı kanaate varmıştı. Tehame'deki bütün ilçeleri dolaşıp, Asir bölgesine çıkacaklardı. Günlerce sürecek bir yolculuktan sonra Ebha'dan San'a'ya döneceklerdi.

Akşam karanlığı vadilerde yuvalanırken Tehame ile dağlık bölgenin birleştiği yerde bulunan Vasil ilçesine geldiler. İhlâslı bir Müslüman, samimî bir Osmanlı dostu olan Vasil'in şeyhi Kanis'in evi, tepenin üzerinde heybetle kurulmuştu. Taştan yapılmış, kaleyi andıran bir bina idi. Çevresindeki evlerin küçük olmaları da haşmetini artırıyordu. Yaklaşınca köpeklerin saldırısına uğradılar. Bahçesini çevreleyen taş duvardaki tahta kapı açıldı; kefiyeli birisi çıktı. Köpeklere bağırınca, seslerini kestiler; ama hırlayarak yanan gözlerle bakıyorlardı.

Ahmed Hamdi Bey selâm verdikten sonra:

- Şeyh Kanis'e geldim, dedi. Tanrı misafiriyim. Şeyh Efendi evde mi?

- Evde efendim; hoş geldiniz, safalar getirdiniz; buyurun.

- San'a'dan Nüfus Müdürü'nün ziyaretine geldiğini lütfen Şeyh Kanis Efendi'ye haber verin.

- Efendim buyurun.

Gülümseyen Ahmed Hamdi Bey kararlılığını belirten bir tavır takındı.

- Siz lütfen haber verin.

Adam bahçe kapısından içeriye girince, Ahmed Hamdi Bey yanındaki manga kumandanına döndü.

- Şeyh gelmeden siz buradaki birliğe hareket edin. Aksi takdirde sizi de misafir etmek ister; hazırlığı yoktur; sıkıntıya girer.

Onlar atlarını yakındaki kışlaya doğru sürdükleri anda, onu çağıranla birlikte Şeyh Kanis bahçe kapısından çıktı. Orta boylu, entarili, sakallı, zayıf denebilecek bir insan olan Şeyh Kanis samimî duygularla kollarını açtı.

- Aziz kardeşim; hoş geldiniz, safalar getirdiniz.

Ahmed Hamdi Bey atından indi; musafaha yaptılar. Şeyh Kanis hemen sordu.

- Onlar nereye gidiyorlar?

- Kışlada yerleri ayrıldı. Çoktan beri ziyaretinize gelemedim; başbaşa olalım; biraz hasret giderelim.

- Onların misafirim olmaları hasret gidermemize engel değil; fakirhanemiz müsait.

- Müsait olduğunu ben de biliyorum aziz Şeyhim; fakat bırakalım gitsinler, biz beraber olalım.

Şeyh Kanis "bu olmadı" dercesine bir hareket yaptı. Sırtını sıvazlayan Ahmed Hamdi Bey ısrar etti.

- Tamam Şeyhim, böyle daha iyi.

Yanındaki adam Ahmed Hamdi Bey'in elinden dizgini aldı; atını ahıra çekerken Şeyh Kanis:

- Buyurun, dedi.

Minderlerle donatılmış geniş odada bir delikanlının döktüğü ibrikle leğende ellerini yıkadıktan sonra, altına sofra bezi serilmiş sinide yemeklerini yediler. Delikanlı ibrik ve leğenle tekrar içeriye girdi. Ellerini yıkayan, delikanlının omuzundan havluyu alıp kuruladı. Ardından sırt yastıklarına yaslanarak kahvelerini içerlerken Ahmed Hamdi Bey'in ziyaretinin sebebini sezmiş olan Şeyh Kanis gülümseyerek sözü oraya getirdi.

- Şimdi artık öğrenmek istediklerinizi rahatça sorabilirsiniz.

Ahmed Hamdi Bey de gülümsedi.

- Bir şeyler öğrenmek için size uğradığımı nereden biliyorsunuz?

Ahmed Hamdi Bey'e diktiği elâ gözleri derinleşiyordu.

- Son görüşmemizde hasta olduğunuzu, yıllık izninizi Beyrut'ta geçireceğinizi söylemiştiniz. Yorgun görünüyorsunuz ve şimdi buradasınız. Bu da sizin önemli bir iz peşinde olduğunuzu gösteriyor.

Ahmed Hamdi Bey'in yüzünde hafif bir gülümseme göründü.

- Neyin peşinde olabilirim?

- Tabiî mühtedi geçinen İngilizlerin peşindesiniz.

Yüzü ciddîleşti; bakışları duruldu.

- Evet, iyi tahmin ettiniz.

Yanındaki gat demetini çözerken Şeyh Kanis'in yüzünde endişesini belirten bir karamsarlık peydahlandı.

- Felâketin ayak seslerini seziyorum; "duyuyorum" demiyorum; çünkü elimde delilim yok. Osmanlı Devleti sadece sizin değil, bizim de devletimizdir. Mutlaka bir misafire söylemek yakışık almaz; ama söylemek zorundayım ki, belki de bu devletin biz Yemenliler için ne anlam ifade ettiğini sizden iyi biliyorum.

Elindeki gat yapraklarını uzatınca, bir kısmını Ahmed Hamdi Bey aldı. Ağızlarına atıp çiğnemeye başladılar.

Şeyh Kanis sözüne devam etti:

- Osmanlı bayrağının gölgesi topraklarımızdan uzaklaşırsa, başımıza nelerin geleceğini tahmin ediyor, korkusunu çekiyorum. Cibuti'yi ele geçiren Fransızlar, Eritre'ye yerleşen İtalyanlar, Aden'deki İngilizler burayı hiç boş bırakırlar mı? Osmanlı'nın bize tanıdığı hakları, hürriyetleri hiçbir devletin tanımayacağını kuş beyinliler bile idrak ederler. Elhamdülillah Müslümanım; Osmanlı da bir İslâm devletidir; dinime, geleneklerime, her şeyime onda yer buluyorum. Sonra benim burda adeta özel bir yerim var; hangi devlet

dairesine gitsem, saygı görüyorum; bir dediğim iki edilmiyor. Bir başka yönetimde ben bunları bulabilir miyim? Cezayir'den, Tunus'tan Osmanlı çekildi; oralar batılı devletlerin eline geçti. O ülkelerden hiç de hayırlı haberler gelmiyor. Molla Hafız'ın uğradığı felaketi herhalde duymuşsunuzdur. Molla Aziz'in başına gelenlerin şeytanın başına gelmesini vicdan sahibi kim ister! Onlar Osmanlı yönetimini kaybedince, dünyanın kaç bucak olduğunu anladılar; ama iş işten geçti. Aynı acıları Yemen'de yaşamayı hangi budala arzu eder!

Şeyh Kanis'in sözlerinden Ahmed Hamdi Bey'in etkilendiği hem tavrından, hem de ses tonundan belli oluyordu.

- Şeyhim sizden gizlimiz saklımız yok; en kara günlerini yaşayan devletimiz ve ümmetimiz evlatlarından sadakat bekliyor. Bu sadakati, daha doğrusu gereken her türlü fedakârlığı esirgemezsek, bugünleri atlatabiliriz. Aksi takdirde felâket üzerimize kâbus gibi çökecek; ondan sonra kurtul kurtulabilirsen. (Bakışlarını Şeyh Kanis'e çevirdi) Bana söylermisiniz Şeyhim, Abdullah Mansur burada ne arıyor? Hangi faaliyetlerin içinde bulunuyor?

- Abdullah Mansur'un burada ne aradığını, hangi faaliyetlerin içinde bulunduğunu tam olarak bilmem; ancak tahmin ederim. Bu konuya girmeden önce bir hususu belirtmek istiyorum. Ondan ve onun gibilerden vatan ve millet sevgisini öğrenmeliyiz. Abdullah Mansur, Hacı Ali ve diğerleri İngiltere'de doğup büyümüşler. Oranın nasıl olduğunu, hangi imkânlarla donandığını bilmiyorum; zira görmedim; ama dinlediklerime dayanarak hayal ediyorum. Bura ile kıyaslanamayacak imkânlar dünyasında doğup büyümüş insanlar, bütün nimetleri, hatıralarını, hısım akrabalarını, dostlarını bırakıp geliyor ve ülkemize yerleşiyorlar. Dilimizi, dinimizi öğrenip, otuz kırk yıldan beri burada bizim gibi yaşıyorlar. Şimdi de Abdullah Mansur vatandaş olmak için başvurmuş; bunda da mutlaka bir hesabı vardır. Bunları neyin karşılığı yaparlarsa yapsınlar, ortaya sürdükleri hayatlarıdır; hayatın bedeli ödenebilir mi? Hangi fedakârlıklara katlandıklarını hayal edemiyorum. Onlar bu fedakârlıkları yaptıklarından güçlü oluyorlar, bizler yapmadığımız için sürünüyoruz. Gelelim Abdullah Mansur'un ne aradığına; İngiltere'deki "Hayvanlar ve

Bitkiler Bilim Akademisi"nin üyesidir. Kuşlara çok meraklıdır. Yemen'de, dünyanın başka hiçbir yerinde bulunmayan kuşlar yaşıyormuş; o da bu kuşlara dair araştırma yapıyormuş. (Şeyh Kanis'in rengi biraz daha kızardı) Ne menem araştırmaymış ki yıllardan beri bitmedi. Adam bu araştırma uğruna dilimizi, dinimizi öğrendi; hatta Müslüman oldu. Ben çöl ortasında doğup büyümüş zavallı bir insanım; söylediği martavallara inanmıyorum. Siz mektep medrese görmüşsünüz; nasıl inanıyorsunuz?

- Önce şunu söyleyeyim; çıkacak bir savaşta ayrı bloklarda bulunursak, onu yurt dışı etmememiz için vatandaş oluyor. Şeyhim biz de onun söylediklerine inanmıyoruz. Devletimizin adeta eli kolu bağlı. Ama yine de ne yaptığını bilirsek, mutlaka bazı tedbirler alabiliriz.

- Ne yapacak? Gün boyu güneşin kaynattığı yetmiyormuş gibi bir de o, hemşehrileri ve müttefikleri gece oldu mu çölü kaynatıyorlar. Güneş battı mı hareket başlıyor: Hudeyde'den Cizan'a kadar gelip gidenler saymakla bitmez. Çölde her izin bir anlamı vardır; hiçbir iz amaçsız bırakılmaz. Abdullah Mansur zengin adamdır; belki de uçsuz bucaksız İngiliz İmparatorluğu'nun hazinesi emrindedir; akla hayale sığmayacak şekilde para harcıyor. Bütün fırsatları değerlendiren ajanlar, misyonerler her yerde cirit atıyor. (Durdu; bakışlarını Ahmed Hamdi Bey'in gözlerine dikti) Ortalığı alev birden sararsa, nasıl söndürüleceğini bilemiyorum. Beyefendi, yalnız bir şey biliyorum; o da San'a'da oturmakla memleketin idare edilemeyeceğidir.

- Bunların hepsi doğrudur; yine de bir şeyler yapmamız lâzım.

Şeyh Kanis'in yüzüne yayılan gülümseme hemen silinmedi; sesi de değişti.

- Bende çok az rastlanan bir kuş var; herhalde onda yoktur; çünkü dünyada sadece Yemen'in bu bölgesinde yaşadığını söylüyorlar. Alınız kuşu; ona gidiniz; gerisi sizinle onun zekâsına kalmış bir iştir.

- Şeyhim kuş nerede? Kafeste mi?

- Elbette kafeste; içerdeki odaların birinde.

Ahmed Hamdi Bey'in bakışları yumuşadı.

- Elimde bir kafesle Abdullah Mansur'un kapısını çalarsam, kuşkulanmaz mı?

- Siz onun kuşlarla ilgilendiğini biliyorsunuz. Elinize geçen, ender bulunan bir kuşu ona götürüyorsunuz; bundan niçin şüphelensin?

- Abdullah Mansur'la tanışmıyorum. Tanımadığı, onu gıyaben tanıyan birisinin elinde kafeste bir kuşla gelmesinden pirelenmez mi?

Şeyh Kanis duraladı; bir şeyler düşündüğü belliydi. Kısa bir süre sonra kendine geldi.

- Menaha'daki Şeyh Nasır'la tanışıklığınız var ama.

- İyi ahbabımdır.

- Şimdi iş kolaylaştı. Abdullah Mansur'un oturduğu Beyt-i Müddei'deki Mükrimis taifesinin dinî reisi Şeyh Nasır'ın amcası Şeyh Naci'dir. Amca yeğen birbirlerine gidip gelirler; dolayısıyla Abdullah Mansur'la da dostlukları vardır. Şeyh Nasır'ı ziyaret eder; (Gülerek ilâve etti) bir vesile ile sözü eşi menendi bulunmayan kuşa getirirseniz, o size hemen "Abdullah Mansur" diyecektir. Onun adı geçtikten sonra, sözün gelişine göre, gerisini siz halledersiniz.

... Ayaklarının altından
vatan toprakları kayıyordu...

SABAH erken Vasil'den çıktılar. Menaha'ya doğru yol alırlarken Ahmed Hamdi Bey düşünceliydi. Düşmanları olanca imkânlarıyla bütün zaaflarını değerlendiriyorlardı. Güçlü, zengin, nüfusu kalabalık devletlere karşı koymaları zordu; fakat başlarını uzatıp, "buyurun" demeleri de mümkün değildi. Fakir, bîtap düşmüş olmaları, daha baştan teslim bayrağını çekmelerini gerektirmezdi; zafer kazanamayan değil, elindeki imkânı kullanamayan suçlanırdı. Mevcut imkânlarını en iyi şekilde değerlendirip mücadele etmezlerse, ahirette ecdatlarının huzuruna nasıl çıkarlardı?... Ya milletleri, onun temsil ettiği medeniyet ne olacaktı?... Şeyh Kanis doğru söylüyordu; "Gündüz güneş, gece onlar çölü kaynatıyorlar"dı. Sadece bu çöller mi kaynatılıyordu? Hicaz, Filistin, Balkanlar, vatanın her bölgesi aynı şekilde değil miydi? Hangi güç, hangi imkân, hangi nüfusla bu gailelerin üstesinden geleceklerdi!..

Akşam karanlığı çökerken Menaha'ya yaklaştılar. Yanında atını süren manga kumandanına döndü.

- Burada iki üç gün kalacağımızı düşünerek kışlada yerinizi ayırtın. Şimdilik Allahaısmarladık, deyip atını mahmuzladı.

Mükrimislerin Menaha bölgesindeki dini reisleri olan Şeyh Nasır'ın yeşil vadide taştan yapılmış evinde birkaç akşam misafir olmuştu. Şeyh Nasır da Osmanlı'ya samimiyetle bağlıydı; fakat Şeyh Kanis kadar zeki değildi. Ahmed Hamdi Bey'e de dost olduğunda şüphe yoktu. Kapısına geldi; atından inmeden çağırmaya başladı.

- Şeyh Nasır Efendi! Şeyh Nasır Efendi!

İçerden bir delikanlı çıktı.

- Buyurun efendim, ben Şeyh Nasır'ın oğluyum.

- Ben nüfus müdürü Ahmed Hamdi. Sor bakalım babana, beni Allah rızası için misafir eder mi?

Buralarda bir memurla, hele bir müdürle dostluk çok önemliydi. Herhangi bir sebeple kendisinin veya cemaatten birisinin işi düşebilirdi. Böyle bir dostluk halk arasında ciddî bir prestij de sağlardı. Babası Ahmed Hamdi Bey'den sık sık söz ederdi.

- Buyurun Efendim; babam çok memnun olur.

- Yok, yok; sen bir sor!

Delikanlı eve girdikten bir dakika kadar sonra Şeyh Nasır'la beraber çıktı. Gülümseyen Şeyh Nasır:

- Hoş geldiniz, safalar getirdiniz benim aziz kardeşim, dedi. Sizi hangi talihli rüzgâr buralara attı; ah bizim için ne bahtiyarlık.

- Aziz Şeyhim, Hudeyde'ye gelecek misafirimi karşılayacağım. Buradaki nüfus memurluğuna da çoktan beri uğramadım; bir sıkıntıları olup olmadığını yerinde görmek istedim.

- Halûk atı al, ahıra çek; biraz sonra suyunu, yemini ver.

Beraber eve girdiler. Dar bir koridordan geçip, geniş bir odaya geldiklerinde beyaz sarıklı, entarili, ak sakallı, oldukça yaşlı bir kişi ayağa kalkmış, dikiliyordu. Şeyh Nasır onu tanıştırdı.

- Amcam Şeyh Naci, Beyt-i Müddei köyündeki Mükrimis taifesinin dinî reisidir. Sağolsun, bizi ziyarete geldi.

Ahmed Hamdi Bey'in yorgun yüzü, bakışları birden değişti. Şeyh Kanis'ın sözünü ettiği, Abdullah Mansur'un oturduğu Beyt-i Müddei'deki Mükrimislerin dini reisi Şeyh Naci mutlu bir rastlantıyla karşısındaydı. Elini uzatıp hürmetle eğildikten sonra,

- Kardeşim kadar sevdiğim Şeyh Nasır'ın, Şeyh Naci adında bir amcası olduğunu duymuştum, dedi. Karşılaşmak, tanışmak bu akşama nasipmiş.

- Nasır'dan adınızı çok işittim. Karşılaştığıma ben de son derece memnun oldum.

Yemekte, daha sonra Ahmed Hamdi Bey'in dikkati, sezdirme-

den hep Şeyh Naci'nin üzerindeydi. Az konuşan kendi dünyasının dışına pek kulak vermeyen, sözüne güvenilir bir insan olduğu kanaatini onda uyandırdı. Konuşmayı sık sık Beyt-i Müddei'ye getiren Ahmed Hamdi Bey, istiyordu ki o sormadan veya kafesteki kuştan söz etmeden Şeyh Naci veya Şeyh Nasır, Abdullah Mansur'dan bahsetsin; fakat onlar Abdullah Mansur'un adını ağızlarına almıyorlardı. "Beyt-i Müddei'de ne var ne yok?" diye her soruşunda, Şeyh Naci "iyilik güzellik" veya "bir yaramazlık yok" diyordu. Sohbet devam ederken Vasil Şeyhi Kanis'in adını vermeyip, Şeyh Nasır'a şöyle demek zorunda kaldı.

- Şeyhim, bir dostum çok ender rastlandığını söyleyerek bana bir kuş hediye etti. Bir anlayana gösterip, dediğinin gerçek olup olmadığını öğrenmek istiyorum. Ender rastlanan bir kuş ise, telef olmaması için bir heveslisine hediye etmek gerekir; çünkü ben bakamam.

Şeyh Nasır'dan önce Şeyh Naci cevap verdi.

- Beyt-i Müddei'de bir mühtedi var; "İngiltere Hayvanlar ve Bitkiler Bilim Akademisi"nin üyesidir. Uzmanlık alanı kuşlardır; ona gösterebiliriz.

Ahmed Hamdi Bey hafif şaşırmış gibi bir tavır takındı.

- Mühtedi mi dediniz; hiç duymadım. Adı nedir, nerelidir?

- Asıl adı Wayman Bury imiş; ihtida ettikten sonra Abdullah Mansur adını almış. İngiliz, Londra'lı olması lâzım.

- Ha onun adını duydum, fakat Beyt-i Müddei'de oturduğunu bilmiyordum. Ne zamandan beri burada yaşıyor?

- Bilmiyorum; fakat herhalde en az otuz yıldan beri.

- Burada ne yapıyor?

- Dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan kuşların bu bölgede yaşadığını söylüyor; evi, bahçesi kafes dolu. Taşlarla da ilgileniyor. Burada kalışının bir sebebi de İslâmı iyi yaşamak olabilir.

- Demek ki çok iyi müslüman.

- Ne diyorsunuz!... Namazları vaktinde kılar; orucunu, hatta üç

ayları tutar; emr-i bil ma'ruf ve nehy-i an'il münker'e sadakatla bağlıdır. Abdestsiz yere basmaz; pazartesi ve perşembe günleri oruç tutar; elinden doksan dokuzluk tespihini düşürmez.

Ahmed Hamdi Bey'in yüzünde bir hayret ifadesi belirdi.

- Ne çare ki biz dinimizin kıymetini bilmiyoruz. Elâlemin Hıristiyanı geliyor; dinimizdeki güzellikleri, ifade ettiği gerçekleri görüyor ve Müslüman oluyor; bin yıldan beri Müslüman olan bizlerden daha iyi yaşıyor. Onu yakından tanımak isterdim.

Şeyh Naci arzusunu önemli buldu.

- Haklısınız; Şeyh Abdullah Mansur'un hizmetinde bulunan Mehmed Ali bizim Şeyh Nasır'ı çok sever; benimle beraber ziyaretine geldi. Onun İslâmiyeti nasıl ayrıntılarına dikkat ederek, huşu içinde yaşadığına dair size bizden daha sağlıklı bilgi verebilir.

- Mehmed Ali şimdi nerede?

- Gençlerle içerde oturuyor; isterseniz çağırtalım.

- Kuşlar hakkında ne derece bilgisi olduğunu, İslâmiyeti nasıl yaşadığını, bir de ondan dinleyebilirsem memnun olurum.

Şeyh Naci, kapı görevi gören perdenin yanında oturan onbeş yaşlarındaki Şeyh Nasır'ın küçük oğluna döndü.

- Yeğenim, Mehmed Ali'yi çağırıver.

O ayağa kalkarken, Ahmed Hamdi Bey buralarda çok değer verilen İstanbul sigarasını cebinden çıkardı. Hayretini ifade etmenin önüne geçememiş gibi bir tavır takındı.

- Dünyada ne mümin, ne derya insanlar var!

Şeyh Naci onu doğruladı.

- Olmaz mı!

Şeyh Nasır'ın küçük oğluyla içeriye hafif şişman, otuz beş kırk yaşlarındaki Mehmed Ali girdi. O anda Ahmed Hamdi Bey elindeki paketi Şeyh Naci'den başlayarak herkese uzattı. Hepsi aldı. Kibritini çıkarıp sigaraları yaktıktan sonra Ahmed Hamdi Bey bakışlarını Mehmed Ali'ye çevirdi.

- Şeyh Naci, Şeyh Abdullah Mansur'un kuşlardan çok iyi anladığını söyledi. Bir dostum, ender bulunduğunu birkaç kere vurgulayarak bana bir kuş hediye etti. O kuşun gerçekten ender, değerli olup olmadığını öğrenmek istiyorum. Kuşu severim, ama beslemek için bilgim ve imkânım yok. Kabul ederse, hediye de edebilirim. Kuştan anlar mı? Âlim insan mı?

Sigarasından çektiği dumanı bırakırken Mehmed Ali cevap verdi.

- Elbette âlim insan; kuştan da anlar, her şeyden de. Onun anlamadığı, bilmediği hiç bir şey yok. Yalnız Hudeyde'ye gitti; yarın dönecek.

- Sık sık Hudeyde'ye gider mi? Çok dolaşıyorsa, Yemen'e sevgisi büyük demektir. Onun kıymetini bilmeliyiz.

- Hudeyde'ye yılda en az on kere gider. Başka yerleri de dolaşır. Bazen gider, haftalarca gelmez.

- O seyahattayken evine kim bakar?

- Ben bakarım.

- O Yemen'i seviyor da Yemenliler onu sevip ziyaret etmiyorlar mı?

- Ziyaret etmez olurlar mı? Cizan'dan, Ebha'dan, Aden'den gelen giden istemediğin kadar.

- Ama Mehmed Ali, zihnimi bir şey kurcalıyor. Abdullah Mansur, dediğin kadar âlim olsa, hemşehrileri de peşini bırakmazlar.

- Onlar da gelip gidiyor; bazı akşamlar üçü beşi birden misafirimiz oluyor.

Şeyh Naci hatırlatmak gereğini duydu.

- Çok önceleri bir adam gelmişti; kısa boylu, büyücek başlı, zayıf, çelimsizdi. Görünüşünden İngiliz olduğu belliydi. İnsanı büyüleyecek kadar güzel giyinir, Mekke modasına uygun şekilde başında kefiye taşırdı. Onunla İngiltere'ye kuş, taş gönderdi mi?

Mehmed Ali zihnini toplayıp, hatırlamaya çalıştıktan sonra cevap verdi.

- Ha!... Sen Lawrence'i diyorsun. O İngiltere'ye değil, Mısır'a gitti; onunla bir şey göndermedi.

Mehmed Ali'den yararlanmayı düşünen Ahmed Hamdi Bey onu daha yakından tanımak istedi. Menfaatle veya vatan ve din sevgisinden istifade ederek onu avucuna alabilirse, Abdullah Mansur'un nefes alıp verişini bile kontrol edebilirdi; fakat Mehmed Ali bu işe yatkın olmalıydı. Ondan ne derece yararlanabileceğini anlamak, bir fırsatını bulup başbaşa konuşmak amacıyla ertesi gün de burada kalmaya karar verdi.

Sabahleyin Ahmed Hamdi Bey nüfus memurluğuna uğrayacağını söyleyip izin istedi; yolda, dairede nüfus memuruyla konuşurken zihni hep Abdullah Mansur'la meşguldu. Lawrence buraya gelip gitmişti; belki yine gelecekti. Kimbilir daha kimler gelip gidiyordu. Ayrılıkçı Yemenlilerin de uğrak merkeziydi. Bilhassa geceleri geliş gidişlerin yoğunlaşması önemliydi. Abdullah Mansur mutlaka kontrol altına alınmalıydı.

Öğleden sonra Şeyh Nasır'ın evine döndü. Çeşitli konulardan konuşurlarken Ahmed Hamdi Bey'in zihni hep Mehmed Ali ile meşguldu. Diğerlerine sezdirmeden onunla nasıl konuşabilirdi? Kuruluğun bir kenarına koyduğu eşyalarının arasında bulunan kafesteki kuşu vermek için dışarıya çağırsa, beraber olabilecekleri kısa zaman anlaşmalarına yeter miydi?

Onlar sohbet ederlerken Şeyh Abdulah Mansur'un geldiğini haber verdiler. Ahmed Hamdi Bey heyecanlandı; ele avuca sığmaz bir insanla karşılaşacaktı; nasıl bir tavır takınması, onunla yakınlık kurabilmek için nelerden söz etmesi gerektiğine karar veremiyor, ama her halûkârda heyecanını yenmesinin şart olduğuna inanıyordu. Kapı görevi gören perdeyi "Bismillah" diyerek açıp, tam bir Yemenli kıyafetinde koyu kumral sakallı, mavi gözlü, ortadan uzun boylu, ilk karşılaştığı birisi hakkında hüküm vermek için bir bakışını yeterli sayacak kadar nefsine güvenen Şeyh Abdullah Mansur içeriye girdi. Hareketlerinde öyle bir tabiîlik vardı ki yüzünü görmeyen onun bu toprağın insanı olmadığını iddia edemezdi. Ancak yılların ortaya

çıkarabileceği bir samimiyetle Şeyh Naci ve Şeyh Nasır'la musafaha yaptı. Arapçası öylesine fasih ve halis kâhtahi şivesi idi ki şaşırmamak mümkün değildi. Ahmed Hamdi Bey de ayağa kalkmıştı. Şeyh Nasır ikisini tanıştırdı.

Ahmed Hamdi Bey'e doğru adım atan Şeyh Abdullah Mansur gülümseyerek:

- Sizi gıyaben tanıyorum, dedi. Buraya uğramaya hiç niyetim yoktu; doğrudan Beyt-i Müddei'ye geçecektim; fakat çoktan beri Şeyh Nasır'ı görmemiştim. Hem onu görür, hem de Mehmed Ali'yi gitmesi gereken bir yere buradan göndermekle yolunu kısaltmış olurdum. Mutlu bir rastlantıyla da sizinle karşılaştım; niyet hayırlı olunca, sonuç da bereketli oluyor.

Ahmed Hamdi Bey de nazikçe gülümsedi.

- Gerçekten mutlu bir rastlantı oldu. Ben de sizi gıyaben tanıyordum; karşılaşmak bugüne nasipmiş. Biliminizin hayranıyım; ilgilendiğiniz konulardan da gerçekten heyecan duyuyorum. Hiç kimsenin önemsemeyeceği hususlara bir ömür vermek, ne demek?

Minderlere otururlarken, sezdirmemek için olanca yeteneğini kullanan Ahmed Hamdi Bey'in bütün dikkati Abdullah Mansur'un üzerindeydi. Çehresinin en dikkat çekici yeri gözleriydi; mavi gözlerindeki canlı bakışlar ne kadar zeki olduğunu belli ediyordu. Zekâ seviyesini verdiği cevaptan da anlıyordu.

- Elbetteki aydın bir insan benim kuşlar ve taşlar üzerindeki çalışmalarımı geniş halk yığınlarından başka türlü değerlendirir.

- Ne yazık ki Yemen'imizdeki çalışmalarınızı başkalarından duyuyoruz. Bizzat sizin ağzınızdan dinlemenin bize mutluluk vereceğini siz de takdir edersiniz değerli Şeyhim.

- Yıllardan beri, dünyada emsali bulunmayan bir kuş cenneti olan bu bölgedeyim. Hiçbir yerde rastlanmayan Devriye, Düccaciye, Cariha, Rücul, Şatiyye, Teviletul gruplarına dâhil çok nadir kuşlar yakaladım. Horai'den doğuya doğru gittikçe kuşlar çeşitleniyor, dünyanın bir başka yöresinde bulunmayan türleri buralarda yaşıyor.

Tehame'de ve sahilde sıcak iklimlere mahsus kuşların çeşitleri, hemen hemen tam bir kolleksiyon teşkil ediyor. Zat-ül-rücûl cinsinden öyle renklere sahip kuşlar yakaladım ki bunların mevcut bütün renklerin bir araya gelmiş olması gibi insana hayret veren halleri var. Hele aralarında Kutan adında bir kuş bulunuyor ki görmeye değer; her hafta rengi değişiyor.

Ahmed Hamdi Bey gülümseyerek;

- Herhalde Yemen'imize şükran hisleriyle dolusunuz, dedi. O size sadece bilim âleminde belli bir kariyer edinmeniz için çeşit çeşit kuşlar vermedi. Kılığınızdan, kıyafetinizden, hatta aldığınız mübarek addan dolayı hayatınızın anlamının değişmesine sebep olduğu da anlaşılıyor. Belki bu dünyadan kâm almanızın kısıtlanmasına vesile oldu; ama ahiretinizi kurtardı; size ebedî mutluluklar bahşetti.

- Ah ne diyorsunuz Ahmed Hamdi Beyciğim; Yemen'e ben çok şey borçluyum. Dünya dediğin nedir? Yalan değil midir? İki günlük ömürde nimetlerin kısıtlanması önemli mi? Fani hayat, ebedî hayatın yanında hiç kalır. Bu dünyada tadılan her zevkin sonu hüsrandır; çünkü biyolojik yapımızla ilgilidir; onun doyumu hüsranı getirir. Ebedî hayattaki ise ruhî bir haldir; ruh hiçbir zaman doymaz; kavuştuklarının daha üstününü kovalar; onun için doyum olmadığından hüsran da sözkonusu değildir.

Abdullah Mansur bunları anlatırken gerçekten heyecanlı görünüyordu. Hayranlık duyduğu İslâm'ın yüceliklerine insanı her hali, mimikleri ve bakışlarıyla çağırıyordu. Onu derin bir zevkle dinleyen Ahmed Hamdi Bey sözü hediye etmek istediği kuşa getirdi.

- Abdullah Mansur Beyefendi; belki yeri ve zamanı değildir, ama manevî ziyafetinizin sarhoşluğuyla unutmaktan endişe ettiğim için, hatırımdayken bir şey söylemek istiyorum. Bir ahbabım çok değerli olduğunu vurgulayarak bana bir kuş hediye etti. Şahsen ben onun değerli olup olmadığını, ona nasıl su, yem verilebileceğini de bilmem; bende kalırsa, herhalde birkaç gün zarfında ölür. Dün Şeyh Naci ve Şeyh Nasır'la size münasip olacağını konuştuk. Getireyim, bir bakın; değerliyse, kabul buyurursanız, onu size hediye etmek is-

terim. Değersizse, azat edelim, gitsin.

Abdullah Mansur konuşurken gözlerinin içindeki gülümsemeler derinleşiyordu.

- Aradığım cinslerden biriyse çok makbule geçer; nerededir?

- Eşyalarımın yanında, getireyim efendim.

Ahmed Hamdi Bey kalkarken Abdullah Mansur yine kuşlardan anlatıyordu.

- Birkaç gün yem vereni tanırlar; uzun süre geçmeden yakınlık hissederler; yanı başına konarlar. Öyle çeşitleri vardır ki birbirlerine benzeyen sevimli yaratıkların farklılıkları insanı hayrette bırakır. Dünyalarındaki renkliliği âlemlerine dalan bilir.

Elindeki kafesle Ahmed Hamdi Bey içeriye girince, Şeyh Abdullah Mansur yaşından beklenmeyen bir çeviklikle yerinden fırladı.

- Şatiyye grubunun az rastlanılan bir cinsi! Ah ne kadar makbule geçti; bilemezsiniz.

Kafesi eline alan Abdullah Mansur bir süre kuşla konuştuktan sonra, yanına koydu. Ahmed Hamdi Bey, Abdullah Mansur'u biraz daha yakından tanımak istiyordu.

- Aziz Şeyhim, size tavsiyede bulunmak haddimizi aşar. Beyt-i Müddei bir köy; San'a'ya taşınıp, orada yaşasanız; daha geniş çevreler sizden yararlansalar, nasıl olur?

- Estağfurullah efendim, ne haddimize! Biz kimiz ki geniş çevreler bizden yararlansın? Hayatımda en önemli, belki de biricik işim, kuşlarla ilgilenmektir. Taşlar da ilgimi çekmiyor değil; ama kuşlarla mukayese edince hemen hemen hiç mesabesinde kalır. Kuşlar tahmin edilemeyecek kadar hassas hayvanlardır. Hava cereyanlarını, iklim değişikliklerini insanlardan daha kolay anlarlar. Beyt-i Müddei, iki dağın zirvelerinin birbirine yaklaştığı yerde, verimli ve yılın çok büyük bir bölümünde yeşil olan vahanın ortasındadır. Kuşların buraya ilgisi haddinden fazladır. Bu vaha nasıl insanlara rahat bir hayat sunuyorsa, kuşlara da aynısını veriyor. Zaten kuşların tarihi ile insanların tarihi arasında çok yakın ilişki bulunmaktadır.

Ahmed Hamdi Bey gülümseyerek:

- Kuşlara ilginiz beni şaşırtıyor, dedi.

- Şaşırmayınız; insan onları tanıdıkça Yaratan'ı daha şuurlu idrak ediyor. Kendi dünyalarında hür ve bağımsız yaşayan hayvanların bize verdikleri derslerden mutlaka yararlanmalıyız. (Yüzüne nazik bir ifade vererek sözüne devam etti) Siz sohbete devam ediniz; bir taş için Mehmed Ali'nin yarın bir yere gitmesi gerekiyor; onunla bana biraz izin verin; taşta hangi hususlara dikkat edeceğini ona ayrıntılarıyla anlatayım.

Abdullah Mansur kalkınca, Mehmed Ali onu takip etti. Şeyh Naci, Ahmed Hamdi Bey'e döndü.

- Bizim âlim ve fazıl Şeyh Abdullah Mansur'umuz işte budur.

Ahmed Hamdi Bey'in yüzünde hayranlık ifadesi belirdi.

- Size gıpta ettim; sık sık böyle muhteşem bir insanla görüşmek imkânınız var. Ben burada yaşasam, onun peşini hiç bırakmam.

Şeyh Nasır:

- Belki biz de bırakmak istemeyiz; ama o kadar çok gelip gideni var ki, istediğimiz zaman sıra bize gelmiyor, dedi.

Biraz sonra güleç bir yüzle içeriye giren Abdullah Mansur yine aynı mindere oturdu. Sohbet başladı; konu geçmişteki İslâm âlimleri, büyük mutasavvıflardı. Abdullah Mansur'un İslâmiyete, İslam tarihine, ardlarında iz bırakmış mutasavvıflara dair bilgisi gerçekten Ahmed Hamdi Bey'i şaşırttı. Vakti gelen ikindi namazını Abdullah Mansur kıldırdı. Namazdan sonra fazla oturmadı; "destur" diyerek ayağa kalktı.

- Buyurun Ahmed Hamdi Bey, Beyt-i Müddei'ye beraber gidelim. Misafirimiz olursanız, bizleri ihya edersiniz.

Ahmed Hamdi Bey de ayağa kalktı.

- Davetinize teşekkür ederim aziz Şeyhim. Fakat şimdi gelemem; Hudeyde'ye gidip İstanbul'dan gelecek misafirimi karşılamak zorundayım; kusura bakmayın.

- Ne zaman müsaitseniz, o zaman buyurun; bekliyorum efendim.

Ahmed Hamdi Bey'le, Abdullah Mansur musafaha ile vedalaştılar. Mehmed Ali kafesi eline aldı; Şeyh Abdullah Mansur'u Şeyh Nasır, Şeyh Naci, evin bütün erkekleri uğurluyorlardı. Odada yalnız kalan Ahmed Hamdi Bey'in zihni ne yapmaları gerektiğiyle meşguldu. İmkânları çok sınırlıydı; ama ayaklarının altından vatan toprakları kayıyordu; mutlaka bir şeyler yapmalıydılar...

Uğurlayanlar bir süre sonra geri döndüler. Çeşitli konulardan konuşurlarken Ahmed Hamdi Bey'in zihni hep Mehmed Ali ile meşguldu; ondan nasıl yararlanabilirdi?... Akşam yemeğini yedikten sonra sıra bir Yemenli için vazgeçilmez olan gat, nargile, kışır çemenesine gelmişti. Bunlar da önceden hazırlanmıştı. Gatları çiğnerken bir komşularının öldüğünü haber verdiler. Şeyh Nasır, Şeyh Naci, ev halkı oraya gittiler. Bu Ahmed Hamdi Bey için kaçırılmayacak bir fırsattı. Gatını çiğnerken Mehmed Ali'den yararlanıp yararlanamayacağını anlamak istedi.

- Mehmed Ali nerelisin?

- Taaz sancağının Kutuba ilçesinin sınıra yakın Tanab köyündenim.

- O bölgedeki sultanınız kimdir?

- Taliğ bin Huşsam.

- Abdullah Mansur'un hizmetinde ne zamandan beri bulunuyorsun?

- Beş yıldan beri.

- Daha önce nerede çalışıyordun veya ne iş yapıyordun?

- Ali Muhsin Askeri'nin yanında çalışıyordum. Oğluyla kavga edince, ayrıldım. Şeyh Abdullah Mansur'un da adama ihtiyacı vardı.

Yezidîlerin sayılı tarihçilerinden biri olan, amansız Osmanlı düşmanlığını hayat düsturu haline getiren Ali Muhsin Askeri'nin adını duyunca Ahmed Hamdi Bey adeta irkildi. Ali Muhsin Askeri, Hacı Ali adını taşıyan, daha çok San'a ve dağlık kesimde faaliyet

gösteren ajan James Verfil'in sağ koluydu. Onun kadar desiseci, acımasız bir insan yeryüzüne az gelmişti. Ahmed Hamdi Bey nargilesinden derin bir nefes çektikten sonra sordu.

- Şeyh Abdullah Mansur'un hizmetine girmende herhalde Ali Muhsin Askeri ile olan dostlukları rol oynamıştır.

- Hayır; onlar katiyen birbiriyle dost değildirler.

Rengi değişen Mehmed Ali'nin aşırı reaksiyonu Ahmed Hamdi Bey'in dikkatinden kaçmadı.

- En azından tanışırlar değil mi?

- Evet tanışırlar; ama Şeyh Abdullah Mansur, Ali Muhsin Askeri'yi hiç sevmez. (Kısa bir süre düşündükten sonra hafifçe kızararak ilâve etti) Fakat Sultan Taliğ'le Ali Muhsin Askeri çok yakın dosttur.

Mehmed Ali'nin hafifçe kızarması, sormadan Sultan Taliğ'le Ali Muhsin Askeri'nin çok yakın dost olduklarını söylemesi Ahmed Hamdi Bey'in beyninde perdeyi araladı. Mehmed Ali dersini ezberlemişti; fakat bu konularda fazla pişmemişti. Abdullah Mansur bir taşla iki kuş vurmak istiyordu; onda kendisine dair doğacak şüpheyi Mehmed Ali ile silerken sıkı bir Osmanlı dostu olan Sultan Taliğ'i de hedefe oturtuyordu.

Mehmed Ali görevini yapmak için gayretini sürdürüyordu.

- Yezidîlerin, Zeydîlerin gafleti Şeyh Abdullah Mansur'da yoktur. Orucu, namazı, hayır için gayretiyle o tam bir Müslümandır. Nice şeytanları, helâl haram tanımayanları, eşkıyaları doğru yola getirdi. Öğrenmek için gezer, kitap okur, hak yoluna davet amacıyla halkın arasına karışır. O Menaha'da sarıklı, Yezidîlerin içinde külâhlı, Hudeyde'de şapkalıdır. Her kıyafette de hayrı ön plânda tutar. Onun için sadece bir iş vardır; hayır işlemek, gafilleri uyandırmak.

- Dediklerin doğru Mehmed Ali, adamcağız İslâm için her şeyini terk etti. Dünyanın bütün nimetlerini elinin tersiyle itip, Hakk'a yönelen böyle bir insana ne denir? Yalnızca saygı duyulur; eli öpülür; yeri gelince de kelimeler kıskanılmadan övülür.

İçeriye Şeyh Nasır, Şeyh Naci girince, Ahmed Hamdi Bey ko-

nuyu değiştirme mecburiyetini duydu; ama zihninde değerlendirmeye devam etti. Abdullah Mansur burada önemli bir düğümdü; belki de Yemen'deki ihanet şebekesinin beyniydi. Mehmed Ali'den yararlanamazlardı. Onun peşine İngilizcesi, Arapçası kuvvetli bir eleman takılmalıydı.

*

* *

Ertesi sabah Ahmed Hamdi Bey Şeyh Nasır'a, Şeyh Naci'ye, Mehmed Ali'ye veda edip, atına binerken alabildiğine karamsardı. Yemen'in çölleri ve dağları Avrupalı kaynıyordu. Bunların bir bölümü kesinlikle askerdi; ama aralarında petrol mühendisleri, kimyagerler, jeologlar, mineraloglar, misyonerler gibi çeşitli mesleklere mensuplar da vardı. Fakat hepsi "Eski eser uzmanı" olduklarını söylüyor, ellerindeki belgeler de mesleklerini eksiksiz doğruluyordu. Kimisi ihtida edip, Wayman Bury adını bırakmış, nura gark olduğunu zihinlere çakmak için Abdullah Mansur'u almıştı; kimileri sularındaki madenleri araştırıyor, kimileri de Yemen'in güneşinde boy atan bitkilerde şifa arıyordu. Bazıları da insanlık medeniyetine beşik olmuş bu diyarlarda eski yazıları okuyordu!... Gruplar kazılara başlıyor, bir süre sonra orayı bırakıp, bir başka yerde devam ediyorlardı. İngilizler, Fransızlar, Almanlar, Ruslar, İtalyanlar Bedevî kılığına bürünmüş, ellerindeki haritalarla dolaşıyorlardı. Kapitülâsyonlara dayanarak istedikleri yerlerde konsolosluklar açıyorlardı. Aslında bunlar konsolosluk değil, birer karargâhtı; sel gibi altın akıtıyorlardı. Hepsinin hedefi ortaktı; buralardaki petrol yataklarını, diğer yeraltı zenginliklerini tespit etmek, onları ele geçirmek... Bütün bunlar Tehame'nin çöllerinde atını mahmuzlayan Ahmed Hamdi Bey'i kara kara düşündürüyordu.... Yangın uçsuz bucaksız vatanlarının çeşitli yerlerinde birden başlayabilirdi. Savaşlar millette takat bırakmamıştı; yetişmiş insanları ise hemen hemen yoktu!... Ne yapabilirlerdi!...

*

* *

Ahmed Hamdi Bey'in bilgi verdiği Mehmed Ali Paşa hiç vakit kaybetmeden hazırlığa girişti. Ağır topçu kalesinin içinde kazdırdığı derin kuyuları hububatla doldurmaya başladı. Hudeyde ile San'a arasındaki ambarlardan kervanlarla çuvallar, sandıklar taşınıyordu. Genellikle çuvallarda buğday, dura vardı; bazılarında da şeker, tuz bulunuyordu. Sandıklar ise mermi doluydu. Mehmed Ali Paşa geliş gidişleri öyle ayarlıyordu ki yatsı namazından sonra kervan San'a'ya giriyor, gün doğmadan tekrar geri dönüyordu. Kervanları da hep Tehame'den tutuyordu; çünkü onlar Sünnî olduklarından devlete bağlıydılar; ortalığı velveleye vermemeleri için sık sık tembihte bulunuyordu. Halkta panik olmaması için dikkatli ve ketum davranıyor, yaklaşan tehlikeyi ailesinden bile gizliyordu. Ama faaliyetin farkında olanlar Paşa'nın bir şeyler sezdiğine veya haber aldığına, dolayısıyla bir tehlikeye karşı hazırlık yaptığına inanıyorlardı. Gün geçtikçe, Paşa'nın gayreti bilhassa San'a'daki Türkler arasında fısıltı halinde dolaşıyor, yüreklere kuşkuların yerleşmesine sebep oluyordu. Hazırlığı niçin yaptığını, en yakınları sorsa bile, "Sadece temkin" cevabını veriyordu.

Türk aileler son isyanda çok yokluk çektiklerinden bu kere gafil avlanmamak için gaz, tuz, şeker, un gibi ihtiyaçlarını uzun süre yetecek kadar evlerinin bir kenarına yığmak istiyor, bunu elden geldiği kadar dikkatleri çekmeden yapıyorlardı; aksi halde herkes dükkânlara hücum eder, fiyatlar fırlar, mal da kalmazdı. Paşa'nın bütün temkinine rağmen dairelerde, köşe başlarında, gat çiğneyip, nargile içilen merfeçlerde kuşkulu fısıldaşmalar hiç eksik olmuyordu. Bazen de İmam Yahya'nın isyana niyeti varsa, korkup vazgeçmesi için Paşa'nın bu hazırlığı yaptığı şayiası Türkler arasında yayılıyordu.

Asaf Bey pazar günü ve gecesi San'a postahanesinde telgraf haberleşme nöbetçisi idi. Bir konuda mecburiyet varsa, o Asaf Bey'e ağır gelirdi. Nöbet tutmasa ne yapacaktı; evinde veya bir dostunun yanında oturacaktı; burada da oturuyordu; arada ne fark vardı?...

Sigarasını yakarken "Özgür olmayı seviyorum." diye zihninden geçirdikten sonra kendini oyalamak için hayaller kurmaya başladı. Biraz mahrumiyet içinde yaşıyor, ama iyi maaş alıyordu. Birkaç yıl daha burada sabredebilirse, İzmir'in kenarında bahçeli bir eve sahip olabilir; çoluk çocuğunun geleceğini güvence altına alabilirdi... Yatsıya doğru Hudeyde'deki postahane nöbetçisi Ragıp Efendi onu aradı: "Kamaran merkezinde Bab-ı Ali' ye uzun bir şifreli telgraf varmış; oraya doğru işleyip telgrafı alınız." diye bildirdi ve yol verdi. Asaf Bey, Kamaran'a ulaşınca karşısında oranın müdürü Kargılı Osman Efendi'yi buldu. Kargılı Osman Efendi, Topal Said Paşa'nın Abu'ya gidip geldiğini, Bab-ı Ali'ye şifreli bir telgraf hazırladığını, şifreye çevirdikçe ulaştıracakları haberini verdi.

Biraz sonra Kargılı Osman Efendi, telgrafın bir sahifesinin geldiğini bildirdi ve maniple şakırtısı devam etti. Daha üç cümle yazdırmadan bağlantı koptu; bu anda da bir silâh sesi yankılandı. Ne hikmetse Asaf Bey bunun bir başlangıç olup devam edeceği hissine kapıldı. Bu hissinde de yanılmadı. Bir dakika geçmeden silâh sesleri çoğaldı. Telâşa kapılan Asaf Bey vali konağının telgraf merkezini aradı.

- Hudeyde ile bağlantımız koptu; şu anda silâh sesleri duyuyorum; siz de duyuyorsunuzdur. Ne olup bittiğine dair bilginiz var mı?

- İmam Yahya'nın isyan etmiş olabileceğini söylüyorlar. San'a'ya ateş ediliyor.

*

* *

Mülazım Celâleddin yaslandığı yatağından ilk silâh sesini duyunca kalktı. Silâh seslerinin devam etmesiyle olağanüstü bir durumun sözkonusu olduğunu anladı. Böyle anlarda hemen kışlaya gidip, birliğinin başına geçerek, verilecek emri ifaya hazır olması gerektiğini biliyordu. Bir solukta giyindi ve evden fırladı. Kışlaya doğru koşarken camiden çıkanlar süratle evlerine dağılıyor, ışıkları söndü-

rülmüş pencerelerden komşular birbirlerine endişelerini dile getiriyorlardı. Tepelerde tüfek patlamaları sıklaşıyordu.

Kışlanın bahçe kapısından girerken, Binbaşı İlhami Bey'le karşılaştı. Mülazım Celâleddin selâm verip, onu takip etmeye başladı. Arkasından gelen topuk sesleri gittikçe çoğalıyordu. Hareketi çabuklaştırmak için nöbetçi subayı bütün birlikleri bahçede içtima etmişti. Yaklaştıklarında Miralay Ali Said kışladan çıktı; onu selâmlayıp esas duruşa geçtiler. Miralay Ali Said'in sesinde tedirginlik gizliydi.

- Böyle bir anda tabur kumandanları ne yapacaklarını biliyorlar. Kumandanlar taburlarının başlarına geçip, T planını uygulamak üzere görev yerlerine hareket etsinler.

Miralay Ali Said'in söyledikleri Celâleddin'i rahatlattı. Kendisi ordu mensubu, mülazımdı; böyle bir anda görevinin ne olacağını bilmiyordu. Ona sadece kışlaya gelmesi emredilmişti. Demek ki ordu onun düşündüğünden de temkinliydi.

Taburları hemen kuzeye hareket etti. Hava bulutluydu; bir tek yıldız görünmüyor, karanlığa gömülü tepelerde, tüfek sesleri arasında küçük alev parçaları yanıp sönüyordu. Onlar görev yerlerine yürürlerken silâh sesleri hem sıklaşıyor, hem de San'a'nın çevresindeki tepelere yayılıyordu. Surun dibine geldiklerinde, Binbaşı İlhami, kuledeki nöbetçi subayıyla konuştuktan sonra, Şuup kapısını açıp çıkmaya başladılar. Daha dışarı çıkmadan yere yatıyor, Binbaşı İlhami'nin emri yönünde sürünüyorlardı. Yüz metre kadar ilerde eşilmiş, uzaktan bakılınca görülmemesi için çalı çırpıyla gizlenmiş siperlere giriyorlardı. Onların siperlere rahat girebilmelerine yardımcı olmak amacıyla surlardan açılan ateş yoğunlaştırılmıştı.

Mülazım Celâleddin'in heyecanı yatıştı. İlk defa sıcak bir çatışma içinde bulunuyordu. Kumandanları onlara ilk mermi patlayıncaya kadar insanın telâşlandığını, sonra kısa sürede ortama alıştığını, her şeyin tabiîymiş gibi geldiğini söylüyorlardı. Bunları moral vermek için söylediklerini zannediyordu; ama işte gerçekti... Tepelerde, surlarda silâhlar patlıyor, siperde takımının başında bulunan Celâ-

leddin elinde tabancası, gök gürültüleri arasında bulutları yaran şimşeklerin şavkında devamlı ileriyi kolluyor, karanlıkların içinde bir kıpırdama arıyordu.

*

* *

San'a'yı kuşatan İmam Yahya'nın kuvvetleri telgraf tellerinin tamamını kestikleri için dışardaki birlikler, üst rütbeli subaylar ve mülki amirlerle sadece hilyosta aracılığıyla haberleşebiliyorlardı. Hudeyde'den gelen posta Sinanpaşa'ya ulaşmıştı; oradaki istihkam taburunun kumandanı Trablusgarb'lı Binbaşı Abdülkadir, Şuayb Dağı'ndaki hilyosta vasıtasıyla Sinanpaşa - San'a yolunun İmam Yahya'nın kuvvetlerince kesildiğini, postanın hareket etme şansının kalmadığını Kolordu Kumandanlığına bildirdi. Sinanpaşa'nın kuzeydoğusundaki Şuayb Dağı'nın eteğinde bulunan karakolun kumandanı Şamlı Mülâzım Sudi'nin emrindeki askerlerin isyancılara karşı koymak istedikleri halde, Mülazım Sudi'nin engel olduğu ve karakolu askerlerle birlikte teslim ettiği Binbaşı Abdülkadir'in verdiği bilgiler arasındaydı.

Süvari taburunun Sinanpaşa yönüne hareket etmesi, mümkünse kuşatmayı yarıp postanın San'a'ya intikalini sağlaması için kumandanı Binbaşı Raif'e Mehmed Ali Paşa emir verdi. Kışladan hareket eden süvari taburuna yardımcı olmak amacıyla kaleden o tarafa, yoğun bir şekilde namluların yanıp söndüğü yerler hedef alınarak top atışına başlandı. İmam Yahya'nın birlikleri top menzilinin dışına çıkmak amacıyla Sinanpaşa yönündeki çeşitli tepelere dağıldılar.

Yağmurla beraber sanki ortalığı siyah bir tül kapladı. Birkaç metre önlerini görmeleri mümkün değildi; nalları balçıkta yumuşak sesler çıkaran atların içgüdülerine güvenerek ilerliyorlardı. Gittikçe hızlanan yağmur üç beş dakikada iliklerine işledi. Yaklaştıkları bir tepecikten yoğun bir ateşle karşılaştılar; karanlıkta uzayan alevler değişik yerlerden üstüste fışkırıyor, ürken atlar zapt olunamıyordu. Tepeden uzaklaşıp batıya uzanan vadide yol almaya yöneldiklerinde,

iki taraftaki tepelerden ateşe hedef oldular. Sık sık feryatlarla bir asker devriliyor, vahşi kişnemelerle atlar karanlıkta kayboluyordu. Yoğunlaşan bir ateşin içine adım adım giriyorlardı. Yağmur yağıyor, gök gürlüyor, şimşekler üst üste çakıyor, yanan namlulardan alevler fışkırıyor, dizginlerini koparmak için çırpınan atlarıyla güç belâ ilerliyorlardı. Çığlıklar, at kişnemeleri, şaha kalkmaları sıklaşıyor, sağ ve sollarında ateş duvar halini alıyordu. Binbaşı Raif kuzey ve güney yönlerine birkaç bomba fırlattı; onların saçtığı alevler arasında ateş daha da yoğunlaşınca, işin imkânsızlığını hepten kavradı. Biraz daha içlerine girerlerse, arkadan çevrilebilir, imha olabilirlerdi. Birliğini döndürmek zorunda kaldı.

*

* *

Nukum Dağı'ndaki hilyosta ile irtibat sağlayan muhabere bölüğü ağır topçu kalesi içindeydi. Bölük merkezi ile hilyostanın bulunduğu yer arasındaki haberleşme morsla sağlanıyordu. Haber verme imkânı olan karakollardan "bir günlük suyumuz kaldı", "ekmek yapmak için son un çuvalını açtık", "mermilerimiz çok azaldı" gibi feryatlar geliyordu. Nasıl tedbir alınırsa alınsın, bu feryatlar dilden dile dolaşıyor, şehirdeki karamsar havayı daha da ağırlaştırıyordu.

Susuz, yiyeceksiz, mermisiz kalanlar İmam Yahya'nın disiplin tanımayan kuvvetlerinin eline düşecek, cembiyelerinde can vereceklerdi. Bunu bilmelerine rağmen yapabilecekleri bir şeyin bulunmaması onları kahrediyordu.

Acizliğin ne menem bir şey olduğunu Mülazım Celâleddin de yaşıyordu. Böyle zor zamanlarda insan adeta ümit makinesine döner, devamlı icat ederdi. Başka türlü bu şartlara katlanılır, vakit geçirilebilir miydi? Çamurların içinde debelenirken genellikle hayali Hatice'de, onu bekleyen mutluluklarda yoğunlaşırdı. Bazen de "Ah neler düşünüyorum! Hiç yakışık alıyor mu?" diye kendine kızar, görevinin başında pür dikkat bulunmak isterdi; fakat çok geçmeden kendisini yine aynı hayalin içinde bulurdu.

Bazı geceler soğuğun pençesinde titrerken, kanlı bir yüzü andıran ay Nukum Dağı'nın ardından toprağa sürünerek yükselirdi. Bu anlarda sanki her şey karanlıkların altından sıyrılıp çıkardı; ama hiçbiri çıplaklığıyla görünmezdi; bütün çirkinlikler silinir, güzellikler harikulâdeliklere kavuşurdu. Gökyüzünün bir kenarından dünyamıza ışıklarını döken bu sihirli nur yumağı karamsarlıkta bunalan herkes gibi Celâleddin'i de hayal denizine çeker, ona çileli ortamda doyulmaz anlar yaşatırdı.

Siperde gündüz değişmeleri mümkün değildi; tepelerdeki İmam Yahya'nın kuvvetleri tarafından görülür, ateşe tutulurlardı. Tek sakıncası bu değildi; siperleri aslında pusuydu; burada bulunduklarını bilmeden hücum ederek namlularının ucuna gelecek olan İmam Yahya'nın kuvvetlerine ölümcül darbe indireceklerdi. Bunun için sipere giren orada oniki saat aç ve susuz kalırdı. Şubatın son günleriydi; toprak buz gibiydi; bazen saatlerce yağan yağmurun altında, balçığın içinde uzanmak zorundaydılar. Hiç değilse sonradan elbiselerini değiştirebilselerdi!... Buna imkân yoktu; bir tek elbiseleri vardı; çoğununki de delik deşikti... Sık sık birisi öksürüğe yakalanır, ciğerleri sökülürcesine döğünürdü. En büyük sıkıntılarından biri özgürce öksürememekti; duyulmak endişesiyle ağzını kapar, çamurda çırpınmaya başlardı. Takımından her gün bir iki kişi eksilirdi; zatürreeye, zatülcenpe yakalananlar hastahaneye kaldırılırlardı. Ağzına kadar dolmuş hastahanenin bahçesindeki çadırlara günden güne ilâveler yapılırdı.

Pencerelerde üst üste yığılmış
San'a halkı başarılı bir hücum izliyordu

GÜNDE iki defa Sadrazamlığa ve Erkan-ı Harbiye Reisliğine bilgi veren Mehmed Ali Paşa sadece sur burçlarındaki nöbetçileri çoğaltmakla, çeşitli yerlere birlikleri mevzilendirmekle kalmamış, San'a'da herhangi bir karışıklığın meydana gelmemesi için değişik mevkilere karakollar kurdurtmuştu. Böyle kuşatmaların halkın ve askerin dayanışmaları, morallerinin yüksek olmalarıyla aşılabileceğini bildiği için bu hususlarda son derece dikkatliydi. Paşa sık sık Şerare Meydanı'nın çevresindeki kahvelere uğrar, bir masaya oturur, uzun yıllar görev yaptığı Bağdat'ın şivesiyle, çevresindekilerle memleket meselelerinde, özel konularda sohbet ederdi. Paşa'nın kahvelerde sohbet etmesi, burçlarda, mevzilenmiş askerlerin yanında, şehir içindeki karakollarda görünmesi asker ve halk, bilhassa San'a'da yaşayan Türkler için ciddî bir moral kaynağı olurdu. Bir önceki ayaklanmada yaşanmış felâketin tekrarlanmayacağını her vesileyle vurgular, top, tüfek, mühimmat, erzak stoklarını olduğundan da fazla gösterirdi. Çok büyük, bomboş üç ambarın kapılarına üst üste kilitler astırmış, önlerine nöbetçiler diktirmişti. Yeteri kadar kuyu bulunduğundan susuzluk San'a'da hiçbir zaman çekilmemişti: Yiyeceklerin dağıtımında sorun yaşanmaması için her mahallede bir merkez kurdurmuştu. Bu merkezlerde bir subay ile oranın sakinlerinden güvenilir üç kişiden oluşan heyetler görev yapıyordu. Her sabah, israftan kaçınmaya özen gösterilerek ailelerin yiyecekleri dağıtılıyordu.

Geceleri moral yıpratma savaşı başlardı. Halkın direnişini kırmak için San'a'dan Ravza'ya doğru uzanan tepelerde asilerin yaktıkları ağaç boyunca yükselen ateşleri pencerelerden bakanlar endişeyle

seyrederlerdi. Bazı geceler o kadar çok yerde ateş yakarlardı ki, bu halkta sanki dev ordular tarafından kuşatılmış, teslim olmaktan başka çareleri kalmamış gibi bir intiba uyandırırdı. Genellikle gecenin ilerlemiş saatlerinde San'a'ya doğru başlayan tüfek atışları dakikalarca sürerdi. Halkın moralini muhafaza etmesi için de kaleden topla karşılık verilirdi.

San'a'da yaşayanların çoğunluğu Zeydîydi; bunların arasında İmam Yahya'ya bağlı olanlar da az değildi. Bazen bir şayia çıkar, halkın moralini kökünden sarsardı. Bunun da kaynağı tepelerde yakılan gece ateşleri, San'a'ya hâkim olanları çaresiz göstermek için atılan silahlardı. Herhangi bir yerdeki karakolun veya bir tepenin İmam Yahya'nın eline geçmesi de askerlerin moralini derinden etkilerdi.

Gün geçtikçe değişik yerlerdeki birliklerin direnişlerinin kırılması, karakolların işgal edilmesi, San'a'nın uzunca bir zamandan beri kuşatılmasıyla Yemen'de Osmanlı hâkimiyeti sona eriyor kanaatinin oluşmasını engellemek, aynı zamanda İmam Yahya'nın gücünü tartmak amacıyla Ravza yönüne doğru bir huruç hareketi plânlandı. Bu sade askere değil, halka da moral vermeliydi. Döküntü halinde surların içine sığınmak zorunda kalınırsa, askerle beraber halk da perişan olur; ister istemez İmam Yahya'nın taraftarı çoğalırdı. Ne pahasına olursa olsun devletin ayaklananı her zaman sindireceği imajını bütün kesimlerde uyandırmak için eksiksiz hazırlanmalıydılar.

İmam Yahya'ya ait kuvvetlerin surlara pek yanaşamamalarından yararlanılacak şekilde plân yaptılar. Siyah renkli yumak yumak bulutların hâkim olduğu bir gece Ravza yönüne topları kaydırdılar. Hayatî önem taşıyan yerdekiler bırakılarak makineli tüfekleri de şehrin kuzeyinde topladılar. Günün ışımasına iki saat kala kuzeye açılan Şuub, Rum, Şekadif kapılarından bazı birlikler sahipsiz gölgeler gibi sessizce çıktılar. Bir gün önce asilerin nereye kadar yaklaştıklarını tespit etmişlerdi; gecenin örtüsü altında hayaletleri andırırcasına hareket ederek makinelileri asilerin en yakın yerlerine kurdular; onları

kullanacak erler, mermi torbalarıyla yardımcıları çamurlara yattılar. Çıkardıkları küçük topların namlularına mermi sürüp, kamalarını kapattılar; yanlarına da yeteri kadar mermi yığdılar.

İki bölükle takviye edilen Binbaşı İlhami'nin kumandasındaki Birinci Tabur hücum edecek, Binbaşı Mustafa'nın başında bulunduğu İkinci Tabur ihtiyatta kalacak, duruma göre görev üstlenecekti.

Hücum edecek birlikler siperlerden sürünerek çıktılar; onların yerini İkinci Tabur'un bazı birlikleri aldı; İkinci Tabur'un geri kalan birlikleri hareket alanının iyice sağına soluna kaydılar ve elleri tetikte kuzeye doğru yattılar; hücum edenlerin paniğe uğramaları halinde onları kovalayan İmam Yahya'nın kuvvetlerini iki taraftan biçeceklerdi. Tepeye doğru sürünenler makinelilere belli ateş koridorları bırakmaya dikkat ederek, mümkün olduğu kadar İmam Yahya'nın kuvvetlerine yaklaştılar. Hangi birliğin ne yapacağını Binbaşı İlhami Bey sıkı sıkı tembih etmiş, kale içinde pek çok kere tatbikatını da yaptırmıştı.

Gün ağarırken tespit edilen dakikada, kaledeki toplarla, sur dışındaki küçük toplar ateşe başlayınca, halk yataklarından fırlayıp, pencerelere üşüştü. Kuzeydeki evlerden hücum bütün ayrıntılarıyla görünüyordu. Birinci Tabur'un iki bölüğü "Allah! Allah!" nidalarıyla hücuma kalktı; koşarlarken onları makineliler ve diğerleri kuzeye ateş ederek koruyorlardı. Koşanlar elli altmış metre kadar sonra yere yatınca, arkadakiler fırladılar. Bu münavebeli hücumu gerideki birlikler makinelileri, topları ileri kaydırarak destekliyorlardı. Tepelerden ateş edildiği belli oluyor, saldıranların arasından kimileri yere yuvarlanıyordu.

Pencerelere üst üste yığılmış San'a halkı başarılı bir hücum izliyordu. Mehmed Ali Paşa ve kurmay heyeti dürbünlerle en kuzeydeki burçtan hareketi takip ediyorlardı. Hâkim noktalara mevzilenerek onlara ateş eden İmam Yahya'nın kuvvetleri bu selin karşısında duramayacaklarını anlayınca, çekilmeye başladılar.

Ravza yönündeki tepeler İmam Yahya'nın kuvvetlerinden tamamen temizlendi; asilere mensup yüz yetmiş dokuz ölü toplandı.

Ondan biraz daha fazla yaralı esir edildi; gönüllü teslim olanlar da az değildi. Hücum eden birliklerden otuz dört şehit, yirmi sekiz de yaralı vardı. Tekrar İmam Yahya'nın eline geçmemesi için bazı birlikler o bölgeye yerleştirildi. Siperler kazıldı; makineli tüfekler, toplar konuşlandırıldı. Akşamleyin tepelerde ateş yakıldığını göremeyince, San'a halkının ezici çoğunluğu ayaklanma sona ermişcesine sevindi.

Sanki zamanın nabzı durmuş,
bir türlü ilerlemiyordu

MEHMED Ali Paşa'nın en büyük korkusu Ravza idi; çünkü önceki ayaklanmada idrakin alamayacağı kadar vahşi olaylar orada cereyan etmiş, ister istemez ateşlenmeye müsait bir tortu kalmıştı. Bir kıvılcım büyük olaylara sebep olabilirdi. Tebdirli davranan Paşa çevredeki değişik yerlerde küçük kuvvetler bırakarak Ravza'ya dört tabur daha göndermişti. Zaten orada görev yapan üç tabur vardı; başlarında değerli bir kurmay olan Miralay Halit Cemal bulunuyordu.

Miralay Halit Cemal Ravza'nın içindeki güvenliği iyice sağladıktan sonra, ilçeye nerelerden hücum edilebilecekse, arazinin avantajlarını kullanarak oraları kontrol altına aldı. Pek önemli bir zaruret olmadan gündüzleri hiç kimse çalı çırpıyla örtülmüş siperlerden çıkmaz, varlıkları anlaşılabileceği için kesinlikle ateş yakmazdı. Karanlık bastıktan sonra ertesi akşama yetecek kadar yemekleri kazanlarla, ekmekleri çuvallarla getirilirdi. Soğuktan veya bir başka sebepten hasta olanlar yakınlardaki bir çukurda kurulmuş sahra hastahanesine veya Ravza'ya sevk edilirlerdi.

San'a'nın sorunlarıyla boğuşurken bile Mehmed Ali Paşa'nın bir kulağı devamlı Ravza'dan haber verebilecek hilyostada idi; ne pahasına olursa olsun, o korkunç olayların benzerleri bu defa yaşanmamalıydı.

Mehmed Ali Paşa nisan ayının sonlarına doğru bir gün hilyostadan Ravza'ya hücum edileceğine dair Miralay Halit Cemal'den haber aldı. O gece hiç uyumadı; ne olup bittiğini sık sık soruyor, sadece silah seslerinin geldiğini öğrenebiliyordu.

Miralay Halit Cemal aldığı istihbaratla geçecekleri yer ve zama-

nı öğrendiğinden, bozkırı akşam karanlığı teslim alırken vadiye hâkim tepelerden en öndekine geldi. Bazı takımların yerlerini değiştirdi; yeni siperler kazdırdı; makinelileri stratejik tepeciklere yerleştirdi. Subaylara kendisi tetik çekmeden, ateş emri vermemelerini bildirdi. Ortasında küçük bir dereciğin aktığı vadinin uzunluğu dört kilometre kadardı; İmam Yahya'nın birlikleri bu vadiye girdikten sonra, mümkünse iki taraftan olduğu gibi iki uçtan da kuşatacak, topyekûn imha edeceklerdi.

Koyu kurşunî bulutların kapladığı gökyüzünde bir tek ışıltı görünmüyordu. Siperlerde nefeslerini tutmuşlardı. Toprak nemliydi; soğuk rüzgâr kemiklerini sızlatıyor, içlerini titretiyordu; gözleri vadiye çakılmış, bekliyorlardı. Pek çokları sık sık heyecanının avucuna düşüyor, yürek çarpıntıları hızlanıyordu. Sanki zamanın nabzı durmuş, bir türlü ilerlemiyordu. Gözlerinin önünde sevdikleri beliriyor, kimisinin yüreğinde veda hüznü derinleşiyordu... Nihayet vaktin gece yarısını geçtiği sırada, vadinin biraz güneyinde bir koyuluk belirdi. Toprağa yapışık yüreklerde dolaşan kıpırtılar hızlandı. Gözler beliren koyulukta, kulaklar Miralay Halit Cemal'de idi. Koyuluk vadiye girmeye başladı; oldukça uzundu; sonu gelmiyordu... Yattığı yerden kurt gibi bakan Miralay Halit Cemal, yaklaşan koyuluğu oluşturan öndeki yayaları, arkalarından gelen develeri, atları seçebiliyordu. Sessiz yürüyorlardı. En öndekiler vadiden çıkmaya yaklaştıklarında, arkaları kesilmiş, vadinin dışında kimse kalmamıştı. Miralay Halit Cemal tetiği çekince, vadinin iki ucuna yerleştirilen bölükler, başı ve sonu çevirmek için harekete geçtiler. Makineliler taramaya başladı; mavzerlerin namluları yanıp sönüyor, bombalar patlıyordu; vadi bir anda cehenneme döndü. Atların vahşi kişnemeleri, deve böğürtüleri, insan çığlıkları arasında makineli tarrakaları zincir gibi uzuyor, alevler birbirine karışıyordu. İmam Yahya'nın kuvvetleri ne yapacaklarını şaşırdılar; hangi yöne hareket etseler biçiliyorlardı. Atlar, develer, insanlar birbirlerine girmişlerdi. Makineli tüfeklerin sesleri, tetiklerin çekilmesi, vadideki kaynaşma, çığlıklar, kişnemeler, böğürtüler arasında sağa sola koşuşmalar duruluncaya kadar devam etti.

Gün ışıdığında önlerinde feci bir manzara vardı; yüzlerce ölü vadinin değişik yerlerinde yatıyordu; kana gömülmüş at ve develer üst üste veya tek başına yığılmışlardı. Kızıla boyanıp akan dereciğin kenarlarında insan cesetlerini, at ve develerin cansız gövdelerini siper edinenler yattıkları yerlerden "Teslim!" anlamında ellerini kaldırmışlardı. Onların da pek çoğu yaralıydı. Askerler önce silahlarını topladılar. İmam Yahya'nın kuvvetlerine ait yaralıları ve sağlamları ayırdılar. Yaralıları sargı yerine sevk ederken, sağlamların eline kazma ve kürek verip, ölülerini defnetmeleri için toplu mezarlar eştirdiler. Çevredeki güvenliği ihmal etmeyen Miralay Halit Cemal durumu Mehmed Ali Paşa'ya bildirmek için hilyostaya gitti.

*

* *

Mehmed Ali Paşa, Hükûmetin Yemen meselesini uzun vadeli çözmek istediğini yine hilyostadan öğrendi; tamamen çözümü ise dünya şartlarıyla ilgiliydi. Hükûmet ve Erkan-ı Harbiye artık İmam Yahya'nın en önemli silahının Şehare'ye sığınmak olduğunu biliyordu. Gelen raporlardan oranın nasıl tabiat şartlarına sahip bulunduğunu yetkili merciler ancak bir dereceye kadar tahayyül edebiliyordu; zira oraları görmeyenin okumakla yeryüzünde böyle yerler bulunabileceğine ihtimal vermesi mümkün değildi. Ama Müşir Ahmed Fevzi Paşa gibi üstün özellikleri olan bir kumandanın, Mihrali Bey gibi bir cengâverin hayatı pahasına yardımı, gönüllü memleket taburlarının desteğiyle, bütün askeri imkânları seferber ettiği halde, kesin sonuç alamaması raporları okuyanların bu bölgenin tabiat şartları hakkında ciddî fikir edinmesine sebep oluyordu. İmam Yahya da insandı; onunla oturup konuşulabilirdi. Aden, Cibuti, Fas, Tunus, Cezayir gibi batılı emperyalistlerin eline geçmiş İslâm ülkelerinde neler cereyan ettiğini hiç değilse duymuştu.

Hükûmetin kararlılığı bu işin çözülmesi için görevlendirdiği heyetten de anlaşılıyordu. Heyetin başkanlığına Erkan-ı Harbiye Reisi Ahmed İzzet Paşa tayin edilmişti. Kurmay heyetinde de seçme subaylar bulunuyordu. Hamidiye Kruvazörü ile İstanbul'dan Hudey-

de'ye hareket ettiler.

Mehmed Ali Paşa, Ahmed İzzet Paşa gelmeden isyanı sona erdirmek, en azından iyice kontrol altına almak için ne gerekiyorsa yapıyordu. Başarılı olması mesleğinde önünü daha da açacaktı. Zaten Yemen'in bir bölümü devlete sadıktı; Ravza'daki isyanın da başlamadan beli kırılmıştı; oradaki birliklerin bazılarıyla, kuzeydeki birlikleri birleştirip, San'a'nın çevresindeki çemberi yarmak için hücum ettirdi. Onlar da ölümüne direniyorlardı; gece gündüz çok kanlı boğuşmalar cereyan etti.

İsyanı sona erdiremeyen Mehmed Ali Paşa hiç değilse ölümcül darbeyi vurmak için yapılması gereken hazırlıkta kusur etmemeliydi. Ahmed İzzet Paşa yoldayken, isyanın yayılma imkânı bulunmayan, bilhassa kuzeydeki İmam İdrisî'nin nüfuz alanının dışında kalan, Sünni bölgelerindeki birlikler Menaha'da toplanmaya başladılar. Kışlanın bu kadar askeri alması mümkün değildi; birlikler bahçede, elverişli yerlerde çadırlarını kuruyorlardı. Uzun süre bozuk giden havalar düzelmiş, sıcaklık mevsim normallerinin çok üstüne çıkmış, kolera yine kendini göstermişti. Doktorlar şüphelileri titizlikle ayırmalarına rağmen, salgının önüne geçemiyor, her gün onbeş yirmi asker ölüyordu.

*

* *

Hudeyde'de ihtişamlı bir törenle karşılanan Ahmed İzzet Paşa ve beraberindeki heyet ufak barakalardan oluşmuş küçücük çarşıdan geçerken, güneşin kavurduğu, sefaletin kemirdiği, yalın ayaklı, entarili, sarıklı insanlar oturdukları gölgeliklerden onlara bakıyordu. Ahmed İzzet Paşa gözlerinde bir anlam arıyordu; onları vatan bekçileri mi, yoksa istilâcı kuvvet mi görüyorlardı. Fakat hiç birisi bu kavruk yüzlü adamların bakışlarından sezilmiyordu. Alt kısımları düz, üst kısımları kemerli küçük pencereleri olan kâgir binalar üç sıra devam ettikten sonra arişler başladı. Aradan çok geçmeden kışla göründü.

Onlar için kışlanın ikinci katındaki misafirhane özel olarak hazırlanmıştı. Akşam yemeğini yedikten kısa bir süre sonra istirahate çekildiler; çünkü ertesi gün onları meşâkkatli bir yolculuk bekliyordu.

Tek başına bir odada kalan Ahmed İzzet Paşa gün doğmadan yatağından kalktı; camdan dışarı bakmaya başladı. Kat kat kurşunîlikler zaman içinde eriyerek renkli görüntülere, belirgin ufuk çizgilerine dönüşüyor, şafağın sökmesiyle de kum tepecikleri, çölün bitmez tükenmezliği ortaya çıkıyordu.

Akşam üstü hareket ettiler. Ahmed İzzet Paşa ile, onları karşılamaya gelen Menaha'daki tümenin kumandanı Miralay Hasip faytonla, diğerleri atlarla yol alıyorlardı. Ön ve arkalarında bulunan süvari birlikleri aralarındaki mesafeyi korumaya dikkat ediyorlardı.

Ahmed İzzet Paşa içinden "İşte Yemen" diyor, bakışlarını çevrede gezdiriyordu. Göz alabildiğine kumlu, beyazımsı, boş bir düzlükte tekerler gıcırdayarak dönüyor, içinde alev gizli hafif bir rüzgâr devamlı esiyordu. Gurubda can çekişen güneşin rengârenk ışıkları çölün enginliğinde özgürce uçuşuyordu. Havada kulağın algılayamayacağı bir ihanet fısıltısı hisseder gibi olan Ahmed İzzet Paşa sık sık bakışlarını yukarıya çeviriyor, metal bir parlaklık taşıyan gökyüzü arkasına doğru akıyordu. Ortalık kararınca at nalları, fayton tekerleri sessizliği daha canlı çiğniyordu.

Çöl dikkatini çekmesine rağmen, zihni daha çok Yemen'in durumuyla meşguldu. Bu isyanlardan bıkmışlardı; ama çekilirlerse, mutlaka buraya Batılı emperyalistler, Aden'e, diğer yerlere olduğu gibi gelip yerleşirlerdi. Bunun da anlamı, hançerin biraz daha gırtlağa dayanmasıydı. Çekilmezlerse, ne insan güçleri, ne de maliyeleri dayanabiliyordu. Her isyanda pek çok asker ölüyor, maliye yüzbinlerce altın kaybediyordu... Hükûmet ve kurmay heyeti bu altınların bir bölümünü İmam Yahya'ya verip geri kalan altınları ve askerleri kurtarmak düşüncesindeydi." Yapılacak antlaşma sır olarak saklanırsa, başka bir yerden benzer bir istekle de karşılaşmayız", diyorlardı. Bu çözüm ona hâkimiyeti paylaşmak, İmam Yahya'yı

daha büyük başkaldırmalara hazırlamak gibi geldiğinden içine sindiremiyordu. Ama kendileri de asker ve maliye bakımından güçlenir, silleleri daha öldürücü duruma gelirdi... Böyle bir teklifi İmam Yahya kabul eder miydi?... Beyni bu sorulara çözüm ararken canlılığıyla insana çok şey söyleyen, onu rüyalar iklimine götüren yıldızların altında yol alıyorlardı.

Gece yarısına doğru nokta halinde belirmeye başlayan bir ışık Ahmed İzzet Paşa'nın dikkatini çekti. Dalgınlığından tam sıyrılamadığı da anlaşılıyordu.

- Hasip Bey, yanlış görmüyorum herhalde, şu ışık değil mi?

- Evet efendim.

- Bir tek ışık, şehir, desem değil. Herhalde fener; gelip geçenlerin yollarını kaybetmemeleri için olsa gerek.

- Doğru tahmin ettiniz efendim.

Böyle uçsuz bucaksız bir devletin Erkan-ı Harbiye Reisi olmanın gururuyla yüzünde hafif bir esinti dolaşıp silindi. Yaklaşan sabahın temiz ve serin soluğu kendisini hissettiriyordu. İnsana canlılık veren bu havaya rağmen Ahmed İzzet Paşa'nın yorgun olduğu bakışlarından, yüz hatlarından anlaşılıyordu.

Bacil'e geldiklerinde yıldızlar gökyüzünde ihtişamlarını eksiksiz sürdürüyordu. Dura sapları örülerek yapılmış evlerin önünden hükûmet konağına doğru yol alırlarken onbeş yirmi deve çimenlerin üzerine çökmüş, tıslayarak geviş getiriyordı. Hükûmet konağına geldiklerinde Nahiye Müdürü İhsan Efendi ile Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Asım kapının önünde bekliyorlardı; önden gelenlerden intikal etmek üzere olduklarını öğrenmişlerdi.

Ahmed İzzet Paşa'yı, arkasından gelen kurmay heyetini Nahiye Müdürü'nün makamında ağırladılar; su ve kahve ikram ettiler; ama hepsinin yorgunluğu yüzlerinden ve bakışlarından okunuyordu.

Nahiye Müdürü ile Jandarma Kumandanı'nın lojman olarak kullandıkları üst kata çıktılar. Her daire üç oda, mutfak, banyo ve tuvaletten oluşuyordu. Heyet ikiye bölündü; bir kısmı İhsan Efendi'-

nin, bir kısmı Yüzbaşı Asım'ın evinde istirahate çekildi.

İhsan Efendi'nin ve Yüzbaşı Asım'ın eşleri gerçekten becerikliydiler. İmkân ve maharetlerini bir araya getirip, bu çöl ortasında bulunması pek mümkün olmayan çeşitlilikte bir sofra hazırladılar. Baş köşeye oturan Ahmed İzzet Paşa yine meselelerin içine dalmıştı; ne yapmaları gerektiğini düşünüyor, Hükümetin ve kurmay heyetinin kararından daha iyi bir çözüm bulamıyordu. Paşa konuşmayınca, diğerleri de ağızlarını açmıyorlardı. Miralay Hasip sessizliği bozmanın ihtiyacını duydu.

- Paşa hazretleri, Yemen konusunda köklü bir karar vermeli, o karar doğrultusunda devlet politikası oluşturulmalıdır. Geçici tedbirlerle ancak günü kurtarabiliriz.

- Doğru söylüyorsunuz Hasip Bey, ama burayı boşaltsak, Batılı emperyalistlerin birisi, belki de bölüşüp ikisi yerleşecek. Köklü, kalıcı tedbirler almaya kalktık mı, buraya dair hesapları bulunan güçlü devletlerle karşı karşıya geliyoruz. Dünyamızın üstünde kara bulutlar toplanıyor; her an bir gök gürlemesiyle bir tufan başlayabilir. Belki biz de bir blokta yer almak mecburiyetinde kalabiliriz. Bunun için büyük devletlerle olan ilişkimizi en üst düzeyde tutmak zorundayız.

İkindiden sonra güneşin sıcaklığı kırılmaya başlayınca, yola koyuldular. Yüzünden karamsarlık damlayan Ahmed İzzet Paşa'nın gözleri çevreyi tarıyordu. Ne bir ağaç, ne de bir canlılık görünüyor, sadece göz erebildiğince kirli bir beyazlık uzanıyordu. Faytona koşulmuş dört atın ayakları kuma gömülüyor, bir gıcırtıyla tekerler dönüyor, hafif bir toz bulutçuğu onları takip ediyordu.

Çöl yerini toprağa bırakırken nalların, tekerlerin sesleri de değişiyor, katılaşıyordu. İnsanı saran, alıp bir başka âleme götüren bir ıssızlıkta at nallarının, tekerlerin sesi boğulup eriyor, fayton devamlı doğuya doğru yol alıyor, ön ve arkadaki süvariler aynı hızla atları sürüyorlardı.

Hacil'de hiç ara vermeden yola devam ettiler. Dipsiz göklerdeki yıldızlar ışıl ışıl renklerden bir şenlik kurarken haşin dünyanın ne

kadar ıssız olduğunu insanlara duyuruyordu. Faytonun bir köşesine büzülmüş Ahmed İzzet Paşa iklimin değiştiğini, plâto serinliğinin başladığını hissediyordu.

Yıllardan beri süren çalışmalarla o korkunç uçurumların kenarlarında bir faytonun zar zor geçebileceği kadar yol yapılmıştı; pek çok yeri yine de tehlikeliydi; temkin için Paşa'nın inip yürümesi gerekiyordu.

Kuşluk vaktine doğru Menaha'daki kışlanın bahçesine geldiklerinde, değişik yerlerden intikal eden birlikler geniş düzlükte, arkadaki vadilerde çadırlarını kurmuşlardı. Daha üç tabur burada toplanacaktı.

Menaha'daki kışlanın imkânları müsaitti; Ahmed İzzet Paşa ve kurmay heyeti rahat ettiler. İki gün zarfında beklenen taburlar geldi. Üç tümen halinde hareket edeceklerdi. Yolların kötü, arazinin sarp, ağırlıkların çok olması mesafe almalarını güçleştireceği için Ahmed İzzet Paşa ve kurmay heyetinin birliklerden beş gün sonra hareket etmelerine karar verildi.

*

* *

Sarp yokuşlardaki çabalarda insanların ıstırabı şöyle dursun, atların, katırların, develerin çilesine bile yürek dayanmıyordu. Ama başka çareleri de yoktu; bu tepeler, bu vadiler, bu uçurumlar aşılacaktı... Bir yardan yuvarlanan iki at ve bir topun akıbetini araştırmaya ihtiyaç dahi duymadılar. Yüzlerce metre aşağıdaki kayaların üzerine sanki kocaman çürük bir kütük düşmüş, paramparça olmuştu. Kısa bir süre sonra oraya yırtıcı kuşların hücum etmeleri buralarda hayatın ne kadar acımasız olduğunu gösteriyordu.

Gündüzleri canlanan, cıvıltıların kaynaştığı ormanlar geceleri sükûta gömülür, develerin, atların duruş ve bakışları bu sükûtu mateme dönüştürürdü. Bir taşa veya bir ağaca başını dayayan askerler kendilerini uykuya bırakırlardı. Güneş gecenin örtülerini sıyırırken ormanlar kuş sesleriyle kendine gelirdi.

Büyük Türk Mezarlığı'na yaklaştıkları sırada gökyüzünde birbirine doğru yürüyen siyah bulutlar peydahlandı; kısa bir süre sonra şimşekler çakmaya, yağmur damlaları düşmeye başladı; o devasa karanlıkları, dağlarda yankılanan gürültülerle ardarda alevler yardıkça, yağmur artıyordu. Çok geçmeden şakır şakır yeri döven damlalar öyle bir siyah örtü oluşturdular ki bir metre önlerini göremiyorlardı. Balçıkta topları çekmeye gayret eden atların, katırların burun deliklerinden kol gibi nefesler fırlıyor, bacak kasları şişiyordu.

Vadiden çıkan her bölük, Büyük Türk Mezarlığı'nda kendisine münasip bir yer bulmaya çalışıyordu; gittikçe hızlanan yağmurun duracağı yoktu; gök sanki delinmişti. Kurdukları çadırlar herkesi almıyordu; dizlere kadar çamurlarda boğuşan, yukardan boşanan selin altında namluları aşağı gelecek şekilde tüfeklerini omuzlarına asmış askerler göz göze gelince, bakışlarıyla adeta "halimiz ne olacak?" diye birbirlerine soruyorlardı. Böyle anlarda muhayyileleri yoklayan mutlu hatıralar, hayatı biraz daha çekilmez duruma getiriyordu. Bir kütük, bir taş bulup oturmak en büyük şanstı. Bir gecenin ne kadar uzun olduğunu belki onlardan başka kimse yaşamamıştı. Arada bir silkinen atların, katırların duruşları düşünceliydi. Hareketsizlikleriyle karanlığa dönüşmüş develer bazen kımıldayarak başlarını kaldırıyor ve ah çeker gibi gecenin ıslak havasını ciğerlerine indiriyorlardı.

Doğan güneş çevredeki ormana hayat saçarken, yağmurla can derdine düşen kuşlar, tekrar neşelerini bulup dal aralarını, vadileri canlandırmaya başladılar. Topları götürmeleri iyice güçleşmişti; çamur deryasında asılan atların, katırların sırtlarından buğular yükseliyordu.

San'a kuşatmasını üç koldan yarmaya çalışacaklardı; Kaymakam Şükrü'nün emrindeki Otuz Altıncı Alay merkezden hücum edecekti. Başında Kurmay Binbaşı Selahaddin Adil'in bulunduğu Otuz Sekizinci Alay sol, Kaymakam Hüsnü'nün kumandasındaki Kırkıncı Alay da sağ taraftan taarruza kalkacaktı. Diğer birlikler yardımcı görevler ifa edecek, şehit olanların yerlerini dolduracak, bilhassa ikmâlde eksikliğe meydan vermeyeceklerdi. Miralay Hasib'in emrindeki tümen ise ihtiyatta bulunacaktı; gerektiği an ihtiyaç duyu-

lan yere destek verecek, bir panik halinde de düşmanı göğüsleyecekti.

Kumandanların endişesi sivil halkın zarar görmesiydi. İmam Yahya'nın kuşatmayı kolayca kaldırmayacağını biliyorlardı; zira bir başka zaman tekrar ayaklanmaya kalkışırsa, pek kimse bulamazdı. Bu kaçıncı ayaklanıştı; hepsinin de hüsranla sonuçlanması kimde moral bırakırdı!...

Tabur, bölük, takım kumandanlarına nerelere hücum edeceklerini gündüz uzaktan gösterdiler. Sabaha birkaç saat kala vadilere yığılmış karanlıklardan faydalanıp San'a'ya gölgeler gibi yaklaştılar. Surlara göre topları ayarladılar; çünkü surları aşan her mermi ya kendi askerlerine yahut sivillere zarar verirdi.

Alay müftüsü İbrahim Hüseyin Efendi saldırıya hazırlanan bütün birlikleri dolaşıp, şunları söyledi.

- Karşımızdakilerin de Müslüman olmaları bizim şehit veya gazi olmamıza engel değildir. Kabul edin ki siz Mercidabık veya Ridaniye'desiniz; oralarda da karşımızda Müslümanlar vardı. O savaşlarda ordumuzun başarısızlığının milletimizi, ümmetimizi ne hale getireceğini bir düşünün! Daha sonraki İslâm âleminin gelişmesi, birbirlerini takip eden zaferlerimiz oralardaki şehitlerimizin kanlarının, gazilerimizin fedakârlıklarının üzerlerine bina edilmemiş midir? Şimdi daha feci bir durumla karşı karşıyayız. Siz burada sadece Yemenli asilerle değil, onları kışkırtan, para ve silâhla destekleyen İngilizlerin, Fransızların öncü kuvvetleriyle de savaşacaksınız. Elbetteki ölürseniz şehit, kalırsanız gazisiniz.

Kayın ağacının köküne yaslanan Kaymakam Şükrü, yanındaki Binbaşı Kâzım'a, dalarsa uyandırmasını tembih etti. Kendisi de uyumamak için zihnini geçmişi ve ailesiyle meşgul ediyordu. İki oğlunu okutabilmek için İstanbul'da ev tutmuş, hanımını da yanlarında bırakmıştı. Yıllardan beri burada bekâr hayatı yaşıyordu. Bu fedakârlığı sadece çocukları için yapmıyordu; herkes evlâtlarını kendisinden iyi yetiştirse, milletleri güzel günler görürdü... Bütün dertlerin çözümü gelip iyi yetişmişliğe dayanıyordu... Sık sık baktığı fosforlu

saati, nihayet şafak sökmeye yirmi dakika kaldığını gösterince, bölük ve takım kumandanlarına hedeflerine iyice yaklaşmaları için emir verdi.

Mümkün olduğu kadar yaklaşmak amacı güttüklerinden, ancak karşıdan ateş gelince tetik çekeceklerdi. Birlikler demir gibi bir disiplinle vadilerde, tepelerde San'a'ya doğru sürünüyorlardı. Sanki bu sürünenler insan değil, hayalettiler; ne bir fısıltı duyuluyor, ne de bir öksürük sessizliği yaralıyordu. Kül rengiyle kaplı olan doğu ufkunda turunculuk belirince, bir namludan fırlayan bir avuç alevle başlayan ateş bir anda hat boyunca uzayıp giderken yoğunluğu da artıyordu. Nefeslerini tutmuş askerler ateş gelen yerlere tüfeklerle karşılık veriyor ve el bombaları fırlatıyorlardı. Dakika geçmeden çeşitli yerlerdeki makineli yuvalarından alevler fışkırmaya başladı. Makineli tarrakaları devam ederken Binbaşı Nureddin de yoğun bir top atışıyla surların önünü dövdürüyordu. Yüz metre kadar mesafeyi mermileri ileri geri kaydırtarak birkaç kere döğdürttükten sonra emri üzerine topçuların ateşlerini durdurmasıyla piyadelerin hücuma kalkmaları bir oldu. Üç tümenin çok yaklaştığını hilyosta ile haber alıp hazırlıklarını tamamlayan San'a'nın içindeki kuvvetler de hem surun deliklerinden, hem de kulelerden bindirince, iki ateş arasında kalan ve kısa bir süre sonra her taraftan çevrileceklerini anlayan asiler hızla kuzeye doğru çekilmeye başladılar. Takip edilmelerinin güçleşmesi için de geriye alabildiğince yoğun ateş ediyorlardı. Kaymakam Şükrü yerinden fırlayıp elindeki kılıcıyla hedef göstererek "hücum!" dediği anda alnına rastlayan kurşunla yere yığıldı. Kumandanlarının şehit düşmesi paniğe sebep olmadı; en kıdemli Binbaşı Kâzım hiçbir şey olmamış gibi kumandanlığı üstlendi. Bir bölüğü San'a'ya doğru ateşe devam ettirdi; diğer iki bölükle dere içindeki asileri kuşatmaya çalışırken, sol taraflarından hücum eden Kaymakam Hüsnü'nün emrindeki Kırkıncı Alay'a mensup bir tabur da önlerini kesince derenin içinde üç yandan sarıldılar; doğularında zaten sur vardı; gediklerinden, kulelerinden gelen mermilere hedef oluyorlardı.

Yoğun ateşleriyle deredeki asilerin bir kısmı öldü; geride kalan-

lar teslim oldu, bunların epeyce miktarı yaralıydı. Sağlam esirlerin arasında Şam'lı Mülazım Sudi de vardı. Kuzeydeki vadilerde kanlı boğuşmalardan sonra, asiler canlarını dişlerine takarak Nukum Dağı'nın arkalarına çekilmeye çalışıyorlardı. Düzenli kuvvetler de onları imha etmek için süratle takip ediyorlardı. Bu çetin mücadelede pek azı canını kurtarabildi.

Miralay Rıza ve Miralay Hamid'in kumandasındaki tümenler değişik yerlerden San'a'ya girdiler. Zeydîlerin yoğunlukta bulundukları bölgeleri kuşatıp arama yaptılar; asilerden kimse kalmamıştı. Bir taraftan zafer şenliği için Şerare Meydanı'nda büyük bir tak kuruluyor, diğer taraftan da şehitler, asi cesetleri toplanıyor, San'a mezarlığına defnediliyor; yaralılar da hastahanede, çadırlarda tedavi ediliyordu.

Ertesi gün Ahmed İzzet Paşa kurmay heyetiyle San'a'ya girdi. Sinanpaşa'da yolu kesilen posta da onlarla beraberdi. Bu defa atik davranılıp altı yıl önceki acılar yaşanmadan isyan sona erdirildiği için halk sevinçliydi. Duygusunu tef çalarak, cembiye oyunları, karşılıklı "Lü! Lü!" bağırışlarıyla ifade ediyordu.

Halkın tezahuratı arasında kurmay heyetiyle Şerare Meydanı'na gelen Ahmed İzzet Paşa takın altından geçtikten sonra tahtalardan yapılmış yüksekçe bir yere çıktı. Kurmay heyeti önünde yer aldı. San'a halkı coşkuyla seyrederken, katı bir disiplinle birlikler Ahmed İzzet Paşa ve kurmay heyetinin önünden geçiyorlardı. Askerlerin düzenli adım atışları, kollarını aynı şekilde sallayışları göze hoş geliyor, bandonun çaldığı marşlar da seyredenlere ayrı bir heyecan veriyordu.

Merasime katılan birlikler uzaklaşırken Ahmed İzzet Paşa etkileyici bir ses tonuyla konuşmaya başladı. Söylediği her cümleyi yanında dikilen Trablusgarblı Binbaşı Abdülkadir'in Arapça'ya tercüme etmesini bekliyor, ardından devam ediyordu. Askerlerin fedakârlığını övdükten, birlik ve beraberliğin lüzumuna işaret ettikten, güç ve adaletin bir arada olması gerektiğini belirttikten sonra sözlerini şu cümlelerle bitirdi.

- Bütün cihan ve bilhassa vatanımıza göz dikenler unutmamalıdır ki her şeyin bir bedeli vardır. Toprağın bedeli de onu elde etmek ve korumak için sarf edilen emek ve dökülen kandır. Her zerresinde bir şehidimizin nabzının attığı bu topraklardan hiçbir zaman vazgeçmeyeceğimizi dost ve düşmanlarımız bilmelidir.

Merasimden sonra Ahmed İzzet Paşa'nın, kurmay heyeti ve Mehmed Ali Paşa ile San'a devlet hastahanesindeki yaralıları ziyaret etmesi programlanmıştı. Oraya yürürlerken subayların, askerlerin, halkın gözleri dik vücutlu, göğsü madalyalarla dolu, kılıç gibi adım atan Ahmed İzzet Paşa'nın üzerindeydi. O bakışlarıyla San'a'yı tarıyordu; daracık tozlu yollar, küçük küçük dükkânlar, taş binalar merkezini oluşturuyor, kuzeye doğru yeşillikler başlıyordu.

Hastahanenin bahçesine geldiklerinde rengârenk karanfiller, güller sanki onlara gülümsüyordu. Güzel, büyücek, bakımlı bir bahçenin ortasında kurulmuş hastahane San'a'ya göre heybetli bir bina idi. Kapıda başhekim, hekimler onları karşıladı.

Ziyarete önce subaylardan başladılar. İlk girdikleri koğuşa kasvetli bir sükûnet hâkimdi. Çarşafların ve karyolaların durumlarından çarpıcı bir yoksulluk içinde bulundukları anlaşılıyordu. Paşa'nın ve kurmay heyetinin Mehmed Ali Paşa ile ziyaretlerine geleceklerini öğrenen yaralılarda haberin etkisi uzun sürmemiş, yine kendi acılarına, elem yüklü hayallerine dalmışlardı. İçeriye giren kalabalık pek çoğunu kendisine getirdi. Önlerine ilk gelen karyolaya yaklaştılar. Diğerlerinin yanında saygı ve disiplinle dikildikleri Ahmed İzzet Paşa'nın sesinde merhamet seziliyordu.

- Nasılsınız?

Kendini takdimle söze başlayan subayın rengi solmuş, gözlerinin altı morarmıştı.

- Yüzbaşı Ramiz, Paşa hazretleri; ayağa kalkamayışımı size bir saygısızlık kabul etmemenizi istirham ediyorum. Kalkamıyor, hatta kıpırdıyamıyorum; sağ bacağım koptu; kalçamda da kırık var.

- Neler düşünüyor, ne kadar saygılısınız, teşekkür ederim. Ayağınızı nasıl kaybettiniz?

- Kuşatma sırasında, sur dışına, şehrin güneybatı kesimine ekilen karatorpillerin bulundukları yerlerin krokilerini çıkarırken birine bastım; patladı.

- Geçmiş olsun evlâdım. Ümit ederim ki Cenab-ı Allah dünyada ve ahirette hizmetlerinizi ve çektiğiniz acıları karşılıksız bırakmaz. Kendinizi üzmeyiniz.

Karşısında yatanın yanına gittiler. O hafifçe doğrulabildi; ama yüzünden çok acı çektiği belli oluyordu.

- Mülazım-ı sani Kemâl, Paşa hazretleri.

- Evlâdım sizin neyiniz var? Nerede, nasıl yaralandınız?

- Kaymakam Şükrü Bey "hücum" emri verince, saldırıya geçtik. O sağ yanımda düşerken bana da üç mermi rastladı. Biri kalbimi sıyırarak geçmiş, biri dalağımı delmiş, biri de omuzumdan girip kürek kemiğimi parçalamış.

Ahmed İzzet Paşa dönünce, başhekim bilgi almak istediğini anladı.

- Hayatî bir tehlikesi yok; onbeş yirmi gün sonra sapasağlam ayağa kalkar Paşa hazretleri.

Gencecik insanlardı; mutlu olmak, sevdikleriyle beraber yaşamak onların da hakkıydı. Ahmed İzzet Paşa ve yanındakiler etkilendiler. Diğer yaralıları bir bir dolaşıp, hal ve hatırlarını sorduktan sonra, erlerin koğuşlarını ziyarete başladılar. Bakımsızlıkları, yırtık iç gömlekleri, yaşları, dört beş yıldan beri Yemen'de bulunmaları Ahmed İzzet Paşa'yı ve kurmay heyetini duygulandırdı.

*

* *

Osmanlı Devleti ilk defa Yemen konusunu bu kadar üst düzeyde ele almış, Erkan-ı Harbiye Reisını görevlendirmişti. Ahmed İzzet Paşa, içine sindirememişse de, uzun vadeli hüküm ifade edebilecek köklü bir çözümle dönmek istiyordu. Yemen Valisi ve Yedinci Kolordu Kumandanı Mehmed Ali Paşa'nın görüşüne uyarak San'a'nın

üç önemli Zeydî ailesinin büyüğünü vilâyet makamına davet etti.

Onlar geldiklerinde valinin makamında Ahmed İzzet Paşa, masanın sol uç tarafında Mehmed Ali Paşa, sağ tarafta duvara paralel dizilmiş sandalyelerde kurmay heyeti oturuyordu; karşısındaki üç sandalye de boştu. İçeriye girdiklerinde ayağa kalktılar; sakallı, sarıklı, cübbeli üç ihtiyarı sıcak karşıladılar. Ahmed İzzet Paşa, sağında oturan Trablusgarb'lı Binbaşı Abdülkadir vasıtasıyla hal hatırlarını sordu. Sözü dolandırmadı; kahveleri içerlerken konuya girdi. Her cümlesini bitirince susuyor, Binbaşı Abdülkadir tercüme ediyordu.

- Gerek nizamî kuvvetlerin, gerekse İmam Yahya'nın saflarında ölenler bizim evlâtlarımızdır. Her genç evlâdımızın hayata gözlerini kapamasıyla, ümmetimiz bir değer, bir güç kaybediyor. Sonra bu evlâtlarımızın anne, babalarını düşünmeliyiz; ateş düştüğü yeri yakar. Buna artık "dur" demeliyiz. Ayrıca Hıristiyan âlemi hızlı bir silahlanmanın içindedir; elbette bunları kendilerine değil, biz Müslümanlara karşı kullanacaklar. Hepimiz gönül gönüle bir araya gelebilir, karşılarında durabilirsek, belki bir sonuç elde edebiliriz. Aksi takdirde yeryüzünden silinmemiz bile mukadder. Bir hususu da belirtmek isterim; İmam Yahya bu bölgede yaygın bir mezhebin önderidir. Devletimiz bütün inançlara, mezheplere değer verir; önderlerine saygı gösterir. Şimdiye kadar burada görev yapan vali ve kolordu kumandanlarımız, hatta diğer yetkililerimiz İmam Yahya'ya maalesef yeteri kadar iyi davranmamış olabilirler. Hem bu hatamızı telâfi etmek, hem de buradaki insanlarımızı huzura kavuşturmak için sizi heyet olarak bir antlaşma metniyle İmam Yahya'ya göndermek istiyoruz. Bu görevi kabul eder misiniz?

Ortada oturan en yaşlıları cevap verdi.

- Çok iyi olur Paşa hazretleri; ümmetimizi ve devletimizi zayıf düşüren bu kine, bu kanın akmasına ne gerek var?

- Şöyle bir metin hazırladık; şimdi size metnin Arapçasını veriyorum. (Binbaşı Abdülkadir, Paşa'nın elinden aldığı kâğıtları dağıtıp, yerine oturdu) Gördüğünüz gibi yirmi maddeden oluşan

metnin can alıcı hususları şunlardır. San'a sancağı da dâhil olmak üzere Yemen'in Zeydîlerle meskûn dağlık kısımlarında şeriat hükümlerine göre adalet tevzii yapacak kadıları ve vakıf memurlarını İmam tespit edecek. Bir suistimal iddiası bulunursa, bunun delilleri İmam'a bildirilecek, o da onların görevden alınmasını isteyecektir. Kimin tayin edileceğini, kimin görevden alınacağını İmam belirleyecek, vilâyete bildirecek; vilâyet de Başkent'ten tayinlerini ve azillerini istirham edecektir. Vakıfların yönetimi de İmam'a ait olacaktır. Devletimiz İmam'ın bölgesinden şer'i vergilerin dışında, vergi almayacak. Şimdi söyleyeceğim hususu bir biz biliyoruz; bir de şimdi siz bileceksiniz; tabiî bir de İmam bilecek; bunu hiçbir yerde söylemeyeceksiniz; metinde de yer almayacak; devlet sırrı olarak kalacaktır. İmam'ın sosyal prestijini sürdürebilmesi için gelip gidenini ağırlayabilmesi gerekmektedir. Masraflarını karşılamak amacıyla merkezî hükûmet her yıl İmam'a yirmi bin altın ödeyecektir. Bu teklifleri anlaşma için makul buluyor musunuz?

Yine aynı adam cevap verdi.

- İmam ne der bilmem; ama bana göre cazip teklifler.

İhtiyar başını çevirince, sağında oturan fikrini söyledi.

- Bana göre de caziptir.

Başını diğerine çevirince, o da aynı cevabı verdi. Bunun üzerine bakışları ve yüzündeki ifadeyle memnuniyetini belli eden Ahmed İzzet Paşa sözüne devam etti.

- Madem ki siz de makul buldunuz; o zaman vakit geçirmeden, hemen bugün Şehare'ye gitmek, İmam'la görüşmek görevi size düşüyor. İsterseniz at, muhafız da verebiliriz.

Yine aynı ihtiyar karşılık verdi.

- Lüzum yok efendim; biz Şehare'ye gider; en kısa zamanda size cevap getiririz.

Aynı sıcaklıkla uğurladıkları üç kişilik heyet İmam Yahya ile görüşmek üzere o gün atlarla Şehare'ye hareket ettiler.

İmam Yahya antlaşma yapmak için metni yeterli buldu. San'a'-

ya yakın sayılabilecek olan Zeydî köyü Dean'ı maiyetiyle beraber Ahmed İzzet Paşa şereflendirirse memnun olacağını bildirdi.

Cuma günü Ahmed İzzet Paşa, kurmay heyeti, Mehmed Ali Paşa, üç ihtiyarla atlara binip Dean'a gittiler. Köyün girişinde aralarında İmam Yahya'nın da bulunduğu kalabalık bir topluluk bekliyordu. Orta boylu, buyurgan tavırlı, başında siyah sarık olan, çember sakallı, vakur yüzlü, keskin bakışlı İmam Yahya Yemen'deki diğer seyitler gibi beyaz bir entari giymişti. Başının üstündeki büyük, yeşil şemsiyeyi uzun boylu, güçlü kuvvetli bir delikanlı tutuyordu. Dudaklarının üstünü dolduran bıyığıyla, göğsündeki nişanları, kordonlarıyla heybetli görünen Ahmed İzzet Paşa yaklaşınca atından indi. Diğerleri de onu takip ettiler. İmam Yahya ve çevresindekiler onlara doğru yürüdüler. Birbirlerine yaklaşınca, gülümseyerek İmam Yahya elini uzattı.

- Hoş geldiniz, safalar getirdiniz.

Ahmed İzzet Paşa'nın tavrında da aynı nezaket gizliydi.

- Hoş bulduk; safalar bulduk.

Sonra İmam Yahya diğerlerine yöneldi; ayrı ayrı "hoş geldiniz" deyip, ellerini sıktı.

Cuma vakti yakındı; beraber namaza gittiler. Hocanın hutbesi İslâm kardeşliğine dairdi. Ahmed İzzet Paşa da Cami-i Kebir'de Mülazım Celaleddin gibi hutbede Padişah'ın adının geçip geçmediğine dikkat ediyordu; zira o da hocanın anlattıklarından bir şey anlamıyordu. Sona doğru Sultan Mehmed Reşad'ın adını duyunca, aradığını bulmuşcasına rahatladı.

Hocanın evinde zengin bir sofra hazırlanmıştı. Dağ havası da iştahlarını açıyordu. Elbette hepsi balı biliyorlardı; ama burada yedikleri balın rengi ve tadı çok farklıydı. Süt beyaz bal, o zamana kadar hiç algılamadıkları bir tadla damaklarında eriyordu.

Yemekten sonra sohbet koyulaştı. Hıristiyanların İslâm ülkelerinin büyük çoğunluğunu sömürgeleştirdiğinin, içinde bulunulan zamanın nifak değil, birlik ve beraberlik zamanı olduğunun üzerinde duruldu. İmam Yahya'ya gönderilen metin hayırlı olması dilekle-

riyle karşılıklı imzalandı. Önceden de bildirildiği üzere her yıl İmam Yahya'ya ödenecek yirmi bin altın sözlü olarak kararlaştırıldı. Tabiî bu antlaşma ancak devlet başkanının onaylamasından sonra yürürlüğe girecekti.

O gün San'a'ya döndüler. Ahmed İzzet Paşa ve kurmay heyeti orada üç gün daha kaldıktan sonra Hudeyde'ye hareket ettiler.

*

* *

Talimden döndüğünde masasının üstünde Hatice'nin yeni bir mektubu onu bekliyordu. Aldığı her mektubunda duyduğu heyecanı yüreğinde hissetti. Açıp bir solukta okudu; yemek yerken, kahve içerken dikkatlice bir göz onun az bulunan sevinçli anlarından birini yaşadığını rahatlıkla yakalardı.

Geç saatte evine dönen Celaleddin'in yüreğindeki coşku azalmamıştı. Fesini, elbisesini çıkarıp astı; pijamasını giydi; penceresini açtı; dışardan tatlı bir rüzgâr geliyordu. Hatice'nin mektubunu eline aldı; yatağına uzandı ve cümlelerin üzerinde dura dura tekrar okumaya başladı.

"Muhterem Celaleddin Bey;

5.N.1329 [26]

Gönderdiğiniz mektuplarla annemi ve beni ne kadar mutlu ettiğinizi tahmin edemezsiniz. Orada hangi şartlarda yaşadığınızı pek bilmediğim için daha sık mektup yazınız diyemiyorum, ama son dönemde mektubun ne olduğunu anlamış durumdayım. Onu beklemenin hangi duygular uyandırdığını anlatmam mümkün değil; sanki insanın yüreğinde her şeyi yutacak bir gurbet derinleşiyor.

Gazetelerde "Yemen'de isyan başladı" haberini okuyunca, annemin ve benim yüreklerimiz ağzımıza geldi. İnsan karamsarlığa ne

[26] 30/8/1911

kadar yatkın; orada yaşayanların sayısını düşünmeden bir felâketin kapısını çalacağından şüphe etmiyor. Allah'a şükür, bir süre sonra yine basından isyanın bastırıldığını öğrendik; sizin de mektubunuz gelince dünyalar bizim oldu.

Gazete ve dergilerde okuduklarımızdan, bilhassa sizin mektuplarınızdan anladığım kadarıyla oranın şartları çok farklı. Fakat her ne kadar insan narin yaratılmış zannedilse de, aslında çok dayanıklıdır. Hayatta her şeylerini kaybedip, bambaşka ortamlara sürüklenenlerin, hatta ölen çocuğuna döğünenlerin artık yaşamayacaklarını zannedenler yanılmışlardır. Çünkü insan her şarta, her ortama uyabiliyor. Oraya gittiğiniz bir yıldan epeyce fazla zaman oldu; siz de yaşayabiliyorsunuz. İlk mektuplarınızdan birinde belirttiğiniz üzere İstanbul'da doğup büyüyen pek çok ailenin Yemen'e yerleşmesi insanın bu özelliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Burada herhangi bir değişiklik yok. Yazın son günlerini yaşıyoruz. Herkesin sevdiği bir mevsim var; annem İstanbul'un sonbaharını, ben yazını severim. Annem, olgun ve her şeyin kemale erdiği bir dönem olduğu için sonbaharı seviyor; faniliği duyurduğundan beni az da olsa ürpertiyor.

Her İstanbullu aile gibi biz de pek çok komşuya sahibiz; ama bunların birisiyle içli dışlıydık. Annem, o ailenin annesi, Ayşe Teyze ile ahretliktir. Onlar İstinye'de ev alıp, taşınınca annem çok üzüldü; adeta yüzbinlerin yaşadığı İstanbul'da yalnızlaştı. Geçen gün bizi davet ettiler; iki gün onlarda kaldık. Bildiğiniz üzere bizim evden de Boğaz görünüyor; fakat Boğaz'ı görmekle, Boğaz'da yaşamanın farklı olduğunu gerçekten tattık. Yemyeşil, zümrütü andıran bahçelerde hâkim olan derin sessizliğe insan kendini bırakınca, onun hüzünlü, derin, içli fısıltılarla örülü olduğunu hissediyor. Duygulu yürek çarpıntılarını, maziye karışan ud seslerini, kemikleri çoktan çürümüş bestekârların bizleri iklimden iklime taşıyan şarkılarını sanki duyuyor. Boğaz'dan yalnız dalgalar akıp gidiyor; gün doğuyor, gün batıyor; mevsimler değişiyor; ama zaman belli dilimlerde aynı özellikleri gösteriyor; sadece takvim yapraklarında yıllar birbirine ekleniyor. Geçip giden günler bir yıl sonra tekrar geri

geliyor. İşte bu mevsimlerde birbirinden farklı, birbirini tamamlayan bu günler Boğaz'ın iklimini dokuyor. O dalgın koruluklar, köşkler, yıllara baş kaldıran yalılar insanı kucaklayan sımsıcak bir dünya oluşturuyor.

Mutlaka her meslek değerlidir. Kim öğretmenin kutsal bir görevi olduğunu inkâr edebilir; insan yetiştirmek ne demektir? Kaatil tiyneti taşıyan bir insandan nezih bir beyefendi oluşturma gayreti nasıl küçümsenebilir! Gece yarısı ağrıyan bir dişe dayanmak ne kadar güç; onu tedavi eden diş hekimi hakkında ne yazsak azdır.

Bütün meslekler hayatımızda önemlidir; fakat askerliğin bunlar arasında biraz farklı bir yeri olduğunu düşünüyorum. Vatanın ve milletin selâmeti canını istiyorsa, seve seve vereceksin; ölümünle başkalarını hür, onurlu yaşatacaksın! Bu fedakârlığın değeri biçilebilir mi? Her değerli şeyin mutlaka ciddî bir bedeli olmalıdır. Askerliğin getirdiği güçlüklere göğüs germek, o mesleği seçerken nelere katlanılacağına dair yapılan tahminleri herhalde çoğu kere aşıyor. İşte siz gurbettesiniz, ne zaman, nasıl dönersiniz, kim bilir? Fakat bu mahrumiyete üzülmek değil, onurunu duymak gerekir...

Masaya oturmadan önce yazacak çok şeyim olduğunu zannediyordum. Şu anda da gurbette bulunana ne yazılsa az olduğunu hissediyorum. Ne yazık ki sizi ilgilendirebilecek bir husus aklıma gelmiyor. Yazmanın ne kadar zor bir iş olduğunun herhalde siz de farkındasınız.

Beni bağışlayacağınızı umuyorum.

Annem selam ediyor, gözlerinizden öpüyor; saygılarımı sunar, hayırlı günler dilerim efendim.

Hatice"

Celaleddin mektuptaki "Çünkü insan her şarta uyabiliyor. Oraya gittiğiniz bir yıldan fazla oldu; siz de yaşayabiliyorsunuz... Fakat bu mahrumiyete üzülmek değil, onurunu duymak gerekir." Cümlelerinin üzerinde duruyor, bunları "ben de oraya gelebilirim" diye yo-

rumluyor, Hatice'nin kendisi için mahrumiyeti göze almasından da derin bir mutluluk duyuyordu.

Hayalinde canlandırdığı, derinliklerinde iç okşayan bir esintinin hiç eksilmediği gözlerinden kopmak istemiyordu. Ne çare ki gün boyunca yapılan talimlerle yorulmuş, gözkapakları kurşun gibi ağırlaşmıştı.

Ölüm nasıl bir şeydi;
az sonra onunla yüzleşecekti

SİNANPAŞA'NIN kuzeydoğusundaki Şuayp Dağı'nın eteğinde bulunan karakolda görev yapan Şamlı Mülazım Sudi, askerî mahkemeye verilmişti. İsyan sırasında kumandanlığını yaptığı karakolu savunma imkânı varken, savunmadığı, hatta emrindeki askerlerin karşı koymasını engelleyerek teslim olması, daha sonra asilerin yanında yer alması, isyana iştirak etmeyen beş eri öldürmesi askeri mahkemece sabit görülüp, idam cezasına hükmedildi. Askerî Yargıtay'ın onaylamasından bir süre sonra infazı hakkında padişah iradesi gelince kararı uygulamak için Askerî Savcı Zeki Bey görevlendirildi.

Savcı Zeki Bey önce irkildi; birkaç metre önündeki gözleri bağlı insana tetikler çekilecek, o zavallıcık olduğu yere yığılacaktı. Böyle bir kararı nasıl uygulayacaktı!... Fakat çaresizdi; cezanın infazına nezaret görevi savcı olarak ona verilmişti. Sonra hukukta hak edilen cezayı vermek adalet değil miydi? Bir subay görevini yapmamış, devlete başkaldıranlara katılmış, beş eri öldürmüş!... Kanun adamı olarak bundan nasıl kaçabilirdi? Düzenin bekası adaletin yerine getirilmesiyle mümkündü; bu da zaman zaman katı yürekliliği gerektirirdi; aksi anarşiydi; nice masum insanları alıp götürür, cemiyeti kan ve gözyaşına boğardı. Görev de kutsaldı!... Bunları düşünüyor, ama sanki içinde bir ses "hayır!" diye çığlık atıyordu.

Savcı Zeki Bey ile beraber San'a Merkez Kumandanı Binbaşı Adil de infazda görevlendirildi. Saat onda kışlanın bahçesinde kurşuna dizme cezası infaz edileceği bilindiğinden, orada hastalık veya herhangi bir sebeple talime gitmemiş hiçbir er bırakılmadı. Halktan

meraklıların yaklaşmaması, yoldan kimsenin gelip geçmemesi için iki tarafa nöbetçiler dikildi. Kışlanın bahçesini çeviren kerpiç duvarın doğu tarafının bir metre kadar önüne, koltuk altlarına gelecek boyda iki kazık çakıldı. Bağlamak için ip de hazırdı.

Saat on'a yirmi kala, kışlanın yukarısındaki askeri hapishaneden Mülazım Sudi çıkarıldı. Elleri arkadan kelepçeliydi. Üzerinde hiçbir askeri işaret bulunmayan mahkûmun çevresinde Tabur İmamı, Mülazım Ali'nin emrindeki süngülü bir manga yer aldı. Onlar kışlaya doğru yürüyünce, yan tarafta dikilen Mülazım Hasan'ın emrindeki manga da onları takip etmeye başladı.

Askerler uygun adım yürüyorlardı; Tegmen Sudi'nin başı önündeydi; zayıflamış, kefen rengini almış, yanakları ve gözaltları çökmüş, her şeyiyle tükenmişti. Kışlanın bahçesine girdiler; yarım daire çizerek kazıkların çakılmış olduğu yere geldiler. Kazıkların on metre kadar uzağında Savcı Zeki Bey ile Merkez Kumandanı Binbaşı Adil bekliyorlardı. Kışlanın bahçeye bakan pencerelerini subaylar, sivil memurlar doldurmuşlardı. Herkes heyecanlıydı; biraz sonra gözlerinin önünde bir insan ölecekti. Bu fani âleme herkes bir türlü veda ediyordu; kimisi bir hastalığın pençesinde, kimisi yanarak, Şam'lı Mülazım Sudi de kurşuna dizilerek... Çıt çıkmıyor, güneş esrarlı bir sessizlikte dünyayı aydınlatıyordu. İki er omuzlarından tutarak Mülazım Sudi'yi kazıklara yaklaştırırlarken bir er de Merkez Kumandanı Binbaşı Adil'in ayak ucunda duran ipi alıp getirdi. Mülazım Sudi'yi uçları koltuk altlarına gelecekmiş gibi kazıklara bağladılar ve arkadaşlarının yanına gittiler.

Askeri mahkemede zabıt kâtipliği yapan Şükrü Bey hükmü okumakla görevlendirilmişti. Savcı Zeki Bey'in işareti üzerine ona birkaç adım yaklaştı; elindeki kararı yüksek sesle okudu. Başı önünde dinleyen Mülazım Sudi hafifçe başını kaldırır gibi yaptı ve titrek, ölgün bir sesle:

- Şükrü Bey, Hüseyin Paşa'nın oğlu, dedi ve sustu.

Bir şeyler söylemek istediği anlaşılıyordu; ya kendinde takat bulamadı; ya da ne söylese beyhude olacağından devam etmedi...

Ölüm nasıl bir şeydi; az sonra onunla yüzleşecekti!.. Gözüne rastlayacak mermilerden irkildi; kurşun hiç değilse kemiğine isabet etseydi; belki direnebilirdi. Gözüne gelse ne yapardı; bari eliyle koruyabilseydi; ne çare ki onlar da bağlıydı... Yanına yaklaşan koruyucu manganın kumandanı Mülazım Ali beyaz bir bezle gözlerini bağladı. Birkaç adımla yanına gelen Tabur İmamı son telkinini yapıp çekildi.

Mülazım Hasan kurşun atacak mangayı iki sıra halinde üç metre kadar yaklaştırdı. Arkadaki sırada bulunan erler, öndekilerin omuz aralıklarından ateş edecek şekilde yerlerini aldılar. Askerî ceza kanunu kurşuna dizme sırasında sesli emir vermeyi yasakladığından işaretle tüfeklere şarjörlerin takılmasını ve mermilerin namluya sürülmesini emretti. Anında bir şakırtı koptu; benzi sararıp solmuş Mülazım Sudi'nin göğsü kalkıp iniyor, şah damarında kolçak gibi ıslık çalan kanının sesiyle sarsılıyor, dudakları kıpırdıyordu.

Azap çekmeden ölmesi için mahkûmun başı ve göğsünün hedef alınması gerektiği askerlere bildirilmişti. Manganın başındaki Mülazım Hasan işaretle nişan aldırdı. Son işaretle "ateş" emrini verdi. Aynı anda oniki tüfeğin ateşlenmesiyle çevredekilerin, kışlanın camlarından bakanların yürekleri titredi. Kerpiç duvarından yükselen tozlar arasında Mülazım Sudi'nin başı göğsüne düştü; belden üst kısmının çeşitli yerlerinden elbisesi hızla kızıla boyanmaya başladı.

*

* *

Perşembe günleri öğleyin verilecek paydostan önce erlerin mektuplarını dağıtmak için posta gelir, birliklerin önünde dikilir, sol koltuğunun altında asılı büyük torbadan mektupları bir bir çıkarır, zarfların üzerini yüksek sesle okurdu. Bu anlarda yürekler adeta göğüs kafeslerine sığmazdı. Anne ve babalarından, eşlerinden, hısım ve akrabalarından haber getirecek mektubu herkes dört gözle beklerdi. Yemen'e gideni ilk başlarda hatırlayan çok olurdu; aralarından o kuşkulu diyara giden, hafizalardan hemen silinmezdi; ama yıllar geçince mektuplar azalır, çoğunlukla sadece ana, baba, eşlerinden

gelirdi. Kimin ana babası hayatta kalmış, kaçının eşi vardı?... Eski, kimsesiz askerler, mektuplar okunurken unutulmuşluğun sızısını yüreklerinde duyarlardı.

Adil, anacığının onu unutmadığını, yüreğinin o ve ağabeyi Hüseyin için çıra gibi yandığını bilirdi. Ne çare ki anası okur yazar değildi; birini bulup mektup yazdırması, gidip postahaneye atması ne kadar zordu. Sattığı yağ ve yumurtadan eline üç beş kuruş geçerdi; bununla gaz mı, tuz mu, başörtüsü mü, entari mi alacaktı? Bir de mektup parasını, asker harçlığını nasıl bulacaktı?... Ama yürek çocuğa benzerdi; olayları değerlendiremediği, devamlı istediği şekilde, o da mektup beklerdi. Her mektup dağıtılmasında Adil'in yalnızlığını, taş kesilmiş halini Avni içi sızlayarak seyrederdi. Annesi okuma yazmayı hoca olan babasından öğrenmiş, o da gelini Hüsnüye'ye öğretmişti. Her yıl genişçe arazilerinden elde ettikleri tahılın bir bölümünü sattıklarından geçim sıkıntıları yoktu. Ay geçmez mutlaka ya annesinden, ya eşi Hüsnüye'den mektup alırdı. Her defasında Adil'in biraz daha hüzünlendiğini sezdiğinden de mektup almayı pek istemezdi. Onu sevindirmek uğruna neler yapmazdı; fakat insanların birbirleri için ne kadar az şey yapabildiğinin acısını duyardı.

Yine bir gün postacı mektup sahiplerinin adlarını sesli okurken Adil'in durumu Avni'nin dikkatini çekti; belli etmeden göz ucuyla ona bakarken yüreği sanki bölünüyordu. Postacı "Harunoğlu Adil, 39. Alay, I. Tabur, II. Bölük, II. Takım" diye bağırınca Adil ne yapacağını şaşırdı; Avni'ye döndü. Postacı adını tekrarlarken sırtına hafifçe vuran Avni:

- Gidip alsana, dedi.

Koşarken yüreğinin çarpıntısını duyuyordu. Annesi bakışlarında canlandı; babasının ölümünden sonra gözlerinin nemi kurumamıştı. Mektubunu aldı; yerine geldi. Heyecanı sürüp giderken annesini, evlerini, bahçelerini, mahallelerini görür gibiydi. Sadece kuru bir kâğıt değil, doğup büyüdüğü yerlerde teneffüs ettiği hava da gelmişti sanki. Yüzü, gözleri mutlulukla ışıldayan Avni'ye uzatıp sordu.

- Anamdan geliyor değil mi?

Mektubu eline alıp çeviren Avni:

- Hayır, anandan değil, dedi. Baksana zarf açık; üzerinde de "Görülmüştür" yazıyor. Şam'dan geliyor. IV. Ordu'dan Harunoğlu Hüseyin postalamış. Ağabeyin değil mi?

- Evet.

Mektupların dağıtımı bitince, Adil ile Avni bir duvarın dibine gittiler. Yüzü hâlâ olağan durumunu almamış Adil mektubunu uzattı.

- Okuyuver.

Avni seslice okumaya başladı. Dinleyen Adil'in ışıltılı bakışlarında ağabeyiyle paylaştıkları hatıralar gelip geçiyor, yüzünde hiç eksilmeyecek bir sevinç dolaşıyordu.

*

* *

Birlikler marş söyleyerek değişik talim yerlerinden dönüyorlardı. Mülazım Celâleddin takımına bahçenin her zamanki yerinde tüfek çattırıp istirahat verdi ve kışlaya yürüdü. Cümle kapısından girerken bıyıklı bir çavuşun ona dikkatle baktığının farkına vardı; ama üzerinde durmadı; odasına doğru yürümeye devam etti. Masasına oturduktan kısa bir süre sonra kapısı çalındı.

- Buyurun.

İçeriye az önceki çavuş girdi; selâm verdi.

- Beni bağışlayın kumandanım.

Mülazım Celâleddin'in yüreğine sanki bir bıçağın ucu dokundu; bu sesi tanıdı; fakat kim olduğunu çıkaramıyordu. Bakışlarını ona dikti. Karşısındaki çavuş devam ediyordu.

- Adım Halim; İstanbul'un Beşiktaş semtinin Abbasağa Mahallesi'nde oturuyorum.

- Ah Halim ağabey sen misin?

Diyerek yerinden fırlayıp ona doğru yürüdü; birbirlerine sarıl-

dılar. Halim, bitişiklerindeki apartmanın altındaki dükkânda bakkallık yapan Rıfkı'nın oğluydu. Eşine az rastlanacak kadar iyi kalpli bir delikanlıydı. Celâleddinlerin evinde akar su yoktu; annesi hasta olduğu zaman Halim suyunu taşır, odununu yarardı. Her türlü hizmetine koştuğu için annesi onu ikinci oğlu gibi sever, "bizim Halim" derdi. Celâleddin Kuleli Askeri Lisesi'nin son sınıfındayken asker olmuş, bir daha görüşememişlerdi. Halim'in eli yüzü yanmış, epeyce zayıflamış, gözlerinin altına çizgiler düşmüştü. Elbiseleri, potinleri oldukça eskimişti.

Annesini görmüş kadar sevinen Mülazım Celâleddin:

- Otur hele Halim ağabey, dedi.

Karşısındaki sandalyeye oturdu. Celâleddin'in sesi titrek bir hal almıştı; kendisini tutamamaktan endişe ediyordu. Konuştuğu "ağabey" diyecek kadar yakını olsa bile, bir subay, kumandandı; bir damla gözyaşı onu tüketirdi.

- Ne zamandan beri buradasın?

- Geçtiğimiz şubatın onbirinde Yemen toprağına ayak bastığım üç yıl oldu. Askere alındım; Manisa'da eğitim dönemini tamamladıktan sonra İzmir'e, orada yılı doldurmak üzereyken de buraya gönderildim.

- Terhisin yakın mı?

Buruk bir gülümseme yüzünde yayılırken gözleri nemlendi.

- Allah bilir. Normal olarak askerlik süremiz doldu; fakat bizim terhis olmamız için Erkan-ı Harbiye'den emir gelmesi lâzım. Bizden daha eskiler burada. Bize ne zaman sıra geleceğini kim bilebilir? Vapura binerken bir ihtiyar, "Her yere giden gelir, hatta Moskof'a giden bile gelir, ama Yemen'e giden gelmez" diyerek ağlıyordu.

- Nerede görev yapıyorsun?

- Buraya sekiz saat mesafede bir karakoldayım. Altıncı Bölüğün İkinci Takımı'na bağlı bir manga olarak San'a - Taiz yolunun belli bir bölümünü gören bir burçta yol muhafızıyız.

- Issız bir yerde görev yapmak ağır gelmiyor mu?

Acı bir gülümseme yüzünde görünüp kayboldu.

- "Bu görev ağırdır" deme şansımız var mı?

- Buraya sık sık geliyor musun?

- Ayda bir defa ihtiyaçlarımızı temin için iki erle beraber geliyoruz, bazen üç er geliyor.

Mülazım Celâleddin dışarıya çıktı; iki kahve söyledi. Tekrar içeriye girince Halim Çavuş ayağa kalktı. Gülümseyen Celâleddin:

- Ayıp olmuyor mu Halim ağabey, dedi.

- Ama kumandansın.

- Başkası olunca tamam; çünkü aramızda her türlü insan var. Fakat bir odada başbaşa yalnızken bunlara gerek yok; ben senin kardeşinim.

- Teşekkür ederim.

- Nereden nereye? Seninle Yemen'de karşılaştığımı rüyamda görsem, şaşırırdım. Demek ki kaderimizde varmış.

- Mahallemizdeki caminin imamı sık sık "Kader nelere kadirdir." derdi.

- San'a'nın dışında en değerli şey su; dağ başında olduğunuza göre suyunuz bol mu bari?

- Ah nerede!... Bizim de en önemli meselemiz su. Karakolumuz yola hâkim kayaların tepesine kondurulmuş. Orada su bulunması mümkün değil. Bulunduğu vadiye ancak bir günde gidilip gelinebiliyor. Daha önceleri su yolunda elbiselerine tamahen Bedevîler askerlerimizi şehit etmişler. Bunun için her gün üç asker teçhizatımızla suya gideriz. Birimiz vadiye inmez, tepede gözcü olarak bekler. Diğer ikimiz vadideki kuyuya iner, mutlaka görmüşsünüzdür, suyu deri kırbalara doldurup getiririz. Saatlerce güneşin altında yürüdüğümüzden su ısınır, bir testimiz var; ona doldurur; karakolun mazgal deliğinin önünde soğutup, içeriz.

İçeriye elindeki tepside iki kahve, iki bardak su olan bir er girdi. Fincanları ve bardakları masaya koyup çıktı. Mülazım Celâleddin eliyle de işaret ederek:

- Buyur, Halim ağabey, dedi.

Önce suları içtiler, sonra tabaktaki fincanları ellerine aldılar.

- Su temininiz gerçekten zormuş. Başka ne gibi işleriniz olur?

- Üç kişi yolun gözetleneceği yerlerde nöbet tutar. Yol hemen altımızdadır; kayaların arasından döne döne gider. Bir kervan geçerken gözden kaybolur, bir süre sonra tekrar ortaya çıkar. Dönemeçli, dik yollar olduğu için yaklaşık bir saat kervan kurşun menzilimizde kalır. Taburdan buğday unu gelirse, rahat ederiz; fakat çoğunlukla gelmez. Ekmek, çorba yapmamız için durayı eldeğirmeninde öğütmemiz gerekir. Yoğurduğumuz dura ununu sac üzerinde pide gibi pişirmek, çorbayı kaynatmak için yakacağa ihtiyacımız var. Oralarda çalı çırpı bulmak hemen hemen imkânsız; tezek kullanırız. Burçta hayvanımız olmadığından Bedevîlerden tezek toplarız. Bir görevimiz de telgraf tellerinin bakımıdır. Telleri koparırlar, direkleri evlerine götürürler. Akşam oldu mu burcun kapılarını kapatırız; mum ışığında okumak, mümkün değil; okuyacak bir şeyimiz de yok. Bereket versin ki bir arkadaşımız bağlama çalıyor. O çalar, bizler de türkü söyleriz.

- Şartlarınız çok ağırmış; Allah kolaylık versin.

- Artık alıştık buralara; insanın ümidi olmayınca, hüsranı da olmuyor. Bakalım Allah ne gösterir? (Durdu; içinde bulunduğu kasvetli ortamdan sıyrılmak istediği belliydi; kısa bir süre sonra gözlerinde bir bahar esintisi dolaştı) Fatma Hanım Teyze ne yapıyor?

Celâleddin'in yüzünde hafif bir değişiklik belirdi; bakışları hüzünlendi.

- Harbiye'nin ikinci sınıfındayken annem Hakk'ın rahmetine kavuştu.

Üzülen Halim ne diyeceğini şaşırdı; ama kendini toparlamakta gecikmedi.

- Allah rahmet eylesin, geride kalanlara sabırlar versin. Hakk'a yürüdüğünü nereden bilebilirdim? Sormakla hata mı ettim, bilmem ki.

- Yok canım; niçin sormayacaksın? Sen annemin ikinci evlâdısın; onu sormaman eksiklik olmaz mı?

- Sağ olasın; en son eve, mahalleye ne zaman gittin?

- İki yıldan fazla oluyor.

Halim biraz da endişeyle sordu.

- Bizimkilerden kimseyi gördün mü? Ne yapıyorlar?

- Baban Rıfkı Amca bakkallığa devam ediyordu. Hiç değişmemişti; sağlığı da iyiydi; Yemen'e geleceğimi bilmiş olsaydım, mutlaka helâlleşmek için anneni arardım fakat bir yaramazlık olsaydı, şüphesiz duyardım.

- Buraya nereden geldin?

- İlk görev yerim Samsun'du; oradan geldim. Bu akşam bize gidelim; bol bol konuşur, hasret gideririz. Ne zaman döneceksin?

- İki erle beraber geldik; yarın erken döneceğiz. Onlar bazı şeyler satın almak için çarşıya gittiler. İhtiyaçlarımızı temin edip etmediklerini bilmiyorum. İzninle bu akşam kışlada kalayım. Daha sonra gelince bir akşamı beraber geçiririz.

Fakat insan canını
kurtarmak için ne canlara kıymaz ki...

MÜLAZIM Celâleddin masasında otururken kapı vuruldu; "buyurun" deyince içeriye posta eri girdi; elindeki mektubun Hatice'den geldiğini tahmin ettiğinden yüreğinin derinliklerinde bir kıpırdama hissetti. Erin uzattığı mektup Hatice'den değil, Ebha'daki Rahmi'den geliyordu. Samsun'dan hareket ettiği vapura İskenderun'da Kuleli Askeri Lisesi'nde, Harbiye'de beraber okuduğu Mehmed Paşa ile Rahmi'nin birlikleriyle binişlerini hatırladı. O, Samsun'a, Mehmed ile Rahmi Halep'e tayin olmuşlardı. Bir yıl sonra karşılaşınca ne kadar sevinmişti. Yemen'e dair duydukları endişeye rağmen ne tatlı yolculuk yapmışlardı. Günlerce onları bazen uzak sahiller, bazen de yakınlarından geçen gemilerin dumanları selâmlamıştı. Güneşin doğuşu ile batışı ayrı bir âlemdi. Koyu kül renginin belli bir noktasında önce kızıllık uç verirdi; çok geçmeden bu kızıllık yaygınlaşır ve dalgın suların bağrında bir yangın tutuşurdu. Sonra da enginlerde yüzmeye başlayan güneş yükseldikçe lekesiz gökyüzünün denizle kesiştiği yerde çizgi halinde kurşuniliğe çalan ufuk belirirdi; bu ufuk ne yakalanır, ne de kaybolurdu...

Nihayet Yemen'in bir parçası olan Asir sancağının iskelesi Kunfide'nin önlerine gelmişlerdi. Deniz sığ olduğu için vapur iskeleye yanaşamamıştı. Onları almaya gelen sarıklı, entarili, bellerinde cembiyeleri asılı, çikolata renkli insanların sambuklarıyla kıyıya yaklaştıkları sırada askerlerin arasında dikilen Rahmi'nin Mehmed Paşa ile ona el sallayışı gözlerinin önündeydi... Beklediğine ulaşamayanın hayal kırıklığını duyarak mektubu açtı; ama yine de memnun oldu; gurbette bir dosttan mektup almak az şey değildi; okumaya başladı.

"Aziz Kardeşim;

4.Za.1329 [27]

Çoktan beri istiyorum; ne yazık ki yazmaya alışamadım. Saatlerce talim etmek veya ettirmek bana zor gelmiyor da kâğıt kalemi alıp masaya oturmak zor geliyor. Bu bakımdan da bizim Paşa Mehmed'e gıpta ediyorum. Sık sık oturuyor, nutuk çeker gibi sayfalarca yazıyor; beni askerliğe şevklendiriyor; vatan ve millet sevgimi tazeliyor.

Önce sana bölgeyi biraz anlatayım; Yemen'in kuzeyinde bulunan Asir bölgesinin merkezi Ebha'dır. Ebha, sizden ayrılıp, sambukla çıktığım Kunfide iskelesinin kuzeydoğusunda büyücek bir vahada kurulmuş. Yeşil bir Anadolu ilçesini andırıyor. Daha kuzeylere doğru yeşillik devam ediyor; uzunca bir mesafeden sonra Hicaz çölleri başlıyor. Çöllerin başladığı yerlere serpilen küçük vahacıklara köycükler kurulmuş. Daha yukarılarını tamamen çöl kaplamış.

Yeşil bir vahadaki Ebha'da ne yazık ki hayat kupkuru. Bir iki saati neşeli geçirebilmek için gidilebilecek hiçbir yer yok. Buralarda kesinlikle rahat ve mutlu değilim; fakat devletimizi yaşatmak uğruna katlanmaya mecburum. Bunları yazmak belki bir subaya hiç yakışmıyor; Allah korusun bizim Mehmed Paşa duyarsa, beni kesinlikle defterden siler. Ama artık imparatorlukların dünyada modasının geçtiğini, millî devletlerin oluştuğunu görmeliyiz. Ve sonra İngiltere'nin, Fransa'nın, Rusya'nın, diğer kuvvetli devletlerin buralarda gözleri varsa, hangi güçle, hangi nüfusla onların karşılarında durabileceğiz. (Celâleddin, Rahmi'nin "İmparatorlukların dünyada modasının geçtiğini, milli devletlerin oluştuğunu görmeliyiz" derken, İngiltere'nin, Fransa'nın, Rusya'nın imparatorluk peşinde olduklarını düşünemediğine gülümsedi)

Devlet hayatında güçleriyle gayeleri arasında denge kuramayan milletler kafalarını taştan taşa vururlar. Bir an önce savunabile-

[27] 27/9/1911

ceğimiz makul sınırlara çekilmeliyiz. Bu görüşlerimi şunun için yazıyorum; her gün sıtma, kolera aslan gibi vatan evlâtlarını alıp götürüyor. Onların ana babalarının durumları nedir? Ölelim, ama değecek bir husus uğruna ölelim; gerçekleşmeyecek bir dua için ölmenin mantığı var mı? Burada verilen canlara ciddî, inandırıcı sebepler bulmalıyız; aksi takdirde vicdanımıza, izanımıza hesabını veremeyiz.

Ayrıca biraz insaflı düşünürsek, buranın insanını hepten haksız sayamayız. Adam ne yapsın; bir gün karnı doğru dürüst ekmek görmemiş; doğmuş, ihtiyarlamış gönlünce bir elbise giymemiş. Elbette ona İngiliz'in, Fransız'ın parası cazip gelecektir. Cahillikleri de her türlü tahrike, aldatmaya zemin oluşturuyor. Bazen biz de Batı emperyalizmine karşı İslâm âlemini korumak uğruna canımızı dişimize takarak mücadele ediyoruz, buradaki Müslümanlar da sırtımızdan hançerliyorlar diye düşünüp, öfkeye kapılıyor, lüzumsuz sertliklere baş vuruyoruz. Elbette vicdan taşıyanlar sonradan üzülüyorlar.

Bu konuda erlerimizden biri şiir yazmış; bak, son bölümünde neler söylüyor:

"Bilmeyüz ki neden biz harp idiyoz
Arabın derdi nedir biz ne diyoz

Sen atınca durakoysun mu sana
O da candır atar elbette sana

Damını yık kuyusunu taş doldur
Gül gibi yavrusunu yak soldur

Bir iş itmiş gibi gel çık doruğa
Kelleler sapla çakılmış kazuğa

Sonra sen gel de itaat bekle
Köprü kabil mi çaya ördekle."

İnsan ölümle burun buruna gelince canın ne kadar tatlı olduğu-

nu, yaşayabilmek için nasıl mücadele edebileceğini işte o zaman anlıyor. Aslında bu durumun izahı mümkün değildir; ancak yaşanarak idrak edilebilir. Birkaç ay önce bu bölgedeki bazı mıntıkalara eşkıyalar dadanmıştı. On onbeş gün geçmiyordu ki üç beş çoban ölüsüne rastlanmasın, bir veya iki sürü kaçırılmasın. Bunların hiç değilse bazılarını, kendilerine eşkıya süsü verip, çobanların yapabileceğini de düşünüyorduk. Olaylar kuzey kesimde, vahaların çöle dönüştüğü yerlerde cereyan ediyordu. Bizler de Bedevî kıyafetlerine bürünmüş, oralarda değişik yerlere dağılmıştık. Bir gün görünmeden, kum tepelerini siper alarak yanlarında kalabalık sürü otlayan çobanları kolluyorduk. Akşam karanlığı yaklaştığı sırada üç deve belirdi; üstlerindekiler bizi fark etmediler; yolcuymuş gibi gidiyorlardı. Gözlerim onların üzerindeydi. İki çoban bir arada oturuyordu. Develerin üzerindekiler onlara hiç bakmıyor, hatta varlıklarından haberleri yokmuşçasına yollarına devam ediyorlardı. Birbirleriyle konuşurlarken öyle tabiî bir tavır içindeydiler ki çobanlar onlardan kesinlikle şüphelenmiyorlardı. Yanlarına yaklaşmaya az kala birisi devenin üzerinden indi; küçük su dökmeye başladı; diğerleri aynı minval üzere, birbiriyle konuşarak gidiyorlardı. Öndekiler çobanlara yaklaşınca, küçük su döken devenin sırtına atladı. Diğerleri çobanları biraz geçtikten sonra, birisi devesini hızla kuzeye sürdü; arkadaki yaklaştı; hep birden aşağıya inince çobanları kuşattılar. Bir ellerinde cembiye, bir ellerinde tabanca vardı. Ses çıkarmadığı için çobanları cembiyelerle doğrayacaklardı; mecbur kalınca da tabancalarını kullanacaklardı. Ayağa fırlayan çobanlar ne yapacaklarını şaşırdılar. Doğu tarafındaki kuru dere yatağında gizlenen askerler, telâşlanmış olacaklar ki ateş ettiler; diğer taraftan da ateş başladı. Eşkıyanın biri düştü; bir çoban da sağ eliyle sol pazısını tutup olduğu yere kıvrıldı; sargıya düştüklerini anlayan diğer ikisi develerine binip kaçmaya başladılar. Biz de onları canlı veya ölü yakalamak için develerimize atladık; çölde bir kovalamaca başladı. Epeyce bir zaman silâhlar patladı; benim devem oldukça hızlıydı; hem ateş ediyor, hem de devemi durmadan tepikliyordum. Şeytan gibiydiler; beni şaşırtmak için her çareye başvuruyorlardı. Fakat

kararlıydım, peşlerini bırakmayacaktım. Çöle has gecenin kurşunîliği iyice çöktü.

Bir süre sonra çölde yapayalnız olduğumu anladım. Eşkıyalar kaçtılar; belki de vuruldular. Bizimkiler de geriye dönmüş olabilirlerdi. Devemi geri çevirdim, izleri takip ederek yol alıyordum. Bir yerde izler birbirine karıştı; "Bu muydu? Şu muydu?" tereddüdüyle bir süre bocaladıktan sonra karar verip birinin peşine takıldım. İzleri sürerek gidiyordum. Bir zaman geldi ki "Bu kadar uzaklaşmış olamayız" düşüncesiyle devemin yularını çektim ve durduk. Tam bu anda kulağın zor algılayabileceği kadar esrarlı bir uğultu hisseder gibi oldum; nefes almadan dinlemeye gayret ettim; görünmeyen âlemin ürkütücü nabzını tutuyordum sanki; çok geçmeden kâinatın kükreyişi üzerime doğru geliyordu. Birden yüzüme kum tanecikleri çarpmaya başladı; bir iki dakika zarfında o billûr gibi gökyüzü sarı bir âleme büründü. Ortalığı cehenneme çeviren uğultu gittikçe korkunçlaşıyor, dehşete kapılıyordum. Kıyametin kopuşu başka nasıl olabilirdi!

Uçup gitmemesi için kefiyemi başımdan aldım. Devemden indim; onu da çökerttim. Üzerimize gelen kum deryası gittikçe yoğunlaşıyordu; boğulmam işten bile değildi. Başımı devemin ön sağ ayağı ile gövdesinin birleştiği yere gömdüm; ağzımı, burnumu, gözlerimi koruyabilmek için kefiyemle yüzümü sardım. Devem de başını uzatıp, burnunu sırt tarafından koltuğumun altına soktu. Üzerimizde kıyametler koparken, devemle ben birbirimize destek vererek canımızı korumaya gayret ediyorduk. Issız bucaksız dünyayı hallaç pamuğu gibi atan çölün gazabına, bütün hayatı tehdit eden çığlıklarına ne kadar dayanabilirdim Tanrım! Sanki bir göçük altında zor nefes alıp veriyordum. Bildiğim duaların hepsini döne döne okuyor, Rabbimin beni bu hengâmede unutmayacağına kendimi inandırmaya zorluyordum. Zaman ne feci bir şeymiş; nasıl da felâkette demir atarmış! Bir canın ne olduğunu işte o zaman anladım. Bizi sağa sola taşımaktan başka hiçbir değeri olmayan devenin paha biçilmez bir can yoldaşı olduğunu idrak ettim.

Aradan ne kadar zaman geçtiğini bilmiyorum. İnsanın beynine

burgu gibi giren uğultunun hafiflemeye başladığını seziyordum. Hayata dönüşün sevinci içime doluyordu. Sanki her solukta cehennemî bir kuyudan çıkıyordum. Bir süre sonra iyice azaldı; ama epeyce bir zaman beynimin içinde yankılanacağından şüphem yoktu. Göğe doğru yükselen sarı perde delinmeye, çölün en önemli hayat damarı yıldızlar görünmeye başladı. Saatlerden beri üzerinde yattığım omuzum ağrımıştı. Yan dönüp, omuzumu değiştirince, devemle göz göze geldim; bana hiç böyle dostça bakmamıştı; kader birliğimizin önemi o büyük siyah gözlerinde okunuyordu. Elimi uzatıp, başını okşadım.

Ayağa kalktım, ağzım, burnum, kulaklarım, her tarafım kum dolmuştu. Kefiyemi iyice silkeledim; onu sürterek saçlarımı, yüzümü, boynumu, boğazımı temizledim. Arka ayaklarını destek yaparak ayağa kalkan devem de silkiniyordu. O korkunç uğultunun yerini sessizlik alırken, çöl adeta gözlerimin önünde diriliyordu. Geldiğimiz yer neresiydi? İzlerden eser kalmamıştı. Değişik yönlere bakıyordum; her yer aynıydı. Ne yöne gideceğimi bir türlü kestiremiyordum; yanlış yöne gidersem, Asir'i Hicaz'a kavuşturan sonu gelmez çöllere düşebilirdim. Kararsız bir durumda, tabiî aynı zamanda endişeyle devemin başını okşarken yıldızların solduğunu fark ettim. Ziftli bir köseleye dönen dilim, boğazım yanıyordu. Nasıl olsa beraberiz diye yanıma su almamıştım. Kendime göre Kutup Yıldızı tayin edip devemin üstüne atladım; karnını iki taraftan tepikledim. Gidiyorduk; hissim yolumuzun doğru olduğunu söylüyordu. Bir süre sonra sol tarafımızda donanma fişeği gibi kızıllığın patladığını görünce kuzeye doğru gittiğimi anladım. Eşkiyaları takibe aldığımız yer Ebha'nın kuzeydoğusunda, bir günlük mesafedeydi. Batıya dönsem er geç Kızıldeniz'i bulabilirdim; ama Ebha'nın denize uzaklığı dört saatti; sonra Kızıldeniz'in neresini bulacaktım? Bulacağım yer yolumu ne kadar uzatacaktı?... Bu zaman zarfında susuzluk beni kasıp kavurmaz mıydı? En sağlamı eşkîyaları takibe aldığımız vahayı bulmalıydım. Güneybatıya döndüm. Sabahın serinliği çok kısa zamanda buharlaştı. Güneşin soluduğu alevi yüzümde duyuyordum; saatler geçince kimbilir ne hale gelecekti; fakat sabırdan, gayretten başka bir şey elimden gelmezdi; ancak onlarla esenliğe çıkardım.

Öğleye kadar hep aynı yönde yol aldım; bir türlü vahayı bulamıyordum. Devemin yularını çektim, durduk; geldiğim yöne, güneşe bakıp durum değerlendirmesi yapmaya çalışıyordum. Bir süreden beri güneye doğru gittiğime kesin bir şekilde emin olamıyordum. Güneş tam beynime çakılıyordu. Zihnî melekelerimi yeterince kullanabildiğime, sağlıklı değerlendirme yapabildiğime inanamıyordum. Devemi çökerttim, yine ona yaslandım; kefiyem ile yüzümü örttüm. Sanki bir alevde pişiyordum. Batıyı bulabilmek için güneşin tam yönünü belli etmesine kadar katlanmak zorundaydım. Ağzım kızgın bir fırın halinde olmasına rağmen daldım; çünkü bir torba külçeye dönmüştüm.

Boğazımdan fışkıran bir yangınla uyandım; güneş yönümü rahatça tayin edebileceğim kadar yükselmişti. Bindiğim devemi devamlı güneşe doğru sürüyordum. Ne kadar acele ettiysem de güneş batmadan Kızıldeniz'e erişemedim. Yıldızlar tekrar doğdu; bir süre daha yönümü yitirmemeye dikkat ederek yol aldım. Devemin nefes alış verişinden iyice yorulduğunu anlıyordum; benim de takatım kalmamıştı; yorgunluğumun değerlendirme yeteneğimi etkilediğini düşünüp, dinlenirsem yolumu bulacağımı zannediyordum. Uyumama imkân yoktu; dilim, damağım, boğazım, içim kavruluyordu. Ya ufak bir dalar, devem otlamaya veya suyun peşine giderse, ne yaparım endişesiyle ön ayaklarına bukağı vurdum. Bir süre ona yaslanıp gözümü yıldızlara diktim; göz kapaklarım kurşun gibi ağırlaşmıştı; ne çare ki uyumama imkân yoktu; yanıyordum. Bir şeyler yapmalı, ölüme kuzu kuzu teslim olmamalıydım; fakat ne yapacağımı bilemiyordum!...

Kalktım; devemin bukağısını çözdüm; belki yakınlarda birisi olur, *yardıma gelir ümidiyle çölde kaybolanın silâh attığını duymuştum. Eğerinden tüfeğimi alırken deve ayağa kalktı; havaya ateş ettim. Bekledim; çıt yoktu; mekanizmayı çekerek boş kovanı fırlattım; namluya yeni bir mermi sürdüm. Tekrar tetiği çektim; tüfeğin sesi boşlukta eridi. Çevreyi dikkatle dinliyordum; hiçbir varlığın soluğuyla gölgelenmeyen bir sessizlikle kuşatılmıştım; bu öyle bildiğimiz cinsten bir sessizlik değildi; yaradılıştan bin yıl önceki veya*

kıyametten bin yıl sonraki, hiçbir varlıkla tanışmamış bir sessizlikti... Her an iki vadi arasında bir çığlık misali derinleşen, beni bir girdap gibi dibine doğru çeken bu sessizlikte önüme, arkama serpilmiş kum tepecikleri titriyordu... Ey Tanrım bir iz, bir belirgin nokta yaratamaz mıydın?

Devemin sırtına atladım ve topuklarımı hafifçe karnına vurdum; artık devemle dost olmuştum; ona eziyet etmek istemiyordum; ama batıdaki Kızıldeniz'i bulmaktan başka çarem yoktu. Nasıl olsa onun kenarında bir kayıkçıya rastlardım.

Susuzluğum artık dayanılır olmaktan çıkmıştı; ateş soluyordum. Devamlı devemi tepikliyor, her halinden onun da takatinin tükenmek üzere olduğunu anlıyordum. Ne yazık ki çaresizdim; burun buruna olduğum ölümün her an beni sardığını hissediyordum. Topuklarımı hayvancığın karnından hiç eksik etmiyordum. Birden önümdeki ufukta kan pıhtısı gibi hafif bir benek belirmez mi! Doğuya doğru gidiyor, Kızıldeniz'den uzaklaşıyordum! "Yok olamaz!" serzenişini zihnimden geçirirken başımı çevirip geriye baktım; mavi bir donukluk hâkimdi. Gözlerimi benekten ayırmıyor, psikolojik bir yanılgı olabileceğine ihtimal veriyordum. Biraz sonra önüm sanki kan gölüne döndü. Kızıldeniz'den aksi yöne gittiğime şüphem kalmadı! Nerede idim, ne yapabilirdim? Devemin başını geriye çevirip topuklarımı vurdum. Zavallı hayvanın burun delikleri körük gibi hareketliydi; ayaklarını da sürüyordu. Fakat insan canını kurtarmak için ne canlara kıymaz ki!...

Saatler ilerliyor, ortalık yanıyor, kum deryasında yapayalnız yol alıyordum. Çelik mavisi bir renge bürünüp alabildiğine derinleşen, bir fırın tabanı gibi kızgın gökyüzüne asılmış, dünyayı ateşiyle kasıp kavuran bir güneş, gözün erebildiği kadar kum, devem ve ben!... Ne sonsuz bir yalnızlık! Her an boğazımı biraz daha sıkan bir çaresizlik!.. Ah ne yapabilirim Tanrım!...

Başımı sağa çevirince çobanları korumaya aldığımız vahayı görmemle dünyalar benim oldu! Hayatla kucaklaşmak sevinciyle hemen devemin başını o tarafa çevirdim. Ümidim direncimi artırdı. Bir

an önce kavuşmak için topuklarımı hayvanın karnına sertçe vurdum; çilekeş devemin son gücünü tüketerek hızlandığını hissediyordum. Ne çare ki bir türlü vahaya yaklaşamıyorduk; gözümün önünde duruyor, hep aynı uzaklığı muhafaza ediyordu. Artık hayatî melekelerimi kaybediyordum; bakışlarım çatallaşıyor, gözlerimin önünde bir şeyler uçuşuyor, kulaklarım uğulduyor, dilim alev bir lokma gibi değdiği yeri yakıyor, boğazımda tutuşan yangın bütün vücuduma yayılıyordu. Tepemde dikilen güneşin kemiklerimi erittiğini zannediyordum. Sağ elimi tüfeğime uzattım; kısa bir süre öyle kaldım; her nefes alıp verişimde "Bu son" diyordum. Can havliyle tüfeğimi çekerek havaya iki el sıktım. Devemin hızlandığını vahaya doğru koştuğunu görüyordum...

Gözlerimi açtığımda karşımda elinde su kırbası bulunan kefiyeli, sakalı çenesinde siyah bir eldiveni andırarak sarkan bir Bedevîyi görür gibi oldum. Bir anda elinden kırbayı kapmak için hamle yapınca, geriye çekildi. Kollarımı demir bir mengenenin sıktığını fark ettim; beni yere mıhladı; yüzüm gökyüzüne dönüktü; kıpırdayamıyordum. Başımın ucundaki Bedevî kefiyesinin ucunu ıslatıp, dudaklarıma sürdükçe, ağzımın içinde ateşten bir damla hissediyordum. Bu dayanılmaz acıya karşı içgüdüsel olarak dudaklarımı birbirine yapıştırdım; dişlerimi sıktım. Bedevî dudaklarımı ıslatmaya sabırla devam ediyordu. Biraz sonra, beni yerde tutan, çeneme bastırınca, karşımdaki kefiyesinin ucunu ağzıma sıktı. Boğazıma bir alev süzülüyordu.

Kısa bir süre bekleyip, Bedevî kemikli elleriyle aynı ameliyeyi yaptı. Yavaş yavaş o kızgın yudumlar suyun tadına dönüşmeye başladı; gittikçe de suyu bollaştırıyordu. Suya doydukça, uykunun koynuna dalmaktan kendimi alamıyordum. Huzurlu, yumuşak bir karanlığa süzülürken kalkıp, beni hayata döndürenlerle konuşmam, onlara teşekkür etmem gerektiğini idrak ediyor, fakat uykudan sıyrılamıyordum.

Gözlerimi açtığımda pırıl pırıl bir geceydi; yanımda kıyafetleri pejmurde bir genç ve bir de sakallı Bedevî oturuyor, merhamet dolu gözlerle bana bakıyorlardı. Ne yazık ki onlar Türkçe, ben Arapça

bilmiyordum. "Şükran" diyerek boyunlarına sarıldım. Cebimde ne kadar para varsa, o fakir insanlara uzattım. Vakur gülümsemelerle "hayır" anlamına gelen "Lâ! lâ!" dediler. Ben de elimi uzatıp, sevgiyle ellerini sıktım. Nereye gitmek istediğimi sorduklarını anladım. "Ebha'ya" dedim. On metre kadar uzakta çökmüş devem de sanki sadık bir dostu yitirmenin kuşkusuyla gözlerini bana dikmişti. Ayağa kalktık.

Bohçalarında neleri varsa yiyerek bir buçuk gün beraber yürüdük, beni kışlama getirdiler, bütün ısrarlarıma rağmen ceplerine bir şey koyamadım. Arapça bilen arkadaşlarla konuştuktan sonra Sadek'e yakın bir köyden olduklarını, o çevreden geçerken, silâh seslerini duyunca, gelip beni kurtardıklarını öğrendim.

Mektuba "Bana masaya oturmak zor geliyor"la başladım; ama konu kendim olunca nasıl ballandıra ballandıra anlatıyorum değil mi? Başını ağrıtmakla beraber, uzun mektup yazmam herhalde senin için de iyi oldu. Epeyce bir süre eğlenir, uzaktan da olsa buranın havasını teneffüs edersin.

Mehmed Paşa Hudeyde'de bir araya gelmemizi istediğini yazıyor, ben "olabilir" diyorum. Buradan Kunfide'ye atla giderim; oradan vapura bindim mi ver elini Hudeyde; fakat bu senin için benimki kadar kolay olmasa gerek. Niyetin varsa, ramazan veya kurban bayramında buluşabiliriz.

Hasretimle kucaklar, Allah'a emanet ederim aziz kardeşim.

Mülazım Rahmi
I. Tabur, I. Bölük Ebha"

*
* *

Sabah içtiması yapılırken Mehmed Ali Paşa ile Miralay Ali Said kışlanın bahçe kapısında göründüler. İkisinin de düşünceli olduğu belliydi. Binbaşı İlhami ile Binbaşı Mustafa onları karşıladılar. Be-

raber içeriye girdiler. Aradan uzunca bir süre geçmeden Mehmed Ali Paşa'dan "Bugün talimi çavuşlar başlatsın, subaylar salonda toplansın" emri geldi. Birlikler çavuşların kumandasında marş söyleyerek talim alanlarına giderlerken subaylar toplantı salonuna yürüdüler. Hepsi de kuşkulanmıştı! Yine ne olmuştu? Yeni bir isyanla mı karşı karşıyaydılar?

Biraz sonra kumandanlık makamından çıkan Mehmed Ali Paşa ile Miralay Ali Said toplantı salonuna girince, subaylar ayağa kalktılar.

Mehmed Ali Paşa:

- Teşekkür ederim, oturun, dedi.

Yüzleri subaylara dönüktü. Kaşları hafif çatılmış, yüz çizgileri derinleşmiş Mehmed Ali Paşa konuşmaya başladı.

- Birkaç gün önce İtalyanlar Libya'ya çıkarma yapmışlar. Özel kaynaklardan aldığımız haberlere göre de Kaymakam Enver Bey ile yıllarını Arap çöllerinde geçirmiş, çok iyi bir gerillacı olduğunu bildiğimiz Eşref Bey yerli halkı organize edip, karşı koymak için oraya hareket etmişler. Onlar bir şeyler yapabileceklerine inanırlarsa, diğer bazı genç subaylar da oraya gideceklermiş. Söylediklerimden de anlaşılacağı üzere İtalya ile savaş halindeyiz. Yemen eyaletimizin hemen karşısındaki Eritre İtalya'nın sömürgesidir. Orada bulunan İtalyan askerleri sambuklar veya savaş gemileriyle topraklarımıza geçebilirler. Ayrıca Süveyş'ten veya Babü'l-Mendep Boğazı'ndan zırhlıları gelebilir; Yemen'in herhangi bir yerine çıkarma yapabilirler. Her an savaşa sevk olacaklarmış gibi birliklerinizi hazırlayın. Ayrıca İtalyanlar, "Libya'ya asker çıkardık; orayı ele geçirdik; siz de isyan edin!" tarzında buranın halkını tahrik edebilirler. Devletimizi ne kadar çeşitli gailelere sürüklerlerse, Trablusgarb'daki direncimiz o ölçüde azalır. Bunun için her an bir isyanla karşılaşabileceğimizi de unutmayın. İtalyanların Libya'ya çıkarma yaptığını, yani başımızda çok ciddî bir dert bulunduğunu sakın bir yerde söylemeyin; "Böyle bir şey var mı?" diye soranlara "Bilmiyorum; olsaydı, duyardım." cevabını verin. Fırsat kollayanların ekmeklerine

yağ sürmeyin."

Talim alanlarında subaylar neşesiz ve düşünceliydiler. Uzun yıllardan beri bir tek Yunanistan'la savaşmışlar, Ethem Paşa Dömeke'de onları perişan etmişti. Yunanistan Osmanlı'ya oranla küçük bir devletti; İtalya ise onunla mukayese edilemeyecek kadar güçlüydü. Doksan üç savaşına benzer bir facia yaşarlarsa, ülkenin durumu ne olurdu?

Kışladaki öğle yemeğinde kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Canı sıkkın olan Mülazım Celâleddin, öğleden sonrası için bölük kumandanı Yüzbaşı Hilmi'den izin aldı. Nasıl canı sıkılmazdı ki, bütün tasarıları suya düşmüştü. İtalya donanması, Osmanlı donanmasından çok güçlüydü. Avrupalılar sıkışınca savaş kurallarına uymaz, yararını göreceklerse asker ve sivil ayırımına riayet etmezlerdi. Bundan sonra vapur seferleri de yapılmayabilirdi. Trenle Medine'ye, oradan kervanla San'a'ya gelmesi Hatice'nin katlanacağı zorluğu iki kat artırırdı. Ondan bunu isteyebilir miydi?... Şehare Meydanı'na doğru yürürken vatan ve millete gaile musallat olduğu bir zamanda özel meselelerini düşünmekten de rahatsızdı... "Ah Mehmed, ben niçin senin gibi olamıyorum? Ne kadar farklı kumaşlardan yaratılmışız!" diye zihninden geçirerek meydanda dalgın dalgın dolaşıyordu. Bir ara meydanın bir kenarında birikmiş kalabalık dikkatini çekti; olağanüstü bir durum olduğu belliydi. Celâleddin merakla yanlarına gitti.

Ne olup bittiğini görmek için büyücek bir çember oluşturan kalabalığın arasına girdi. Biraz zorlayınca çemberin en iç kısmına geldi. Kirli, yırtık elbiseli, derisi kemiklerine yapışmış, elmacık kemikleri fırlamış esmer bir delikanlı ortada dikiliyordu. Korkusu gözlerinden fışkırmasına rağmen, kaderine karşı koyma gücü kalmadığı açıkça belli oluyordu. Delikanlının sol kolu bileğinden dirseğine kadar kalın bir iple sıkıca, düzenli bir şekilde sarılmıştı. Akşamdan sarılan bu iple kan deveranı önlenmiş, kolun o kısmı hissiz hale getirilmişti. Delikanlı bağırıp çağırmıyor, sadece merhamet dileyen yaşlı gözlerini çevresinde toplanan kalabalıkta gezdiriyordu.

Yanında koyu renkli su gibi görünen kaynatılmış yağla dolu toprak bir çömlek vardı. Sarıklı, siyah sakallı, gözleri iki alev damlasını andıran bir adam el kol hareketleri yaparak yüksek sesle Celâleddin'in anlamadığı bir şeyler söylerken niçin elinin kesileceğini anlattığını tahmin etti. Sonra yanındakinden aldığı kasapların satırına benzeyen bir bıçakla delikanlıya yaklaştı; anîden elini yakaladı; kendine doğru çekti. Diğer kolundan ve koltuk altlarından tutulan mahkûm karşı koyamadı; adam bıçağı bilekteki nabzının attığı yere kuvvetle sürtmeye başladı; kan fışkırdı; bıçağı bileğinin aksi tarafına dolandırdı. Gayretle işini yapan adam çevik bir hareketle kolu bileğinden büküp kırınca, mahkûm feryat etti. Öyle bir feryattı ki saplandığı yürekleri kızgın bir demir gibi deliyordu. Üstü başı kan olan adam elindeki bıçağı hızla aynı yere vurarak kolu kesip attı. Adam çok seri çalışıyordu; elsiz kolu yanındaki kaynatılmış yağla dolu çömleğe batırınca, bir cızırtıyla beraber, mahkûmun sesi San'a'ya sığmaz hale geldi. Celâleddin'in tüyleri diken diken oldu; yürümeye başladı. "Ey rahman ve rahim olan Allah'ım; bu ne hal!... Senin adına ne gaddarlıklar işleniyor; kullarının kalbinden merhameti eksik etme..."

Bileğe bıçağın sürtülmesi, kanın fışkırması, adamın büküp kemiği çatırdatması, sonra bıçakla vurarak eli koldan ayırması, topuzlaşmış kolun kaynatılmış yağa sokulması, mahkûmun feryadı Celâleddin'i etkisi altına almıştı. Bilhassa o kemiğin bükülerek kırılışı gözünün önünden, çatırtısı kulaklarından gitmiyordu. Uzun bir süre onunla yatıp kalkacağının da farkındaydı.

Çıldırmaları en büyük nimetti;
fakat kaderleri onlardan bunu da esirgiyor,
nasıl olacaklarını onlara gösteriyordu

OSMANLI Devleti'ni Libya konusunda antlaşmaya zorlamak için İtalyanlar Çanakkale Boğazı'na hücum etmişlerdi. Orada haşin bir kayaya çarpmışlar, hiçbir sonuç almadan çekilmek zorunda kalmışlardı. Fakat bu savaştan mutlaka zaferle çıkmalı, Libya'yı ele geçirmeliydiler. Dünyada sessiz sedasız bloklaşmalar gerçekleşiyor, İtalya bunların dışında kalıyordu. Libya'yı ele geçirebilirlerse, Akdeniz'i ikiye bölen hattı kurmuş olacaklardı. Bu stratejik imkânla da güçlü olan blokta kendilerine iyi bir yer bulacaklardı. Libya'nın dışındaki Osmanlı toprakları İtalya'ya uzaktı; orduları taşımak, ikmallerini yapmak son derece zordu. Libya'da kıyılara sıkışıp kalan İtalyanlar, bir avuç idealist Osmanlı subayının kumandasındaki yerli halkın direnmelerinin karşısında hiçbir başarı elde edemeyerek, mevcut prestijlerini de kaybediyorlardı. Ne pahasına olursa olsun başarısızlıklarının önüne geçmek, Osmanlı'yı barışa zorlamak isteyeceklerdi. Bunun için de en elverişli yer Yemen'di. Sömürgesi Eritre ile Yemen arasındaki Kızıldenizi kruvazörlerle, hatta sadece sambuklarla rahatça geçip çıkarma yapabilirlerdi. Buna engel olabilmek için iç kısımlardan Eritre'nin karşısındaki yerlere birlikler kaydırıyorlardı. Bunların arasında Binbaşı İlhami'nin kumandanlığını yaptığı tabur da bulunuyordu. Akşam karanlığı bastıktan sonra sessizce kışladan ayrıldılar. Binbaşı ve daha üst rütbeli kumandanlardan başka kimse niçin, nereye gittiklerini bilmiyordu.

Kuşluğa doğru geldikleri Menaha kışlasının bahçesinde askerlere istirahat verildi. Gölgede yer bulan oturuyor, duvara, bir ağaca yaslanıp uyukluyordu. Kimisi boynu bükülmüş, horluyor; kimisi de

gördüğü rüyadan irkiliyordu... Öğle yemekleri şehriye çorbası, bulgur pilavı ve ayrandı. İkindiden biraz sonra Hacil'e hareket ettiler. Menaha'nın ambarlarından un, bulgur, fasulye gibi yiyeceklerle dolu çuvalları, yemek kazanlarını, diğer eşyaları yüklenen develer tabura katılınca ciddî bir kervan oluştu. Arkalarından gelen yüklü develer yorgun askerleri, bilhassa Mülazım Celâleddin'i düşündürüyordu; demek ki gittikleri yerde uzun süre kalacaklardı. Hiç değilse bir gün önceden haberi olsaydı, Hatice'ye mektup yazar, durumu bildirirdi. Gittiği yerde postahane var mıydı? Eğer yoksa, birliğin kendisine ait postası olacak mıydı?... Zarf, kâğıt temin edebilecek miydi?...

Dağları, tepeleri, vadileri aşarak ormanın tükendiği yerde pırıl pırıl akan dereye geldiler. Aşçıların hazırladığı peynir ekmek dağıtıldı; ekmeğini yiyen suya eğiliyor, elini yüzünü yıkıyor, matarasını dolduruyordu. Bundan sonra artık çakıllı sarı toprak başlıyor, aşağıdaki vadilerin çeşitli yerlerinde bodur ağaçlar görünüyordu. Bir süre sonra bunlardan da eser kalmayacaktı... Sadece arazi değil, gökyüzü de değişiyor, buradaki çelik mavisi rengi Bacil ve Hudeyde'de beyazlaşıyordu...

Hareket ettiler; çok geçmeden ağaçlar silindi. Gözün alabildiği yerlerde hiçbir canlı görünmüyor, ıssız, gölgesiz bir dünyada dipsiz maviliklerde kaynayan alev kazanından dökülen kızgın şualar her şeyi kasıp kavuruyordu. Mataralarında su tükenmiş, dilleri dudakları kurumuştu; ama onlar aynı şekilde yürüyorlardı.

Kızıl bir metale dönüşen güneş kaybolunca, ardında her yerdekinden daha yüksek, koca koca yıldızlarla donanmış bir gökyüzü bıraktı. Bu gökyüzünün altında, yüzlerine vuran hafif rüzgârda güneşin hararetini duyarak adım atıyorlardı.

Gece yarısı Hacil kışlasının bahçesinde istirahat verildi. Potinli olanların pek çoğunun ayakları şişmiş, yürümekte güçlük çekiyorlardı. Kana kana su içtiler; mataraları doldurdular. Bir saat kadar dinlenip, tekrar yola koyuldular; çünkü Beytü'l-Fakih'e gitmek için biraz ilerden güneye dönecek, çölde yürüyeceklerdi. Sıcakta yol almaları güçtü; gecenin ve sabahın serinliğinden faydalanmalıydılar.

Bir tek Binbaşı İlhami atlıydı; San'a'da asker azaldığından hareket imkânının üst düzeyde bulunabilmesi amacıyla tabura ait atları orada bırakmışlardı.

Güneş bir minare boyu yükselince, güneyden esen hafif rüzgârın ısısı artıyordu. Aradan çok geçmeden ağırlaşan gök altında çöl kavrulmaya başladı. Yürüyüşleri gittikçe zorlaşıyordu; potinlilere göre çarıklılar daha rahat yürüyorlardı; ama onların da ayaklarına kum doluyordu. Bazılarının durumunu giyimleri de ağırlaştırıyor, San'a'da onları koruyan elbise, burada yakıyordu. Omuzlarındaki tüfekleri, sağ taraflarından sarkan kasaturaları, boyunlarından geçip, bellerindeki kayışa ulaşan fişeklerle dolu armaları, sırtlarındaki teçhizatları taşımak kolay değildi. Eski güçleri de yoktu; en yenisi Yemen'de ondört aylıktı.

Evleri kerpiçten yapılmış bir köye geldiler; nasıl olsa buranın kuyusu vardı; onun başında istirahat verileceğini Binbaşı İlhami bildirdi. Biraz daha yürüyünce yüz metre aralıkla iki kuyu gördüler. Kendilerine yakın olanın önünde birkaç kadın büyük kütüklerden oyularak yapılmış yalaklara doldurdukları suyla develeri suvarıyorlardı. Çevresinde hurma ağaçları bulunan ikinci kuyunun başında istirahat verildi. Subaylarla bir ağacın gölgesine oturan Binbaşı İlhami cebinden sigara paketini çıkardı; bir tane yaktı; "buyurun" diyerek paketi ortaya bıraktı. Sadece Yüzbaşı Hilmi aldı.

Binbaşı İlhami:

- Ben atla gelmeme rağmen yoruldum, dedi. Perişan olduğunuz anlaşılıyor. En yorulanınız kimse, ata o binsin; biraz da adil olmaya çalışalım.

Yüzbaşı Hilmi gülümsedi.

- Hangimizin daha çok yorulduğunu nasıl tespit edeceğiz? En iyisi siz atınızla devam ediniz. Askerimiz yorulmaz, acıkmaz, susamaz demiyor muyuz?

- Bu sözü kim söyleyip, askerimizin ilkesi haline getirmişse, doğru bir iş yapmış. Başka türlü içinde bulunduğumuz şartlarda gö-

rev nasıl yerine getirilebilir? Bilmiyorum, çektiğimiz çileyi dünyada bir başka milletin askeri çekiyor mu?

Yüzbaşı Hilmi'nin yüz çizgileri yumuşadı.

- Ne yapalım kumandanım, kader bizi milletimizin en talihsiz döneminde dünyaya getirdi. Onurumuzu da ancak ona sadakatta buluruz.

Askerler su içip, mataralarını doldurmaya gayret ediyorlardı. Kenarları taşlarla örülmüş kuyunun yanında, biri diğerine çok yakın çakılmış iki direği birbirine bağlayan odunun üzerine sırık oturtulmuştu. Bu sırığın uzun tarafının ucuna on beş yirmi metre boyunda urgana bağlanmış kova, kısa tarafında da bir kütük asılıydı. Urganı çekerek ucundaki kovayı kuyuya daldırıyorlar, sonra diğer uca bağlanan kütüğün yardımıyla kolayca çıkarıyorlardı. İşini bitiren çevredeki hurma ağaçlarından birinin gölgesine oturuyordu. Adil ile Avni yine beraberdiler. Yemen'e gelirlerken aralarında belirgin farklar vardı. Avni köylüydü; ama ailesi hem zengince, hem de kültürlüydü; ayrıca yıllarını İzmir'de geçirmiş, gün görmüş bir delikanlıydı. Adil ise okula gitmemiş, yoksul bir Anadolu çocuğuydu. Buraya geldiklerinden beri geçen zaman dış görünüşlerindeki farklılığı silmiş, ikisini de aynı renge boyamıştı. Asker elbisesi nasıl çeşitli tipleri aynı kılığa sokuyorsa, Yemen'in iklimi, şartları da Anadolu çocuklarını esmerleştiriyor, onları birbirine benzetiyordu. Bacil' de Mustafa'yı defnetmeleri Adil'e çok dokunmuştu; ama her şeyi obur gibi yutan zaman onu da küllendirmişti; acısının azalması sık sık aklına gelmesini engellemiyordu. Şu anda da komşularının anızında hayvanları otlatırken ağabeyi Hüseyin, Mustafa ve diğer komşu çocuklarıyla sobe oynamaları gözlerinin önündeydi.

Akşama üç saat kala hareket ettiler. Çakıllı, kupkuru topraktan buğu çıkıyor, ufka doğru beyazlaşması çöl işareti veriyordu. Hiç durmadan esen rüzgâr, bazen bir toz bulutunu önüne katıyordu.

Güneş ufukta bir yangına dönüştü; gurbet bu anlarda daha etkili, daha duygulu bir havaya bürünürdü. Biraz sonra batıdaki kızıllık silinecek, onları, gurbettekileri derinden saran elemli, içli bir yalnızlıkla

başbaşa bırakacaktı. Allah'a şükür insan her şeye alışırdı; aradan çok geçmeden içli yalnızlığından sıyrılır, akşamın koynunda dünyasını kurardı.

Çölün üzerinde ürpertili bir örtü belirmeye başlayınca, yıldızlar da ışıldadı. Sanki güneşi yutan akşam karanlığı, onu ateşten lokmalar haline getirip, gökyüzüne serpmiş, dipsiz maviliklerde bir şenlik başlamıştı; fakat kimde bunu görecek takat kalmıştı!... Kumda sürüdükleri ayakları ağıt yüklü bir hışırtı çıkarıyordu.

Gece yarısına doğru Beytü'l-Fakih kışlasına yaklaştıklarında koyu menekşe rengindeki gökyüzünde incecik beliren ay solgun, acılı ışığını kumlara döküyordu. Değişik yerlere serpilmiş hurma ağaçları sükût kesilmişlerdi. Herkes bir yere oturup, sırtını bir duvara, bir ağaca yaslayarak uyumanın hayaliyle adımını atıyordu.

O geceyi ve günün kavurucu saatlerini askerler kışlanın bahçesinde geçirdiler. Subayları Beytü'l-Fakih'in kışla kumandanı, evinde ve makamında ağırladı. İkindiye doğru yolluk olarak ellerine iki soğanla ekmek tutuşturulan askerler Zebid üzerinden Fazik'e gitmek üzere yola koyuldular. İlk hareket anında pek çoğu güçlükle yürüyor; dizleri, baldırları ağrıyordu; ama bir süre sonra ısınınca biraz rahatlayacaklarını biliyorlardı.

Güneyden gelen dağlar denize yaklaştıkları yerlerde tepeciklere dönüşüyordu. Engebelerin yamaçlarında boyları beş metreye kadar uzanan, kiraz ağacını andıran, yalnız yaprakları daha koyu yeşil ve kalınca olan kahve ağaçları sıra halinde dikilmişlerdi. Bunları uzaktan gören bazı askerler memleketlerini hatırladılar. Anadolu'nun pek çok yerinde böyle ağaçlıklı yamaçlar az değildi. Ah memleket!... Gurbette sen ne güzelsin! Bir yaprağın duruşu, bir dalın bükülüşü, bir kuşun ötüşü seni hatırlatır.

Beytü'l-Fakih'ten çıktıktan bir süre sonra, tepecikler doğuya doğru kaydı; sarı ot kümeleri yok oldu; toprağın rengi de değişmeye başladı; aradan çok geçmeden her şeyi silip süpüren çöle dönüştü.

Sera dağlarının ardında güneş kaybolunca, gökyüzünde hüzün dolu kıyamet kendini gösterdi; sanki alevler direniyor, onları yutmak

için demiri andıran bir renk ağır ağır, çepeçevre kuşatıyordu. Uzunca bir mücadeleden sonra batıda kızıllıktan tek damla kalmadı; demiri andıran renk gittikçe koyulaşıyor, yıldızlar ışıldıyor, yerde kaybolan hayat, gökyüzünde renk renk kendini gösteriyordu. Böyle ortamlar hayal kurmaya çok elverişliydi; ama o da kendine göre bir güç isterdi...

Fazik'e yaklaştıkça kum tepeleri hem büyüyor, hem sıklaşıyor, ot kümeleri de çoğalıyordu. Sabaha iki saat kalmış, kum deryasının ısısı azalmıştı; hafif rüzgârda denizin serinliği seziliyordu. Aradan çok geçmeden sağa sola serpilmiş hurma ağaçlarını seçmeye başladılar; güneye doğru sıralanmış kerpiç evler gamlı bir sükûna gömülmüştü. Köpek havlamalarından başka canlılık yoktu.

Yorgunluk bütün hücrelerine işlemesine rağmen, Fazik'te uzun süre kalmadılar. Oradaki Jandarma Bölüğü' nün bir takımı da onlarla hareket emri almıştı. Burunlarının dibindeki Zukur ve Hanis adalarından gözetlenme ihtimali bulunduğundan o takımla beraber Kızıldeniz'i biraz daha içerden takip ederek süratle güneydeki Muha'ya doğru yürüdüler. İnsan nasıl bir varlıktı; "Öldüm! Bittim!" derken içgüdüsü vücudunun çeşitli yerlerine gizlenmiş enerjilerini bulup devreye sokuyor, adeta iradeleriyle gövdelerini sürüklüyorlardı.

O günü Muha'da geçirip akşam karanlığı bastıktan sonra hareket ettiler. Sabaha dört saat kala Eritre ile Yemen arasındaki Kızıldeniz'in en dar yerine geldiler. Kıyıya yakın adacıklar İtalyanların kontrolündeydi; çıkarmaya en elverişli bölge burasıydı. Kum tepelerinin aralarına ve arkalarına nasıl yerleşmeleri gerektiğini araştıracaklardı. Binbaşı İlhami birlikleri bir buçuk kilometre kadar içerde bırakıp, yanına yüzbaşıları alarak tepelere çıktı. İtalyanların bir hazırlığı olup olmadığını anlamak istiyorlardı. Nasıl kendileri Fazik'ten, Muha'dan Kızıldeniz'i, adacıkları gözetliyorlarsa, onların da bu tarafı öyle gözetlediklerini adları gibi biliyorlardı; görünmemeye dikkat ederek, göğüslerinde asılı dürbünleri gözlerine getirip, adacıklara baktılar; yıldızların sessizce oynaştığı Kızıldeniz'i taradılar; hiçbir hareketlilik yoktu. Hangi bölüğün şimdilik nereyi hedef alacağını kararlaştırdılar; tepeler çıkarmayı güçleştirirdi; ama araların-

daki düzlükler çok elverişliydi. Her bölük kumandanı birliğine ayrılan yere bir takım getirtti; düzlükleri hedef alacak şekilde siper kazdırmaya başlattı.

Onlar için asıl önemli olan çadırların görünmeyecek tarzda kurulmasıydı. Gün boyunca açıkta dururlarsa, güneş çarpmasına uğrarlardı. Siper kazan takımların başına mülazımlarını bırakarak diğerlerinin yanlarına geldiler. Bir bölümünün sırtında kazma kürek vardı; çıkarıp eşmeye başladılar; kumdu, kolay eşiliyordu.

Denizden görünmeyeceklerine emin olacak şekilde çadırlarını kurdular. Perişan olmuşlardı; ateş yakmamak, gürültü etmemek kaydıyla askerlere istirahat verildi. Çadırlara serdikleri brandalara uzanan hemen dalıyordu. Sivrisineklerin konduğu yüzlerine, alınlarına uykudan çıkmadan bir şamar indiriyorlar; bu muzır yaratıklar bazen ellerinin altında kanlı bir şekilde eziliyor, bazen de vızıldayarak kaçıyorlardı.... Tepelerde nöbet tutanların işi zordu; hem yorgundular, hem de uyumayacaklardı. Oysa güneş nasıl da uykularını körüklüyordu. Tüfeğinin kundağına başını koyan dalıp gidiyor, yanındaki onu dürtüyordu.

Binbaşı İlhami, Yüzbaşı Hilmi ve daha birkaç subay bir tepeciğin kıyısına geldiler; çevreye bakarak nerelerden çıkarma yapılabileceğine dair tahminde bulunup, makinelilerin yerlerini tespit ettiler.

Güneş yükseldikçe burada farklı olduğunu gösteriyordu; ne San'a'dakine, ne de bir başka yerdekine benziyordu; kızıllığı koyulaşmıştı sanki. İyi ki devamlı hafif bir rüzgâr esiyordu. Yanıbaşlarındaki okyanustan gelen bu rahatlatıcı nefese rağmen öğleye üç saat kaladan, akşama yakın vakte dek siperlerde bulunanların boncuk boncuk terleyeceklerinde şüphe yoktu; bu zaman zarfında nöbetçiler çok sık değiştirilecekti. Su en büyük meseleydi; Kızıldenizle okyanus'un kesiştiği yere çok yakındılar; tatlı su bulabilecekler miydi? Bulamazlarsa intikal edeceklerle sayıları çoğalacak askerlere bu sıcakta develerle su yetiştirmek kolay mıydı?

Günlerden beri pek az sıcak yemek yemişlerdi; içinde bulunduk-

ları şartlardan dolayı hastalıklar da onları gölge gibi takip etmekte idi. Doktorların uyarılarına subayların azami dikkat göstermelerinin onları ne kadar koruyacağı meçhuldü!..

Çadırlar için çukurlar kazdılar; diğerleriyle beraber, alevin Kızıldeniz tarafından görünmemesi düşüncesiyle kapısı kuzeydoğuya gelecek şekilde, ötekilerden çok büyük olan mutfak çadırını da kurdular. Gündüzleri kesinlikle ateş yakılmayacak; ekmek ve yemek gece pişirilecekti.

Üzerinde yattıkları brandaların altlarına serecekleri otları koparırken, büyük bir yılan güneye doğru süzülüp gitti. Adil, Avni'ye:

- Uyurken çadırımıza böyle bir yılan girerse ne yaparız? diye sordu.

- Bütün hayvanlar en vahşi yaratığın insan olduğunu bilirler; onun için yaklaşmazlar. Nasıl kaçtığını görmedin mi?

Bütün gayretlerine rağmen tatlı su bulamamışlardı. Değişik yerlerde kuyu eşmeye devam edeceklerdi; yine de bulamayabilirlerdi. Getirdikleri su ancak bir gün daha yeterdi. Akşam karanlığı basarken Binbaşı İlhami başlarına kumandan olarak Mülazım Ali'yi verdiği iki mangayı develerle su getirmeleri için Muha'ya gönderdi.

Her saat başı değiştirilmek üzere çadırların çevresine birkaç nöbetçi dikerek yattılar. Altlarına ot koymalarına rağmen brandalar uyumaya hiç elverişli değildi; fakat günlerin yorgunluğu iliklerine işlemişti.

Subayların iki çadırı vardı; Binbaşı İlhami, Yüzbaşı Hilmi, Yüzbaşı Kadem aynı çadırda kalıyorlardı; onlar için birer şezlong getirmişlerdi. Mülazım-ı sani ve mülazımlar ise aynen erler gibi yere serilmiş brandalarda yatıyorlardı.

Sabaha az bir zaman kala iki piyade, bir topçu taburuyla Taiz'den gelen Miralay Ali Said yorgunluğunu umursamadan yanına binbaşıları alarak tepelere yürüdü. Takımlar vadilere hâkim yerlerde bir karış kadar derin kazılmış siperlere yüzüstü yatmış, tüfeklerini yanlarına almış, denizi, adacıkları gözetliyorlardı. Bir süre onların çevrelerinde dolaşan, dürbünüyle sessiz, sakin adacıkları dikkatle

tarayan Miralay Ali Said ve binbaşılar topların bulundukları yere geldiler. Onları nerelere kuracaklarına, boy siperleri hangi tepelere eşeceklerine dair karar verirlerken ufka kızıl bir benek düştü; bu benek kısa zamanda koyulaşarak yayılıyor üzerlerindeki kurşunî örtü silindiğinden deniz ve çöl gerçek yüzleriyle ortaya çıkıyordu.

Herkes kendine çadırın bir yerini yatak edinmişti. Kuruyup ufalandığından sık sık ot toplayarak brandanın altını yumuşak hale getirmenin lüzumunu duyuyorlardı. Temiz hava iştahlarını kamçılıyordu; ama arzu ettikleri kadar ekmek, yemek nerede bulacaklardı?... Sanki yüzlerinden kan çekilip güneşin altında pişiyorlardı. Açlık, susuzluk, çelikten daha sert bir disiplin hüküm sürüyordu.

Eştikleri bütün kuyulardan acı su çıkmıştı; ancak yıkanmada, bulaşıklarda kullanabilirlerdi. Akşam perdesi çölün üzerine inince, develer su getirmek için iç bölgelerden Muha'ya gidip geliyorlardı. Direkler dikip, branda ile çevirerek yıkanacak iki yer yapmışlardı. Ama bu kadar askere sıra gelecek, su yetişecek miydi? Çamaşırlarını nasıl yıkayacaklardı? Sabun nereden bulacaklardı?... Tozun, toprağın içinde yaşıyorlardı. Bit ile sivrisinek en büyük belâlarıydı.

Mülazım Celâleddin bir gece tepede kazdırdığı ufak çukurun önüne, gözetlerken başını, dürbününü gizleyebilecek büyüklükte yanyana taşlar koydurmuştu. Genellikle akşam üzerleri buraya gelirdi. Sırttan tepeye yaklaşınca, yere yatıp, sürünmeye başlardı. Sipere girer, göğsünde asılan dürbününü taşların arasına yerleştirir, adacıkları, denizi gözetlerdi. Zaman zaman Eritre yakınlarında İtalyan kruvazörlerini gördükçe içi cız eder; zenginliğin, tekniğin milletlerin hayatındaki önemini düşünürdü. Ne çare ki ilimde geri kalmışlar, savaşlar da onları fakir düşürmüştü... Bunlar ve diğer memleket meseleleri onu rahatsız etmesine rağmen, hayallerini genellikle mutluluğunun üzerine kurardı. San'a'dan palas pandıras çıkmışlar, iki satırla da olsa durumunu bildirememişti. Aradan bunca zaman geçmiş, kızcağıza yazamamıştı; belki uzun bir süre daha yazamayacaktı; merak etmez miydi? Mektup yazmaya yer ve zaman bulamadım derse, inanır mıydı?

Susuzluk, pislik, çeşitli imkânsızlıklarla boğuşuyorlardı. Doğan güneş batıncaya kadar onlara azap çektiriyordu. Çadırların gölgesinde bile buram buram terliyorlardı. Aylardan beri bir kere doymamışlardı. Renkleri daha da koyulaşmış, iyice zayıflamışlardı. Tüfek patlamıyordu; ama çok ağır şartlarda yaşıyorlardı.

Adil siperde annesini, Şam'daki ağabeyi Hüseyin'i, Bacil'de defnettikleri çocukluk arkadaşı Mustafa'yı düşünüyordu. Sağ olan bir gün birbirine kavuşurdu; Bacil mezarlığındaki Mustafa ebedî garipti; ne mezarına gelen, ne de yirmi otuz yıl sonra hatırlayan olurdu!... Yıldızlar titriyor, sakin sakin iç çekip sahildeki kumları yalayan deniz güneş doğarken gül rengini alıyordu. Ama bu tabiî güzelliği yeterince idrak edemiyordu; annesinin çizgileri derinleşmiş elemli yüzü, ağabeyi Hüseyin'in asker elbisesiyle trene binişi ve yaşlarını göstermemek için onlara bakmayışı, Mustafa'yı sabah karanlığında defnedişleri gözlerinin önündeydi... Güneyden esen hafif rüzgâr kadife gibi durgun denizi hareketlendirince kendine gelir gibi oldu. Havada daire çizen iki martı tam önüne kondu; karınlarını suya dayayıp sallanmaya başladılar. Ah onların yerinde olsaydı... Doğup büyüdüğü topraklara doğru nasıl da kanat çırpardı... Ah zalim kader!...

Mülazım Celâleddin çadırın gölgesinde otururken yanına Adil geldi; selâm verdi. Celâleddin belli etmez, fakat onu severdi; ağırbaşlıydı, işten kaçmaz, verilen görevi hakkıyla yapardı. İyice esmerleşmiş, süzülmüş yüzü kemikli bir hâl almıştı. Bakışından, duruşundan eski gücünü kaybettiği belli oluyordu.

- Söyle Adil, ne istiyorsun?

- Midem bulanıyor; elimi kımıldatacak mecalim yok. İştahım iyice kesildi; tayınımın yarısını yiyemiyorum. Üşüyor, titriyor ve yanıyorum. Doktora görünmek istiyorum kumandanım.

- Evham olmasın, bu şikâyetlerin ne zaman başladı?

- İki üç günden beri; gittikçe de artıyor.

- Bir gün daha sabretsek, belki geçer.

- Siz bilirsiniz kumandanım; fakat ayakta duracak gücüm yok.

Vizite kâğıdını alıp yazdı ve uzattı.

- Geçmiş olsun.

- Sağ olun kumandanım.

Adil hastahane çadırlarına doğru zor yürüyordu. İçi boşalmıştı sanki; olanca gücünü sarf ederek ayakta durabiliyordu.

Doktor Sami, Adil'i görünce karasu humması teşhisini koymuştu. Muayene ederken:

- Mide bulantısı, ishal var mı? diye sordu.

- Var kumandanım.

- İdrarın koyu mu?

- Farkında değilim; fakat olabilir.

Doktor Sami'nin karasu humması olduğundan şüphesi kalmadı. Hemen onu yatırdı; kinin verdi; teselli etmeyi de unutmadı.

- Önemli bir şey değil, sıtma.

Çadırın kapısından çölün alev alev yandığını gören Adil titriyordu. Dereceyi koltuğunun altına sokan sıhhiyeye rica etti.

- Üşüyorum, üzerime bir battaniye daha atabilir misin?

Sıhhiye kenarda yığılı battaniyelerden birini üzerine örttü; ama Adil'in bütün vücudunu saran titremesi dinecek gibi değildi.

- Ne olur, bir battaniye daha!

Sıhhiye üzerine bir battaniye daha attı. Bir an önce ısınabilmek için Adil başını da battaniyelerin altına soktu. Titremesinin önüne geçmek amacıyla kendisini tutmaya çalışıyordu; fakat öyle titriyordu ki çeneleri birbirine çarpıyor, iç organlarının dökülecceğini sanıyordu.

Bir süre sonra titreme yerini yangına bıraktı. Çok geçmeden onu bir alev sardı; üzerindeki battaniyelerin önce birini yere kaydırdı; on dakika kadar sonra ikinciyi de onun üzerine düşürdü. Portatif masada kâğıtları karıştıran Doktor Sami bakışlarını ona çevirdi.

- Ateş mi başladı?

- Evet yanıyorum, kumandanım.

- Dedim ya sıtma; korkulacak bir şey yok.

Vücudunun bütün hücrelerini alev sarıyordu; bu üşüyüp titremekten beterdi; hiç değilse o zaman üzerine battaniye attırıp, başını onların altına sokarak, ısınacağını ümit ediyordu. Şimdi ne yapabilirdi? Çıra gibi yanıyordu.

Sıtma kol geziyordu. Her sabah bölüklerden üç beş er kendilerini güçsüz hissettiklerini, iştahlarının kesildiğini, midelerinin bulandığını, bir süre titredikten sonra ateşlerinin yükseldiğini kumandanlara söylüyor, doktora sevk edilmelerini istiyorlardı. Askerlerin durumlarının hiç iyi olmadığını onlar da görüyorlardı. O esmer yüzler uzamış, avurtları çökmüş, çeneleri sivrilmiş, gözleri çukurlara kaçmış, bakışları ölgünleşmişti. Doktorlar muayene edip yatırıyorlar, kinin vererek ateşlerinin seyrini takip ediyorlardı. Çadırlara yeni çadırlar ekleniyordu. Ancak Adil gibi güçlü, kuvvetli olanlar dirençleriyle atlatabiliyor, diğerleri sapır sapır dökülüyorlardı. Hastahane çadırlarının arka taraflarında, dört beş kişilik toplu mezarlar eşiyor, tabur imamı birkaç erle namazlarını kılıp defnediyorlardı.

Dördüncü Bölük'ten Haşim de kendini iyi hissetmiyordu. Doktora sevk edilmesi için Yüzbaşı Kamil'in çadırına gitti. Haşim'in rahatsız olduğu yüzünden de anlaşılıyordu. Yüzbaşı Kâmil:

- Nöbet bekleyecek kimse kalmadı, dedi. Bir iki gün sabrediver; hastahanedekilerin bazıları taburcu edilir; seni öyle sevk edelim.

- Emredersiniz kumandanım.

Yüzbaşı Kâmil'in yanından ayrılan Haşim kendini götüremiyordu. İki üç gündür süregelen hâlsizlik, hafif ateş, akşam başlayan ishal onu perişan etmişti. Arkadaşlarıyla aynı şeyleri yemişti; onlara bir şey olmamıştı. Her günküyle mukayese edilemeyecek kadar su içiyor, ama bir türlü susuzluğunu gideremiyordu.

Nöbet sırası onların takımına geldi; bu durumda güneşin altında nasıl yatacaktı!... Su çadırına gidip matarasını doldurdu; tepenin arkasında abdest bozdu; otlarla temizlenmeye çalıştı. Çadırından tüfeğini aldı. Sahile yakın tepeye yürüdüler; sipere girecekleri yere

birkaç metre kalınca, sürünmeye başladılar. Onların yaklaşması üzerine diğerleri siperleri boşaltıp, bayır aşağı geri geri sürünerek uzaklaştılar. Sipere giren Haşim, tüfeğini önüne koydu; kundağına başını bıraktı. Bugüne kadar hiç duymadığı bir hararetle yanıyor, sanki içinden bir alev yükseliyordu. Sık sık matarasından yudum almak, dudaklarını, damağını ıslatmak ihtiyacını duyuyordu. Suyunun bitmesinden endişe edince, başını sol tarafında yatan İrfan'a çevirdi.

- Bugüne dek hiç böyle bir şey yaşamadım; çok susuyorum; içmekle de bir türlü doymuyorum.. Suyum tükenirse, bana verir misin?

- Kalırsa niçin vermeyeyim?

İrfan'ın cevabı onu rahatlattı; ama ishali sıkıştırmaya başladı; ya nöbet yerini terk edecek, ya da içdonunu, pantalonunu berbat edecekti. Tekrar başını İrfan'a çevirdi.

- Çok kötü ishalim, şu anda da durumum oldukça sıkışık. Aşağıdaki vadilerin elverişli bir yerinde rahatlayıp gelsem, nasıl olur?

- Başka çaren yoksa, ne yapacaksın?

Tüfeğini bıraktığı siperden sürüne sürüne çıktı. Eğilmiş yürürken hem çadırların bulunduğu yerden, hem de deniz tarafından görünmemeye dikkat ediyordu. Bir kuytu yer bulup, tam rahatlarken Ahmet Çavuş aşağıdaki tepeceği aşmış, geliyordu. Acımasız, aksi bir insan olan Ahmet Çavuş onu görecekti. Hemen pantalonunu çekti; siperine doğru yürürken Ahmet Çavuş' un sesini duydu.

- Olduğun yerde kal!

Kıpırdamasına imkân var mıydı? Yüreğine bir kor düşmüştü. Aralarında birkaç metre kaldığı esnada mazeretini belirtti.

- Hastayım, ishalim kumandanım.

Yanına yaklaşan Ahmet Çavuş Haşim'e iki tokat patlattı.

- Nöbet yerinin terk edilmeyeceğini bilmiyor musun?

Gözlerinden ateş çıkan Haşim aynı cümleyi tekrarladı.

- Hastayım, ishalim kumandanım.

- Çiğnemeyeyim seni; çabuk yerine yürü!

Tepeye doğru yürürken Haşim'in çökük yanaklarından yaşlar yuvarlanıyordu. Tokatın acısı önemli değildi; fakat ağrına gitmişti. Ne yapabilirdi? Ağladığını İrfan'a göstermek istemiyordu. Yaklaştığında, İrfan karşıya bakıyordu. Sürünerek sipere girdi; aksi yöne dönüp başını usulca tüfeğinin kundağına koydu. Bir süre gözyaşlarının tuzunu dudaklarında hissetti. Hiç dermanı yoktu; başını dik tutup, denizi, adacıkları gözetleyecek gücü kendinde bulamıyordu. Daldı; aradan onbeş dakika geçmeden damağına dayanmış bir yangınla uyandı; elini matarasına attı; tek damla su bırakmadan içti; ama susuzluğunu tamamen gideremedi. Yüzünü İrfan'a çevirdi ve matarasını uzattı.

- Kaldıysa biraz su koyabilir misin?

İrfan matarasındaki suyun bir kısmını onunkine döktü. Yer gök tutuşurcasına yanıyordu. Haşim'in dili, damağı, dudakları kuruyor, ağzına aldığı suyu yutmuyor, serinliğini duyarak eritiyordu.

Nöbeti devrederken dünyalar Haşim'indi; kana kana su içebilecek, sıkıştığı zaman da bir çalı arkası arayabilecekti. Su çadırına geldiğinde, pek çok asker matarası elinde bekliyordu. Muha'dan develerle getirilen su kırbalardaydı; iyice yıkandıktan sonra doldurulacak fıçıların diplerinde kalan su içmeleri için askerlere verilmezdi; çorbada kullanılırdı; ama askerler fırsat buldukça bu kuralı çiğner, mataralarını doldururlardı. Beklemesi çok zordu; içinden gelen yangın dilini, damağını kızgın bir metale dönüştürmüştü; alacağı yudumların ağzında buharlaşacağını zannediyordu. Bakışlarını diğer askerlerde gezdiriyordu; onların da durumu iyi değildi.

Matarasını doldurur doldurmaz hemen ağzına dikti; fakat bir türlü suya kanmıyor, sanki tuzlu deniz suyu içiyor, içtikçe sussuzluğu artıyordu. Dibinde birkaç yudum kalan matarasını tekrar doldurtmak isteyince, fıçıların başında dikilen Çavuş:

- Senin gibi on kişi olsa, ortalık kurur, dedi.

Ama matarasını doldurdu.

O gece sabahı zor etti; birkaç kere matarasını doldurmak, birkaç kere çalıların arkasına koşmak mecburiyetini duydu. Hâlsizdi; yattığı brandanın üzerinden kalkmak istemiyordu; ne yazık ki çaresizdi; iki saat sonra nöbet sırası onlara gelecekti; nasıl nöbet tutardı; dün ecel terleri dökmüş, Ahmed Çavuş'tan da iki tokat yemişti; bugün durumu daha feciydi. Arka cebindeki aynasını çıkardı; yüzünden renk çekilmiş, avurtları çökmüştü. Sabah çorbasını içmek istemedi; bir ağacın gölgesine uzansa, birisi devamlı ağzına su damlatsa, ne kadar iyi olurdu. Kalktı; başı dönüyordu; kısa bir süre çadırın direğine tutunup kaldı. Ağır ağır yürüyerek, Yüzbaşı Kâmil'in çadırına geldi. O bir şey söylemeden, kirli balmumuna dönmüş yüzüne bakan Yüzbaşı Kamil durumunun dünden daha kötü olduğunu anladı. Vizite kâğıdını yazıp verdi; arkasından bakıyordu, beş altı gün önceye kadar cıva gibi bir delikanlıydı; şimdi ise yürüyemiyordu. "Herhangi milli başarının veya milletçe ulaşılan mutluluğun bir insanın hayatı kadar değerli olduğunu kim iddia edebilir! Ne çare ki tarih Kabil'den beri kanla beslenmekte." diye zihninden geçirdi.

Doktor Sami, Haşim'i görür görmez kolera olduğunu anladı; zaten içinde bulundukları şartlar dolayısıyla devamlı endişesini duyuyordu. Hemen ayrı bir çadır kurdurdu. Haşim'i yatırdığı çadıra karantina uyguladı. Ziyaret amacıyla girişi çıkışı yasak etti. Onu arkada dört kazığa sarılı branda ile yaptıkları tuvalete sadece sıhhiye erleri götürüp getireceklerdi; çünkü onlar nasıl korunacaklarını biliyorlardı. Ona dokununca hemen ellerini sabunla yıkayacak, bilhassa tuvaletteki durumlara, sonraki temizliğe çok dikkat edeceklerdi. Damar yolu açıp serum taktı. Bol bol su verilmesini emretti. Doktor Sami sulara güvenmediğinden gece bir çadırın içinde kaynattırıp soğuttuktan sonra hastalara verdiriyordu.

Aradan iki saat geçmeden bir er daha geldi; o da koleranın bütün bulgularına sahipti. Onunla Doktor Sami meşgul olurken, üç er ellerinde vizite kâğıtlarıyla sıralarını bekliyorlardı. Hepsi de Taiz'den intikal eden Dördüncü Bölüktendi. O bölüğün diğerlerinden ayrılması gerektiğini hemen Miralay Ali Said'e haber verdi. Doktor Sami'nin kolera ihbarını sır olarak saklayan Miralay Ali Said bölü-

ğün bütün elemanlarını, güya yeni bir savunma stratejisi gereği, dört yüz metre güneye çekti; oradan düşmanı gözetleyeceklerdi.

Haşim ve yanındakiler mum gibi eriyorlardı. Anadolu toprağının yoğurduğu güçlü elleri çok çamaşır yıkayıp da pörsümüşlerdi sanki. Haşim kendini göremiyordu; Doktor Sami elbisesini ateşe attırırken aynası cebinde kalmıştı. Yüzünün nasıl olduğunu sadece tahmin ediyordu; ama kollarından, bacaklarından su tamamen çekilmiş, adeta çürümüş mantara dönmüşlerdi. Karşısında yatanların buruşuk yüzlerinin sararıp solduklarını, gün be gün ölüme sürüklendiklerini görüyordu. Elbette kendisi de onlardan farklı değildi.

Bir gece yarısı Haşim "su! su!" diye inleyerek can verdi. Ama yatağı boş kalmadı; hemen yeni bir hasta yatırdılar. Her geçen gün hastahanenin bu bölümüne yeni çadırlar ilâve etmek zorunda kalıyorlardı.

İnsanın nasıl da hayata bağlı olduğunu ışığı sönmüş gözlerde derinleşen dalgınlıklarda sezmek mümkündü; kimisi ana babasını, kimisi çocuğunu, kimisi nişanlısını hayal ediyor, bu hayaller açılarını kat be kat artırıyordu. Ölüm haberi kimbilir onları nasıl sarsacak, yüreklerine sönmeyen bir köz bırakacaktı. Ya kendileri! Bu diyarlarda hepten unutulacaklardı!...

Düşman kurşunlarıyla canlarını vermiyorlardı; ama Allah biliyor ki yurt savunması, Müslümanların onuru ve izzeti, yani O'nun rızası için buradaydılar. Şehitlik mertebesinin onlardan esirgenmeyeceğine inanarak teselli buluyorlardı. Ne çare ki çoğu zaman bu teselliden kopuyor, onları yutmak için açılan karanlık kuyulara yuvarlanıyorlardı!... Şefkatli bir bakış bu zavallılar için bütün ilâçlardan daha etkiliydi; ama kimin kime şefkatle davranacak hali kalmıştı ki...

Başka bölüklere sıçrayan koleradan sıhhiyeler de kendilerini kurtaramadılar; hizmet ettikleri hastaların yanlarına serildiler. Birisi ölünce, yanında yatanlar onda kısa bir zaman sonraki kaderlerini görüyor, bu da onları çileden çıkarıyordu. Yazık ki yapabilecekleri hiçbir şey yoktu; göz göre göre adım adım ölüme, yok oluşa gitmeye dayanılır mıydı?

Defnedilişleri de ayrı bir dertti! Öğle ve akşama doğru, biraz ilerde, gözlerinin önünde çukur kazılıyor, namazları kılınıp, iç çamaşırlarıyla gömülüyorlardı. Bilinçlerinin yerinde olması dramlarını onlara bütün haşinliğiyle duyuruyordu. Herkes için paha biçilmez bir değer olan akıl, onlar için bir felâketti. Çıldırmaları en büyük nimetti; fakat kaderleri onlardan bunu da esirgiyor, sonlarının nasıl olacağını onlara gösteriyordu. Kim kiminle kara toprağa girecekti!... Nerede idi sevdikleri! Ana kucağında, baba ocağında ölmekle, bu çöllerde "Su! su!" feryatlarıyla ölmek bir miydi?...

Taiz'den doktorlar, sıhhiyeler yardıma geldiler. Çok sıkı muayene ile sağlıklı olanları tespit edip onları eski kaldıkları yerlerden uzaklaştırdılar; ama kayıpları pek çoktu.

Değişik yerlerden gelen yeni birliklerle ölenlerin yerlerini doldurdular. Doktorlar kaynatılıp soğutulmamış suları içmeyi yasaklamışlardı; fakat yeteri kadar su hazırlanamadığı için askerler bu yasağa pek uymuyorlardı.

Koleradan kurtulmuşlardı; fakat sıtma bir türlü peşlerini bırakmıyordu. Sıtmanın biricik ilâcı kinin bakımından ihtiyatlı davranıyor, azalınca Taiz'den, Hudeyde'den getirtiyorlardı. Bütün çabalara rağmen fidan gibi delikanlıların pek çoğu o kavurucu sıcaklarda sıtmanın pençesine dayanamıyor, hayata veda ediyordu.

Adil nöbet yerinde yüzükoyun yatmış, tüfeğini yanına uzatmış, adacıkları, denizi gözetliyordu. Güneşli havada anîden bir değişiklik belirdi; gittikçe hızlanan bir rüzgâr güneyden esmeye başladı. Okyanusun çeşitli yerlerinde biriken siyah bulutlar sanki mıknatıs gibi birbirlerini çekiyordu. Farklı yerlerden gelip iç içe girdikçe kaynaşıyor, gök gürültüleri arasında çakan şimşeklerle yarılıyorlardı. Sanki gelen cehennemdi. Ortalık göz gözü görmez hale dönüşüyordu. Karanlıktan fırlayan iri damlalar uzun sürmedi; gökten yere akan sele dönüşen fırtına çölü kasıp kavuruyor, Kızıldeniz'i gözlerinin önünden siliyordu. Çamurda yatan Adil iliklerine kadar ıslanmıştı; başını sol bileğinin üzerine koydu; midesi kazınıyor, boğazına kaçan kumlar onu öksürtüyordu. Zifirî karanlıkta alev gibi dolaşan şimşek-

leri, uzaktan kükreyişleri duyulan okyanusu sarsan gök gürlemeleri takip ediyor, üzerine yattığı tepecik zelzeleye tutulmuşçasına sallandıkça bakışlarını sağ tarafında çamura gömülmüş Avni'ye kaydırıyordu. Okumuş, dünya görmüş bir insandı; hem dost yürekli, hem de yakışıklı bir delikanlıydı; sağ yanağındaki yara izi yakışıklılığını gölgelemiyor, daha da artırıyordu. Ona burun kıvırmamış, can yoldaşı olmuşlardı; onun varlığı her an sırtını dayadığı bir kaya idi sanki...

Avni'nin dalgın gözlerinin önünde Hüsnüye vardı; beraber geçirdikleri iki ay hafızasında bir an gibi kısacık kalmıştı. Ama onun için endişe etmiyordu; annesi adeta dişi bir panterdi; köylü ona boşuna Çavuş Abla demiyordu; yan bakanın gözünü oyardı. Evlenmekle de iyi bir iş yapmıştı; belki Hüsnüye'ye zararı dokunmuştu; fakat annesi evde yalnız kalmamıştı.

Bir birbuçuk saat kadar sonra kara bulutlar bütün zehrini dökmüş, dağılmaya başlamışlardı. Kısa bir sürede bir damla bulut kalmadı; ufuklar ağararak genişliyordu. Adil, Nuh tufanından çıkmış gibi bir duyguyla bakışlarını çevrede gezdiriyordu. Önündeki deniz, üstündeki gökyüzü sakinleşmişti. İliklerine sadece su değil, çamur da işlemişti. Nöbeti devir zamanı gelmişti. Yanına sürüne sürüne Hamdi sokuldu. Adil diz ve dirseklerinin üzerinde geri geri gitti. Çukura inince ayağa kalktı; sırılsıklamdı. Başka elbisesi yoktu; titreye titreye üzerindekileri kurutmaya mecburdu.

Beş ay ondört gün aynı elbise, aynı çamaşırla çölün buğusunu çıkaran güneşlerin altında, kum tepeciklerini sarsan sellerin, çamurların içinde açlık, susuzluk, bit, sivrisinek, sıtma ve kolerayla boğuştuktan sonra geri dönüyorlardı. Elleri, yüzleri daha da yanmış, dermanları iyice azalmıştı. Bir tek kurşun atmamışlardı; ama mevcutlarının yarısını koleraya, sıtmaya kaptırmışlardı. Hepsinin yüreğinde yakın arkadaşlarından beş on kişinin acısı vardı; kendileri dönüyorlardı; fakat bıraktıkları ne olacaktı?... O kum yığınlarının altında ana baba yavrularının yattığını kim bilecekti!.. Nice yaşmaklı gelinler dul kaldıklarını öğrenecek, yoksul çocuklar baba sevgisini tadamayıp el kapılarında gözyaşı dökeceklerdi!... Bunca acı, bunca

emek hiç değilse bir işe yarasaydı. Bazı kayıtlarla da olsa Trablusgarb vilâyeti ile Bingazi Sancağı Uşi [28] Antlaşmasıyla İtalya'ya bırakılmıştı. Vatanın bir parçasını ve asker arkadaşlarını kaybetmenin acısını San'a'ya dönmenin tesellisiyle unutmaya çalışıyorlardı.

Ne çare ki San'a'ya dönüş tesellileri uzun sürmedi; yeni patlayan bir bombanın etkisiyle Menaha'da sarsıldılar. Balkan Savaşı başlamıştı. Duydukları teselli yerini endişeye bıraktı. San'a'ya doğru adım atanların zihninde aynı soru vardı:

"Şimdi ne olacaktı?"

[28] Ouchy

Şehit nişanlısı olmanın
gururunu haykırmak istiyorum

MÜLAZIM-I sani Celâleddin San'a'ya döndüğünde kışladaki çekmecesinde Hatice'nin dört mektubu onu bekliyordu. Yüreğinde duyduğu zaptedilmez heyecanlarla mektupları açtı; tarih sırasına koydu; okumaya başladı. Sanki bugüne dek hiç acı çekmemiş, mutlulukla kanatlanmış, uçuyordu. Birinci mektubu sevgi ve hasret doluydu; ikinci mektubunda fedakârlığın insan için gerekliliğini vurgulayan lirik cümleleri, onda Hatice'nin et ve kemiğin çok ötesinde bir varlık olduğu hissini uyandırıyordu. Üçüncü mektubunda her türlü fedakârlığa hazır bulunduğunu belirtiyordu. Dördüncüsü ise kuşku yüklüydü; onun için iki ihtimal sözkonusuydu: ya Celâleddin kendisinden vazgeçmiş, ya da şehit olmuştu. Mektubunu şu cümlelerle bitiriyordu:

"Yeter ki siz hayatta olun; bir başkasını tercih etmeniz elbette beni derinden yaralar; ama belki katlanabilirim. Hayatta değilseniz dünya bana zindan olur; yaşamam imkânsızlaşır. Şehit bir askerin nişanlısı olmanın onuruyla sadece toprağın hasretini duyar, fani âleme veda etmenin yollarını ararım."

Özellikle son cümlesi yüreğini derinden sarsmıştı; neredeyse kollarını açıp "Haticem!" diyerek yerinden zıplayacaktı.

Bir er kapıyı vurup içeriye girdi.

- Kumandan Paşa sizinle görüşmek istiyor kumandanım.

Mülazım-ı sani Celâleddin şaşırarak yerinden kalktı; "Paşa ile benim ne işim olabilir?" sorusuna cevap bulabilmek için zihnini yorarak makamına gitti. Paşa'nın yüzünde tatlı bir ifade vardı.

- Mülazımdınız, şimdi mülazım-ı sani oldunuz değil mi Celâleddin Efendi?

- Evet Kumandan Paşa Hazretleri.

Önündeki mektubu uzattı.

- Ne yürekli, ne asil duygulu nişanlınız varmış. Bana mektup yazmış; siz dönmeseydiniz, cevap verecektim. Fakat artık rahatça yazabilirsiniz. İki gencin arasına girmem yakışık almaz. Bunu da okuyun; mektubunuzda atıfta bulunun. Selâm ve sevgilerimi yazmayı da unutmayın.

- Emredersiniz Kumandan Paşa Hazretleri, diyerek mektubu alan Celâleddin kızardı. Paşa'yı selâmlayarak çıktı. "Ne yazdı?" merakıyla yürek çarpıntıları arasında koridorda okumaya başladı.

"Muhterem Paşam;

1.L.1330 [29]

Sizi rahatsız ettiğim için önce özür diliyorum. Ben Mülazım Celâleddin'in nişanlısıyım. Birbirimizi habersiz bırakmazdık. Fakat dört mektup yazdım; hiçbirisine cevap vermedi. Takdir edersiniz ki insan nişanlısıyla evlenebilir, ondan ayrılabilir de. İki ihtimalin birini tercih etmesi gayet normaldir.

Mülazım Celâleddin'in pek çok özelliği var; bunların arasında dürüstlüğü dikkat çekecek kadar belirgindir; ayrılmayı düşünse, bana açık yüreklilikle yazardı. Yazmadığına göre şehit olduğunu düşünüyorum. Şehit olmuşsa, kesinlikle tereddüt etmeden bana bildiriniz. Şehit nişanlısı olmanın gururunu haykırmak istiyorum. Toprağımızın kızları için bundan daha sevindirici ne olabilir! Bu yüksek duygularla fani âleme veda etmek mutlulukların en yücesidir. Ne olur böyle bir imkânı benden esirgemeyiniz. Zahmetiniz için şimdiden şükranlarımı sunarım.

[29] 13/9/1912

Uzun ve mutlu ömür dileklerimle saygılarımın kabulünü istirham ederim saygıdeğer Efendim."

Gelip tekrar masasına oturdu; sevilmenin gururunu ve rahatlığını duyarak yazmaya başladı.

"Canım Haticem;
12.Za.1330 [30]

"Canım Haticem"i bayağı bir hitap bulmayacağını umarım. Annem Hakk'ın rahmetine kavuştuktan sonra bu yalan dünyada benim için bir tek sen kaldın. Hayatımda ne kadar değerli olduğunu biliyordum; ama şu son altı ayda kalbimdeki yerinin sınırsızlığını idrak ettim. Sensiz yaşamamın imkânsızlığından dolayı "Canım Haticem" diye mektubuma başladım. İzin verirsen, bundan sonra da hep böyle hitap etmek istiyorum. Seni üzdüğüm için kendimi affedemiyorum; zira Haticem'in bir damla gözyaşının karşılığı dünyada ne olabilir?

Kolordu Kumandanımız'a yazdığın mektubu Paşa "Ne kadar yürekli ve duygulu nişanlın varmış. Dönmeseydiniz, cevap verecektim. Geldiğinize göre iki gencin arasına girmem yakışık almaz; bunu da okuyun, mektubunuzda atıfta bulunun; selâm ve sevgilerimi de yazmayı unutmayın." diyerek bana verdi. Yüzündeki ifade de samimiyetini onaylıyordu. Gerçekten Paşa'ya da nasıl bir yüreğe sahip olduğunu ortaya koyan, saygı duyulacak şeyler yazmışsın. Zaten senden alelâde bir şeyin sâdır olması mümkün mü?

Altı ay kadar önce mesai biterken Kolordu Kumandanımız'dan hemen o saat taburumuzun Babü'l-Mendep Boğazı çevresine hareket etmesine dair emir geldi. Öyle bir gidiş oldu ki, sana iki satır yazmak imkânı bulamadım. O telâşede kâğıt zarf almayı unutmuşum.

[30] 24/10/1912

Savaş halinde izin istemek mümkün değildir. İzin alabilsem bile, nereye gidecektim? Çölün ortasındaydık; en yakınımızda, birkaç saatlik mesafede, Muha adında bir yer vardı; orada da sadece askerî bir birlik bulunuyordu; postahane ve kırtasiyeci yoktu. Her türlü imkânsızlık bizi çepeçevre kuşatmıştı; nasıl olsa içinde bulunduğumuz ağır şartları değerlendirerek kısa sürede bizi değiştirirler, San'a'da veya gittiğimiz yerde Haticem'e iki satır yazma imkânına kavuşurum diye ümit edip durdum. Bu ümitle altı aya yakın bir zaman çölde yaşadım. Ne doğru dürüst yıkanabildik; ne de çamaşır değiştirebildik! Bir mermi atmadık; fakat atacakmış gibi tozların, çamurların içinde ayları geçirdik. İmkânsızlık sebebiyle sana yazamayışıma rağmen, yine de kendimi suçlu hissediyorum. Ama senin hafsalaya sığmayacak ölçüde iyi yürekli, hoşgörülü olduğunu biliyor, beni affedeceğine inanıyorum. Ancak böyle düşünmekle kendimi teselli edebiliyorum.

Fedakârlığa dair yazdıklarınla hayatın özünü ve insan olmanın biricik özelliğini belirtiyorsun. Kişi, bir diğerine hayatında yer verdiği ölçüde insandır. Hayvanlar da arzularının, içgüdülerinin peşlerine takılıyorlar. İnsanı onlardan ayıran husus, işaret ettiğin üzere, bir başka kişiye verdiği değerdir; onun için yaptıkları ve yapabilecekleridir.

Şu günlerde yaşadıklarımdan, insanın duygularıyla ne kadar büyükse, iradesiyle de o kadar küçük olduğunu öğreniyorum. Bir başka söyleyişle, insan sadece duygularında hürdür; gerçekte şartların esiridir. Babü'l-Mendep Boğazı'ndan dönerken Trablusgarb'ın kaybından dolayı şu anda ifade edemeyeceğim kadar derin acılar duyuyordum. Ama savaş sona erdi; artık kendimizi düşünebiliriz diye zihnimden geçirmekle de aynı zamanda avunuyordum. Fakat şimdi de Balkan Savaşı patlak verdi. Savaşta olan bir milletin fertleri iradelerini yitirirler; savaşın gidişatına göre ne yapacaklarını düşünürler. Hele bu fert savaşta faal görev alacak askerse, konu ayrı bir ciddiyet kazanır. Artık onun iradesi olaylara, aynı zamanda kumandanlarına bağlıdır.

(Hatice'ye biraz ümit vermek için şu cümleyi ilâve etti)

Belki buradan alınıp, Balkan cephesine gönderilebiliriz; bir sabah kapınızı çalarsam, şaşmayın.

Vatanımız oldukça büyük; haritaya bakarken gurur duyuyoruz; ama maalesef yabancıların kışkırtmasıyla ne isyanlar eksik oluyor ne de savaşlardan kurtuluyoruz. Biraz kendini kuvvetli hisseden, daha fazlasına kavuşmak için gözlerini üzerimize dikiyor. Bir kere geri kalmış, fakir düşmüşüz; farklı milletlere mensup olsalar da insanlar birbirlerine merhamet duyabilirler; ne gariptir ki hiçbir milletin diğer bir millete merhamet gösterdiğine ihtiyar tarihte rastlamıyoruz. Yine dua edelim ki, bu son savaş olsun; milletimizin yüzünü ağartan bir sonuçla noktalansın.

Omuzumdaki yıldızlar çoğaldı; mülazım-ı sani oldum. Beklenen bir şey gerçekleşmesine rağmen, yine de benim için büyük bir mutluluktu. Sık sık kullandığımız "Mutluluklar paylaşıldıkça çoğalır, acılar paylaşıldıkça azalır." cümlesini ilk kim söylemişse, hayatın özünü aksettirmesi bakımından tam onikiden vurmuş; ne yazık ki mutlu günümü paylaşacağım kimse yoktu. Sen yoktun; annemiz yoktu!... Kiminle paylaşacaktım.?

Aynı buruklukları bayramlarda da yaşıyorum. Camiden çıktıktan sonra gidecek bir yer yok; mecburen eve geliyorum. Evli arkadaşlarımın durumlarını gözlerimin önünde canlandırıyorum. İçimde sanki bir şeyler kopuyor. Ayrılığın, yalnızlığın boğazı sıkan bir kement olduğunu işte o zaman anlıyorum. Bu anlatılmaz Haticem; ancak yaşanır. Rabbim hiçbir kuluna nasip etmesin.

Belki sana değişik konulardan söz etmeliydim; ne çare ki mesleğim ve içinde bulunduğum şartlar kalemimi esir aldı; adeta dikte ettiriyorlar.

Saygıyla annemin ellerinden öper, hasretimle seni Allah'a emanet ederim canım Haticem.

Celâleddin."

Gideceği adresi yazarak mektubunu düzenli bir şekilde zarfa yerleştirdi; postaya verilmek için Yüzbaşı Hilmi'nin masasında bulunan arkadaşlarına ait mektupların üzerine koydu. Talim alanına giderken Ahmed Hamdi Bey'le karşılaştı.

*

* *

Ahmed Hamdi Bey, yeni gelişmeler hakkında Mehmed Ali Paşa'ya bilgi vermek amacıyla kumandanlık dairesine girdiğinde maniple işliyordu. Şifrenin çözülmüş bölümünü okumakta olan Mehmed Ali Paşa, bakışıyla Ahmed Hamdi Bey'e "Hoşgeldiniz" deyip, oturması için eliyle karşısındaki sandalyeyi işaret edip aynı dikkatini sürdürdü. Oldukça karamsar görünen Mehmed Ali Paşa kısa bir süre sonra başını kaldırdı; okuduklarına dair bilgi vermek ihtiyacı duydu.

- Ordumuzun morali yüksekmiş; subaylarımız bayrağımızı birkaç gün zarfında Sofya'ya ve Atina'ya dikeceklerini söylemişler. Başta Fransız Sadrazamı Paincaré olmak üzere, büyük devletlerin yetkilileri kim kazanırsa kazansın toprak değişikliğine razı olmayacaklarını ilân etmişler.

Ahmed Hamdi Bey acı bir şekilde gülümsedi.

- Bunun anlamı Balkan devletlerine güvence vermektir; "Korkmayın vurun; toprak kaybederseniz, Osmanlı'yı eski sınırlarına çekeceğiz." diyorlar.

- Ya kazanırlarsa?

Ahmed Hamdi Bey'in yüzünde aynı acı gülümseme tekrar göründü.

- O zaman da söylediklerini unuturlar.

Mehmed Ali Paşa'nın her halinden tedirgin olduğu belliydi.

- İnşallah subaylarımız temennilerini gerçekleştirirler; fakat ben aralarında "İttihatçı", "Halâskar Zabitan" gibi ikiliğin hortlamasından endişe ediyorum. İnşallah bu endişem yersiz çıkar. Rusya, Balkanlar'da savaşa müsaade etmeyeceğini bize kesin bir dille be-

lirtmişti. Rusya'nın teminatına güvenip, Rumeli'deki yüzyirmi taburumuzu terhis ettik. Rusya'nın sözüne güvenilir mi?

Ahmed Hamdi Bey'in bakışlarına sanki bir alev düştü.

- Bunlar et beyinli; Balkan devletleri birbiriyle gizli bir şekilde topraklarımız hakkında pazarlıklarını sürdürüyorlar, bir türlü kimin nereyi alacağında anlaşamıyorlardı. Bu anlaşmazlığın çözümünü Çar'ın yüksek hakemliğine bıraktılar. Çar da kabul etti. Biz bunları tespit ederek hükûmete bildirdik. Topraklarımızın bölüşülmesinde hakemliği kabul eden bir Çar'ın "savaş olmaz" diye güvence vermesine inanılır mı?

Mehmed Ali Paşa dirseklerini masaya dayadı.

- Ah ne diyeyim? Söylecek söz bulamıyorum. Neyse!.. Bunları bir kenara bırakalım. Buradaki durumumuz nedir? Wayman Bury, nam-ı diğer Abdullah Mansur ne yapıyor? Peşine taktığınız kurmayımızın bir şeyler başaracağına inanıyor musunuz?

- Kurmay Binbaşı Üsküplü Osman'ı yakından tanırım; tuttuğunu koparan bir delikanlıdır; zeki ve gözü karadır. Şu ana kadar ciddî bir sonuç aldığını zannetmiyorum; fakat gelip Menaha'ya yerleşti.

Kendimi okyanustaki bir saman
çöpü gibi yalnız ve çaresiz hissediyorum

AHMED Hamdi Bey'in dediği gibi Üsküplü Osman Menaha'ya gelmiş ve bir ev kiralamıştı. Amacı önce Şeyh Nasır veya amcası Şeyh Naci ile temas kurmaktı. Gidip Abdullah Mansur'un kapısını çalmak yerine dolaylı yoldan yaklaşmanın daha uygun olacağını düşünüyordu. Ana dili gibi Arapça ve İngilizce bilen Üsküp'lü Osman Lübnanlı bir Arap kıyafetinde dolaşıyor, İngilizce bildiğini hayatî bir sır olarak saklıyordu. Hayvan alıp satıyordu; celepliği bilmediği için zarara uğramak endişesiyle göstermelik yapıyordu. Çünkü Menaha'da bulunmasını herhangi bir şekilde izah etmeliydi. Hayvan pazarını hiç kaçırmıyor; bir dana veya bir koyun alıyor, onu yine birkaç gün zarfında ucuz pahalı demeden satıyordu. Kendisini Edward Osman adında Lübnanlı bir Hıristiyan Arap olarak tanıtıyordu. Seyrek uğramasına rağmen yıllardan beri Beyrut'ta kiralık evi bulunuyor, komşuları da onu Edward Osman olarak biliyorlardı.

Üsküplü Osman, nuranî yüzlü, ak sakallı bir ihtiyar olan Hüseyin Ali'den her gün süt, yumurta alıyordu. Hüseyin Ali'nin Şeyh Nasır'ın müridi olduğunu öğrenince onunla dostluk kurmak gayesiyle bazen üç beş kuruş fazla veriyor, kalbinde yer edinmek için hoşuna gidecek sözleri de ondan esirgemiyordu. O da, onu sıcak bir ilgiyle karşılayan, cömert davranan, adını Edward Osman bildiği Üsküplü Osman'a yakınlık duyuyordu.

Üsküplü Osman inançsız olduğunu, her doğan günle ölüme doğru bir adım attığını düşünerek bunaldığını, sık sık ruhî sıkıntılar yaşadığını, papazları samimiyetsiz bulduğunu, "bazen İslâmiyeti iyi bilen birisinden öğreneyim mi?" diye zihninden geçirdiğini söyle-

yince Hüseyin Ali çok sevinmişti. Hoşlandığı bir insanın Müslüman olma ihtimali vardı; onun hidayete ermesinde ufacık da olsa bir rol oynayabilmek arzusuyla konuyu açınca, Şeyh Nasır ikisini beraber evine davet etti.

Şeyh Nasır onları sıcak karşıladı. Bu mahrumiyet bölgesinde zengin sayılabilecek çeşitlilikte akşam yemeği yediler. Kahvelerini içerlerken Şeyh Nasır sözü Üsküplü Osman'ın durumuna getirdi.

- Sizin dinî konularda bazı sıkıntılarınızın bulunduğunu Hüseyin Ali bana söyledi. İbadet eksikliği insanı dinden soğutur. Hz. Ömer'in "İnandığınız gibi yaşayın, aksi takdirde yaşadığınız gibi inanırsınız." sözü dinî hayatın özünü yansıtır. Maalesef buralarda kilise yok; belki...

Üsküplü Osman sözünü kesti.

- Olsa da gitmem Şeyhim. Maalesef kiliseyi bizim papazlar sirke çevirdiler. Allah'a inansam, bütün yeryüzü benim için ibadethanedir.

Şeyh Nasır'ın bakışlarında hayret ifadesi tutuştu.

- Allah'a da mı inanmıyorsunuz?

- Nasıl inanayım Şeyhim! Hz. İsa hem Allah, hem de Allah'ın oğludur. Allah bu fani âleme insan olarak geldi; en derin acılara katlanarak yaşadı; giderken de bizlere nasıl faziletli olabileceğimizi gösterdi. Kilisede cemaata ekmek ve şarap dağıtıyorlar. Ekmeği Hz. İsa'nın eti diye yiyor, şarabı da kanı diye içiyoruz. Ben böyle şeylere inanmıyorum.

- Ama Edward Osman, bu dünyanın mutlaka sahibi vardır. Sonra sözünü ettiğiniz ekmek ve şarap herhalde semboldür; bilmediğimiz derin anlamları bulunmalıdır. Dediğiniz tarzda basit olsalardı, bu kadar okumuş yazmış, akıllı insan Hıristiyan olmazdı.

- Elbette bu dünyanın sahibi vardır; velâkin o sahibin de bir sahibi olması gerekmez mi? Dediğiniz üzere ekmek ve şarap semboldür; fakat semavî bir dinin, Allah'ı bizim düşünemediğimiz tarzda, hem daha seviyeli, hem de geniş kitlelerin daha rahat anlayabileceği muhtevada sembolize etmesi gerekmez miydi?

Şeyh Nasır yanındaki gat demetini çözdü; çiğneme miktarı kadar yaprağı top haline getirip Üsküplü Osman'a uzattı. O teşekkür ederek almadı. Şeyh Nasır ağzına attı; çiğnerken sordu.

- Nargile içersiniz değil mi?

- İçebilirim.

Hemen nargile getirildi; Üsküplü Osman marpucundan asılırken Şeyh Nasır sözüne devam etti.

- Edward Osman, Hıristiyanlığı derinliğine bilmediğim için ekmeğin ve şarabın neleri ve niçin sembolize ettiklerini maalesef size anlatamam. İslâmiyette bir eksiklik görseydim, Hıristiyanlığı derinliğine araştırmak ihtiyacı duyardım. İslâmiyeti incelediniz mi?

- Bilim insanı değilim; herhangi bir konuyu derinliğine araştırabilecek kapasitem yok. Zaman zaman "Müslüman olsam mı?" diye zihnimden geçirmiyor değilim; fakat ben daha çok gözlerimle yargıya varırım. Müslümanları görüyorum; aralarında sizler gibi saygı değer kişiler bulunmasına rağmen, çoğunlukla kaba, vahşi insanlar. İnsan fakir, eğitimsiz olabilir; yine de inancı onu bir seviyeye getirmelidir.

- Bugünkü Müslümanları bırak. Aslında her dinin saliki ne yapıyor, nasıl yaşıyor diye bakmamalı; o dinin ne dediğine bakmalı. Bilgisiz ve eğitimsiz olursak, nefsimiz canavarlaşır; bazen bizi bir başkası için vahşi bir hayvandan daha tehlikeli duruma getirir; bazen de sefilliğin en adisine gömer. Bu durum hangi dinden olursak olalım, biz insanlar için kaderdir. Fakat önce inandığımız dini süzgeçten geçirmeliyiz; kendimize gerçek bir dine mi, yoksa hurafeye mi inanıyorum, sorusunu sormalıyız. Peygamber Efendimize vahiy gelmeye başlayınca, hanımı Hz. Hatice akrabası ve aynı zamanda büyük bir bilgin olan Varaka Bin Nevfel'e koştu; Efendimiz'de vukua gelen değişiklikleri anlattı. Peygamber Efendimiz'in bisetini ilk o tasdik etti.

- Şeyhim, ben Varaka Bin Nevfel'i bilmem; doğru söyleyip söylemediğini araştıramam. Hangi Peygamberdir, galiba Hazreti

Musa "Ya ilâhel alemîn, tecelli et göreyim." demiş. Ben de gördüğüme inanırım.

- Bir yanlışlık yapıyorsunuz; Hazreti Musa inanmak için Cenab-ı Allah'ın Tur Dağı'nda tecelli etmesini istemedi. O zaman zaten Peygamberdi; inanıyordu ki Peygamber olmuştu. Cenab-ı Allah'ın cemalini görmek arzusuyla o niyazda bulundu.

Mendilini çıkarıp alnındaki terleri silen Üsküplü Osman düşünceli bir tavır takındı.

- İslâmda "Nasip" diye bir kavram var; nasibim olsaydı, ben de inanırdım.

- Ya Edward Osman, bir şey olmuşsa, "Nasip olmuş." deriz. Olmadan neyin nasip olduğunu, neyin olmadığını bilemeyiz. İslâm'da nasip var; ama "Ceht ediniz." diye de bir ayette geçiyor. Bir şeye inanmamak size ağır gelmiyor mu?

- Ağır gelmek bir yana, beni bu şen, bu canlı tabiatta yalnızlaştırıyor, hatta çaresizleştiriyor. Bir başkasıyla konuşup, kendimi oyalamak imkânı bulamadığım çöllerde, dağlarda yalnızlığım artıyor; güvenebileceğim, sırtımı dayayabileceğim hiçbir şey bulamıyorum. Kendimi okyanustaki bir saman çöpü gibi yalnız ve çaresiz hissediyorum. İçimde hiç ölmeyecekmişim gibi bir his yaşamasına rağmen, aklım bana öleceğimi söylüyor. Tabiî inançsız olduğum için mezardan ürküyorum. Kaç gece o karanlık kuyuya yerleştirilirken yatağımdan fırladım.

Şeyh Nasır nargilesini fokurdatırken düşünceliydi.

- Ne çare ki ben sizi ikna edemem; çünkü sizi bu duruma düşüren Hıristiyanlığın inanç sistemini tam bilmiyorum; Hıristiyanlık hakkındaki bilgilerim kabacadır. Beyt-i Müddei Köyü'nde oturan sizin gibi Hıristiyan ana ve babadan doğan, sonra hidayete erip, Müslüman olan Şeyh Abdullah Mansur var. Aynı kökten geldiğinize göre birbirinizin dilinden çok iyi anlarsınız. Onunla konuşmanızda büyük fayda mülâhaza ediyorum.

Üsküplü Osman hiç renk vermedi.

- Anlamadım Şeyhim, Abdullah Mansur dediğin kişi sonradan mı Müslüman oldu? Önceden Hıristiyan mıydı?

- Evet Hıristiyandı; dilim dönüyorsa, ilk adı Wayman Bury idi; Müslüman olunca Abdullah Mansur adını aldı.

- Hangi millettendir?

- İngiliz; Londra'da doğup büyümüş; öğrenimini orada tamamlamış. Kuş uzmanıdır; buradaki kuşları araştırmak için Yemen'e gelmiş. Kuşlarla ilgilenirken İslâmiyet dikkatini çekmiş; merak edip araştırmış; Müslüman olmuş.

- Güvenilir bir insan mı Şeyhim?

Marpucundan çektiği dumanı bırakırken Şeyh Nasır cevap verdi. Söylediklerine inandığı tavrından da anlaşılıyordu.

- Her bakımdan güvenilir bir insan; uzun yıllardan beri burada yaşıyor. Beş vakit namazını kesinlikle sektirmez; üç ayları, pazartesi, perşembe oruçlarını tutar. Abdestsiz yere basmaz; doksan dokuzluk tespih elinden düşmez.

- Umarım görüşür, bir de onu dinleriz. Hıristiyanlıktan ihtida ettiği için herhalde beni anlamakta güçlük çekmez.

- Müsait bir zamanda ziyaretine gidelim mi?

- Memnuniyetle Şeyhim.

Bilinen, idrak edilebilen
bir varlığa iman olur mu?

OĞLU Halûk'la Beyt-i Müddei Köyü'ndeki Abdullah Mansur'u ziyarete gidebileceklerine dair Şeyh Nasır'ın gönderdiği haberi alınca, hedefine bir adım daha yaklaştığı için sevindi; ama şeytana papucunu ters giydiren bir insanla yakın ilişki içine girecek olmaktan da heyecanlandı. Oysa hiçbir telâş, heyecan göstermeden görevini yerine getirmeliydi. Durumuna bir anlam veremiyordu; çünkü yıllarını böyle işlerde geçirmişti; alışık olmalıydı.

Şeyh Nasır iki at hazır ettirmişti; sağ ayağını atın üzengisine basarken, kendini meşgul edip, heyecanından bir nebze olsun kurtulmak ümidiyle sordu.

- Aziz Şeyhim, gittiğimizden Şeyh Abdullah Mansur'un haberi var mı?

- Var; aynı köyde oturan amcam Şeyh Naci'nin oğluyla haber gönderdim. Şeyh Abdullah Mansur bir yere gitmek zorunda olsaydı, bize bilgi gelirdi.

Değişik konulardan konuşup, yol alırlarken Üsküplü Osman kuşkulandırmadan Şeyh Nasır'dan Şeyh Abdullah Mansur hakkında ne öğrenebileceğini düşünüyordu. Aile durumunu sormakta sakınca bulunmayacağına karar verdi.

- Abdullah Mansur buradan mı evli? Ne yer, ne içer?

- Hanımı İngiliz; hanımı ve çocukları da çok iyi Müslüman olmuşlar. Çocukları İngiltere'de okuyor, anneleri yanlarında kalıyor. Buraya ara sıra geliyorlar; öyle giyiniyorlar ki, yüzlerini görmeyen, onları kesinlikle Yemenli'den ayıramaz. Şeyh Abdullah Mansur İngiltere'deki "Hayvanlar ve Bitkiler Bilim Akademisi"nin üyesidir.

Para onda çok. Burada hizmetçileri var.

- Demek ki İngiltere ile ilişkisini sürdüyor; güneş batmayan imparatorluğun vatandaşı olmak insana kimbilir nasıl duygular verir? Ne diyor? Devletiyle gurur duyuyor mu?

- O konularda bir şey dediğini duymadım; devletinin durumuyla da hiç ilgilendiğini sanmıyorum. O sadece kuşlar, bazı taşlarla, bir de İslâm'ın tebliğiyle ilgilenir; başka konulara kulak asmaz.

- Desenize tam bir bilim insanı; aynı zamanda dini bütün bir Müslüman ve Şeyh.

- Evet, çok güzel ifade ettiniz.

Beyt-i Müddei Köyü birkaç yöne giden yolların kesiştiği bir yerdeydi. Her tarafla rahatça ilişki kurabilmek için seçilmiş stratejik bir yer olduğu Üsküplü Osman'ın gözünden kaçmadı. Köy olması itibariyle de dikkat çekmeyeceği mutlaka düşünülmüştü. Küçük kerpiç evler değişik yerlere rastgele serpilmişlerdi. Ağaçlıklı bir bahçenin ortasındaki Abdullah Mansur'un evi ise diğerleriyle mukayese edilemeyecek kadar büyüktü; arkasında ahır, samanlık vardı. Abdullah Mansur onları gönülden, hararetli bir dostlukla karşıladı; giyimi, kuşamı, hareketleri, pürüzsüz Arapçasıyla sanki doğma büyüme buralıydı.

Şeyh Abdullah Mansur'un haber gönderdiği Şeyh Naci geldiğinde Mehmed Ali ibrikle su döküyor, Şeyh Nasır leğende abdest alıyordu. Diğerleri de abdestlerini tazeledikten sonra Üsküplü Osman hariç, namazı kılmak için kıbleye yöneldiler; İmamlığı Şeyh Abdullah Mansur yapıyordu. Onlar namaza durunca odaya derin bir manevî sükûn hâkim oldu. Üsküplü Osman, kenarda oturuyor, sezdirmeden Abdullah Mansur'u izliyordu. Sureleri tecvide riayet ederek okuyor, namazı huşu ile kıldırıyordu. Mesleğinin en üst seviyesinde bulunan bir profesyonelle karşı karşıya mı idi? Bir insan bu kadar iyi rol yapabilir miydi? Belki de hakkında yanlış bilgilere sahip olunmuştu? İşi gerçekten çok zordu!...

Zengin donatılmış bir akşam sofrasına oturdular; kapının yanın-

da dikilen Mehmed Ali ve ondan sekiz on yaş genç görünen Ali Haşim hizmetlerini kusursuz ifa ettiler. Yemekten sonraki duayı Abdullah Mansur yine aynı huşu ile yaptı. Ali Haşim tekrar ibrikle leğeni getirdi; yıkadıkları ellerini omuzundaki havluyla kuruladılar. Duvarın dibinde uzanan yastıklardan birine yaslanırken Abdullah Mansur;

- Kusura bakmayın, mekruh olabilir düşüncesiyle gat bulundurmuyoruz, dedi. Ama nargilemiz var.

Biraz sonra Mehmed Ali'nin önlerine getirdiği nargilelere Ali Haşim köz koydu. Onlar marpuçlardan nefes çekerken Ali Haşim devamlı közleri kolluyor, ihtiyacı olana içerden taşıyordu. Üsküplü Osman hariç, birbirlerine "Şeyhim" diye hitap ederek yaptıkları sohbet kısa zamanda koyulaştı. Kahvesinden bir yudum alan Abdullah Mansur'un yüzü melâle büründü.

- Bu yalan dünyada en büyük dileğim Rab'bimin bana Veysel Karani'nin imanından bir zerre nasip etmesidir. Bizimki iman değil, imanlı olmaya ceht etmektir. O mübarek kulaktan dolma bilgilerle Müslüman oluyor. Efendimizi görmek için yanıp tutuşuyor; fakat annesi kör olduğundan onu bırakıp gidemiyor. Mânâ âleminde Veysel Karani'den haberdar olan Efendimiz, onu öven sözler söylüyor. Ne mutlu iki cihan serveri tarafından övülenlere. Hatta ona verilmek üzere hırkasını Hz. Ömer'e veya Hz. Ali'ye bıraktığı rivayet edilmektedir.

Sohbet tasavvufî konularda epeyce sürdükten sonra Şeyh Nasır ziyaretlerinin sebebini açıklamak istedi.

- Edward Osman'la birkaç gün önce uzunca sohbet ettik. Dinî konularda bazı sıkıntıları var; ben gideremedim. Siz de onun gibi Hıristiyandınız; sonra elhamdülillah müslüman oldunuz. Belki Edward Osman da sizi takip ederek aynı köprülerden geçer.

Elindeki marpucu sağa sola oynatan Abdullah Mansur gülümsedi:

- Vallahi Hıristiyan olmak çok zor. Hazreti İsa'nın Allah ve aynı zamanda Allah'ın oğlu olduğuna, seromoniler kervanına dönüşen

kilisenin zaruretine inanacaksın. Bunlar zor şeyler; ama Hıristiyan doğup da, müslümanlığı tercih etmek veya bir başka dini benimsemek de kesinlikle kolay değildir; çünkü insan alışkanlıkların esiridir. Ne dersiniz Edward Osman, alışkanlıklarınızı kırmayı göze alabilir misiniz?

- Aslında muhafazakâr bir ruh yapısına sahip olmamakla beraber, yine de din değiştirmenin zorluğunu takdir ediyorum; zira ister inansın, ister inanmasın, insanın idraki o inançla dokunmuştur. Kişinin doğup büyüdüğü çevresi de ciddî bir engeldir. Fakat gerçekte inanmayıp, sadece inanmış görünmek de katlanılır bir dert değil.

Nargilesinin közünü yenileten Şeyh Abdullah Mansur bakışlarını tekrar Üsküplü Osman'a çevirdi.

- Hıristiyanlığın tenkidine dair ciddî kitaplar var. İngilizce biliyor musunuz?

Üsküplü Osman, dikkatli bakan Abdullah Mansur'un, nelere sahip olduğunu, bilgi seviyesini, nasıl yetiştiğini anlamak istediğini sezdi. Kendini küçümseyen bir tavır takınarak cevap verdi.

- Yok be Şeyhim; bizde İngilizce, Fransızca veya bir başka Avrupa dili ne arasın. Biz Beyrut'un kenar mahallelerinde büyümüş insanız.

- Sorularınızı papazlara sorduğunuzda size ikna edici cevaplar veremiyorlar mı?

- Bizim oralarda insanın Allahsız bilinmesi iyi bir şey değil; konu komşu insana kötü gözle bakar. Buralarda da pek farklı olduğunu sanmıyorum; herhalde durumumu sır olarak saklarsınız.

Konunun ciddiyetini belirten bir çehre ile Şeyh Abdullah Mansur cevap verdi.

- Ona ne şüphe; endişe etmeyiniz.

- Yine de bazen soruyorum; ama ne sorarsam, sorayım "inanmak lâzım" diyorlar. "Nasıl inanacağım?" diye sorduğumda da "Gayret et, inanırsın." cevabını veriyorlar. Daha fazla ileriye gidersem, kilisenin sert tepkisiyle karşılaşmam mümkün. (Şeyh Nasır'ı

işaret ederek anlatmaya devam etti) Söz konusu sohbetimizde Şeyhim de "Bu dünyanın mutlaka bir sahibi vardır." dedi. Sahipsiz bir şey olmayacağı doğrudur. Ben de bu evrenin bir sahibi olması gerektiğine inanıyorum; fakat o noktada şüphem başlıyor; "O sahibin de bir sahibi olması gerekmez mi?" sorusu hemen aklıma geliyor. Tabiî sorum orada kalmıyor; ilânihaye sürüp gidiyor. İşin içinden çıkamıyor, bu soruları bir tarafa iterek kendimi başka işlere veriyorum. Tabiî inanmamanın, bir sahibi olmamanın her an boşluğunu duyuyor, ürkekliğini yaşıyorum. Ayrıca kilisenin durumunu siz de biliyorsunuzdur; inanmamak, dinden soğumak için orada her türlü sebep mevcuttur.

Ona dikkatli bakan Abdullah Mansur:

- Elimizi ateşe uzatsak, yanar değil mi? diye sordu.

- Yanar Şeyhim.

- Yandığımıza göre acımızı duyuyoruz. Yani varlığımızdan şüphe edemeyiz değil mi?

- Elbette Şeyhim; varlığımızdan nasıl şüphe edebiliriz! Biz varız ve yaşıyoruz.

- Varlığımızı kabul etmemiz, herhangi bir şekilde ortaya çıktığımıza bizi götürür mü; götürmez mi?

- Götürür Şeyhim.

- Diyelim ki ateistiz; bu evrenin rastlantıyla oluştuğunu kabul edelim. Bir şeyler olmalı ki; o şeyler bir rastlantıyla bir araya gelmeli ve evren oluşmalı değil mi?

- Evet.

- Olan bir şeyi husule getiren, bir başka güç, bir başka varlık bulunması gerekmez mi? Çünkü herhangi bir şey veya bir muharrik güç yokken, durup dururken bir şeyin kendi kendine oluşmasına imkân var mı?

- Yok efendim.

- Gerek insandan, gerek eşyadan ve gerekse tabiî olaylardan geriye doğru yürürsek, devamlı bir varlıkla karşılaşırız değil mi?

- Yaratılan her şeyin bir yaratanı olması lâzım.

- Yaratanın da yaratıldığını aramaya devam edince, kendi varlığımızı inkâr edemeyeceğimize göre, bu bizi mantıken yaratma kabiliyeti olan, fakat yaratılması mümkün olmayan bir varlığa götürmez mi?

- Götürür Şeyhim.

Şeyh Abdullah Mansur, nargilesinden derin bir nefes çektikten sonra devam etti.

- Ama biz beşer olarak, böyle bir varlığı, yani yaratma kabiliyeti olan, fakat yaratılması kabil olmayan bir varlığı idrak edemeyiz değil mi?

- Edemeyiz Şeyhim.

- İşte bu vasıflar İslâm'ın Allah anlayışını ortaya koyar. "Kulhuvallahu ehad"la başlayan İhlas suresinde de bunlara şahit olmuyor muyuz? Yani yaratma kabiliyeti olan, fakat yaratılamayan, bizim gibi beşerin idrakiyle de kavranamayan vâcibü'l vücud karşımıza çıkar. İdrak edemediğimiz böyle bir varlık ortaya çıkacak ki iman sözkonusu olsun. Bilinen, idrak edilebilen bir varlığa iman olur mu? Sonra "var" veya "yok" bize göre, yani olan bir şeyden sonra sözü edilen kavramlardır. Mevlâna'ya sormuşlar; "Allah var mı, yok mu?" O cennetlik şöyle cevap vermiş: "Varı da, yoku da yaratan benim Allah'ımdır."

Düşünceli bir durum alan Üsküplü Osman bir süre bakışlarını önüne indirdi; bir şeyler söylemek istediği, fakat ne söyleyeceğini kestiremediği intibaını veriyordu. Kısa bir sükûttan sonra bakışlarını Abdullah Mansur'a çevirdi.

- Bu sözleriniz bana mantıklı gibi geliyor; ama ne yalan söyleyeyim, tam ikna olmuş değilim. İtiraz etmem gerektiğini hissediyorum; fakat nasıl, nereye, hangi sözle edeceğimi maalesef bulamıyorum. Belki de insan gerçeği hemen hap gibi yutamıyor; zaman istiyor. Ben İslâmiyetin ne düşünce sistemini, ne de amelini bilirim. Yalnız, sizleri tenzih ederek, Müslümanları gördükçe, İslâm'a bakı-

şımın menfileştiğini söylemek zorundayım. Nerede bir gerilik, perişanlık varsa, oranın halkı Müslümandır. Eğer İslâmiyet hak din ise, müminleri neden geri kalsın?

Abdullah Mansur'un gözlerinde tutuşan tatlı bir gülümseme yüzüne de yansıdı.

- İslâmiyet nazil olduktan hemen sonra yıldızı parladı. Müslümanlar on yedinci yüzyılın ortalarına kadar, yani yaklaşık bin yıl, Hıristiyanlardan, Musevîlerden, Budistlerden, kısaca diğer bütün dinlerin saliklerinden üstündüler. Son iki yüz yıldan beri geri kaldılar. İlerilik gerilik din ile ilgili olsaydı, bin yıl ilerde bulunup sonra geride kalmazlardı. Habeşistan günümüzde belki dünyanın en geri ülkesidir; İngiltere, Fransa ise belki en ileri ülkeleridir. Habeşistan da Hıristiyan, İngiltere ve Fransa'da. Bu iki örnek de gösteriyor ki biz ileriliği, geriliği dinde değil, başka yerlerde aramalıyız.

Üsküplü Osman safça gülümsedi.

- Şeyhim, ne yalan söyleyeyim, siz kafamı karma karışık ettiniz. İzin verirseniz, eşiğinizi aşındırmak isterim. İnançsızlık kolay değil; insan kendisini yutulmak üzere olduğu bir boşlukta hissediyor. Gençlikte insan ölümü kendisinden uzak kabul ediyor; yaşlandıkça ölümün ayak seslerini duymaya başlıyor. Nasıl bir ortamda bulunduğumu tam anlatamadım; ama siz tahmin etmişsinizdir. Belki ben de bir gün, sizin gibi, hak yol olarak İslâm'a inanabilirim. Ne dersiniz Şeyhim, size inanmış bir mürit, bir mümin olarak değil de, size saygısı ve hayranlığı bulunan bir kişi olarak bir şeyler öğrenmek, doğru yolu bulmak amacıyla zaman zaman ziyaretinize gelsem, rahatsız etmiş olur muyum?

Abdullah Mansur'un gözlerinde aynı tatlı gülümseme alevlendi.

- Aman efendim, çok memnun olurum; bir insanın hidayete ermesinde rol oynamak ne demektir biliyor musunuz? Sizin hidayete ermenize yardımcı olamasam bile, o yolda gayret etmem, bana yeter. Asıl siz bana bu imkânı verirseniz, ben size müteşekkir kalırım.

*

* *

O günden sonra Üsküplü Osman, Abdullah Mansur'un ziyaretçisi oldu. İlk önceleri haftada bir defa perşembeyi cumaya bağlayan akşamları gelirdi; zira bu akşamlar Şeyh Abdullah Mansur'un evinde dinî, daha çok tasavvufî sohbetler yapılırdı. Büyük bir zevk ve merakla sohbetleri dinlerdi. Gelirken mutlaka pirinç, çay, şeker gibi hediyeler getirmeyi de ihmal etmezdi. Abdullah Mansur, "Bunlara ne gerek var?" deyince Üsküplü Osman şöyle cevap verirdi: "Burası evden ziyade, bizim gibi insanlar için huzur kaynağı olan bir dergâh. Hepimiz buraya bir şeyler almaya geliyoruz. Paralılar birşeyler getirecek, parasızlar da yiyip gidecekler. Sonra elimizi rahatça cüzdanımıza atabilmeyi öğrenmeliyiz; öyle zannediyorum ki kâmil insanın bir özelliği de yeri gelince malına kıyabilmesidir. Madem ki yanınıza geliyoruz; bu özelliğinizi de benimsemeye çalışmalıyız."

Zamanla ziyaretlerini haftada iki akşama çıkardı. Her ziyaretinde Abdullah Mansur onu çok sıcak karşılar, "Ooo! Gel bakalım Edward'ım" derdi. Üsküplü Osman aynı zamanda Mehmed Ali'yle de dostluğunu ilerletmenin peşindeydi; belki onu Abdullah Mansur'dan koparıp avucunun içine alırdı. Bazen ona bir paket İstanbul sigarası, yemeni gibi hediyeler getirir, sırtını sıvazlayarak "Bize çok hizmet ediyorsun, hakkını helâl et!" derdi.

Bir akşam içerdeki odada yine Mehmed Ali ile konuşuyordu. Mehmed Ali yerinden kalktı; bir kâğıt ve kalem getirdi. "Beyrut'u çok merak ediyorum. Bir fırsat zuhur ederse gelip gezmek istiyorum. Oradaysan, en azından görüşür, bugünleri yâd ederiz. Adresini yazıver." Bunun hayra alâmet olmadığını sezen Üsküplü Osman eline kalemi alınca şunu söyledi: "Buradan ayrılırsam, büyük bir ihtimalle Beyrut'tayım; buyur gel; başımın üstünde yerin var." Üsküplü Osman cesur olduğu kadar zeki ve temkinliydi. Evini kiralarken ve daha sonra komşularına kendisini Beyrut'un oraya uzak bir mahallesinde doğup büyümüş Edward adında bir Hıristiyan, hanımını da kendisiyle aynı dini paylaşan İstanbullu bir ailenin kızı olarak ta-

nıtmıştı. Birkaç komşu ziyaretinde de Yemen'e hayvan ticareti yapmaya gideceğini, hanımını da tedavi için İstanbul'a göndereceğini söylemişti.

Üsküplü Osman bazen Abdullah Mansur'un evinde İngilizler'e de rastlardı. Onlarla ilişkisini Abdullah Mansur Üsküplü Osman'a şöyle açıklardı:

"İslâmiyet barış dinidir; bütün insanlara iyi muameleyi emreder. Bir kısmını İngiltere'den tanıyorum. Onların içinde kazanabileceğimiz çok insan bulunduğuna inanıyorum. Diğerlerine de içten davranarak kâlplerini İslâma ısındırmakta kusur etmemeliyiz."

Tabiî İngilizlerin çoğunluğu Arapça bilmiyordu. Abdullah Mansur onlarla İngilizce konuşurken, Üsküplü Osman hiçbir şey anlamıyormuş gibi tavır takınır, Yemen'le, dünya siyasetiyle ilgili şeyler konuşulmayacağını sezdiği zaman da, iyice güven telkin etmek amacıyla izin isteyerek odadan çıkar, Mehmed Ali'nin yanına gider, ona dinî sorular sorar, o da Üsküplü Osman'ı Müslüman yapmaya çalışırdı.

Abdullah Mansur Beyt-i Müddei Köyü'nde oturuyor, ama kolu her tarafa yetişiyordu. Beyrut'ta araştırma yaptırmış, Üsküplü Osman'ın Mehmed Ali'ye söylediklerinin doğru olduğunu tespit ettirmiş, ona karşı şüphesi kalmamıştı; fakat yine de temkinli davranıyordu.

Bir akşam Abdullah Mansur'u ziyarete gelen Üsküplü Osman içeriye girdiğinde, dolaştığı Yezidî köylerindeki intibalarını anlatanın sözünü bıçak gibi kestiği dikkatini çekmesine rağmen, hiç belli etmeden Şeyh Abdullah Mansur'un elini öptükten sonra kapı tarafında münasip bir yere oturdu.

Abdullah Mansur:

- Sizleri tanıştırayım, dedi. (Eliyle de işaret ederek) Bu bizim Edward Osman'ımız, bu da bizim Ali Muhsin Askeri'miz. İkiniz de sağ olun; geldiniz de evimiz biraz Mevlâna'nın dergâhına dönüştü. Biriniz Hıristiyan, biriniz Yezidî.

Üsküplü Osman, Ali Muhsin Askeri'nin adını duyunca, izini sürmesi gereken en büyük şeytanlardan biriyle karşı karşıya gelmenin heyecanını gülümseyerek gizlemek istedi.

- Vallahi Şeyhim, "Hıristiyan" diyorsun, ama size her gün gıpta etmem artıyor; aklım da Müslümanlığa yatıyor; anamın, babamın dininden nasıl koparım diye de kendime kızıyorum. Karmakarışık bir ruh hali içindeyim; sıkılıyor, ne yapacağımı bilemiyorum. Yolum Tehame'ye düşünce engin çöllerin insanı kuşatan sessizliği, esrarlı göklerin suskunluğu beni hem düşündürüyor, hem ürkütüyor. Ancak sizin yanınıza gelince biraz sükûnet buluyorum.

Göz bebeklerinde iki pırıltı derinleşen Abdullah Mansur gülümsedi.

- Yok Edward Osman'ım, sen bende değil, Rabbimizde sükûnet buluyorsun.

Üsküplü Osman bakışlarını Ali Muhsin Askeri'ye çevirdi.

- Ne dediniz, Beyefendi için Yezid mi dediniz?

Aynı gülümseme Abdullah Mansur'un yüzünde tekrar göründü.

- "Yezid" değil, Edward Osmanım, "Yezidî" dedim. Aralarında dağlar kadar fark var; ne olduklarını bir gün öğrenirsin.

Yanında konuşmayacaklarının farkındaydı; şimdi bulamazlarsa, yarın, öbürgün nasıl olsa bir fırsatını bulup konuşurlardı. Mehmed Ali'nin saflığından yararlanarak belki onları dinleyebilirdi.

- Şeyhim, izninizle Mehmed Ali'yi göreyim.

Abdullah Mansur, Mehmed Ali'ye yakınlığından duyduğu memnuniyeti belirtircesine gülümseyince, sebebini açıklarsa, ayrı bir mutluluk duyabileceğini hissetti.

- Ona borcumuzu ödeyemeyiz Şeyhim; hiç değilse, hoşuna gidecek iki kelime söyleyip, gönlünü alalım.

Mehmed Ali'nin hizmet yeri olarak kullandığı küçük oda ile Abdullah Mansur'un sohbet ettiği büyük odayı ayıran boşlukta kapı yerine bir perde asılıydı. Abdullah Mansur oraya kapı yaptırmıyor-

du; ihtiyaç duyduğu an oturduğu yerden sesleniyor; Mehmed Ali veya Ali Haşim hizmetine koşuyordu. Üsküplü Osman, Mehmed Ali'yi veya Ali Haşim'i gerekli gördüğü vakit odalarından uzaklaştırmak amacıyla tuzak olarak heybesinde devamlı bir şey bulundururdu.

Mehmed Ali ile kısa bir süre konuştuktan sonra, ona:

- Atımı epeyce bir zamandan beri suvarmadım, dedi. Suvar, heybesindeki de senin olsun.

- Heybede ne var ki ?

- Atın yanına gittiğinde görürsün ne olduğunu.

Mehmed Ali arka bahçeye açılan kapıdan çıkınca, Üsküplü Osman parmak uçlarına basarak yıldırım hızıyla perdenin yanına geldi. Abdullah Mansur konuşuyordu.

- Önümüzdeki ayın onbirini onikisine, yani cumayı cumartesiye bağlayan gece, saat ikide Babü'l-Mendep Boğazı'nın yukarısına, Eritre ile Somali sınırının tam karşısına silâhların ilk partisini sambuklar getirecek.

- Silâhların gelmesi çok iyi. Dolaştığım köyler pimi çekilmiş bomba gibi; işaret verildiği anda ortalığı alev sarar. Fakat bu heyecanı aynı düzeyde tutmalı, hatta yükseltmeliyiz. Bunun için de köylere ziyareti eksik etmemeliyiz. Biliyorsunuz ki o da kolay olmuyor.

- Çok rica ederim Ali Muhsin Askeri Bey, ziyaretlerinizi eksik etmeyin; gerekli olan her şey yapılır. Bugüne kadar yapılmadı mı?

- Belki verdiğiniz sözü yerine getirdiniz; lâkin hiçbir zaman hakkımın tam verildiğini söyleyemem. İleriye sürdüğüm candır; verdikleriniz canın karşılığı olabilir mi?

- Size söz veriyorum, hakkınızı eksiksiz alacaksınız. Faaliyetin hızını kesmeyin; elverişli günler yaklaşıyor; çünkü Türklerin başı belâda; Balkan savaşı bütün hızıyla aleyhlerine gelişiyor.

Bu anda ahırdan eve doğru yaklaşan Mehmed Ali' nin gömlek için ona işittirmek amacıyla dua ettiğini duydu.

- Allah seni ahirette peygamberlere komşu etsin.

Üsküplü Osman perdenin önünden hızla uzaklaştı.

İnsan mutluluğunu
ancak kaybedince anlıyor

Balkan Savaşı'nın nasıl bir seyir takip ettiğini Mülazım-ı sani Celâleddin bilmiyordu. Zaman zaman karşılaştığı Mehmed Ali Paşa, Miralay Ali Said gibi yüksek rütbeli subayların düşünceli, üzgün görünmeleri dikkatini çekiyor, ama rütbe farkından dolayı onlara bir şey soramıyordu. Milletinin ölüm kalım mücadelesi verdiği bir dönemde özel hayatını düşünmekten utanıyor, fakat zihnini arındıramıyordu. Hayalinde sıcak bir gülümsemeyle Hatice ona bakarken ağır ağır kışlaya doğru yürüdüğü sırada kapının önünde Halim'in dikildiğini gördü. Bakışları değişti; yanına birkaç adım kala gülümseyerek elini uzattı; çevrede ne bir subay, ne de bir er vardı.

- Hoşgeldin Halim ağabey.

Birbirlerine sarıldılar; Halim, Celâleddin'i zayıflamış ve yanmış buldu; Celâleddin'in gözünde Halim iyice yılgınlaşmıştı. Herkes talimdeydi; bölük karargâhında kimse yoktu.

- Buyur içeri. (Dış kapıdan girerlerken Celâleddin konuşmaya devam ediyordu) Görüşmeyeli herhalde bir yıldan fazla oldu. O zamandan beri buraya gelmedin mi?

- İki kere geldim; ama sen taburla bir taraflara gitmiştin; görüşemedik.

Celâleddin masasına, Halim de karşısındaki sandalyeye oturdu.

- Bak Halim Ağabey, seni görünce, doğup büyüdüğüm mahalleyi, annemi görür gibi oluyorum. Buraya gelir, yük olurum düşüncesiyle bana uğramazsan, gerçekten kırılırım.

- Niçin uğramayayım? Öyle şey olur mu? Ben de seni gördüğümde neler hissettiğimi anlatamam.

- Mektup alıyor musun? Rıfkı Amca ne yapıyor? Sağlığı iyi mi? Annen, Sakine Teyze nasıl?

- İki ay kadar önce mektup aldım. Sağlıkları iyi imiş; bir kötülükleri yokmuş. (gülümseyerek ilâve etti.) Bilmiyorum, yaramazlık olsa yazarlar mı? Babam vatan ve millet meseleleriyle çok ilgilenir. Bakkal dükkânında hükûmet devirir, hükûmet kurar; cephelerde savaş yönetir. Bunun için kendilerinden çok Trablusgarb Savaşı'ndan haberler yazmış. Bir avuç subayımızın oradaki kahramanlıklarını uzun uzun anlatmış. Mektuba iki gazete kupürü de koymuş. Senin haberin vardır; savaş ne oldu, devam ediyor mu?

- Barış yapıldı; Trablusgarb vilâyeti ve Bingazi sancağı İtalya'ya bırakıldı. Padişah oraya bir "saltanat naibi" tayin edecek ve padişahın adı hutbede okunacak. Kadıları Şeyhülislâm seçip bizden gönderecek, ama maaşlarını İtalya ödeyecek. Vakıfların yönetimine İtalya hiçbir şekilde karışmayacak. Her yıl İtalya İstanbul'daki Düyun-u Umumiye'ye doksan bin altın gönderecek. Ayrıca Rodos ve Oniki adayı boşaltıp bize geri verecek.

- Şartlara bakınca savaşın galibi pek belli olmamış.

- Öyle, ama ben devletler arasında yapılan antlaşmalara inanmıyorum. "Orayı boşaltacağız" diyen İtalyan, yarın bu şartlara uymazsa ne yapacağız? (Istırabını ifade eden tarzda bir hareket yaptı) Elimizin yetmeyeceği işleri bir kenara bırakalım; biraz kendimizden konuşalım. Günlerin nasıl geçiyor? Biz iyi kötü maaş alıyoruz; paran var mı?

- Harcayacak yer yok ki paraya ihtiyacım olsun. Teşekkür ederim. Savaş olduğu için terhisimizin geciktirildiğini tahmin ederdik. Barış yapıldığına göre bizi terhis ederler mi?

Halim'in öyle bir bakışı vardı ki sanki kaderi Celâleddin'in iki dudağının arasındaydı. Emre uyarak Balkan Savaşı'ndan söz etmedi. Böyle bir emir olmasa bile Halim'in moralini bozmamak için yine "Yeni bir savaş başladı." demezdi.

- Herhalde ederler; genç kuralar askere alınmıştır; eskileri evle-

rine göndermeleri gerekir. (Biraz durdu; söze devam ederken sesinde hafif bir değişiklik husule geldi) İnan ki kendimden çok sizlere acıyorum. Bizler meslek olarak askerliği seçerken vatanımızın en ücra köşesinde, milletimizin menfaati gerektiriyorsa, dünyanın her yerinde görev yapmayı kabul ettik. Bizim dert yanmaya hakkımız yok; fakat sizin böyle bir tercihiniz olmadı; ne diyelim, kaderiniz böyleymiş.

Halim boynunu büktü.

- Kadere ne diyebiliriz?

- Ah Halim Ağabey, akşam üzerleri Beyoğlu'nda dolaşıp, bir muhallebi yerken ne kadar mutluymuşuz meğer. İnsan mutluluğunu ancak kaybedince anlıyor. O zaman bize gayet tabiî imiş, sanki herkes onları yapabiliyormuş gibi geliyordu.

- Doğru söylüyorsun; hasret ne kötü şeymiş! İstanbul gözümde tütüyor. Yemeşil bahçelerinde, parklarında dolaşır, Boğaz'da yüzerdik; ikindi üzeri acıkır balık ekmek yerdik.

Askerler talimden dönmeye başlamışlardı.

- Halim Ağabey içtimada bulunmak zorundayım. Sonra bana gideriz. Evde yemeğimiz var; yer, geçmiş günlerden söz ederiz.

Halim onu kırmadı; içtimadan sonra Celâleddin'in evine gittiler. Yemek yerken, kahve içerken konu hep İstanbul'du. Gurbette İstanbul'un tadı çok başkaydı. Önemsiz, sıradan hiçbir semti yokmuş; dünyadaki bütün büyük şehirlerin bir semti tanınırsa, şehrin tamamı hakkında fikir sahibi olunabilirmiş. Ama İstanbul'da her köşe başı dönülünce, ayrı bir karakterle karşı karşıya gelinirmiş. İnsanın canının sıkılmayacağı tek şehir orasıymış...

*

* *

Celâleddin, Rahmi'den tekrar kalın bir mektup alınca "Şimdi de uzun yazmış; bakalım yine ne olmuş?" diye zihninden geçirerek zarfı açtı; şöyle başlıyordu.

"Bu mektubun birini Mehmed Paşa'ya, diğerini Mülazım-ı sani Celâleddin'e göndermek üzere iki nüsha yazıyorum. Kardeşlerinin hangi şartlarda yaşadığını bilmeleri için Eskişehir'in Zincirlikuyu Köyü'nden İlyas Çavuş'u dinlemeleri gerektiğini düşündüm; zira ben anlatsam, abarttığımı zannederler. Asir bölgesinde 1317-1318 [31] *yıllarında cereyan eden isyanı bastırmak için gelen askerlerin arasında bulunan İlyas Çavuş daha dönmedi. Burada, yani kışlada olunca, mesai dışında yapacak bir şey, gidecek bir yer yok. İlyas Çavuş başından geçenleri anlatıyor, ben dinliyorum. Yaşadıklarının tamamını size yazmam mümkün değil; fakat nasıl bir yerde bulunduğumu anlayabilmeniz için kısa bir süre onunla sizi başbaşa bırakıyorum:*

"İsyanı bastırmak için Ebha' ya geldik. Burada bulunan Redif [32] *taburu da bizimle görev yaptı. İkinci kere askere alınalı sekiz yıl olmuştu. Herhalde sekiz yıldır aynı elbiseyi giyiyorlardı; yırtıklarından incelmiş kolları, kaburgaları, dizleri görünüyordu. Sık sık terhis olmak istediklerinde "Emir yok!" diyerek tersleniyorlardı. Canlarına tak etmiş olacak ki bir gün istekleri reddedilince, "Oğullarımızla beraber askerlik yapıyoruz, utanmıyor musunuz?" feryadıyla isyan ettiler; Kunfide'yi yağmalamak için harekete geçtiler. Kunfide'ye yarım saat mesafede bulunan Subaşı denen yere geldiklerinde, onları engellemek için bizim tabura silâh başı yaptırdılar.*

"Ateş menzilimize girdiklerinde kıyametin kopacağını sanıyorduk. Aramızdaki mesafe kırk metre kadar kaldığında ateş borusu çalmaya başladı; fakat hiçbir parmak tetik çekmiyordu. Redifler bize iyice yaklaştıklarında, göğüslerini açıp bağırmaya başladılar: "Evlâtlar ateş edin! Ne duruyorsunuz, kumandanlarınıza asi olmayın!" Bu sözleri duyunca, sanki elimiz kolumuz tamamen bağlandı. Bundan yararlanan Redifler hücum ederek topları ele geçirdiler. Kışlaya daldılar; Tabur Kumandanı bir yere saklanmıştı; arayıp bulduular; gaddar, meymenetsiz bir adamdı; ona temiz bir meydan dayağı

[31] 1900

[32] İhtiyaçtan dolayı ikinci kere silah altına alınanlar.

çektiler. Kaymakam Ali Rıza Bey geldi; babacan, adil ve namuslu bir subay olduğu için onu herkes sever ve sayardı. "İsyanı sona erdirin!" dediyse de kimse dinlemedi. Bunun üzerine gür bir sesle bağırmaya başladı:

"Böyle teskere mi istenir! Teskere istiyorsanız, silâhlarınızı ve cephanelerinizi bölüklerinize teslim edin; kışladan çıkıp dışarıda edebinizle bekleyin! Ondan sonra kumandanlarınız muhakkak gerekeni yaparlar." Tüfeklerini, cephanelerini, kasaturalarını teslim edip, dışarıya çıktılar. Ali Rıza Bey onları sıraya dizdi; ayrı ayrı hepsine bir daha "Teskere mi istiyorsun, yoksa göreve devam mı edeceksin?" diye sordu. İstisnasız teskere istediklerini söylemeleri üzerine Ali Rıza Bey "Bekleyin, teskerelerin hazırlanmasını emredeyim." dedi.

O ihtiyarcıkların sevinçleri dinecek gibi değildi. Kimileri çığlık atıp kasap havasına ayak uydururken, kimileri de birbirleriyle kucaklaşıyordu. Bir anda süngüleri takılmış tüfekleri ellerinde iki jandarma bölüğü onları kuşattı. Yapabilecekleri bir şey yoktu; sevinçten kedere dönüşen o yüzler insanı can evinden vuruyordu. Kelepçeler getirildi; hepsinin elleri bağlandı. Ali Rıza Bey onları askerlerin nezaretinde San'a'daki Kale Hapishanesine gönderdi. Öğrendiğimize göre emsallerinden altı ay sonra terhis edilmişler.

Geldiğimizde Mısır'ın El-Ezher üniversitesinde okumuş, genellikle Kahire'de yaşayan Şeyh İdrisî'nin kerâmetleri halk arasında anlatılıyordu. O burada değilken, bu bölgede onu amcasının oğlu Şeyh Mustafa temsil ediyordu. Aden'e ve Mısır'a götürülen gençlerin eğitim aldıklarını duyuyorduk. Tüfek, tabanca istemediğin kadar boldu. Bir ara devlete bağlı köyleri yakıp yıkmaya başladılar. Kumandanlarımız da hazır olmamız için talimleri sıklaştırdılar. Atış tahtasına askerin biri bir insan resmi çizdi. Şeyh Mustafa, "Şeyh İdrisî'nin resmini çizdiniz; ona ateş ediyorsunuz!" diyerek resmen isyan bayrağını çekti. Geceleri değişik yerlerdeki küçük askeri birliklerimize baskınlar düzenliyorlardı. Biz de onları elimize geçirdiğimiz yerlerde perişan ediyorduk. O günlerde Mirliva [33] Süleyman

[33] Tuğgeneral

Şefik Paşa bir mitralyöz bölüğüyle İstanbul'dan Kunfide'ye geldi. Bilindiği üzere mitralyözlerin namluları kısadır; Meşrutiyet ilân edilmiş, onunla gelen kalpaklar askerlere giydirilmişti. Yemenliler ne kalpak, ne de kısa namlulu mitralyöz görmüşlerdi. "Bunlar Hıristiyan askerleridir!" söylentileriyle ortalık çalkalanmaya başladı. Bu da sanki yangının üzerine benzin döktü; halkın isyana iştirakını çoğalttı. Subay ve askerlerimizin gayretleriyle isyan bastırıldı.

Biz askeriz; her şeyi anında duymamız mümkün değil; sonradan öğrendik ki şöyle ilginç bir olay cereyan etmiş; Süleyman Şefik Paşa'nın emrinde gelen birliği dizmişler; Şeyh İdrisî'nin muhiplerinden iki hoca gelmiş; üç subay ile yedi er seçip götürmüşler. Sünnetli olup olmadıklarına bakmışlar. "Sen ikindi namazını kıl", "Sen öğleyi kıl" diyerek askerleri imtihan etmişler. Müslüman olduklarına inanınca antlaşma zemini doğmuş. Hükûmetin yetkili tayin ettiği Said Paşa birkaç hoca ile Şeyh Mustafa'nın yanına gitmiş; antlaşma yapmışlar. Said Paşa ile Şeyh Mustafa, Ebha'nın meydanına gelip antlaşma metnini halka yüksek sesle okudular. Mülkiyeyi Şeyh İdrisî, askeriyeyi Süleyman Paşa yönetecekti.

Nasıl rutubetli yerlerde mantar biterse, buralarda da eşkıya öyle biter. Biri ortadan kaldırılırsa, onun yerini bir başkası veya birkaçı alır. Ebha'nın kuzey bölgesinde bir eşkıya türedi; tenhada yakaladığı insanı öldürüyor, neyi varsa gasp ediyordu. Peşpeşe yedi kişiyi öldüren kâtilin peşine düştük. Günlerce kovalamaca devam ettikten sonra eşkiyayı bir vadide kıstırdık. Yedi yürekli bir ejderha idi; bir bölük askere karşı koydu. Çıkan çatışma epeyce sürdü. Nihayet onu yaralı olarak yakaladık. İki ay kadar hastahanede tedavi edildi; iyi oldu. Şeyh İdrisî idam emrini verdi. Bir takım jandarma onu elleri kelepçeli, ayakları zincirli olarak hapishaneden aldı; çevrelerine sivil halk toplandı. Jandarmalar onu getirirken arkalarında yürüyen, gittikçe kalabalıklaşan halk "Ya hükmül şeria! Ya hükmül şeria!" nidalarıyla ortalığı inletiyordu. İnfazın yapılacağı yere gelince, dört jandarma kollarından ve omuz başlarından tutarak onu iki kazığın arasına soktu. Koltuk altlarına kadar gelen kazıklara sıkı sıkı bağladıktan sonra jandarmalardan biri "Bu kâ-

tilin kafasını kesmek isteyen var mı?" diye bağırdı. Adanalı bir jandarma eri çıktı; fakat Şeyh İdrisî'nin adamları görev mülkiyeye ait olduğundan, cellâdın oralı olması gerektiğini söyleyerek itiraz ettiler. Bunun üzerine jandarmaların içinden Yemenli bir er, "Ben keseceğim!" deyip yanlarına yürüdü. Halkın arasından öne çıkan davacılar yerlerini aldılar. Şeyh İdrisî'nin bir adamı idam kararını yüksek sesle okurken o canavar yürekli adamın yüzü kefen gibiydi; gözlerinden korku fışkırıyor, dudaklarında, yüzünün çeşitli yerlerinde devamlı bir titreme dolaşıyordu. Cellât eline aldığı palayı olanca gücüyle kâtilin ensesine indirdi. Kanı çevreye sıçradı; aynı yere palayı bir daha vurdu; Cellâdın yüzü, elleri kana bulandı; ama kafa gövdeden ayrılmadı. Sol eliyle, başı kesilen tavuk gibi çırpınan kâtilin saçlarından yakaladı; peş peşe aynı yere palayı vurarak ayırdığı kafayı yere attı. Kazıklar arasındaki kanlı gövde ve ayaklarının önündeki kesik baş bir saatten fazla meydanda kaldıktan sonra gömüldü."

Evet dostlarım, buradaki hayatımız işte böyle. Paşa Mehmed'in "Askersin, zorluk tanımayacaksın." haykırışını işitirken, Celâleddin'in bakışlarında tutuşan merhameti görür gibiyim. Hasretle ikinizi de kucaklar, Rabbime emanet ederim.

Rahmi Ebha"

Soluklar tutulmuş,
kulaklar borazan sesindeydi...

ÜSKÜPLÜ Osman silâhların ne zaman, nereye geleceğini Ahmed Hamdi Bey'e bildirmişti. Onun bilgi verdiği Mehmed Ali Paşa, diğer yüksek rütbeli subaylarla görüşüp, durum değerlendirmesi yapmış, Hudeyde ve Beytü'l-Fakih'ten bazı birlikleri güneye kaydırmaya karar vermişti; çünkü yakınında bulunan Muha'daki askerler yeterli olmayabilirdi.

Harekâtı yönetecek Miralay Ali Said sıcak bir çatışmaya meydan vermeden operasyonu bitirmek istiyordu. Bir gün önceden, iç kısımlardan dolaşarak Eritre ile Somali sınırının tam karşısına geldiler; denizden on kilometre kadar içerdeydiler; yine de görülmek endişesiyle çukur yerlerde vakit geçirmeye dikkat ettiler.

Sağa sola serpilen birlikler, denize yakın bir yerden itibaren büyük bir hilâl teşkil edeceklerdi. Kervan üç dört kilometre içeriye girdikten sonra hilâlin deniz tarafına gelen iki ucu birbirine kavuşacak, çember tamamlanacaktı. Sonra da birden daralıp, onları kıskıvrak kuşatarak hareketsiz hale getireceklerdi.

Üsküplü Osman geceyi Şeyh Abdullah Mansur'un evinde geçirmek için akşam namazı yaklaşırken kapıyı çaldı. Böyle bir gecede onların yanında bulunması, eğer varsa, bütün şüpheleri silerdi. Kapıyı açan Mehmed Ali ile musafaha yaptılar. Onu güler yüzle karşılayan Şeyh Abdullah Mansur:

- Gel bakalım hak yolunun yolcusu, dedi.

Elini öpüp, odadaki diğer kişileri de selâmlayarak yerine otururken durumuna açıklık getirmek istedi.

- Ah Şeyhim, tam inanmadan hak yolunun yolcusu olunur mu?

- Kesinlikle olunmaz.

- Sizi görünce inanmanın ne kadar huzur verici bir şey olduğunu anlıyor, fakat sizden ayrılınca, yine eski dünyama dönüyorum. Gerçekten "Ceht" de ediyorum.

- Evet, ceht etmek lâzım, ya Edward Osman; fakat ceht'ine rağmen İslâm'a inanamıyorsan kendini fazla zorlamana gerek yok; demek ki senin nasibin İslâm'da değilmiş. Bu anlaşıldıktan sonra eksiksiz bir Hıristiyan olmaya bakmalısın. Önemli olan iyi kul, güzel ahlâk sahibi olmaktır. İyiliğin, güzelliğin reçeteleri farklı olabilir. Bir Hıristiyan nasıl eksiksiz duruma gelebilir, diye elbette bana sormayacaksın; ben yıllar önce farklı bir kulvara saptım. Hıristiyanlığı unutmuş, ona dair hassasiyetlerimi tamamen yitirmiş olabilirim. Ama bana öyle geliyor ki eksiksiz Hıristiyan olmanın birinci şartı şüphesiz önce ümmetine, sonra insanlığa yararlı bir kişi olmaktır. Neresinden bakarsak bakalım, istisnaları bulunmakla beraber, hayırda yarış ümmetlerin arasında cereyan etmektedir. Her ümmet iyilikte kumaşın bir yüzünü temsil eder; birinin olduğu yerde diğerine de ihtiyaç duyulur; iyiliğin ne kadar çeşidi artarsa, değişik yaratılıştaki insanların kendilerine daha iyi hitap edeni seçme şansları da o kadar artar. Bu da Rabbimizin çeşitli karakterlerdeki biz kullarına lütfudur.

Abdullah Mansur'un çok farklı konuşması Üsküplü Osman'ın dikkatini çekti. Yemek boyunca, diğerlerine bir mesaj vermek zorunda olup olmadığını yakalamaya çalıştı. Nasiple konuyu ele almasının yanlış olduğunu Abdullah Mansur'un düşünebileceğini biliyordu; çünkü Hıristiyanlıkta nasibi olsaydı, inanırdı; o dinin bir saliki olarak doğmuştu...

Abdullah Mansur'un tanıştırırken birisinin Adenli, birisinin Habeşistanlı, diğer ikisinin de yakın bir köyden olduklarını söylediği misafirler izin isteyip ayrıldıktan bir saat kadar sonra üç İngiliz içeriye girdi. Yemenli kıyafetlerine bürünmüşlerdi; ama renkleri, gözleri, yüz yapıları İngiliz olduklarını ortaya koyuyordu. Onları derin bir samimiyetle karşılayan Abdullah Mansur Üsküplü Osman'la ta-

nıştırdı. Abdullah Mansur'un evinde takvadan dolayı genellikle öğünlük yemek hazırlanırdı. Bunlara hemen yemek çıkarılınca, geleceklerinin önceden bilindiğini Üsküplü Osman anladı.

Mehmed Ali ile gündüzleri hayvanları otlatan, akşamları da ona yardım eden Ali Haşim yemekten sonra nargileleri hazırlayıp getirdiler. Oturup kalkmalarında İngilizlerin hiç yabancılık çekmemeleri, aynen Yemenli gibi hareket etmeleri epeyce bir zamandan beri burada bulunduklarını gösteriyordu. Marpucuyla Üsküplü Osman'ı işaret eden Thomas gülümseyerek Abdullah Mansur'a İngilizce şunu söyledi.

- Dostumuzdan özür diliyorum. Uzunca bir zamandan beri burada bulunmama rağmen, en basit isteğimi Arapça anlatamıyorum. İzin verirlerse, İngilizce konuşmak istiyorum.

Abdullah Mansur gülümseyerek Üsküplü Osman'a döndü.

- Thomas Arapça bilmediği için İngilizce konuşmak durumundadır. Senden izin istiyor.

Üsküplü Osman da gülümsedi.

- Nezaketi için kendilerine teşekkür ettiğimi lütfen söyleyin aziz şeyhim. Madem ki Thomas Bey Arapça bilmiyor, sohbetinizi rahatça İngilizce yapın; ben zaten her zaman buradayım. İsterseniz içeri geçeyim.

Abdullah Mansur, gizli işlerin adamı olduğuna dair kanaat oluşturabileceği için tereddütsüz:

- Hayır, dedi; gizli, saklı bir şey konuşmuyoruz. (Bakışlarını Thomas'a çevirdi) Edward Osman çok anlayışlıdır. Ben her zaman buradayım; sizler rahat rahat İngilizce sohbet edebilirsiniz, diyor. Nezaketin için ayrıca teşekkür ediyor.

Thomas sevimli bir yüzle teşekkür anlamında sol elini hafifçe kaldırdıktan sonra ciddîleşti.

- Meğer Hasta Adam'ın [34] hastalığı kimsenin tahmin edemeyeceği kadar ilerlemiş. Derme çatma Balkan ordularının karşısında

[34] Son dönemlerde Osmanlıya takılan ad

perişan oldular; devamlı çekiliyorlar. Eski Başkentlerinin[35] düşmesi gün meselesi.

Üsküplü Osman'ın başından sanki kaynar sular döküldü; kalbinin ritmi değişti; anlamıyormuş tavrını sürdürmekte güçlük çekiyordu; fakat başka çaresi yoktu. Kaşlarının arasında derin bir çizgi beliren Abdullah Mansur:

- Alman İmparatoru II. Wilhelm şimdiki başkentlerinin[36] Bulgarların olacağını ilân etmiş, dedi. Bu bizim işimize hiç gelmez. Bulgar Kralı Alman asıllıdır. Şimdiki başkentleri Bulgarlar'a birkaç numara bol gelir. Eğer müdahale edilmezse, oranın gerçek sahibi, bugün değilse bile yarın Almanlar olacaktır. Ortadoğu'ya yerleşen Almanlar enerji kaynaklarını da kontrol altına alırlar; sonra bizim çekeceğimiz var; tabiî dünyanın da.

Sağında oturan diğer İngiliz düşünceli bakışlarını Abdullah Mansur'a çevirdi.

- Almanya güçlenerek geliyor; fakat bizim Ortadoğu'daki rakibimiz kuzeydeki Beyaz Ayı'dır.[37] Önemli olan onun şimdiki başkente girmemesidir; girerse çıkarmamız güç olur. Almanya coğrafya olarak bu bölgeden uzaktadır; ikmal yapması zordur. Bizim bu bölgede elimizde Mısır, Kıbrıs, Aden var.

Abdullah Mansur cebinden çıkardığı mendille alnında biriken terleri sildi.

- Ortadoğu için Beyaz Ayı elbette bir tehlikedir. Almanlar ise bilimde, teknikte üstün bir millettir. Bulgaristan ve Yunanistan hanedanları Alman kökenlidir. Avusturya zaten Almandır. Hırvatlar, Slovenler kültür ve mezhep olarak Almanlar'a yakındırlar. Macaristan ve Romanya'daki Alman azınlıkları da düşünürsek, Almanların gölgesinin bütün Ortadoğu'da dolaştığını görürüz. Almanların şimdiki başkente girmeleri Beyaz Ayı'nın inmesinden daha tehlikelidir. Bizim siyasi başkentimiz Londra, ekonomik başkentimiz kesinlikle

[35] Edirne
[36] İstanbul
[37] Rusya

Hasta Adam'ın başkenti olmalıdır. Aksi takdirde güneş batmayan imparatorluğumuz iskambil kâğıdından bir kule gibi dağılmaya mahkûmdur.

Thomas, Abdullah Mansur'un unuttuğunu tahmin ederek sordu.

- Ama biz gizli antlaşmada orayı [38] Beyaz Ayı'ya bırakmadık mı?

- Ciddîye alma o antlaşmayı; Beyaz Ayı'yı yanımıza çekmek için yapıldı. İhlal edersek, gideceği bir mahkeme var mı?

Dinlediklerinden bir tek Balkan Savaşı'nın seyrini bilmiyordu; yeni bir şey öğreneceğine ihtimal vermeyen Üsküplü Osman hislerini belli etmekten endişelendiğinden, ondan duyulabilecek şüphelerin de önüne geçmek istediğinden bir pundunu bulunca:

- Şeyhim izin verin de, içeri geçeyim, dedi; Mehmed Ali ve Ali Haşim'le biraz sohbet edeyim.

- Buyurun; burası senin evin. (Gülümseyerek ilâve etti) Sıkıldın galiba?

Yerinden doğrulmak için sağ elinden destek aldığı sırada yüzünde tatlı bir ifade belirdi.

- Sizden sıkılmak mümkün değil; ama insan konuşulanlardan bir şey anlamayınca...

Sakalını sıvazlayan Abdullah Mansur'un sağlıklı dişleri göründü.

- Anlaşıldı; sevdiğin Mehmed Ali ve Ali Haşim ile biraz sohbet et bakalım.

Üsküplü Osman diğer odaya geçtiği sırada Babü'l-Mendep Boğazı'na giren sambuklar çıt çıkarmadan yıldızların altında kuzeye doğru yol alıyorlardı. Somali - Eritre sınırının tam karşısında seksen doksan deve, o kadar da insan bekliyordu. Onlar gelirken vadilere sinen birlikler sessizce, gündüz gösterilen şekildeki zinciri oluşturmak için sağa sola sürünmeye başladılar. Deniz kenarına yakın iki

[38] İstanbul'u

noktadan başlayacak zincir yarım ay gibi içeriye doğru uzanacak, en gerideki uç noktada Miralay Ali Said ile Binbaşı Ziya bulunacaktı.

Sandıkları tam bir sessizlik içinde sahile çıkarıyorlardı. Develerin yanlarında bulunanlar veya sambukları boşaltanlar zaman zaman dikilip Sera dağlarına doğru kulak kabartarak dikkatle bakıyor, ama gümüşî renge bürünmüş tepeciklerde, vadilerde bir kımıldama göremiyorlardı.

Sandıkları develere yüklediler. Sambuklar güneye kayarken, kervan iç kısma doğru yürümeye başladı. Kıyıdan uzaklaşınca, denize yakın birlikler arkalarını çevirdiler. Sera dağları yönünde yol alan kervanın etrafındaki çemberi usulca, sürünerek daraltmaya başladılar. Miralay Ali Said'in yanında Beytü'l-Fakih'ten gelen birlikte görev yapan borazanlı bir er vardı; her yerden duyulabilecek borazanın sesi hücum emri olacaktı. Pırıltılarla yüzen tepelerde, gölgelerin koyulaştığı vadilerde kervan ilerliyordu. Soluklar tutulmuş, kulaklar borazanın sesindeydi... Miralay Ali Said yanındaki erin sırtına hafifçe vurdu. Gecenin sükûtunu borazanın sesi yırtar yırtmaz bütün birlikler yerlerinden fırladılar. Kervan birden sarıldı; namlular onlara dönüktü; ne yöne hareket etseler, namluyla karşı karşıya geliyorlardı.

Mekkeli Mülazım-ı sani Abdülvahid bağırdı.

- Develeri bırakın, ellerinizi kaldırın.

Ellerini kaldıran kalabalıktan endişeli bir ses yükseldi.

- Canımızı bağışla ya Kumandan! Biz kervancılık yapıyoruz; ekmek parası peşindeyiz.

-Canınız güvence altındadır. Yalnız elini aşağıya indiren mermiyi alnına yer.

Askerlerin büyük çoğunluğu oldukları yerde ateş vaziyetinde kaldı; daha önce görevlendirilenler yanlarına yaklaştılar; her birinin iki elini arkaya getirip, kelepçeyi vurdular. Binbaşı Ziya hepsini tek tek kontrol etti; kelepçelenmemiş kimse kalmamıştı. Kafilenin yönünü kuzeydoğuya çevirdiler.

Zebid üzerinden Beytü'l-Fakih kışlasına geldiler. Sandıklar indirildi, işlemleri yapılıp, depolara taşındı. Develer de oradaki birliğin malı haline getirildi. Adamlar elleri bağlı olarak Hudeyde'ye götürüldüler. Mahkemede sandıklarda ne bulunduğunu bilmediklerini, sadece taşımacılık yaptıklarını söylemelerine rağmen, altışar yıl, üçer ay ağır hapse mahkûm edildiler.

*

* *

Askerler marş söyleyerek talim alanlarından kışlaya döndüler. Akşam tekmilinden sonra silâhları depoya koyup, bahçenin, daha ilerdeki boş arazilerin çeşitli yerlerine dağıldılar. Hepsi aynı elbiseyi giyiyor, aynı kışlada yatıyor, aynı kumandanların emirlerinde askerlik yapıyor, aynı hayatı paylaşıyorlardı; fakat farklı arkadaşlıklar teşekkül ediyor, öbek öbek bahçenin bir kenarında veya çevredeki çimenliklerde bir araya geliyorlardı.

İsyan olmaz veya bir göreve gitmezlerse, güneşli günlerin her akşam üstünü hemen hemen aynı şekilde geçirirlerdi; çok ender olarak Hazreti Ali'nin cenklerine dair bir kitap eline geçen bir asker okur, meraklıları dinlerdi; ama genellikle sohbet ederlerdi. Yıllardan beri beraber oldukları halde anlatacak, hoş vakit geçirecek o kadar şey bulurlardı ki!... Her grubun yeri de belliydi; Hasan Çavuş'un, Hüseyin Çavuş'un, Hüsnü Onbaşı'nın ve diğer hoş sohbet insanların gruplarının nerelerde toplanacağını herkes bilirdi. Adil ile Avni, Hüseyin Çavuş'un ceviz ağacının altında toplanan grubunu tercih ederlerdi; buradakilerin arasında Trabzonlu Ferhat'ın, Yozgatlı İbrahim'in de sohbetleri tatlıydı. Çoğu kere eski hatıralarını tekrar ederlerdi; ama o kadar tatlı anlatırlardı ki dinleyenler tekrarından bile zevk alırlardı.

Her grupta ikili arkadaşlıklar da oluşurdu; gruptaki, hatta kışladaki herkes birbiriyle asker arkadaşıydı; fakat ne hikmetse Avni ile Adil'in olduğu gibi iki kişinin birbiriyle dostluğu farklılaşırdı. Bunlar bazen diğerlerinden kopar, bir yerde başbaşa verip sohbet eder-

lerdi. Kışlanın aşağısındaki küçük söğüt ağacının gölgesi Avni ile Adil ikilisinin yeriydi.

Kara yağız, yakışıklı bir delikanlı olan Muşlu Sabahaddin'in sesi güzeldi; "Bir türkü söyle" isteğiyle karşılaşınca kendisini naza çeker, "Neşem yok; şu anda mümkün değil!"der pek söylemezdi. Kimi zaman efkârlanır, şapkasını yere vurur, kendiliğinden bir türkü tutturur, çevresinde toplananlara hiçbir konserde bulunamayacak kadar duygulu anlar yaşatır, gurbetteki acılarını onlara daha derinden duyururdu:

"Kışlanın önünde redif sesi var
Bakın çantasında acep nesi var
Bir çift kundurayla bir de fesi var

Adı Yemendir, gülü çemendir
Giden gelmiyor, acep nedendir."

Yemen ve Ölüm...

MEHMED Ali Paşa bir başka yere tayin olmuş, yerine kolordu kumandan vekili olarak Mirliva Hüseyin Paşa gelmişti. O da kısa bir süre sonra alınmış, yerine Mirliva Ahmed Tevfik Paşa verilmişti. Valilikle kolordu kumandanlığı birbirinden ayrılmış, Mahmud Nedim Bey vali olarak atanmıştı. Kolordu kumandanlarının sık değişmesi, valilikle ayrılması subayların zihnini kurcalıyor, "Duyduklarımızdan daha elim günlerde mi yaşıyoruz!" diye endişeleniyorlardı.

Hiçbir subayın yüzü gülmüyordu. Balkan Savaşı'nda feci şekilde yenilmişlerdi; felâketin boyutlarının nerelere kadar uzanacağı maalesef henüz belli değildi. Bulgarlar'ın Büyükçekmece Gölü yakınlarındaki Muratlı Tepeleri'nde İstanbul'a girmek amacıyla yığınak yaptıklarını öğrenmeleri hepsini kahrediyor, Alman Kayzeri'nin her fırsatta İstanbul'un Bulgarlar'a ait olması gerektiğini tekrarlaması kahrolmalarını katmerleştiriyordu.

Kışlada yemeklerini sükût içinde yiyorlardı. Eski sohbetlerden, şen kahkahalardan eser kalmamıştı. Birbirleriyle göz göze gelince, onları hangi felâketin beklediğini görmek istiyorlardı sanki.

Mülazım-ı sani Celâleddin talim alanından döndüğünde masasında Hatice'nin mektubunu görünce, farkında olmayarak üzüntülerinden sıyrılıp çıktı.

"Celâleddin Bey;

23.M.1331 [39]

[39] 2/1/1913

Artık aynı kaderi paylaşıyoruz; bana istediğiniz tarzda hitap edebilirsiniz. Sevgilerin karşılıklı olduğunu belirtmek için "Kalpten kalbe yol var" demişler. Sizden mektup alamayınca, gerçekten elemli günler geçirdim; bunun aylarca devam ettiğini düşünerek, benim ne hale geldiğimi rahatlıkla tahmin edebilirsiniz. Çünkü siz Yemen'desiniz; evet orası da vatanımızın bir parçasıdır; ama sık sık isyan oluyor; tifo, kolera, sıtma gibi sârî hastalıklar zuhur ediyor. Yemen ve ölüm, bu iki kelimeden daha çok birbirini çağrıştıran hayatımızda başka ne var? Bir yakınının Yemen'de bulunması, insanın elemli olmasına zaten yetiyor. Bir de uzun süre haber alamaması!... Oh Tanrım!... Allah'a şükürler ki mektubunuz geldi ve dünyalar benim oldu. Kumandan Paşa'ya mektup yazmamı şık bulmayabilir, ama merakımın önüne geçemediğimi düşünerek beni bağışlayabilirsiniz.

Bir hanım, bir subayla hayatını birleştiriyorsa, akla gelen ve gelmeyen fedakârlıkları göze alıyor demektir. Subay hanımı olmak büyük bir onurdur; onuruna talip olan, fedakârlığına da hazır olmalıdır.

Balkan Savaşı'nın çıktığını mutlaka duymuşsunuzdur. Ne yazık ki gazetelerden fazla bir şey öğrenmek mümkün değil; fakat ordumuzun Büyükçekmece Gölü civarındaki Muratlı Tepeleri'ne çekildiği söyleniyor. Bir facianın içinde bulunduğumuz kesin; Edirne'den, Tekirdağ' dan, Batı Trakya'daki il ve ilçelerden binlerce aile İstanbul'a göçtü. Kimisi hısım akrabalarının, tanıdıklarının yanına yerleşti; pek çokları da Sultanahmet, Ayasofya, Süleymaniye gibi camilerin bahçelerinde yatıp kalkıyor. Bu kış kıyamette ne yerler, ne içerler? Elleri, yüzleri mosmor olmuş çocukların, beli iki büklüm ihtiyarların durumları yürekler acısı. İstanbul'dan Eskişehir'e, Anadolu'nun diğer illerine göç başladı. Tren istasyonlarında, vapur iskelelerinde ana baba günü yaşanıyor. Geçen gün Annem, "İstanbul'u terk edenleri gördükçe, yaklaşan tehlikenin korkunçluğunu idrak ediyorum; ne çare ki gideceğimiz bir yer yok; kendimi kurbanlık koyun gibi hissediyorum." dedi. Gerçekten dramatik yıllar yaşıyoruz; Allah fakir fukaranın, bütün mazlumların yardımcısı olsun.

Zaman zaman Fatih'in, Yavuz'un, Kanunî'nin dönemlerinde niçin dünyaya gelmedim diye hayıflanıyorum. Milletimiz zengin, mutlu ve huzurluydu; cephelerden zafer haberleri geliyordu. Yakın dönemlerde ise milletimizin yüzü hiç gülmedi; daha dün Trablusgarb Savaşı vardı; bugün de Balkan Savaşı'nın acılarına katlanmak zorundayız. Rabbülalemin milletimizi daha büyük felâketlerden korusun.

Komşularımızdan birinin Darülfünun'da [40] *okuyan oğlu var; annesi ve babasının karşı çıkmalarına rağmen gönüllü olarak askere gitti. Onun dediğine göre Kaymakam Enver Bey, Eşref Bey ve diğer genç subaylar Libya'dan gelmişler. Orada yaptıklarına benzer şekilde gönüllü topluyor ve onları İstanbul'un çevresindeki kışlalarda eğitiyorlarmış. O da onlara katılmış. Bunlar içinde bulunduğumuz savaşın daha uzun süreceğini gösteriyor.*

Annem ve ben mülazım-ı saniliğinizi yürekten kutluyor, çok daha yüksek mevkilere ulaşmanız için dua ediyoruz. Bizleri sakın merak etmeyiniz; herhangi bir sıkıntımız yok; sadece milletimizin başına gelenlerden payımıza düşenleri alıyoruz.

Siz daha iyi takdir edersiniz ki savaş zamanında bir subayla özel bir mesele konuşulmaz; zira onun biricik arzusu vatan ve millet savunmasında üzerine düşen görevi en iyi şekilde yapmaktır. İnşallah onurlu bir barışa kavuştuktan sonra, yine kendi dünyamıza döneriz. Bunun için de gurbette herhangi bir düşünceye kapılmayınız; siz nasıl isterseniz öyle olur.

Annem hasretle gözlerinizden öpüyor. Onun ve aynı zamanda benim en yürekten dileğimiz bizi mümkün olduğunca mektupsuz bırakmamanızdır. Tabiî herhangi bir imkânsızlık olup yazamazsanız da kendinizi üzmeyiniz. En yakın gelecekte görüşmek dileğiyle saygılarımı sunuyor, her şeyin gönlünüzce olmasını diliyorum.

Hatice"

[40] Üniversite

Celâleddin mektubu tekrar okudu; sevinç çığlıkları yüreğinde doaşırken, dudaklarından "Kendi dünyamıza döneriz.", "Siz nasıl isterseniz öyle olur." cümleleri döküldü. Kendisini mutluluğun doruğunda hissediyordu; ama her mutluluk anında olduğu gibi bir felâketin ayak seslerini duyacağından da endişe ediyordu.

*

* *

Kaymakam Enver'in, Eşref Bey ve çevresindeki genç subayların, hükûmetin ve paşaların muhalefetine rağmen, topladıkları gönüllüler ve Onuncu Kolordu'nun gizli desteğiyle Tekirdağ'ı, Kırklareli'ni, Edirne'yi geri aldıkları haberi gelince kışlayı bir sevinç atmosferi doldurdu; subay ve erler bu atmosferi günlerce soludular.

Bu sevinçli günlerden bir süre sonra İzmir milletvekili Ubeydullah Efendi, Ahmed İzzet Paşa ile İmam Yahya arasında yapılan antlaşmayı onaylayan fermanla, İmam Yahya'ya verilecek murassa Osmanlı nişanı, altın işlemeli enfiye kutusu, birkaç top ipekli kumaş ve daha değişik bazı hediyelerle San'a'ya geldi. Üç gün Vali Mahmud Nedim Bey'in misafiri olarak dinlendikten sonra, Sadrazamlığın emriyle Yemen vilâyeti mektupçusu Haşim Efendi'yi ve Jandarma Kumandanı Kaymakam Hilmi Bey'i yanına alarak, aralarında Yemenli askerlerin de bulunduğu iki manga muhafızla Şehare'ye hareket etti.

Ubeydullah Efendi'yi uğurlayan Vali Mahmud Nedim Bey makamına dönmüş, kahve içiyordu. Bu anda son gelişmeler hakkında bilgi vermek için Ahmed Hamdi Bey ziyaretine geldi. Hal hatır sorduktan sonra hemen konuya girdi.

- Asir'deki eli silah tutanların eğitilmesi için İngilizler her şeyi yapıyor. Hudeyde'deki İsviçre Konsolosluğu'nda tercüman olarak çalışan Habib Yusuf akşam oldu mu atın sırtına atlayıp köyleri dolaşıyor. Kendini Müslüman gösteren, aslında Suriye katoliklerinden olan bu desiseci, aynı zamanda İngiltere ve İtalya adına çalışan, Arap ayrılıkçılığını körükleyen Doktor El Cündi'nin yakın adamlarından-

dır. Bütün Yemen'i elimizden geldiği kadar kontrol etmeye çalışıyoruz. Beyt-i Müddei köyünde oturan Abdullah Mansur bizlere bütün bu faaliyetlerin merkeziymiş gibi görünmektedir. Karanlık çökünce Abdullah Mansur'un evine Yezidî Ali Muhsin Askeri'den, ineğin bilmem neresine tapan Hurşit Kâzım'a kadar değişik kimseler gelip gidiyor. Son günlerde Yemenli kıyafetine girmiş, çok güzel Arapça konuşan misyonerler de çoğaldı. Bu fesat tayfası devamlı halifeliği Araplardan Türkler'in gasp ettiğini işliyor. Alçaklar son günlerde propagandalarına "İki Türk askeri öldürülmüş, karınlarından altın çıkmış." yalanını da eklemişler.

Vali Mahmud Nedim Bey'in yüzü ciddileşti.

- Bundan daha şerefsizce bir tahrik olabilir mi? Fakir ve cahil insanlar daha etkileyici nasıl kışkırtılabilir? Bunun da kaynağı Abdullah Mansur mu?

- Bilmiyorum, ama olabilir.

- O haine bir iyilik düşünen yok mu?

Ahmed Hamdi Bey anlamlıca gülümsedi.

*

* *

Üsküplü Osman, Menaha pazarından satın aldığı, yürümemekte direnen büyük bir koçu evine doğru sürüklerken karşılaştığı Ali Muhsin Askeri ona yardım etti. Koçu urganla bahçedeki elma ağacına bağladı. Terlemişti; cebinden çıkardığı mendiliyle yüzünü, boynunu ve boğazını kuruladıktan sonra Ali Muhsin Askeri'yi evine davet etti.

- Buyurun kahve içelim.

Ali Muhsin Askeri'nin vakti vardı; Üsküplü Osman'la da dostluğu ilerletmek istiyordu. Eve girip, mütevazî döşenmiş bir odaya geldiler. Ali Muhsin Askeri bir mindere oturdu; sırtını yastığa dayadı. Üsküplü Osman mutfağa geçti; aradaki kapıyı açık bıraktı; kahve pişirirken konuşuyorlardı.

- Bekârlık zor değil mi?

- Burada bekârım; aslında evli ve iki çocuk sahibiyim.

- Niye onları getirmiyorsun?

- Menaha'da kalıp kalmayacağım henüz belli değil. Buralarda bizim Beyrut'a göre hayvan ucuz; ama Yemen'den oraya beş on tane götürüp satmak kârlı olmaz; çünkü yol parası çok tutar. İki üç yüz hayvan götürüp satmak lâzım. Buna da maddî imkânım elverişli değil. Beraber iş yapmamız için bir arkadaş söz verdi; fakat parası bir başka işte bağlıymış; parayı nakde çevirince başlayacağız. Bir aksilik olmaz, ortak çalışırsak, o Beyrut'ta olacağı için, buradaki işleri benim çekip çevirmem gerekecek. O zaman çoluk çocuğu da getireceğim.

Üsküplü Osman kahve dolu fincanları tepsiyle getirip Ali Muhsin Askeri'nin yanına koydu ve oturdu. Cebinden İstanbul sigarası ve kibrit çıkardı. Paketi açıp uzattı.

- Buyurmaz mısın?

Ondan sonra da kendisi aldı. Kibritini çakarak Ali Muhsin Askeri'nin sigarasını ve kendisininkini yaktı.

Derin bir nefes çekip bırakırken:

- Evet, Ali Muhsin Askeri Bey, anlat da dinleyelim, dedi.

- Ne anlatayım?

- Herkesin birbirine sorduğu soruyu sorayım; ne iş yapıyorsun? Geçimin nasıl?

- Artık burayı tanıyorsundur; büyük kentlerde, zengin yerlerde iş yapıldığı gibi, buralarda yapılmaz. Yeteri kadar tarlası olan yiyeceğini oradan çıkarır. Yılda iki koç, bir tosun satarsa, onlarla da gazını, tuzunu, şekerini alır.

- Ziraatçılık zor, ama hemen hemen bütün canlıların yiyeceği oradan çıktığı için "Hayırlı iştir." derler.

- Zorluğunu, kolaylığını çocuklar bilir.

- Anladığıma göre bütün işleri çocukların omuzlarına yıkmışsın.

- Ben de köyleri dolaşırım; ahaliyle sohbet ederim.

- Hangi köyleri, niçin dolaşıyorsun?

- Bizim Yezidî köylerini dolaşırım; ahaliye bir şeyler anlatır, dinî inançlarını pekiştirmeye çalışırım.

- O sohbetlerin gayesi ne? Cahilliğimi bağışla; biliyorsun, ben Hıristiyanım; İslâmiyette dolaşıp, insanların dini duygularını ayakta tutmak gibi bir ibadet mi var?

- Biz Müslüman değiliz, dinimiz apayrı.

Üsküplü Osman şaşırmışçasına kaşlarını çattı.

- Öyle mi? Ben Müslümanlığın içinde bir kol olduğunu tahmin etmiştim. Hangi kitaba inanırsınız?

İnanmayı küçümseyerek;

- Yezidî'yim; ama hiçbir şeye inanmam, dedi. Yezidîlerin iki kitabı var; birisi Kitab al Cilva, diğeri Mashafa Reş.

Üsküplü Osman ona hayretle bakıyordu.

- Fakat köylere gidiyor, sohbetlerinle Yezidîlerin inancını diri tutmaya çalışıyorsun; inanmadığın halde bunları nasıl beceriyorsun?

Ali Muhsin Askeri gülümsedi.

- Bir sürü dünyadan haberi olmayan dangul dungul insan; onlara ne anlatırsan inanırlar.

- Git konuş; ama bu cahil insanlara sakın, "Siz Yezidîsiniz, Osmanlı Müslüman." deme; aksi takdirde Osmanlı'yı düşman görürler; bir gün baş kaldırmaya yeltenirler.

- Yeltenirlerse ne olur?

- Osmanlı güçlü devlettir; topunuz, tüfeğiniz yok; sizin için kötü olmaz mı?

Bakışları iç dünyasını ortaya koyan, duygudan, merhametten hiç nasiplenmemiş, sanki göğsüne kalp yerine bir taş parçası yerleştirilmiş Ali Muhsin Askeri Üsküplü Osman'a uzun uzun baktıktan sonra:

- Edward Osman, epeyce bir zamandan beri Menaha'dasın; bu-

radaki hayatın ne kadar zor olduğunu herhalde biliyorsundur, dedi. En basit ihtiyaçları karşılamak bile çok güç. Elime biraz para geçirebilirsem, Beyrut'a veya İzmir'e yerleşeceğim.

- Söylediğin yerinde, güzel bir istek; fakat bunun yolu Yezidîleri kışkırtmak değildir. Çalışmak, para kazanmak, biriktirmektir.

Bir zehirli yılan gibi gözlerini ona dikti.

- Yezidîleri kışkırtmak gibi bir niyetim yok. Sen çalışıyorsun; ne kadar para biriktirebiliyorsun?

Üsküplü Osman'ın yüzünü bir gülümseme yalayıp geçti.

- Akıl vermek kolay; fakat ben de biriktiremiyorum. Her şeyin para olmadığını da unutmamak lâzım, önemli olan iç huzurdur. Bak Abdullah Mansur'a, Londra'da doğup büyümüş; huzuru burada, yani İslâmda bulmuş. Nasıl mutlu bir hayatı var. Ona gıpta ediyorum; ne çare ki İslâma inanamıyorum.

Ali Muhsin Askeri anlamlı anlamlı Üsküplü Osman'a baktı.

- Altınların içinde yüzmesine rağmen, onun kadar mutsuz bir insanın yeryüzünde bulunduğunu zannetmiyorum. Bir insan inanmadığı bir hayatı yaşarsa, acı çekmez mi? Ruhunu üç paraya satmak başka nasıl olur?

Üsküplü Osman hayret etmiş gibi tavır takındı.

- Neler söylüyorsun? Kim inanmadığı hayatı yaşıyor? Abdullah Mansur mu?

Ali Muhsin Askeri her şeyi hafife alırcasına sağ elini salladı.

- Boş ver, başka konulardan konuşalım.

*

* *

Yemen'dekilerin gözü kulağı başkent İstanbul'daydı; çünkü Birinci Dünya Savaşı patlak vermişti. Subaylar Kolordu Kumandanının emrine uyup uluorta savaştan söz etmiyorlardı. İstanbul'dan önemli haberler yağmur gibi yağıyor, zirvedeki yetkililer şaşkınlıktan şaşkınlığa sürükleniyorlardı. Cemal Paşa'nın ittifak arayışı

için gittiği Fransa ve İngiltere'den eli boş dönmesi çeşitli yorumlara, karamsarlıklara sebep oluyordu.

Devletin yönetimini elinde bulunduranlar Balkan Savaşı'ndaki hatayı yapmamak, aynı şekilde gafil avlanmamak için ağustos başlarında genel seferberlik ilân ettiler; ama bunun hiçbir devlete karşı olmadığını, sadece tarafsızlıklarını korumaya yönelik olduğunu önemli başkentlere bildirdiler.

Vali Mahmud Nedim Bey, istihbaratçı Ahmed Hamdi Bey, yüksek rütbeli subaylar Ahmed Tevfik Paşa'nın makamında her sabah toplanıyor, gelen haberleri değerlendiriyorlardı. Nasıl orduyla, savaşla ilgili haberler Kolordu Kumandanı Ahmed Tevfik Paşa'ya geliyorsa, devlet ve mülkî idarelerle ilgili haberler Vali Mahmud Nedim Bey'e, istihbaratla ilgili haberler de Ahmed Hamdi Bey'e geliyordu. Bu üçü Yemen'in dünyaya açılan pencereleriydi. Savaşta Ahmed Tevfik Paşa en sorumlu mevkide bulunduğu için diğerlerine oranla daha tedirgindi; bu tedirginliğini de "İnşallah maniple bir daha işlemez." cümlesiyle dile getiriyordu. Tecrübesi ve hisleri ona adım adım savaşa yaklaştıklarını söylüyor, maniplenin her işleyişinde savaşa girdiklerine dair haber alacağından endişe ediyordu.

Ağustos ayının ikinci yarısında, eylül, ekim aylarında maniple rutin işler için işledi; sarsıcı bir haber gelmedi. Ne çare ki ekimin son günlerine doğru haberler hiç de iyi değildi; Goeben ve Breslav savaş gemileriyle ülkelerine sığınan Souchan Paşa Karadeniz'e çıkmış, Sivastopol'u bombalamıştı. Ekimin son günü Ruslar, Doğubayezid'in kuzeyinden hududu geçmişler; ertesi gün İngilizler Akabe'yi topa tutmuşlardı. Artık taciz başlamış, savaş ilân edilmesinin eli kulağındaydı.

Kasımın başlarında sisli bir sabahtı; Vali Mahmud Nedim Bey, Ahmed Hamdi Bey, Miralay Ali Said koridorda Ahmed Tevfik Paşa'nın makamına doğru yürürlerken maniplenin sesini duyuyorlardı.

Makamına girince Mahmud Nedim Bey sordu.

- Paşa Hazretleri, sevimsiz yaratık işliyor; yeni bir şey mi var?

Ahmed Tevfik Paşa yılgınlığını belirten bir gülümsemeyle cevap verdi.

- Ah bu mendeburun sesi; beni kalp hastası yapacak! (ciddîleşerek devam etti) Az önce başladı; henüz bana bir şey intikal etmedi. Dileyelim ki kötü bir haber gelmesin.

Biraz sonra içeriye giren muhabere Yüzbaşısı Mücahid'in durumunda bir olağanüstülük vardı. Şifresi çözülmüş telgrafı Paşa'nın önüne koydu. Gözlüğü takıp bakınca yüzünde hayret ifadesi belirdi.

- Keşke maniple işlemeseydi!

Vali Mahmud Nedim Bey:

- Ne oldu Paşa Hazretleri? diye sordu.

- Ruslar bize savaş ilân etmişler.

Vali Mahmud Nedim Bey'in rengi attı.

- Ciddi misiniz Paşa Hazretleri?

- Maalesef ciddîyim, buyurun siz de okuyun.

Miralay Ali Said endişeli bir tavırla fikrini söyledi.

- Bu, burada kalmaz; bugün yarın da İngilizler, Fransızlar savaş ilân ederler.

Yüzü soluk bir mermeri andıran Ahmed Tevfik Paşa bakışlarını ona çevirdi.

- Ona ne şüphe! Müttefik olduklarına göre başka türlü davranabilirler mi?

Miralay Ali Said'in endişesi artıyordu.

- Ne dersiniz Paşa Hazretleri; Erkan-ı Harbiye bizden Aden'deki İngilizlere, Cıbuti'deki Fransızlara hücum etmemizi ister mi?

- Zannetmiyorum; buradaki imkânlarımızı biliyorlar; neyi yapıp neyi yapamayacağımızı rahatlıkla tahmin edebilirler.

Miralay Ali Said bu defa zihnini asıl kurcalayan soruyu sordu:

- İngiliz ve Fransızlar bize hücum ederler mi?

- Edebilirler; onlara karşı gereken tedbirleri almalıyız.

Vali Mahmud Nedim Bey:

- Beni düşündüren İngiliz Lloyd Şirketi'nin tutumudur, dedi. Bu şirketin bir gemisi iki haftada bir Hudeyde'ye yiyecek getiriyor. Her sefer için aldıkları onbeş bin Osmanlı altını iyi para; fakat bu miktar İngiliz ekonomisinde devede tüy bile değil; hâlbuki iki haftada bir geminin erzak getirmesi bizim açımızdan çok önemli. İngiliz Hükûmeti Lloyd Şirketine taşıtmaz, bizim gemilerimize de Süveyş'ten geçit izni vermezse, ki vermez, Hicaz üzerinden ihtiyaçlarımızı temin etmemiz gerekecek. O yolun ne kadar meşakkatli, güvensiz olduğunu biliyoruz. Bir de Bağdat üzeri var ki orası çok uzak.

Apayrı bir iklime girmiş gibi görünen Ahmed Tevfik Paşa'nın bakışları duruldu; kendi kendine mırıldanır gibi konuştu.

- Savaşla beraber doğduk; savaşla beraber ihtiyarladık. Korkarım ki savaşı miras aldığımız gibi, çocuklarımıza miras bırakacağız.

Onlar için haber
havadan, sudan daha değerliydi

SAN'A'DAKİ Türk kolonisinin birbiriyle ilişkisi daha da sıklaştı. Kendilerini aynı kaderi paylaşan bir avuç azınlık hissetmeleri aşırı derecede kaynaşmalarına sebep oluyordu. Hâlbuki kendilerini yalnız, koskoca devletin kaderini çaresizce yüklenmiş gibi hissetmeleri aslında gerçeği tam yansıtmıyordu; pek çok Yemenli'nin, Filistinli'nin, Suriyeli'nin, Hicazlı'nın yüreği Edirne için, İstanbul, Kars, Çanakkale için çarpıyordu. Bunu asker arkadaşlarından da biliyorlardı. "Dilim, rengim ayrı" demiyor, dinleri, medeniyetleri, devletleri için aynı kaderi paylaştıklarına inandıklarından Türklerle Irak'ta, Filistin'de, Sarıkamış'ta, diğer cephelerde omuz omuza bir Osmanlı olarak canlarını dişlerine takmış, savaşıyorlardı. Ama gurbette bulunmaları, bazı ayrılıkçı hareketlere şahit olmaları San'a'da yaşayan Türkleri yalnızlık psikolojisine itiyordu.

Korktuklarına başlarına gelmiş, İngilizler onlara Süveyş'i kapatmışlardı. Yiyecekleri, askeri mühimmatları, postaları demiryoluyla Medine'ye geliyor, oradan kervanlarla San'a'ya intikal ediyordu. Bazı postalarla Ahmed Tevfik Paşa'ya, Vali Mahmud Nedim Bey'e, bir subaya veya memura gelen gazete, dergi adeta yazıları silininceye kadar elden ele dolaşıyordu.

Onlar için haber havadan, sudan daha değerliydi. Eskiye oranla iyice seyrekleşen postayı dört gözle beklerlerdi; yakınlarından birisi İstanbul'dan mektup alırsa, "Dünyanın durumundan, savaşın safahatından ne yazıyor?" diye sorarlardı.

Müttefiklerin Çanakkale'ye saldırmaları hepsini heyecanlandırmıştı. Çanakkale Boğazı'nı geçerlerse, kuzeyden de Ruslar gelir,

İstanbul'u ele geçirir, Osmanlı Devleti'ni savaştan saf dışı ederlerdi. İtalyanlar üç yıl önce Çanakkale'ye hücum etmiş, bir şey yapamamışlardı; fakat bunlar farklıydı; İtalyanların geçemediklerini de biliyorlardı; demek ki geçeceklerine inanıyorlardı. Gazete ve dergilerde Çanakkale'deki direnişi anlatan haberleri heyecanla, gözyaşıyla okuyorlardı. Ruslar Doğubayezid'den vatanlarına girmişlerdi; ama ciddî direnişlerle karşılaşıyor, ağır kayıplar vererek, ancak köstebek hızıyla ilerleyebiliyorlardı. Basra'ya saldıran İngilizler Şattülarap'tan yukarıya doğru yürümeye gayret ediyorlarsa da değişik yerlerde ummadık savunmalarla durduruluyorlardı. Yeteri kadar silâh ve mühimmata sahip olmayan Osmanlı ordusu her yerde kahramanlık destanları yazıyordu. Sanki iki yıl önce, Balkan Savaşı'nda bozguna uğrayan bu ordu değildi; kan tazelemiş, geçmişteki ihtişamına kavuşmuş gibiydi. Askerlerin duydukları bu heyecan, savaşın getirdiği ekonomik sıkıntıların yavaş yavaş kendini hissettirmesini engellemiyordu. Şeker, tuz ve benzeri maddeler istenildiği kadar bulunamıyor, tüketildiği kadar buğday, darı, mercimek ambarlara koyulamıyordu...

Çöl her şeyi tüketen bir ortamdır;
ne dökersen, ne koyarsan, yok olup gider

ÜSKÜPLÜ Osman, Menaha'da bulamadığı bazı ihtiyaçlarını temin etmek, İsviçre Konsolosluğu'nda çalışan Tarık Yahya'da yeni bilgiler olup olmadığını öğrenmek için Hudeyde'ye gitmişti. Tarık Yahya aslında Kadıköy'de doğmuş, Fahreddin adında bir delikanlıydı. Annesi Arap, babası Türktü; annesinden Arapça'yı öğrenen Fahreddin'e Teşkilât-ı Mahsusa Bağdat Nüfus Müdürlüğü'nden Hıristiyan, adının da Tarık Yahya olduğunu belirten bir kimlik belgesi çıkartmış, Bu kimlik belgesiyle onu, bir punduna getirip, Hudeyde'deki İsviçre Konsolosluğu'nda memur olarak işe aldırmıştı. Tarık Yahya kendisini hızlı bir ayrılıkçı olarak tanıtmış, merkezi Şam'da bulunan, Hıristiyan Arapların başını çektiği Osmanlı'ya karşı kurulmuş gizli teşkilâtın bu bölgedeki en yetkilisi Habib Yusuf'un çok yakın dostu olmuştu. Beraber bazı geceler köylere gidiyor, kışkırtmaya müsait kimselerle temas ediyorlardı. Tarık Yahya'nın Hudeyde'de görev yapan istihbarat subayı Yüzbaşı İrfan'la gizli teması vardı. Yüzbaşı İrfan da istihbaratçı olarak Üsküplü Osman'a bağlıydı.

Hudeyde'den dönen Üsküplü Osman yorgun olmasına rağmen geleneği bozmadı; perşembeyi cumaya bağlayan gece olduğu için ziyaretine gittiğinde Abdullah Mansur karşısındakine dert yanıyordu:

-Silahları büyük bir ihtimalle dessas Ali Muhsin Askeri ihbar etmiştir. Ondan başka kimse bilmiyordu. İki taraflı çalıştığına kaniyim.

Kaşları çatık Abdullah Mansur'un yüzü hızla değişti; her za-

manki gibi Üsküplü Osman'ı can dostu olarak karşıladı. Taiz ve Ravza'dan gelen misafirleriyle tanıştırdı. Yemek yediler; cemaatle yatsı namazını kılarlarken Üsküplü Osman yine kenarda oturdu. Ellerini bağlamış, başını hafifçe kalbinin üzerine düşürmüş Abdullah Mansur'a dikkat ediyor, ne kadar da huşu ile kendini namaza verdiğine şaşıyordu.

Namazdan hemen sonra kahve dolu fincanların bulunduğu tepsiyle Mehmed Ali içeriye girdi. En başta oturan Taizli Haşim Remzi'den dağıtmaya başladı.

Kahvesinden bir yudum alan Üsküplü Osman, Abdullah Mansur'a sıcak bir şekilde bakarken şunları söyledi:

- Şeyhim, namaz kılarken size dikkat ettim. Öyle kendinizden geçiyorsunuz ki, insanın hayret ve gıpta etmemesi mümkün değil. Sizin imanınızın beşte birine sahip olabilmek için dünya malı olarak neyim varsa, seve seve veririm.

Abdullah Mansur önce Üsküplü Osman'ın namaz kılmamasına açıklık getirmek ihtiyacını duydu.

- Edward Osman Beyrutlu bir Hıristiyan kardeşimizdir. (Sonra Üsküplü Osman'a döndü) "Ceht" gereklidir; fakat iman daha çok nasip meselesidir. Buna dair Kur'an'da da işaretler var.

Ravzalı Hasan Salih:

- Lübnanlı Hıristiyanların Osmanlı'ya düşman olduklarını biliyoruz, dedi. Acaba Lübnanlı Müslümanlar ne düşünüyorlar? Onlarla temasınız var mı?

- Biz Hıristiyan olduğumuz için Lübnanlı Müslümanlarla Osmanlı meselesini pek konuşmayız. Hemen işin içine din karışır; Lübnanlı Müslümanlar da Osmanlı'nın yanında yer alırlar. Yalnız bir yıl kadar önce Beyrut'ta bir kahvede oturuyordum. Sağ tarafımda iki Müslüman Arap Osmanlı'nın Hilâfeti gasb ettiğinden söz ediyorlardı.

Taiz'li Haşim Remzi'nin heyecanlandığı belli oluyordu.

- Gördünüz mü! Aklın yolunun bir olduğunu boşuna söylememişler.

Başında takkesi, elinde tespihi olan Abdullah Mansur oturmasıyla da tam bir Şeyh olduğunu ortaya koyuyordu. Bilgiç ve üzüntülü bir şekilde başını salladı.

- Evet, her şey Hilâfetin el değiştirmesiyle başladı. Halifelik yerli yerindeyken İslâm âlemi ne büyük insanlar yetiştirdi; değişik coğrafyalarda nasıl gözkamaştırıcı medeniyetler kurdu. Hatırlayın Asr-ı Saadeti; hatırlayın Emevi, Abbasi dönemlerini!... O güzel, sıcak, insanı çepeçevre saran medeniyeti Türkler, Moğollar kökünden biçmediler mi? Sonra da Hilâfeti gasp ederek bu işe tüy diktiler. İslâm âlemi bir daha zengin, medenî olmak, insanlığa ışık tutan konuma gelmek istiyorsa, önce Hilâfeti geri almalıdır.

Hasan Salih hırslı bir şekilde burnundan soludu.

- Bu zulüm bitecek; çoğu gitti, azı kaldı. Sadece bizim buralar değil; Hicaz, Mekke, Medine de kaynıyormuş. Geçen gün birisi İstanbul'dan geldi. Orada hiç müslümanlık kalmamış; kadınlar sokaklarda geziyor, dükkânlarda çalışıyorlarmış.

Abdullah Mansur'un iki kaşının arasında bir düğüm belirdi.

- Türkler ne zaman Müslüman olmuşlar ki!.. Onlar temiz Müslümanların imanlarını sömürmek için Müslüman görünüyorlar. Öyle olmasa bu kadar geniş topraklara sahip olabilirler miydi?

Üsküplü Osman, hem güven telkin etmek, hem de oradaki saf Müslümanları uyandırabilmek ümidiyle karşı koymanın gerekli olduğunu düşündü.

- Cehlimi bağışlayın Şeyhim, size karşı fikir ileri sürmek boyumu aşar. Öğrenmek amacıyla soruyorum. Duyduğuma göre bizim Hıristiyanların Haçlı ordularına Türkler karşı koymuşlar. Bunun için Hıristiyan âlemi onlara düşman olmuş. Bugün Avrupalıların, Rusların onlara düşmanlıklarında Müslüman olmaları önemli rol oynamıyor mu? Yoksa başka bir sebebi mi var?

Abdullah Mansur anlamlı bir şekilde gülümsedi.

- Müslüman olmak başka, Müslüman görünmek başka. Türkler hiçbir dine inanamazlar; çünkü inanç bir seviye gerektirir; bozkırın

vahşisinde o seviye olabilir mi? Türkler İslâm âleminin toprağını, Hilâfetini ele geçirdiler; iç isyanları önlemek için Müslüman görünmek zorundadırlar. Tabiî Hıristiyan âlemiyle karşı karşıya geldiler. Hıristiyanlar da Türkleri Müslüman zannederek düşman oldular. Türkler gerçekten Müslüman olsalardı, hiç geri kalırlar mıydı? Peygamber Efendimiz'in zamanını göz önüne getirelim. Bildiğimiz üzere İslâmiyet çölde nazil oldu. Çöl demek, imkânsızlık demektir. İmkânsızlığın hâkim olduğu ortamda Müslümanlar gün ışığına öyle bir medeniyet çıkardılar ki altmış yıl zarfında batıda Atlas Okyanusu'na, doğuda Çin Seddi'ne dayandılar. Bu hak din olmasa, doğruları bünyesinde ihtiva etmese böyle bir sonuç alınabilir miydi? Ne ilginçtir ki hiçbir bilgin İslamiyetin neden çölde nazil olduğuna dikkat etmiyor. Çöl her şeyi tüketen bir ortamdır; ne dökersen, ne koyarsan, yok olup gider. Rabbül Âlemin insanlığa adeta "Her şeyi yok eden çöl, benim vahyettiğimi yok edemiyor; gözlerinizi yol gösteren bu gerçeğe çevirin; kurtuluş burada." dedi. İlk Müslümanlar bu buyruğa uyduklarından göz kamaştırıcı başarı elde ettiler; emsaline rastlanılmayacak medeniyetler kurdular; ne yazık ki Türklerle birlikte bu âleme korkunç bir kâbus çöktü. Sahabelerin, tabiînin, teba-i tabiînlerin ve onların ardından giden Müslümanların nur yolu izlerini takip edebilmemiz için, her ne pahasına olursa olsun, bu kâbustan kurtulmalıyız. Bunun da biricik şartı Halifeliğin, sahibinin eline geçmesidir.

Geç saatlere kadar sohbet ettiler; her zaman yattığı yatağa uzanan Üsküplü Osman uyuyamıyordu. Ahmed Hamdi Bey "Fesat çemberini paramparça et! Artık savaştayız, aramızda antlaşma kalmadı." diyordu. Gerçekten de paramparça etmeliydi; başka çaresi yoktu. Ama çok güç bir işle karşı karşıya idi! Düşündüğünü uygulayabilecek miydi? Daha akıllıca bir yol bulabilir miydi?...

Diğerleri sabah namazına kalktıklarında Üsküplü Osman uyuyordu. Namazı yine Abdullah Mansur kıldırdı. Mehmed Ali ile Ali Haşim kahvaltıyı hazırlayınca Üsküplü Osman'ı davet ettiler.

Kahvaltıdan sonra Üsküplü Osman tekrar görüşmek ümidi dile-

yip Haşim Remzi ve Hasan Salih'le sıcak bir şekilde vedalaştı. Her zamanki gibi en sona bıraktığı Şeyh Abdullah Mansur'un önünde saygıyla eğildi. "Şeyhim duadan beni mahrum bırakma." diyerek elini öptü. O da şefkatli bir ilgiyle sırtını sıvazladı.

*

* *

Mısır'ın İskenderiye şehrinde talimlerini, bütün hazırlıklarını tamamlayan İngiliz ve Fransız birlikleri devamlı Çanakkale'ye hareket ediyorlardı. Gelibolu yarımadasının dağında, taşında kan gövdeyi götürüyordu. Erkan-ı Harbiyedan Aden'e hücum edilebilirse, belki Çanakkale'deki yüklerinin hafifleyebileceği bildirildi. Yemen'deki şartları, Aden'deki İngilizlerin durumunu tam bilmedikleri için Erkan-ı Harbiye "Hücum et" veya "Şöyle yap" diye emir vermedi; sadece sağlayacağı faydaya işaret etti; insiyatifi Kolordu Kumandanlığı'na bıraktı.

Ahmed Tevfik Paşa da en doğrusunu yapmak istiyor, her fırsatta görüşlerine önem verdikleriyle fikir alışverişinde bulunuyordu. Genç subayların, memurların faytonundaki "evet efendimcilerin iskemlesi" dedikleri karşısındaki yere oturana "Burada cephe açmaya ne diyorsun?" diye soruyor, söylenenleri dikkatle dinliyordu. Dinlediklerinin hemen hemen hepsi, ağırlaşacak ekonomik şartlara rağmen, İngilizlerin Hindistan yolunu güvenlik altına almak için bu bölgeye daha büyük donanma sevk etmek ihtiyacı duyacaklarının Çanakkale'de fark edilebilecek ölçüde rahatlamaya sebep olacağından cephe açılmasının gerekliliğini savunuyordu. Kendisi de aynı kanaatteydi. İmam Yahya'dan endişe etmiyordu. Onun durumunu sorduğu Ahmed Hamdi Bey kendisine de çok mantıklı gelen şu cevabı vermişti:

"İmam Yahya akıllı adamdır. Uçağın icat edildiğini öğrenince, Şehare'nin coğrafî avantajının pek işe yaramayacağını idrak etmiştir. Mutlaka savaştan da haberdardır; yenildiğimiz takdirde Yemen'den çekip gitmeye mecbur kalacağımızı, kan dökmeye gerek bulunma-

yacağını, galiplerin safındaysak, başkaldırmasının aptalca olacağını biliyordur. Bir de son olaylarda para bakımından sıfırı tüketmiştir; yedirip içirmezse, çevresinde kim yer alır?.. Bizden alacağı yirmi bin altına çok ihtiyacı olmalı."

Yine de kararını vermeden önce yüksek rütbeli subaylarla, Vali Mahmud Nedim ve istihbaratçı Ahmed Hamdi Beylerle makamında toplantı yapmayı uygun buldu. Bu toplantıda Miralay Ali Said'in, "İngilizlerin işine gelseydi, bize saldırırlardı; buralarda bir kapışma istemiyorlar ki Aden'de sessiz sedasız oturuyorlar; onların işine gelmeyen bizim işimize gelmelidir." gerekçesini herkes ikna edici buldu. Ortak bir görüş haline dönüşünce, Kolordu Kumandanı olarak Ahmed Tevfik Paşa İngilizlere karşı Aden cephesinin açılmasına karar verdi ve birliklerin başına "Mıntakatü'l Hareket Kumandanı" unvanıyla yıllardan beri Yemen'de görev yapan, buraları karış karış bilen Miralay Ali Said'i tayin etti.

Bu kere sefere iştirak edecek subaylara önceden bildirildi. Bunlardan birisi de Mülazım-ı sani Celâleddin'di. Akşam eve geldi. Duyduğu endişeyi azaltmak için bir şeyle oyalanmak istiyordu. Kalbinin üstüne rastlayan ceketinin cebinde sakladığı, annesinin beşibirlikle bileziği sardığı siyah saten de kirlenmişti. "...Bunları al; artık kendimi iyi hissetmiyorum. Öldüğümü duyarsan, sakın üzülme; herkesin annesi ölüyor." sözleriyle annesinin ona uzatışını görür gibiydi. Eline aldığı usturayla dikişlerini sökerken, sanki o sateni diken parmakların sıcaklığını hissediyordu. Ilık suda sabunla birkaç kere oğup yıkadı. Tekrar dikeceği için buruşuk kalmasını istemediğinden sateni eliyle düzelterek pencerenin önüne serdi. Beşibirliği eline aldı; avucunda ağırlığını tarttı; Hatice'nin göğsünde hayal etti. Sonra bileziği sağa sola çevirip baktı; gaz lâmbasının ışığında parıldıyordu. Hatice'nin bileğine kimbilir ne kadar yakışacaktı. Ardından yatağına oturdu; dizine koyduğu kalın kitabın üzerinde ne kadar süreceği belli olmayan bir zaman için San'a dışına çıkacağını bildiren mektubunu yazdı.

Şafağa bir saat kala mümkün olduğu kadar sessizliği koruyarak

birlikler Taiz yönüne hareket etti. Yüreklerde kuşku kıpırdıyordu; işte savaşa gidiyorlardı; acaba dönebilecekler miydi? San'a, arkalarında kaybolurken içlerine özlemi doluyordu. Oysa burada günleri geçerken San'a onlar için hiç de önemli değildi; hatta sıkıcı bir yerdi.

Biraz uzaklaştıktan sonra yol tamamen bozuk bir hâl alıyor, gittikçe de siliniyordu. Otuz dokuzuncu Tümen ve onu takviye eden birlikler, olağanüstü güç şartlarda, alev alev yanan haziran güneşinin altında yol alıyordu. Fundalıklardan, yar kenarlarında kıvrılan patikalardan, kayalık tepelerden, dikenlerle kaplı vadilerden topları, mermi sandıklarını götürmek insanüstü bir çabayı gerektiriyordu. Subayların, erlerin bütün gayretlerine rağmen çok yavaş mesafe kat ediyorlardı. Buralarda az rastlanılan sıcak bir gündü; güneş dağı taşı kavuruyor, ter topuklarından söküyordu.

Bir dereye indiklerinde yemek molası verildi. Yola çıkmadan önce, içine peynir konulmuş bir ekmek, bir salatalık ve bir baş soğan dağıtılmıştı. Onları çantalarından çıkarıp yemeğe başladılar. Midelerin boşalması, bir de dağ havası, yediklerini öyle lezzete kavuşturmuştu ki lokmaları adeta bütün yutuyorlar, sık sık mataralarından su içiyorlardı.

Dere boyunca yürüyen Celâleddin tenha bir yerde, bir ağaca sırtını vererek oturdu. Sol göğsündeki satene sarılmış beşibirlik ve bileziğe hafifçe dokunduktan sonra, diğer göğüs cebinden aynasını çıkarıp, sağ avucuna aldı. Buraya geldiğinde gencecik bir delikanlıydı; aradan yıllar geçmiş, rengi esmerleşmiş, göz altlarına çizgiler düşmüştü.

"Evet plânsız hayat olmaz; ama her şeyin başının kısmet olduğunu da unutmamak gerekir. Beşiktaş'ın Abbasağa Mahallesi neresi, Yemen neresi?..."

Gün doğuyor, gün batıyor, Kolordu ile haberleşmeyi sağlamak için görevlendirilen Şeyh Said postahane müdürü Emin Bey Dureyce'den başlayarak elverişli yerlere haberleşme merkezleri kuruyor, değişik birliklerle takviye edilmiş Otuz dokuzuncu Tümen yoluna devam ediyordu. Güçlükleri gittikçe artıyordu; ama azimle

hepsinin üstesinden geleceklerine inanıyor, taşlık, fundalık patikalarda topları çeken atları, katırları kamçılıyor, yer yer kendileri de asılıyorlardı. Terli yüzlere sarılan toz herkesin rengini biraz daha esmerleştiriyor, gün boyunca süren mücadele yırtık elbiseli, çarıkları delik deşik olmuş askerlerin hiçbirinde takat bırakmıyordu.

Kor halini alan güneş dağların ardında kaybolunca, insanı melâle gömen derenin çağıltısı, üveyiklerin ötüşleri arasında gökte yıldızların şenliği başladı. Çalılıkların kapladığı, tek tük ağaçların serpildiği, ortasında akan deredeki suların küçük şelâleler halinde düşerek çıkardığı sesin yankılandığı vadide konaklama emri verildi. Kumanyasını kapan derenin kenarında yemek için münasip bir yer buluyor, boşalan matarasını doldurup içiyordu. Ekmeğini bitirenler derede elini, yüzünü, ayaklarını yıkıyor, kimisi de abdestini alıp, çimenlerin üzerinde namazını kılıyordu. Bu akşam güvenlikten sorumlu birlik Birinci Taburdu; kumandanı Binbaşı Kadem değişik yerlere nöbetçi dikti.

Herkes bir yer bulup çimenlerin üzerine uzandı; bir ağaç köküne, tüfeğinin kundağına başını yaslayan günün yorgunluğundan dolayı hemen dalıyordu. Kimisi düşmanla burun buruna geliyor, bazısı süngü sallarken hamle yapıyor, süngüye veya bir mermiye muhatap olanlar da uykunun kollarından fırlayıp çıkıyordu.

Bir çocuk yüzü kadar temiz ay tepelerin ardından sıyrıldı; şiir dolu bir sessizlikle tabiatın bütün vahşiliklerini sildi. Dağlar, vadiler, tepeler yumuşak çizgilerle birbirlerine kavuşuyordu. Sessizliğin en yoğun olduğu bir sırada sağ taraftaki ağaçlık tepeden garip bir bağırış yükseldi ve kayboldu; biraz sonra benzer bağırışlar çoğalıp ortalığı velveleye verince, Binbaşı Kadem'in sesi duyuldu:

- Önemli değil, maymunlar, ateş edeceğim.

Ardarda iki el silâh sesi duyuldu; fundalıkların arasında ciyak ciyak bağırışlarla kaçış başladı; ıssız dereler ses doldu. Aradan çok geçmeden, bu sesler aşağıdaki vadilerde silindi. Tekrar derin bir sessizlik hâkim oldu. Uyananlar yeniden kendilerini uykuya bıraktılar.

Günlerce zor şartlarda yol aldılar; birkaç askerin sıtmaya yakalanmasından başka sağlık sorunuyla karşılaşmadılar; onları geri yolladılar. Fundalıkların, kayalıkların aralarında ilerliyor, dere kenarlarında, vadilerde konaklıyorlardı. Aşçılar kazanlarda bulgur pilâvı, yemek, tepsilerde ekmek pişiriyorlardı.

Çeşitli yerlerden gelen birlikler Taiz'de buluştular. Haftalardan beri ağır şartlarda ter döken askerlere bir gün istirahat verildi. Daha birkaç gün sürecek gayret, zahmetten sonra İngiliz idaresine bağlı Nevah-i İtisa denilen her biri kabile sultanlarına ait ülkelere ulaşacakları halde, askerlik her türlü ihtimali göz önünde bulundurmayı gerektirdiği için, gündüz konaklayıp gece yol alıyorlardı; zira düşman tarafından görülebilecek bölgeye yaklaşmışlardı.

Bir gece yarısı ele geçirmek istedikleri bölgeye hâkim tepelere geldiler. Er ve erbaşlar çok yorgundular; onlarla aynı meşâkkate katlanan subaylar hücum edecekleri yerleri gündüz görmeliydiler; aksi takdirde birbirlerine girebilirlerdi. Ses çıkarmanın, ateş yakmanın, dolaşmanın kesinlikle yasak olduğu bildirilerek istirahat verildi.

Gün ışırken Miralay Ali Said ve Karargâh subayları karşı taraftan görünmemeye özen göstererek ellerindeki haritalarla, hücum edecekleri yerleri çıplak gözle görüp değerlendiriyorlardı. Bayır aşağı hafif engebeli bir arazi uzayıp gidiyor, bazı yerlerde önlerine oldukça büyük tepeler çıkıyordu. Arazinin durumuna göre nasıl hücum edeceklerini kararlaştırdılar. Sonra tabur kumandanlarına nerelere hücum edeceklerini gösterip dikkatlerinden kaçırmayacakları hususları belirttiler. Tabur kumandanları da emirlerindeki bölük, takım kumandanlarına bölgelerindeki hedefleri paylaştırdılar.

Akşam karanlığı basarken her mangaya tahta sandıklarla bulgur pilâvı dağıtıldı. Kaşıklarını pilâva daldırırken hepsi düşünceliydi; şafakla hücum edeceklerdi; kimler sağ kalacak, kimler toprağa karışacaktı!... Bursalı Saffet Çavuş teneffüs ettikleri ağır, karamsar havayı yumuşatmak istedi.

- Kadınhanılı Adil, Yozgatlı Nazım iyi yiyin; gözlerim üzerinizde olacak; bakalım düşmana nasıl süngü sallayacaksınız.

Adil hafifçe gülümsedi; Nazım cevap verdi.

- Sadece ikimizin süngü sallamasıyla bir şey olmaz; hepimiz yiğitçe döğüşmeliyiz ki istenilen sonucu elde edebilelim.

Yemeklerini bitirenler kucaklaşarak ağıt yüklü, duygulu seslerle birbirlerinden helâllık diledikten sonra yine eski yerlerine geçtiler.

Adil tüfeğinin yanına yüzükoyun uzandı; üst üste getirdiği bileklerine başını koydu. İçinde bir ürperti çağıldarken annesini, ağabeyi Hüseyin'i, çocukluk arkadaşlarını, hayvan otlattıkları buğday anızlarını görüyordu. Onun yanına uzanan Avni'nin de gözlerinin önünde annesi, eşi, çocukluğunun geçtiği Gelenbe Köyü'nün tozlu yolları vardı. Zaman zaman evlendiğine pişman oluyor; "Kimbilir Hüsniye neler hissediyor", diye düşünüyordu. Allah şahitti ki bu kötülükse, bilerek yapmamıştı!... Evlenmeseydi, annesi evde yalnız ne yapardı! Köyün "Çavuş Abla"sı olmak yalnızlığa çare değildi!... Askerliğini Yemen'de yapacağını, Dünya Savaşı kopacağını nereden bilebilirdi?... Herkesin durumu, düşünceleri, hayalleri birbirine benziyordu; geçmişlerini, sevdiklerini görüyor, ölümle burun buruna oldukları bu anda onlara veda ediyorlardı...

Alay müftüsü Pirahmedoğulları'ndan İbrahim Hüseyin bölükleri dolaşıp, konuşmalar yaparak askerlerin moralini yükseltmeye çalışırken, topçular değişik yerlere obüsleri, küçük topları yerleştirdiler. Topların ateşlenmesiyle piyade hücumu da başlayacaktı. Topların piyadelere yardımlarının devam etmesi için askerler ilerledikçe, onları da ileri çekeceklerdi. Süvari bölüğü ihtiyatta tutulacak, nerede bir bocalama, bir bozgun görülürse, oraya yardıma sevk edilecekti. Her ihtimale karşı bir piyade bölüğünün takımları da değişik yerlerde ihtiyatta bulundurulacaktı.

Sabaha iki saat kala plâna uygun bir şekilde dizildiler. Otuz Dokuzuncu Tümene ait askerler merkez ve sol tarafta yerlerini aldılar. Tabur ve bölük kumandanları atlıydılar. Merkezde bulunan Miralay Ali Said ve Karargâhı bir tepenin üstünden makaslı dürbünlerle değişik yerlerdeki harekâtı kontrol edeceklerdi. Birlikler birbirlerinden uzaklaştıkça, Karargâhtaki subaylar da birbirlerinden ayrı-

lacaklar, fakat hiçbir zaman aralarındaki ilişkiyi koparmayacaklardı. Onların sağ tarafında yer alan bando takımının duruma göre ilerlemesi için Miralay Ali Said başındaki Mülazım-ı sani Cihad'a emir verdi.

Sabaha karşı son hazırlıklar sessizce yapılıyordu; süvariler geride kaldılar; topçular ateşe hazır durumda bekliyorlardı. Piyadeler sessizliği bozmadan ilerlemeye başladılar; mesafe iyice azalınca yere yattılar; sürünerek yol alıp, İngiliz idaresindeki kabile sultanlarının sınırlarına dayandılar. Her yer sükût kesilmişti; ne bir kertenkele sürünmesi, ne de bir böcek ötüşü duyuluyor, sadece güneyden gönüllere melâl taşıyan hafif bir rüzgâr esiyordu. Yıldızlar ışıl ışıldı; Ağaçların, küçük evlerin göründüğü aşağıdaki düzlükte herhangi bir hareket yoktu; gökten süzülen gümüş rengin altında sessizliğe gömülmüşlerdi. Gözleri buraları tarayan piyadelerin yürekleri endişeyle çarpıyor, pek çoğu topraktaki yankısını duyuyordu.

Yüzüstü yatan Adil'in Bacil'de defnettikleri hemşehrisi Mustafa gözlerinin önündeydi. Elbette künyesi evine gitmiş, kimbilir anacığı nasıl döğünmüştü?... Şu anda kendisi de ölümün ürkütücü soluğunu yüzünde hissediyordu; anacığını, ağabeyini, beraber büyüdükleri arkadaşlarını, çocukluğunun geçtiği toprakları bir daha görebilecek miydi?... Kirpiklerinde bir damla yaş tomurcuklaştı... Kendisini tutmalıydı; böyle bir anda ağlaması affedilebilir miydi? Düşmanın üzerine atılmaya hazırlanan herkes onun gibi değil miydi?... Kuruladığı gözlerini yanındaki Avni'ye çevirdi; o sessiz, sakin aşağıdaki tepelere, vadilere bakıyordu. Dikkat edince dudaklarının kıpırdadığını seçebildi...

Verilen "Hazır ol!" emri herkesi kendine getirdi. Biri diğerine dirseğiyle dokunuyor, "Uyanık mısın?" diye soruyordu. Kısa bir süre sonra top sesleri dağı taşı inletirken "Allah! Allah!" nidalarıyla ellerinde kılıçları parlayan gencecik subaylar, süngüleri takılmış tüfeklerle er ve erbaşlar yerlerinden fırladılar. Karşı taraftan da ateş başladı; yüz metre kadar yol alan Osmanlı askerlerinin bir bölümü yere yattı; diğer bölümü koşmaya devam etti. Yatanlar ateş gelen yerleri hedef alıp tetik çekiyorlardı. Önde koşanlara başlarında bu-

lunan kumandanların "Yere yat!"emriyle toprağa uzanırlarken arkadakiler yay gibi fırladılar; bu defa öndekiler alevlerin yanıp söndüğü yerlere ateş ediyorlardı. Yere düşene kimse bakmıyor, ileriye kaydırılan topların sesleri, barut kokuları arasında hücum sürüyordu.

Gün ağarıp, yıldızlar sönerken Osmanlı askerlerinin süngüleri ışıldıyor, silâh patlamaları arasında "Allah! Allah!" nidaları yükseliyor, bazıları da çığlıklarla yere yuvarlanıyordu. Tepeciklere, düzlüklere serpilmiş toprak damlı yapılardan fırlayanlar ellerindeki tüfeklerle sağa sola koşuyor, ilk fırsatta kendilerini yere atıp Osmanlı askerlerine ateş ediyorlardı. Osmanlı birliklerinin merkez kuvvetleri önlerindeki köyü kuşatırlarken, sağ ve soldaki birlikler de diğer köylere hücum ediyorlardı.

Merkez kuvvetleri köyü tamamen kuşattılar; sultanlığın değişik yönlere saldıran askerleri bir çıkış yolu bulunmadığını anlayınca, tüfeklerini bırakıp ellerini havaya kaldırdılar. İkinci Taburun Kumandanı Binbaşı Mustafa bir hücuma karşı güneyini sıkı tuttuğu köydeki kışlayı esir kampına dönüştürdü. Esir aldıkları askerleri silâhtan arındırıp, buraya dolduruyorlardı. Bu askerlerin arasında birkaç İngiliz subayı, epeyce de eri vardı.

Gün boyunca sıcak güneşin altında, değişik yerlerde çatışmalar sürdü; yere yatan, siper diye bir çukura, bir hendeğe uzanan yeni bir hücum için kendisinde güç bulamıyordu; ama yakınında patlayan bir bomba, kulağının dibinde vızıldayan bir mermiyle iç güdüsü onu harekete geçiriyordu. Mideleri iyice boşalmış, mataraları çoktan kurumuş, dudakları parça parça olmuştu.

Akşam karanlığından sonra da silâh sesleri, bomba patlamaları, sağa sola koşuşmalar devam etti. Artık hücum edenlerin takatı kalmamıştı; onlar bulundukları yerlerde ihtiyat görevleri yapacak, ihtiyattakiler saldıracaktı.

Hücûma kalkan ihtiyattaki birlikler iki kabile sultanlığını daha ele geçirerek Aden'in biricik su menbaı olan Şeyh Osman Köyü'ne yaklaştılar. İngilizler, kendileri için hayatî önem taşıyan burada ha-

zırlıklarını eksiksiz tamamlamışlardı. Yorgun Osmanlı askerleri saldırırken, kayalıklara yerleştirilen uzun menzilli İngiliz toplarının yoğun bombardımanıyla karşılaştılar. Koca koca mermilerin düştüğü hattın elli altmış metre dışında yere yattılar. Oluşturdukları çelikten bir hatla önlerini kesen İngilizlerin aralıksız mermi yağdırmaya devam edeceklerini anladıklarından derince siperler kazıp gün ışırken içine girdiler.

Uzun menzilli toplarla kendilerini güvenlik altına alan İngilizler, Osmanlı askerlerinin gücünü anlamak amacıyla ertesi gün sabahtan akşama kadar hücum gösterileri yaptılar. Siperlerdeki Osmanlı askerleri de onları tüfeklerinin süngüleri takılmış, elleri tetikte beklediler.

Güneşin altında kavrulan askerlere ekmek, su ulaştırmak, güneş çarpmasına uğrayanları geri almak, yerlerine yenilerini sevk etmek için akşam karanlığından ortalık aydınlanıncaya dek Şeyh Osman Köyü'nün üst kısmındaki kayalıklara yerleşen İngilizlerin görüş alanlarının dışında kalan tepeciklerin elverişli yerlerinden siperlere irtibat yolları kazdılar. Bunlar sığ olduğundan göründükleri yerlerde İngilizlerin mermi sağanağına uğruyorlardı. Gece bir imkânını bulup, İngilizler toplarını öne kaydırırlarsa, bu siperler onları korumaya yetmezdi. Ertesi akşam siperleri derinleştirmek, kullanışlı duruma getirmek gayesiyle sabaha kadar kazma salladılar.

Gün ağarınca hiçbir Osmanlı askeri görünmüyordu. İrtibat yollarından rahatça ikmal yapıyor, öndekileri değiştirebiliyorlardı. İngilizlerinkine göre toplarının menzilleri çok kısa idi; attıkları mermiler ancak ortalarına düşüyordu; bu durumda eldeki toplarla ateş etmek, boş yere mermileri harcamaktı. Onlar ancak bir hücum anında yaklaşan İngilizlere karşı kullanılırdı. Süngüyle, piyade tüfeğiyle hücum etmenin hiçbir anlamı yoktu.

Mıntıkatü'l Hareket Kumandanı Miralay Ali Said, Kolordu Kumandanlığına şu bilgiyi vererek Aden'e niçin giremediklerini açıkladı:

"Uzun menzilli toplara sahip bulunmadığımız sürece, asker ola-

rak yapabileceğimiz hiçbir şey yok; saldırmakla sadece vatan evlatlarını kırdırırız."

*

* *

San'a'daki uzun menzilli topların mermileri bitmişti. Azımsanmayacak kadar büyük mermiler vardı; ne yazık ki onların da topları parçalanmıştı. Oralarda dolaşan, her ihtimale karşı güvenlik birimlerinin takibe aldığı Avusturyalı makine mühendisi George ile Hudeyde'deki torna tezgâhını bir şeyler yapılabilir ümidiyle bir araya getirmeyi düşünüyorlardı. Ahmed Tevfik Paşa, Ahmed Hamdi Bey, Miralay Ali Said'in ihtiyacını gidermek için çırpınırlarken Vali Mahmud Nedim Bey İngilizlerin yönetimindeki Lâhiç Sultanlığı'nın ve diğer Nevah-i İtisa denilen sultanlıkların ana vatana katıldıklarını ilân etti.

Şerare Meydanı'nda Münadi Hakkı Rüştü omuzuna astığı davuluna şevkle tokmağı indiriyor, boğaz damarları şişerek bağırıyordu:

"Ey ahali, Ey ümmet-i Muhammed, zulüm perdelerini yırtıp atan kahraman ordumuzun süngüleri İngilizlerin kararttıkları Lâhiç Sultanlığı'nı ve diğer Nevah-i İtisa Sultanlıkları'nı nura kavuşturdu. Şimdi oralarda şanlı bayrağımız dalgalanmaktadır. Bu ülkelerdeki Müslümanlar da artık cuma namazı kılabilecekler!"

Davulunu tokmaklayıp aynı şeyleri tekrarlarken, yanında dikilen eli bastonlu, beyaz bereli, saçı sakalı ağarmış, fakat gözleri ateşli, dinç bir ihtiyarcık olan Molla Recep Ali ellerini açmış, dökülen sevinç gözyaşları arasında dua ediyordu.

"Ya ilahel Alemin! Senden başka sığınağımız yok. Peygamber Efendimiz'in, ashabının, evliyalarımızın yüzü suyu hürmetine bizlere yardım et. Kadın ve kızlarımızın namuslarının çiğnenmemesi, şanlı bayrağımızın yerlerde sürünmemesi için ordumuzu daima muzaffer eyle!"

Yeryüzünde İslâm bayrağının gururla dalgalanmasının ancak

Osmanlı ile mümkün olabileceğini aile meclislerinde, cami kapılarında, her fırsatta ifade eden Molla Recep Ali, Hakkı Rüştü'nün tokmakları arasında sevinç gözyaşları dökerken San'a'nın değişik yerlerinde merfalar çalınmaya, borular öttürülmeye başlandı. Bu sesleri duyan halk Şerare Meydanı'nda toplanıyordu. Sanki San'a'lılar sevinmek, bayram yapmak için bahane arıyorlardı; yüreklerinin bir kenarında sevinçleri hazırdı. Oyunlar oynanıyor, maniler söyleniyor, giderek eğlencenin harareti artıyordu. Terli yüzlerde sevinç ışıldıyor, kendinden geçen gençler çığlıklarla ortalığı velveleye veriyorlardı.

Meydanın her yerine hâkim olan coşkunluğun şehrin diğer kesimlerine, mahalle aralarına sıçradığı bir sırada iki delikanlı cembiyelerini sıyırdılar. İkisi de ince uzundu; başlarında beyaz kefiye, üzerlerinde beyaz entari vardı. İkisinin de ayakları yalındı. Ahali açılıp halka yaptı; zira bu iki sırım gibi genci tanıyor, ne kadar maharetli olduklarını biliyorlardı. Cembiye oyunları dillere destan olan bu delikanlılar her figürleriyle ünlerini ne kadar hak ettiklerini ortaya koyuyorlardı. Oynarlarken, bilhassa birbirlerine saldırdıkları sıralarda, seyredenlerin yürekleri ağızlarına geliyordu.

Akşam olunca evlerin damlarında, yakın tepelerde ateşler yakıldı; damlardaki aileler karşıdan karşıya birbirlerine "Lü! Lü! Lü!" çekerlerken silâhlar durmadan patlıyordu. Vali Mahmud Nedim Bey'in, Yedinci Kolordu Kumandanı Ahmed Tevfik Paşa'nın damlarında da ateş yakılıp, silâhlar atılmaya başlanınca, onların kendilerine iştirak etmelerine sevinen halkın şenliği hepten çılgınlaştı.

Kanaatince zayıf kuvvetler
umulmayanı başarırlarsa,
zaferle kucaklaşırlardı

HUDEYDE ile San'a'yı birbirine bağlayacak demiryolunun ihalesini alan İtalyanlar tesviye makineleriyle beraber bir de torna tezgâhı getirmişlerdi. 1904-1905'teki isyanda İtalyanlar çekilip gidince, diğer bazı aletlerle beraber torna tezgâhı da orada kalmıştı. Hudeyde'ye gidip tezgâhı gören George mermileri kullanılabilir hale getirebileceğini söyleyince, belli bir ücretle anlaştılar. Ahmed Tevfik Paşa tezgâhı getirtip iç kaleye kurdurdu. George'nin emrine yeteri kadar asker verdi. İki ucundan tutturup, kereste gibi yonttukları mermilerle birkaç deneme ateşi yaptılar. İyi sonuç alınınca devam ettiler. Ne yazık ki mermileri sayılıydı; bu kadar mermiyle İngiliz direnişinin kırılıp kırılamayacağı meçhuldü; ama denenmeliydi.

Hazırlanan mermileri develere yükleyip yola çıktılar; kervan San'a ile Lâhiç arasında mermi taşımaya devam edecekti. O büyük topları patikalardan, kayalıklardan yüzlerce kilometre mesafeye götürmek çok güçtü; ama askerlikte güçlük yoktu; "Gidecek" emri verildi mi, herhangi bir şekilde götürülecekti... Aksi düşünülebilir miydi!... San'a ile Lâhiç arasında gidip gelen kervanla birkaç kere karşılaştılar. Günlerce süren binbir müşkilâtla Lâhiç'e vardılar.

Büyük topların mermileri azdı; her birini en iyi şekilde değerlendirmeliydiler. Bir devlet ne kadar zengin olursa olsun bütün cepheyi aynı yoğunlukta silâhla donatmaya imkânı yetmeyeceğinden İngiliz savunmasının zayıf ve güçlü yerlerini tespit etmek için bir gösteri hücumu plânladılar. Bulutlu bir gecede değişik yerlere kısa menzilli toplar yerleştirdiler. Siperlerde bol miktarda asker gö-

revlendirdiler. Vakti gelmiş bulunan Miralay Ali Said buradaki başarıları da gerekçe gösterilerek paşalığa terfi etmişti. Önünün kesilmeyişinden dolayı şevki artan Ali Said Paşa ve kurmay heyeti makaslı dürbünlerle çevreyi rahatça görebilecekleri bir tepede yerlerini aldılar.

Şafak sökmesine yarım saat kala, bataryalara ateş emri verildi. Top sesleri gecenin sükûtunu yırtarken piyade tüfeklerinin de ateşi başladı. İngilizlerin tarafında projektörlerin yanmasıyla top seslerinin yeri göğü inletmesi bir oldu. Yanan süngülerle siperlerden fırlayan, "Allah! Allah!" nidalarıyla onbeş yirmi metre kadar koştuktan sonra yere yatıp, geriye doğru sürünen Mehmedçikler tekrar siperlere giriyorlardı. İngiliz makinelilerinin namluları çok yerde alevden çizgi oluşturuyordu. Makineli tarrakalarını, tüfek atışlarını, ağır topların gürlemelerini Ali Said Paşa ve kurmay heyeti büyük bir soğukkanlılıkla seyrediyor, ateşin nerelerde duvar gibi yükseldiğine, nerelerde sönükleştiğine dikkat ediyorlardı.

Gün ağarırken Ali Said Paşa ateşi durdurdu; biraz sonra da İngiliz tarafı sessizliğe gömüldü.

Eylülün ortaları olmasına rağmen siperler fırın gibiydi. Bazı askerlerin midesi bulanıyor, başı dönüyor, zaman zaman titremenin, zaman zaman yangının pençesine düşüyorlardı. Yeteri kadar kinin bulunamadığından her gün bünyesi zayıf birkaç vatan evlâdı hayata gözlerini yumuyordu.

Bilhassa akşam üzerleri ortaya çıkan sivrisinekler en az sıtma kadar rahatsız ediciydi. Aylardan beri süren yorgunluklarının enerjilerini tükettiği askerler başlarını tüfeklerinin kundaklarına veya bileklerine koydular mı sivrisineklerin hücumuna uğrarlardı. San'a'dan, yakın yerlerdeki ambarlardan gerektiği kadar erzak ikmali yapılamıyor, tayinler küçüldükçe küçülüyor, tozun toprağın içindeki askerlerin renkleri soluyor, yüzleri daha kemikli bir hâl alıyordu.

İngilizlerin ateş gücünün zayıf olduğunu tespit ettikleri noktalara saldıracaklardı. Bunun için topları ve mermileri çekecekleri yerleri uzaktan belirlediler; İngilizlerin göremeyecekleri tepeciklerin

arkalarında, vadilerde hazırlıklarını yaptılar.

Büyük hücumu kamufle etmek için bazı geceler, kısa menzilli topları ateşliyor, gösteri taarruzu yapıyor, İngilizlerde sadece taciz etme gayesi güttükleri intibaını uyandırmaya çalışıyorlardı. Yine aynı yerlerden kısa menzilli toplarla ateşe başlanacak, İngilizler "Taciz ateşi" diye önemsemeyecek, anîden bindireceklerdi. Eylülün sonlarıydı; yıldızlar olanca haşmetleriyle yanıyorlardı; böyle bir gecede yapılan hücum rahatça görülebilir, uzun menzilli topların isabetli atışlarıyla etkisiz hale getirilebilirdi. Bulutlu bir gece bekliyor, gösteri hücumunu da eksik etmiyorlardı.

Nihayet bir gün akşama doğru Hint Okyanusu semalarında bulutlar peydahlanmaya başladı. Değişik noktalardan hareket eden bulutlar Aden üzerinde birleşip, kuzeye doğru yürüyorlardı. Sanki bir kıyamet onları yutmak için yaklaşıyordu. Gök gürültüleri birbirini takip ediyor, şimşekler zifirî karanlık bulutları yarıyordu.

Ali Said Paşa hazırlık emrini verdi; zira kanaatince zayıf kuvvetler umulmayanı başarırlarsa, zaferle kucaklaşırlardı. Havanın iyice kararmasından yararlanarak siperlere takviye piyadeler sevkedilirken, belirlenen yerlere at ve katırlarla toplar çekiliyor, develerle mermiler taşınıyordu. Adeta gök delinmiş, sel gibi yağmur boşanıyordu; ama bunun çok uzun sürmeyeceğini tecrübelerinden biliyorlardı. Bazı hâkim yerlere makineliler yerleştirdiler; bir karşı hücum durumunda onlara çok iş düşerdi. Bando takımı da emir bekliyordu.

Uzun menzilli toplar birden gürledi, siperlerden piyadeler "Allah! Allah!" nidalarıyla fırladılar. Yağmur aynı hızla yağıyor, rüzgâr yamaçlarda çığlık çığlığa bölünüyor, bu hengâmede kısa menzilli obüs topları süratle ileri çekilmeye çalışılıyordu. Aynı anda karşıki taraftan top sesleri yükseldi. İngilizlerin savunma hattı küçük topların menziline girince, onlar da ateşlendi; bu defa daha isabetli, arkaları, ikmal yollarını dövmek için büyük toplar ileriye hareket ettirildi. Çamur deryası işlerini iyice güçleştiriyordu. Piyadeler dökülmelerine rağmen belli yerlere hücum ediyorlardı. Askerleri ga-

leyana getirmek için bando "Vatan Marşı"nı çalmaya başladı. Kaymakam İlhami sağa sola el bombaları yağdırıyor, keskin sesi askerlere can yoldaşı oluyordu:

"Allah, Peygamber için vurun! Korkmayın!"

İngilizlerle, onları ön siperlerden çıkarmak için üzerlerine atlayan Osmanlı askerleri arasında amansız bir süngüleşme başladı; havada alev gibi dolaşan süngüler feryatla vücutlara saplanıyor, çılgın bir boğazlaşmada kan gövdeyi götürüyordu. İngilizler tutunamayacaklarını anlayınca, irtibat yollarından ön siperleri terk ettiler.

Osmanlıların hedefi Şeyh Osman Köyü'ndeki su merkeziydi. O bölgeyi ele geçirirlerse Aden'de İngilizlerin kalmaları çok güçleşirdi. Diğer ülkelerden gemilerle taşınan suyla kaç kişi, ne kadar süre yaşardı... Fakat onlar da o bölgeyi yoğun bir güçle takviye etmişlerdi; yaklaşanlara binlerce misketli şarapneller yağdırıyor, makinelilerin namlularından alevi hiç eksik etmiyorlardı. Çakan şimşeklerin şavkında Mülazım-ı sani Celâleddin kumandanı Kaymakam İlhami'nin yere kapaklandığını gördü: "Kumandanım!" demesine karşı, Kaymakam İlhami, "Beni bırak, ileri!" emrini verdi.

Şeyh Osman Köyü'nün iki ucuna yapılan saldırılar kırıldı; Osmanlı birlikleri sadece merkezden ilerliyebiliyor, çevrilmeyi göze alarak hedefe hücum ediyorlardı. İngilizler iki uç saldırıyı kırdıklarına kani olunca, makinelilerden birkaçını, bazı kuvvetlerini merkeze kaydırdılar; değişik yerlerden alevler ufku kızıla boyayacak kadar yoğunlaşınca, Celâleddin'in emrindekiler ve diğerleri oldukları yerlere tam siper uzandılar. Başlarının üstünden mermiler vızıldayıp geçerken Celâleddin çevresindekilere bağırıyordu:

"Sakın ayağa kalkmayın; ateş vaziyetinde bulunun; her an hücuma kalkabilir, hücuma uğrayabiliriz; makineli mangası öne sürünsün!"

Tüfek sesleri, top gürlemeleri, makineli tarrakaları, bomba patlamaları arasında Celâleddin'in söyledikleri boğuluyor, emrindekiler tarafından işitilmiyordu. Ama herkes ne yapacağını içgüdüsüyle biliyor, yattığı yere, balçığa koruyucu melek gibi sarılıyordu.

Ateş güçleri belirgin derecede üstün olan İngilizler hücum gücünü kendilerinde bulamıyor, sadece savunmalarını takviye etmenin lüzumunu duyuyorlardı.

Bir süre sonra iki tarafın da silâhları sustu; sanki cehennem lâvlarını püskürtmüş, sükûnete ermişti. Gece yarısı yaklaştığı sırada yağmur tamamen durmuş, gökyüzünde bir alacalık belirmişti. Derin sessizlikte iki tarafın da birbirinin ne yapmak istediğini anlamaya çalıştıklarında şüphe yoktu. Fakat Celâleddin'in gözlerinin önünde çamura kapaklanmış Kaymakam İlhami duruyordu. Yanındaki Süleyman Çavuş'a;

- Karşıda bir karanlık belirir, bir kıpırdama sezerseniz, hemen ateş edin, dedi.

- Emredersiniz Kumandanım.

- Hücuma kalktığımız yerin biraz berisinde Kaymakam İlhami Bey yaralanmış, düşmüştü. Durumu nedir? Sıhhiyeler alıp götürmüş mü? Öğrenip geleyim.

Sürüne sürüne geri giden Celâleddin, yüzüstü yatan Kaymakam İlhami'nin yanına geldi; kan gölüne gömülmüş gibiydi. Sessizce sordu.

- Kumandanım nasılsınız?

Geriden bir ses yükseldi.

- O şehit, yaralıları sıhhiyeler topladı.

Yıllardan beri kumandanıydı; efendi, yiğit, disiplinli bir askerdi; hiçbir ağır sözünü işitmemişti. Yüreğine düşen köz büyüyerek derinleşirken Celâleddin, görünmeye başlayan yıldızların ışığında bakışlarını çevrede gezdirdi; kimi üst üste, kimi sırt üstü çamurlara düşmüştü. Siperlerin çevrelerinde sıhhiyeler ellerindeki sedyelerle cesetleri topluyor, üç yüz metre kadar gerideki tepeciğin arkasında eşilen toplu mezarlara götürüyorlardı.

*

* *

Osmanlı askerlerinin hücum gücü kalmamış, çünkü uzun menzilli topların mermileri tükenmişti. Piyade tüfekleri, makineliler, kısa menzilli toplar, obüslerle savunma hattı oluşturdular. Her çeşit topu, mermisi bol olan İngilizlerin hücum ihtimaline karşı, derinleştirdikleri siperleri irtibat yollarıyla birbirine, geriye bağladılar. İngilizler de Osmanlı'nın anî hücumundan endişe ediyor, karşı taarruzu düşünmeyip, sadece cephesini kuvvetlendiriyorlardı.

Tek tük görünen sıtma olayları gittikçe yaygınlaşıyordu. Tepenin arkasındaki sahra hastahanesi ağzına kadar doldu; yeni çadırlar kuruyorlardı. Doktorların sıtmaya karşı kininden başka ilâçları yoktu; kinini de sınırlı kullanmak zorundaydılar; bazen ellerinde hiç kalmıyordu; büyük bir salgınla karşılaşırlarsa ne yaparlardı!...

Taiz taraflarından getirdikleri üç taburla Osmanlılar savunmayı takviye ettiler. İki taraf da burada bir denge oluştuğunun farkındaydı; lehe çevirmeye kalkışmanın faturası çok ağır olabilirdi; bu dengenin kaderini de Birinci Dünya Savaşı'nın sonucu belirleyecekti.

Meşakkâtli aylar geçiren, kir pas içinde yüzen askerlerin bir bölümü değiştirildi; kalanlar da başka yerlerden geleceklerle değiştirileceklerdi. San'a'dan cepheye intikal eden topçuların arasında bulunan Necati adındaki bir er buradaki durumlarını dile getiren bir şiir yazmış ve onu hicazkâr makamında bestelemişti. Bando bu marşı günde birkaç kere çalar, askerler de gür bir sesle söylerlerdi:

"Cihad ilân oldu haydi ileri
Dönmez evlâd-ı vatan hiç geri
Görsün İngilizler arslan erleri
Yaşasın Osmanlı'nın şanlı askeri

Tevfik Allah'tan haydi evlâtlar
Hep bizimdir bu feyizli topraklar
Aden'e doğru yürür arslanlar
Yaşasın Türkler ile Araplar"

Her yere ad takıyoruz;
fakat hiçbir şeyin aslını öğrenemiyoruz

CELÂLEDDİN'İN birliğinden on üç kişi şehit olmuştu; iki er de birer ayaklarını kaybettikleri için kervanla gönderilmişlerdi. Lâhiç'ten San'a'ya dönerken kendisini çok güçsüz hissediyordu. Verilen istirahatlarda bir türlü yorgunluğunu atamıyor, dağıtılan tayınını da yiyemiyordu. Başı ağrıyor, midesi bulanıyor, istifra edeceğini zannediyor, ama edemiyordu. Bazen bir ateş, bazen iliklerini sarsan bir titreme onu yokluyordu. Yatağı gözünde tütüyor, yorganın altına bir girse, dünyanın en mutlu insanı olacağına inanıyordu. Yol az kalmıştı; fakat bir türlü bitmek bilmiyordu.

Nihayet kışlaya geldiler; Celâleddin'in eti kemiğinden ayrılıyordu; ayakta duracak hali yoktu. Ama çekmecesini yoklamadan edemedi; günlerden beri hayalini görüyordu. Ne yazık ki Hatice'den mektup yoktu; oysa bir değil, birkaç mektubunu bulacağından o kadar emindi ki... Hüsranla sarsılırken bakışlarını karşısındaki masada oturan Şamlı Mülazım-ı sani Muhammed Haşim'e çevirdi.

- Bana mektup yok mu?

- Uzunca bir zamandan beri posta gelmiyor. Bize birşey söylenmiyor; ama kulaktan kulağa Şerif Hüseyin'in ayaklandığı, Medine yolunun kesildiği fısıldanıyor.

- Desene, bir tek Irak yolumuz kaldı; orası da çok uzak; uzun zaman alabilir.

- Üzerine yüklenen dev kuvvetlere karşı, bugüne kadar kahramanlıklarıyla onur duyduğumuz Altıncı Ordumuzun daha uzun süre dayanabileceğinden endişe ediyorum. İnşallah endişem yersiz çıkar. Kuzeye çekilmek zorunda kalırsa, o yol da kapanır.

Celâleddin bir tuhaf oldu; gözlerinin önünden birkaç karanlık uçuştu... Metin olmalıydı; subaydı ve savaş içindeydiler... Revire giderken bakışlarında Hatice bulunuyor, yüreğini acı bir boşluk kemiriyordu...

Muayene eden doktor, "Sıtma; zaten salgın halinde; istirahat etmeniz gerekli." deyip kinin verdi. Mesai saatinin bitimini bekleyemedi. Tabur Kumandanı Binbaşı Kadem'in odasına girdi ve selâmladı.

- Kumandanım ayakta duramıyorum; izninizle eve gitmek istiyorum.

- Rengin de solgun; sıtma olmasın? Doktora görün.

- Doktordan geliyorum; "sıtma" deyip, elime kinini tutuşturdu; on gün de istirahat yazdı; raporu kaleme teslim ettim.

- Evet, sıtma kol geziyor; her gün taburdan yedi sekiz kişi viziteye çıkıyor. Allah'a şükür ölüm yok. Geçmiş olsun, buyurun Celâleddin Efendi, inşallah hafif atlatırsınız.

Yolda sanat okulu müdürü Necati Bey'in oğluyla karşılaştı.

- Hoşgeldiniz, nasılsınız Celâleddin Amca? deyip elini öptü.

- Sağol Ali'ciğim; kusura bakma, çok rahatsızım; sonra konuşuruz.

Eve geldi; güçlükle soyundu, bir yangınla kendini yatağa bıraktı; terliyor, nabzı hızlı hızlı atıyordu. Uyuyabilse, sağlığına kavuşacağını sanıyor, ama uyuyamıyordu. Boncuk boncuk terlerken istifra edeceğini zannetti; kalktı; başı dönüyordu; musluğa gitti; birkaç kere öğürdü. Çıkaramadı, duvara tutunarak yatağına yürüdü.

Babası ve annesinin yıllar önce öldüklerinin farkındaydı; fakat yanındaydılar; ikisi de en şık elbiselerini giymişlerdi; bir kutu şeker almış, güzel bir buket çiçek yaptırmışlardı. Babası "Hadi oğlum Celâleddin, geç kalmayalım, sevgili gelinimizi bekletmeyelim." dedi. Acele acele giyindi; lâcivert elbisesi, beyaz gömleği ve uyumlu kıravatı ona yakışmıştı; kısa bir süre aynada kendisini süzdükten sonra hep beraber evden çıktılar. Anlık bir sürede kapılarındaydılar. Baba-

sı zili çaldı. Hatice ve annesi onları candan karşıladılar. Babası ve annesi ölmüşlerdi; sık sık "Hayal mi görüyorum?" diye kendine soruyor; fakat ikisi de yanında oturuyordu. Nişan yüzükleri takıldı.

İnsanın gönlüne kıpır kıpır neşe dolduran bir bahar günü Boğaz'da Hatice ile sandal gezisi yapıyorlardı. Alabildiğine derinleşen lekesiz gökyüzünü canlı bir güneş aydınlatıyordu. Anîden ortalık karardı; birden bire, nereden, nasıl geldiğini anlayamadığı bir tufan koptu; haykıran dalgalar Boğaz'a sığmıyor, gök gürlemeleri kıyılardaki yalıların camlarını zangırdatıyor, ardarda çakan şimşekler birbirlerine dolanıyordu. Dalgaların kafalarını koparan rüzgâr korulukları iniltilere boğuyordu. Yağmur sel gibi boşanırken rüzgâr çılgınlaştı. Kapıldığı akıntıdan kurtulamayan kayık altüst oldu. Dalgaların alıp götürdüğü Hatice'ye sesinin çıktığı kadar "Elimi tut!" diye bağırıyor, ne çare ki sesini duyuramıyor, Hatice denizin dibine sürükleniyordu. Onu kurtarmak için dalıyor, ama yakalayamıyordu. Peş peşe birkaç kere daldı; Hatice'yi kaybetti; çırpınmaları onda takat bırakmadı. Yüzerek kıyıya çıktı. Hava açtı; gökyüzünde nokta kadar leke kalmadı. Güneş olanca güzelliğiyle Boğaz'a, korulara, sessiz yalılara gülümsüyordu. "Bir kızımı koruyamadın aciz herif!" derse, dünyada yapayalnız kalan Hatice'nin annesine ne cevap vereceğini; Hatice'siz bir hayata katlanamayacağını düşünerek Boğaz'ın Avrupa yakasında yürüyordu.

Bir uçurumun başına geldi; "Buradan kendimi atarsam, bütün acılarım biter." diye zihninden geçirirken uçurumdan Mevlâna çıktı; yeşil sarığı, ak sakalı, nur gibi yüzü vardı. Gülüşü insanı kucaklıyordu; sesi de sımsıcaktı.

"Allah annesine sabır verecek. Sen hiç evlâdı ölenin çırpınışını görmedin mi? O çırpınışla bir insan kaç gün yaşar? Ama hayat devam ediyor, o insanların acıları Allah'ın lütfu keremiyle külleniyor, dünya meşgaleleriyle boğuşanlardan biri oluyorlar. "Şimdi Hatice nerede?" diye kendine soruyorsun? Nereden geldiğimizi, nereye gittiğimizi hiçbir zaman aklımızla bilemeyeceğiz. Her şeye ad takıyoruz; fakat hiçbir şeyin aslını öğrenemiyoruz. Maddenin evrelerini

gözlemliyor, ondan her bakımdan faydalanıyoruz; ama hiçbir zaman künhüne vâkıf olamayacağız. Tanıdığımız en küçük zerrenin bünyesinde meçhülumuz olan bir dünya yatacak, onu ancak imanın ışığında idrak edeceğiz..."

Kapı yumruklanıyor, "Celâleddin Bey! Celâleddin Bey!" diye de çağırılıyordu. Bu ses onu rüyadan çekip çıkarırken sanki ter içinde yüzüyordu. Yatağından kalktı; başı dönüyordu, bir iki sendeledi; sağ elini duvara dayadı. Kapı yumruklanıp çağrılmaya devam ediyordu. Ağır ağır yürüdü; açınca elinde bir tas çorba bulunan Necati Beyle karşılaştı.

- Kusura bakma Celâleddin Bey, uyandırdım. Ali seni yolda görmüş; "Celâleddin Amca hasta." deyince içim rahat etmedi.

- Buyur Necati Bey; ben yine yatağa uzanayım; kusura bakma, burası senin evin.

-Sen rahatına bak.

Celâleddin yatağa uzandı. Elindeki tası bir kenara koyan Necati Bey lâmbayı bulup yaktı. Celâleddin sanki daldığı dünyadan tam sıyrılamamıştı. Bakışlarındaki bulanıklığı, güçsüzlüğü Necati Bey fark etti.

- Şu çorbayı iç, iyi gelir.

Celâleddin'in sesi de bitkindi.

- Açım; ama ne iştahım, ne de çorbayı içecek takatım var.

- Biraz kendini zorlayacaksın.

Celâleddin'i doğrultup, sırtına yastığını koydu; dizlerinin üzerine siniyi yerleştirdi.

- Ekmeksiz kaşıkla.

Celâleddin çorbayı içerken tekrar terlemeye başladı. Necati Bey onu konuşturmakla kendine getireceğini zannediyordu.

- Zaferiniz burada çok güzel kutlandı. Daha hiç böyle bir şenliğe şahit olmadım. İstanbul'dan gelen gazetelerde de geniş yer almıştı. Cephelerde moral kaynağı olacağını da yazıyorlardı.

Işıksız bakışlarını Necati Bey'e çevirdi.

- İnşallah geçici olmaz.

- İnşallah.

Necati Bey çorbanın tamamını içen Celâleddin'in gömleğini, atletini çıkarmasına yardımcı oldu. Musluğun yanında asılan havluyu getirdi; yüzünü, boynunu, gövdesini güzelce kuruladı; ona kollu bir içlik giydirdi. Çıkardıklarını katlayıp yanına koydu.

- Gece terlersen, belki çamaşırını değiştiremezsin; gel bize gidelim.

- Teşekkür ederim; şimdi kendimi biraz iyi hissediyorum.

Necati Bey kalktı; iç çamaşırlarının bulunduğu sepeti yanına getirdi.

- Senden ayrılmayı içime sindiremiyorum; fakat bakışların uyumak istediğini söylüyor. Terleyince "Kim yıkayacak?" diye düşünmeden çamaşırını değiştir. Bunları yıkatır, getiririm; diğerlerini alırım.

*

* *

Tarık Yahya adıyla Hudeyde'deki İsviçre Konsolosluğu'nda çalışan Kadıköylü Fahreddin, İstihbarat subayı Yüzbaşı İrfan'la normal olarak cumayı cumartesiye bağlayan akşamlar görüşürdü. O akşam Yüzbaşı İrfan tek başına evinin arka odasında yatardı. Belli saatten sonra orada olduğunu bilen Fahreddin ne zaman geleceğine kendisi karar verirdi. Bir terslik olur veya gelmek istediğinde o çevrede birileri varsa geç gelirdi; Yüzbaşı İrfan'ın orada yattığını bilir, sabaha kadar camını tıklatabilirdi. Görüşmelerine üç dört gün kala âcil bir şey olursa, yolda, çarşıda rastlayınca, "İstanbul'a gidecek misin?" veya "Yakında İstanbul'dan mektup aldın mı?" gibi içinde "İstanbul" kelimesi geçen bir şey sorardı. Cümledeki "İstanbul" kelimesinden onunla âcil görüşmek istediğini Yüzbaşı İrfan anlar, o geceyi yine arka odada geçirirdi.

Gece bir köyden atlarla dönerlerken Habib Yusuf, Fahreddin'e:

- Bu cuma değil, öteki cuma Konsolos'tan on gün izin alacağım, dedi.

- Hayrola, bir işin mi var?

- Yemen'in çeşitli bölgelerinden gelecek ayrılıkçı Araplarla, aslen İngiliz olup İsviçre pasaportlarıyla dolaşan arkeologlar ve maden mühendisleri Osmanlı'ya karşı ne yapılması lâzım geldiğini kararlaştırmak için Beyt-i Müddei Köyü'ndeki Abdullah Mansur'un evinde toplanacaklar. Ben de bulunup fişekleyeceğim. Zira sıkıldım artık buralardan, işimizi bitirip, bir an önce memleketime dönmek istiyorum.

- Toplantı ne zaman?

- O cumanın ardından gelen pazar günü akşamı.

- Herhalde Abdullah Mansur'un evinde kalacaksınız.

- Tahmin ederim.

- Evi hepinizi alacak kadar büyük mü?

- Büyük.

- Aman dikkat et; hiçbir yerde ağzından kaçırma. Osmanlı aciz görünüyor; korkarım ki çiftesi pek olur.

- Yok yahu Tarık Yahya, bunlar dünyadan habersiz. Böyle geri zekâlıların, nasıl bu kadar uçsuz bucaksız bir imparatorluk kurduklarını bir türlü anlayamıyorum.

Köyden çarşambayı perşembeye bağlayan gece dönmüşlerdi; elde ettiği önemli bir haberdi; bir an önce ulaştırmanın heyecanını duyuyordu. Hudeyde'de Yüzbaşı İrfan'a rastlamadı; kışlaya gitmesi de temkinsizlik olurdu. Aslında fazla heyecanlanmasına gerek yoktu; zaten ertesi akşam görüşeceklerdi.

Ortalıktan el ayak çekilmiş, evler, yollar sükûta gömülmüştü. Sadece değişik yerlerdeki birkaç camda ışık görünüyordu. Fahreddin evinden çıktı; ağır ağır yürüyerek denizin kenarına geldi; orada dolaşırken sessizliğin ürkütücülüğü adeta yüreğine dokunuyordu. Gözleriyle de çevreyi tarıyordu; kimsecikler yoktu. Canı sıkılmış da

geziyormuş gibi bir durumu vardı. Hudeyde'nin arka tarafından evine doğru yöneldi. Tam Yüzbaşı İrfan'ın oturduğu evin karşısına geldiğinde tekrar çevresini taradı; onu kimsenin takip etmediğine kani olunca, süratle bahçeye atladı; camı tıklattı. Yüzbaşı İrfan camı açarken her ihtimale karşı namluya mermisini sürdüğü, emniyetini açtığı tabancası sağ elindeydi. Fahreddin camdan içeriye girdi. Yüzbaşı İrfan sessizce:

- Hoşgeldin, dedi.

- Hoşbulduk.

Lâmbayı yakmazlardı; şimdi de yakmadılar. Bir süre perdenin aralığından çevreyi kolladılar; takip eden olmadığına kanaat getirince konuşmaya başladılar.

- Habib Yusuf'la önceki akşam bir köye gittik. Orada bazı insanlarla görüştük. Habib Yusuf yine halifelikten bahsetti; imamların Kureyş'ten olacağına dair bir hadis bulunduğunu, her Müslümanın Hz. Peygamberin sözünün uygulanması için canla başla çalışması gerektiğini uzun uzun anlattı. Sonra Osmanlı'nın Arapları soyduğunu ele aldı; "Gidin bir İstanbul'a, bir de San'a'ya bakın; aradaki farkı göreceksiniz!" gibi örnekler vererek Osmanlı'nın zalim, mal düşkünü olduğunu ispata çalıştı. Yolda gelirken önümüzdeki cuma günü Konsolos'tan izin alacağını, cumayı takip eden pazar günü akşamı Yemen'in çeşitli yerlerinden gelecek ayrılıkçı Araplarla, buralarda değişik kılıklarda dolaşan İsviçre pasoportlu İngilizlerin Osmanlı'ya karşı ne yapacaklarını kararlaştırmak amacıyla Beyt-i Müddei Köyü'ndeki Abdullah Mansur'un evinde yapacakları toplantıya fişeklemek arzusuyla katılacağını söyledi. Buralardan bıkmış, bir an önce işini bitirip, dönmek istiyormuş.

Yüzbaşı İrfan burnundan soludu.

- Vay alçaklar!... Başka bir şey var mı?

- Yok.

- İsviçreliler buralarda herhangi bir faaliyette bulunuyorlar mı?

- Bilgi edinemedim. Bizi yanlarına pek yaklaştırmıyorlar; sonra

kendi aralarında devamlı Almanca konuşuyorlar. Habib Yusuf biraz Almanca biliyor; o da bir şey söylemedi.

- Eritre ile temasları nasıl?

- Oldukça yoğun.

- İtalyanların oraya asker getirdiklerine dair bir şey söylüyorlar mı?

- Duymadım.

Bir süre daha konuştuktan sonra, Yüzbaşı İrfan yine tabancasını eline aldı. Camı açtı; çevreye bakındı; hafifçe sağa çekilince, Fahreddin dışarıya atladı. Bir gölge gibi sessizce uzaklaşırken, Yüzbaşı İrfan perdenin aralığından çevrede bir kıpırdama olup olmadığına dikkat ediyordu.

Ertesi gün Tabur Kumandanından izin alan Yüzbaşı İrfan akşam karanlığı basınca, tipik bir Yemenli kıyafetine bürünerek atına bindi. Beytü'l-Fakih yönüne doğru bir süre yol aldıktan sonra, atının dizginlerini çekti; geri dönüp baktı; onu takip eden olmadığını anlayınca, doğuya, Bacil istikametine yöneldi. Ve atını devamlı topuklamaya başladı.

Ertesi gün yatsıya yakın bir vakitte Menaha'ya geldi. Üsküplü Osman yanlışlığa mahal bırakmayacak şekilde tarif etmişti; eliyle koymuşçasına evini buldu. Tek katlı olması, önündeki dut ağacı da onda şüphe bırakmadı. Çağırınca Üsküplü Osman kapıyı açtı; namlusuna mermi sürülmüş tabancasını sıyırdı; duvarı siper almış, bakıyordu. Yüzbaşı İrfan'ın dikkati o yöndeydi. Kapı açıldı; kimse görünmemesine rağmen orada birinin bulunduğu belliydi. Hem karanlıktan, hem de kılığından dolayı onu tanıyamayacağını düşünerek, sessizce kendini tanıttı.

- Ben İrfan; Yüzbaşı İrfan; Hudeyde'den geliyorum. Merve'den selâm getirdim.

"Merve'den selâm getirdim" parolaydı. Hemen işaretini söyledi:

- Safa da çok memnun oldu.

Sesini de tanıyan Üsküplü Osman tabancasını beline soktu; kapıdan çıkıp ona doğru yürüyünce, o da atından indi. El sıkıştılar.

- Hoşgeldin.

- Hoşbulduk.

Atı yularıyla dut ağacına bağlayıp, yem torbasını taktılar ve eve girdiler. Üsküplü Osman sofraya oturmak üzereydi. Yüzbaşı İrfan için de bir tabak, bir kaşık getirdi. Yemeklerini yerken konuşuyorlardı. Yüzbaşı İrfan, Fahreddin'den dinlediklerini ona anlattıktan sonra sözünü şu cümle ile noktaladı.

- Belki de Habib Yusuf, bizim Fahreddin'i denemiştir.

- Hayır, bunlar doğrudur. (Hırsını ifade edercesine derin bir soluk aldı) Düşündüğümün tam zamanı; inşallah gerçekleştirebilirim. Hudeyde'de başka ne var, ne yok?

- Şimdiki bildiklerim bu kadar. İnşallah sizi yanlış bir yola sevk etmiyorumdur.

- Kesinlikle hayır.

Yemekten sonra kahve içerken memleket meselelerine daldılar. İkisi de endişeliydi; fakat ellerinden geleni yapmakla yükümlü olduklarını çeşitli vesilerle vurguladılar. Yüzbaşı İrfan biraz dinlenmişti. Ertesi güne kalıp orada görünmesi bazı yorumlara sebep olabilirdi. Üsküplü Osman'la vedalaşarak Hudeyde'ye dönmek üzere atına atladı.

Ah zalim hayat; çocukluğumuzun
temizliğinden bizde bir şey bırakmadın!...

PAZAR akşamı karanlık basarken Üsküplü Osman eğerinin arkasına evinde çoktan beri sakladığı gaz tenekesini bağladı. Heybesinin bir gözüne kemikleri, çıraları doldurduğu torbayı koyup atına bindi; benzin dolu bidonu kucağına yerleştirdi; Beyt-i Müddei Köyü'nün yolunu tuttu.

Atının boynuna geçirdiği yularını, köyün karşısında bulunan tepeciğin arkasındaki fundalıklarda boy atmış büyük bir çam fidanına düğümledi. Torbayı, gaz tenekesini, bidonu aldı; Abdullah Mansur'un evinin tam karşısına geldi. Fundalıkların kenarındaki çimenliğe ellerindekini bıraktı; yanlarına oturdu. Bütün camlarında ışık görünen Abdullah Mansur'un evini rahatça gözetleyebiliyordu. Ay yoktu; ama yıldızların kaynaştığı bir geceydi; hafif bir gümüş rengi her tarafı şeffaflaştırıyordu.

Birkaç atlı geldi; bahçenin önünde durdular; biraz sonra evden iki karanlık çıktı; bunların Mehmed Ali ile Ali Haşim olabileceğini tahmin etti. Atlar ve insanlar bahçe kapısından içeriye girdiler.

Bıçak gibi keskin bakışlarıyla çevreyi tarıyordu; zaman zaman tatlı bir rüzgâr fundalıkları, sağa sola serpilmiş ağaçları okşuyordu. Vakit güç de olsa geçiyor, geceye has derin, esrarlı sessizlik dağa taşa yerleşiyordu.

Sağ tarafındaki karaağaçta her türlü felâketi çağrıştıran sesiyle bir baykuş bu sessizliği bıçak gibi doğramaya başladı. Ona bir uğursuzluk haberi veriyordu sanki; tüyleri diken diken oldu. Yerinden kalktı; karaağaca yaklaşıp, birkaç taş atınca, baykuş uçtu; tepeciğin arkasında kayboldu. Geriye döndüğünde bir grup atlının daha Ab-

dullah Mansur'un bahçesine girdiğini gördü.

Eski yerine oturdu; evi gözetlerken zihnine düşünceler üşüşüyordu.

"... Ah bu ihtiras!.. Birinin felâketi, diğerinin mutluluğunu doğuruyor. Ben askerim; askerlik insan öldürme sanatıdır; fakat bir de vicdan var! Melun Abdullah Mansur ve hempaları! Kardeşi kardeşe kırdıran alçaklar!... Ah zalim hayat, çocukluğumuzun temizliğinden bizde bir şey bırakmadın! Öldürmek veya öldürülmeyi kaderimiz haline getirdin!..."

Çimenlere uzandı; gözlerinin önüne gelen yıldızlar hakkında okuduklarını hatırladı:

"... Uzaklıklarına dair verilen bilgiler doğru mu? Ne anlaşılmaz bir evrende yaşıyoruz. Herhalde süs olsun diye bu yıldızlar yaratılmadı. Mutlaka fonksiyonları vardır; ama ne?... Ah akıl, sensiz olmaz; sadece seninle de hiç olmaz. Çapına bakmadan çoğu zaman gururlanıyorsun... İşte yıldızlar, işte mesafeler!... Ver hükmünü!..."

Çocukluğunun geçtiği Üsküp'teki evleri, mahalleleri bakışlarında canlandı. Gözleri nemlenir gibi olurken kendisini bir bataklıktaki tek bir kamış misali yalnız hissetti. Askerlik mesleğini seçmesinde annesi çok önemli rol oynamıştı. "Oğlum subay olacak, dinimize, vatanımıza hizmet edecek." diyerek onu nasıl da heveslendirmeye çalışırdı. Ah annesini, babasının mezarını, çocukluğunun geçtiği yerleri bir daha görebilecek miydi?... Ardında bir ışık yolu bırakarak kayan yıldız onu kendine getirdi. Geçmişe dalmanın zamanı mıydı? Ölümle boy ölçüşme anı başlayacaktı!... Fundalıkları okşayan rüzgâr onda bir gariplik uyandırdı.

Abdullah Mansur'un evinde ışıkların sönmesinden beri bir hayli zaman geçmişti. Cebinden fosforlu saatini çıkardı; imsaka bir buçuk saat vardı. "Uykunun en tatlı anı başlamıştır" düşüncesiyle bıçağıyla gaz tenekesini açtı; tekrar belindeki kınına soktu. Torbayı, bidonu sol eline aldı; gaz tenekesini sağ eliyle iyice sardı; "Ya Allah!" diyerek yola koyuldu. Yürek çarpıntılarının farklılaşması kararlılığını engellemiyor, avının üzerine atlamaya hazır bir pars gibi dikkatle

eve doğru yürüyordu. Yaklaşınca bahçeden fırlayan iki köpek onu tanıdı. Bu anı düşündüğü için son gelişlerinde kimseye belli etmeden onlara kemik atıyordu. Yine torbadan iki kemik çıkarıp fırlattı. Yere çömeldi; köpekler kemikleri kemirirlerken perdelerde bir kımıldama var mıydı?... Nefes almadan bakıyordu; bir hareket yoktu. Bahçe kapısından girdi; evin çevresine, duvarlarına, kapılarına sessizce gazyağı serpmeye başladı. Onların kapı ve pencerelerden çıkmaya çalışacaklarını düşünerek önlerindeki genişliği ihmal etmedi. Bidondaki benzini de değişik yerlere serpti. Ellerini toprağa sürüp kurularken bakışlarını pencerelerde gezdirdi. Cebinden kibriti çıkardı, çaktı. Çıraları yakarak sağa sola savurdu. Bir anda evi alev sarınca, köpek havlamaları, canhıraş çığlıklar arasında var gücüyle atına doğru koşmaya başladı. Soluk soluğa yanına geldi. Yularını çözüp üstüne atladı; dizginini sol avucunda topladı. Ağzına mermiyi sürdüğü tabancasını belinden sağ eliyle çıkardı; atını Abdullah Mansur'un evine doğru mahmuzladı. Çatırtıyla alev iki ağaç boyu yükselmişti; çevresinde dolandı; hiç kimseyi göremedi; biraz uzaklaştı; tekrar atını geri çevirdi. Ateş arkadaki samanlığa sıçramıştı; oradan gelen at kişnemeleri, inek, öküz böğürtüleri yürek paralayıcıydı. Kimsenin kurtulmadığına kanaat getirince, tabancasını beline soktu; Menaha'ya doğru ok gibi yol alan atının yelelerine eğildi.

*

* *

Beyt-i Müddei Köyü'ndeki Abdullah Mansur'un evinin yanması, buraları iyi tanıyan, değerli istihbaratçılardan hiçbirinin kurtulamaması İngiliz gizli servisini şoke etmişti. İslâm âlemini görünmez bir ağın içine alan İngilizler arası soğumadan, onlara hizmet edenlerin moralini yükseltmek için İmam Yahya'yı veya Şeyh İdrisî'yi devreye sokup, en gözde elemanlarının intikamını Osmanlı'dan almak istiyorlardı. Son isyanda değerli elemanlarını kaybeden, maddî bakımdan gücü kalmayan İmam Yahya'nın kıpırdayacak hali yoktu; varlığını sürdürmek için de ümidini Osmanlı'yla yapılan antlaşmaya

bağlamıştı. Bundan dolayı İngilizler çalışmalarını Şeyh İdrisî'nin üzerinde yoğunlaştırmışlardı.

Arap'tan çok Habeşistanlı görünüşü olmasına rağmen Şeyh İdrisî Hz. Peygamber'in soyundan geldiğini geniş kitlelere inandırmıştı. Emsaline yüz yılda bir rastlanılan takva ehli olduğundan, harama ve helâle en ince ayrıntılarına kadar riayet ettiğinden o bölge halkının hiç şüphesi yoktu.

Şeyh İdrisî sık sık Mısır'a gidiyor, orada aylarca kalıyordu. Abu'ya her dönüşü adeta bir şenliğe vesile oluyordu. Eviyle bitişik olan mescidi insan kaynıyor, aralarında çok sayıda ihtida etmiş İngiliz, Fransız, İtalyan bulunması yetkililerin dikkatini çekiyordu. Zaten her fırsatta isyan eden bu insanın peşine Ahmed Hamdi Bey Yüzbaşı Şakir'le Abbas Haşim'i takmıştı.

Abbas Haşim, Şeyh İdrisî gibi Abu'luydu; görünüşte Şeyh İdrisî'nin müridlerinden biriydi; zaman zaman ona tam inanmamanın eksikliğini duyuyor, bazen şüphelerini haklı buluyordu; ona samimiyetle bağlı olduğu vakitler de az değildi; fakat Osmanlı'ya karşı sadık davranıyordu. Ahmed Hamdi Bey şüphesini muhafaza etmekle beraber ona küçük bir maaş bağlamıştı; ama o maaş buralarda değerliydi. Halep Türklerinden olan, Arapçayı anadili gibi konuşan, bir Asirliden farksız giyinen Yüzbaşı Şakir, Cizan'da bakkal dükkânı açmıştı. Kendisini Mekkeli Harb kabilesinden Hasan Harb olarak tanıtıyordu. Bilhassa Abu'lu müşterileriyle yakından ilgileniyor, her fırsatta Şeyh İdrisî'ye hayranlığını dile getiriyordu. Abbas Haşim ile Yüzbaşı Şakir'in birbirlerinden haberleri yoktu. Abbas Haşim'den gelen bilgileri Ahmed Hamdi Bey, Yüzbaşı Şakir'inkilerle dikkatli bir şekilde mukayese ederdi.

Abbas Haşim verdiği raporlarda Şeyh İdrisî'nin kesinlikle gündüz görünmediğini, halk arasında kendisini sadece ibadete verdiği şayiasının dolaştığını belirtiyordu. Bazen camiye gelip yatsı namazını kıldırdığını, çoğunlukla misafirlerini orada kabul ettiğini, yüzünün acayip bir şekilde parladığını yazıyordu. Ahalinin ilâhî bir nur olarak değerlendirdiği bu parlaklığın pek çok İngilizin, Fransızın

ihtida etmelerine sebep olduğunun mühtedilerce de söylendiğini, onun evliya, hatta asrın kutbu olduğuna inanıldığını bildiriyordu.

Abbas Haşim'den aldığı bilgilerin ışığında Ahmed Hamdi Bey, Yüzbaşı Şakir'e Mülazım Hulki ile ayrıntılı bir mektup gönderdi. Ondan ne pahasına olursa olsun, Şeyh İdrisî ile direkt ilişki kurmasını, bilhassa yüzündeki parlaklığı anlamaya çalışmasını istedi.

Yüzbaşı Şakir, Abu'lu pek çok kişiyle temas kurmuş, bunların arasında Adil Ahmed'in Şeyh İdrisî'nin çok sıkı, hatta gözde müridlerinden olduğunu tespit etmişti. Dükkânına her gelişinde Yüzbaşı Şakir ona içten muamele ediyor, beraber yemek yiyor, namaz kılıyorlardı.

Bir gün dükkânda başbaşa kahve içerlerken Yüzbaşı Şakir hafif bir iç çekerek:

- Benim Allah dostlarına aşırı muhabbetim var, dedi. Ne yazık ki bugüne kadar "İşte bu evliyadır" diyebileceğim bir insana rastlamadım.

Adil Ahmed'in gözlerinde sanki bir şimşek çaktı.

- Şeyh İdrisî var; onunla karşılaşırsan gerçek bir evliya olduğunu hemen anlarsın.

- Nasıl anlayacağım?

Adil Ahmed'in bakışlarında hayranlık ifadesi belirdi.

- Yüzü nur yumağı gibi parlıyor; bugüne kadar hiç kimsede böyle nurlu bir yüz görmemişsindir. O mübareği görenin doğru yola gelmesi bir yana, İngilizler, Fransızlar bile Müslüman oluyorlar.

Onu görmemiş olmaktan dolayı hayıflanmışçasına bir tavır takındı.

- Ah ne mutlu onu görene!

- Ya Hasan Harb, ona sormadan ben seni davet edemem. Belki üzülür, bir şey söyler; izin almam lâzım. Ayrıca onunla her zaman görüşmek mümkün değildir. Gündüzleri devamlı ibadetle meşgul; bazı geceler mescide geliyor, namaz kıldırıp bizimle sohbet ediyor. Herhalde cezbeye kapıldığı için bazı geceler hiç kimseyi kabul et-

miyor. Manevî âlem çok zamanını alıyor; kolay değil, onsekiz bin âlemin raporu ona geliyor. Sorayım; şu akşam gelin derse, gider miyiz? Bende kalırsın.

- Keşke! Benim gibi günahkârı kabul eder mi?

- Niye kabul etmesin? Onun zaten görevi insanları ıslah etmektir.

Bir hafta sonra geldiğinde Adil Ahmed'in gözleri, yüzü gülüyordu. Her halinden mutlu bir sırrı açıklamak üzere olduğu belliydi.

Yüzbaşı Şakir:

- Hayrola, sende sevindirici bir haber var galiba? diye sordu.

- Şeyh İdrisî'ye senden bahsettim. O da bana şunları söyledi: "Harb kabilesi cahiliye döneminden beri sürüp gelir. Arapların içinde köklü, saygın bir damardır. Hasan Harb'in benden alacağı olduğunu çoktan beri biliyorum. Gelsin, emanetini alsın."

Yüzbaşı Şakir'in yüzünde derinliği olan bir gülümseme göründü.

- Bugün beraber gidelim mi?

- Pazara bir tosun getirdim; bizim delikanlı onun yanında. Ucuz pahalı demeden satacağım. Buraya uğrar, gideriz.

Adil Ahmed pazara gittikten sonra, Yüzbaşı Şakir birkaç paket çayı, beş kilo şekeri, en iyisinden bir kilo kahveyi bir bohçaya sardı. Heyecanlanmıştı; kendisine sakin olmayı telkin ediyordu. Bir müşteriyle ilgilenirken Adil Ahmed'le oğlu geldi. Müşteriyi uğurlayınca Yüzbaşı Şakir:

- Ne zaman isterseniz, gidebiliriz, dedi.

- Geç kalmasak iyi olur.

Yüzbaşı Şakir hazırladığı bohçayı eline aldı; Adil Ahmed ve oğluna belli etmeden tabancasını yokladı. Dışarı çıktılar; dükkânın kapısını çekip kilitledi; yola koyuldular.

Karanlık çöktükten sonra Adil Ahmed'in evine geldiler. Akşam namazını kıldılar, Allah ne verdiyse yediler ve camiye gitmek üzere

evden çıktılar. Şeyh İdrisî'nin evine bitişik camiye yaklaşırlarken yatsı ezanı okunmaya başladı. Abdestleri vardı; baş parmaklarını geçirdikleri bir kayıştan, arka tarafı ayak bileklerine bağlanan bir meşinden ibaret olan Yemen'e has ayakkabılarını çıkarıp, Adil Ahmed'in iterek açtığı kapıdan içeriye girdiler. Gaz lâmbasının aydınlattığı caminin yarıdan fazlası doluydu; kapının arkasına ayakkabılarını bırakarak bir kenara oturdular. Yüzbaşı Şakir elindeki bohçayı yanına koydu. Aradan iki üç dakika geçmeden, onların girdikleri kapının tam karşısındaki kapı açıldı; içeriye uzun boylu, sarıklı, siyah sakallı, yüzü şua saçan, cübbesi yerlere kadar uzanan Şeyh İdrîsi girdi.

Namazı kıldırdıktan sonra, onlara dönüp huşu içersinde dua ederken Şeyh İdrisî'nin gözleri kapalı olduğu için Yüzbaşı Şakir yüzüne rahat rahat bakabiliyordu. Kanaatince yüzünde parlayan fosfordu; ama buranın halkı fosforu bilmediğinden yüzünün ilâhî nurla parladığına inanıyor, dolayısıyla onun evliyalığına hükmediyordu.

Duanın ardından Şeyh İdrisî bakışlarını cemaatte gezdirdi; Yüzbaşı Şakir'i fark edince, gülümsedi; sesi de oldukça etkiliydi.

- Adil Ahmed, yanındaki dostumuz Hasan Harb değil mi?

- Evet Şeyhim.

Tanıtılmadığı halde adını söylemesini gaybı bildiğine hükmederek cemaatten bazıları birbirlerini dürttüler.

- Ya Hasan Harb, şöyle yanıma geliniz; sizi çoktan beri bekliyordum.

Yüzbaşı Şakir yerinden kalkarken bohçayı eline aldı; Şeyh İdrisî'nin önüne geldi; eğildi, elini öptü.

- Hoşgeldiniz, safalar getirdiniz; buyurun, şöyle yanıma oturun.

Yüzbaşı Şakir saygılı bir şekilde sağ tarafına oturdu; bohçayı yanına bıraktı.

- Nasılsınız Hasan Harb?

- Sağlığınıza duacıyım aziz Şeyhim.

- Rüyamda Adil Ahmed, "Bende sana verilmek üzere bir hediye var; ne zaman getireyim?" diye sordu. Ben de "Hemen getir, onu bekliyorum." dedim ve uyandım. Ertesi gün Adil Ahmed sizden bahsedince yitiğimi bulmuş gibi sevindim. İşleriniz nasıl?

- Allah'a şükür aziz Şeyhim; geçinip gidiyoruz.

- Çoluk çocuğunuz burada mı?

- Mekke'de, ama yakında getireceğim.

Yüzbaşı Şakir, Şeyh İdrisî ile konuşurken, yüzünde parlayan nesneyi anlamaya çalışıyordu. İlk gördüğü anda yüzündekinin fosfor olduğunu tahmin etmiş, zaman geçtikçe de kanaati kuvvetlenmişti.

- Çok soylu bir sülâleden geliyorsunuz Hasan Harb.

- Teveccühünüz aziz Şeyhim.

- Bundan sonra sık sık görüşelim; hatta imkânlar elverdiği ölçüde beraber olalım.

- O imkânı bana lütfederseniz bahtiyarlık duyarım aziz Şeyhim.

- Ne demek Hasan Harb, çok memnun olurum.

Yüzbaşı Şakir, Cizan'a dönünce, hemen kanaatini bildirdi.

*

* *

Şeyh İdrisî'nin hareketlerinden endişe eden Ahmed Tevfik Paşa, Vali Mahmud Nedim Bey, istihbaratçı Ahmed Hamdi Bey kan akmaması için bir teşebbüse karar verdiler. En kalitelisinden bir kahve değirmeni, dört kilo kahve, sekiz kilo şeker, on kilo pirinç, seyidlerin giydiği ipekli kumaştan bir topla, bir zarfa üç bin lira koyup, Kurmay Binbaşı Sadri Bey'le Şeyh İdrisî'ye gönderdiler. Yemenli kıyafetine bürünüp, atına atlayarak Abu'nun yolunu tutan Sadri Bey ne kadar ilkel olursa olsun bir Yemenli'nin misafire ihanet etmeyeceğini biliyordu.

Dönünce raporuna şunları yazdı:

"Beni sıcak karşılayan Şeyh İdrisî'ye 'Vali Mahmud Nedim Bey

ile Kolordu Kumandanı Ahmed Tevfik Paşa, çoktan beri Şeyh Hazretlerinin elini öpüp, hatırını soramadık, bu bizim için affedilmez bir hatadır ve ayıptır; hiç değilse sen gidiver, bizim adımıza elini öp, hatırını sor, duasını al. Naçiz hediyelerimizi de kabul buyururlarsa, bizleri memnun etmiş olurlar' sözleriyle beni gönderdiler." dedim ve hediyeleri takdim ettim. Sohbet ederken akşam ezanı okununca, Şeyh İdrisî amcasının oğlu Mustafa'ya "Sen git, namazı kıldır; biz burada kılarız. Çok önemli bir misafirim olduğunu cemaate söyle; bu akşam sadece onunla meşgul olmak istiyorum." demekle şahsıma değil, beni gönderenlere, dolayısıyla devletimize saygısını ifade etti. Evliya meşrep bu insanın devletimize ne kadar bağlı olduğunu aramızda geçen şu konuşma da ispat etmektedir. Sohbetimiz esnasında kahırlı bir üslûpla bana sordu. "Şerif Hüseyin ayaklanmış, İngilizlerle işbirliği yapmış, diyorlar. Doğru mu?" Samimî bir insandan gerçeği gizlemem yanlış olacağı için "Maalesef doğru değerli Şeyhim" cevabını verdim. Bunun üzerine bakışlarına bir alev düştü ve şunları söyledi: "Hem Müslüman, hem şerif [41] olacaksın, hem de İngilizlerle işbirliği yapacaksın. Ahirette Resullullah'ın yüzüne nasıl bakacaksın be hey rezil! (sonra anlam dolu bir gülümseme ile ilâve etti) Herhalde bundan daha ciddî bir kıyamet alâmeti olamaz."

Rapordaki bu satırlar Ahmed Tevfik Paşa'ya, Mahmud Nedim Bey'e rahat nefes aldırdı; ama Ahmed Hamdi Bey'in kuşkusunu artırdı. Çünkü Ahmed Hamdi Bey, camiye namaz kıldırmak için amcasının oğlu Mustafa'yı göndermesinin, cemaate makyajsız görünmek istememesinden ileri geldiğini tahmin etti. Kanaatince dostluğun olmazsa olmaz şartı dürüstlüktü; Kurmay Binbaşı Sadri' nin yazdıkları aksini gösteriyordu.

[41] Hz. Hasan'ın soyundan gelen

Herkes idrakince yüce bir çabanın içindeydi;
bakışlar ise birbirlerine felâketi söylüyordu

ŞERİF Hüseyin'in ayaklanması Hicaz bölgesine yayılınca Medine kanalıyla İstanbul ile sağlanan temas kesildi. Kullanılan Bağdat yolu mesafeyi çok uzatıyordu; ama başka çare yoktu. Bir süre sonra Altıncı Ordu'nun çetin direnmelerine rağmen, Irak bölgesinde İngilizler, biraz daha kuzeye çıkınca, burası da kapandı. Dolayısıyla Yemen tam bir ablukaya alınmış oldu. Sadece Posta Müdürlüğü, Valilik, Kolordu Kumandanlığı, bir de Ahmed Hamdi Bey'in başında bulunduğu istihbarat birimi telgrafla İstanbul'la ve işgal edilmemiş diğer şehirlerle temas edebiliyorlardı. Panik başlamaması için ablukayı hassasiyetle saklıyorlardı. Bir felâketi sır olarak saklamak onu olduğundan da büyük trajediye dönüştürüyordu. Gönderemeyeceklerini bildikleri halde verilen mektupları postahanede yetkililer alıyor, çuvallara doldurup istif ediyorlardı.

Akşam oldu mu San'a hayaletler şehrine dönüyor, tek tük camlarda ışık görünüyordu. Dükkânlarda yiyecek namına hiçbir şey kalmamış, devletin sivillere ve orduya ait ambarları yarı yarıya boşalmıştı. Halktan gelen istekler en fazla üçte bir oranında karşılanıyordu. Ordunun tayını aylarca önce asgarî seviyeye düşürülmüştü.

Kıtlık, açlık bütün şiddetiyle adım adım geliyor, bu gerçeği Vali ve diğer yüksek yetkililer herkesten gizlemeye çalışıyorlardı. Her şeyin azalmasını, savaşın ne kadar süreceğini ve ne getireceğini bilmediklerinden temkinle izah ediyorlardı.

Ahmed Tevfik Paşa'nın küçük kızına Askeri savcı Zeki Bey talip oldu. Karamsarlığın hüküm sürdüğü bugünlerde kızını düğünle

evlendirmek Paşa'ya bir bakıma içinde bulundukları sıkıntıyı kamufle etmek bakımından güzel bir fırsat gibi geldi; zira Paşa'nın vatanseverliğinden kimse şüphe edemezdi. Vatansever, sorumluluğunun şuurunda bir Paşa'nın her şeyin tükenmek üzere olduğu bir zamanda kızının mutluluğunu düşünmesine kimse ihtimal vermezdi.

O gün subaylar akşam yemeğini iki saat erken yediler; çünkü o salonda düğün yapılacağı için hazırlanması gerekiyordu. Salon bulunabilen kâğıtlardan kurdelalar yapılıp süslendi. Masalara fındık, fıstık gibi kuruyemişler, evlerde yapılan kurabiyeler kondu. Dış kapıdan girilen hole, koridorlara, salona lüküsler asıldı. Gelin, ablasının gelinliğini giydi; Zeki Bey'in parası vardı; ne yazık ki damatlık elbise bulup alamadı.

Düğün saati yaklaşınca, salonun girişinde bando takımı yerini aldı; San'a'da görev yapan bütün asker ve sivil bürokratlar aileleriyle salonu doldurmaya başladılar. Birbirleriyle samimî olanlar aynı masayı tercih ediyorlardı. Mülazım-ı sani Celâleddin, hanımı ve çocuklarıyla beraber Sanat Okulu Müdürü Necati Bey, Alay Müftüsü Pirahmedoğlu İbrahim Efendi bir arada oturdular. Ortadaki masa boştu; Ahmed Tevfik Paşa ile Vali Mahmud Nedim Bey, aile fertleriyle orada yerlerini aldılar.

Paşa'nın elâ gözlü, buğday tenli kızı gerçekten sözü edildiği kadar güzeldi; başındaki duvağı, giydiği gelinliği dikkat çekecek kadar yakışmıştı; gülümsemeye çalışmasına rağmen mahzunluğunu yenemiyordu. Damadın da mutlu görünmeye gayret ettiği anlaşılıyordu.

Ahmed Tevfik Paşa, hanımı, büyük kızı, damadı Doktor Behzat Bey en yakınlarının mutlu gününü paylaştıklarını göstermeye çalışıyorlardı. Vali Mahmud Nedim Bey ve ailesi de aynı arzuyu taşıyorlardı. Diğer yüksek rütbeli subaylar, Ahmed Hamdi Bey, bürokratlar Ahmed Tevfik Paşa'nın mutluluğunu paylaştıklarını tavır ve davranışlarıyla belli etmek istiyorlardı.

Her bakımdan birbirlerine yakışan gelin ve damat, kadınlar, erkekler, gençler, hatta çocuklar hayatî bir dramın yaşandığı ülkede,

büyük bir tiyatroda sahneye çıkmışlar, onlardan istenen mutluluğu sergilemek üzere ellerinden geleni yapıyorlardı. Yaşlılar, gençler, çocuklar dahi önce kendilerini, sonra karşısındakileri mutlu olduğuna ikna etmeye gayret ediyorlardı. Ama nasıl öz ağlamadan, göz ağlamıyorsa, öz mutlu olmadan, göz de mutlu olamıyordu. Herkes idrakince yüce bir çabanın içindeydi; bakışlar ise birbirlerine felâketi söylüyordu.

*

* *

Bütün Yemen'i kaplayan açlık, kıtlık her gün biraz daha ağırlaşıyordu. Aylardır yeterli gıda alamayan askerden ne beklenirdi? Yoksulluğun kasıp kavurduğu bir yerde devlete sadakat kalır mıydı? Bunu istismar edecek nice fırsatçılar çıkardı. Emperyalistler böyle verimli bir ortamı değerlendirmezler miydi?...

Vali Mahmud Nedim Bey'in, Kolordu Kumandanı Ahmed Tevfik Paşa'nın feryatları felâketi olanca çıplaklığıyla İstanbul'a ulaştırıyordu. Abluka kırılıp, buna bir çare bulunmalıydı; ama nasıl?... Daha kötüsü Medine'de direnen Çöl Kaplanı Fahreddin Paşa her taraftan kuşatılıyordu. İngiltere Hükûmeti akla hayale sığmayacak kadar altın akıttığı Şerif Hüseyin'e Lawrence ve benzerleri kanalıyla bol keseden imparatorluk vaad ediyordu. Devlet-i Aliyye'nin bütün güneyi kopup gidecekti. Bu isyancılara, bu işbirlikçilere karşı ne yapılabilirdi?

Arap dünyasını en iyi tanıyan, kimden, nerede ve nasıl yararlanılabileceğini bilen Eşref Bey güney cephelerinin içinde bulunduğu feci duruma sebep olanlara kızıp, bir mektup göndermişti. Şu anda Beşiktaş'taki bir akrabasında misafir kalıyor, İzmir'de oturan ailesinin yanına gitmek üzere hazırlıklar yapıyordu. Enver Paşa nemli bakışlarını Eşref Bey'in mektubundaki can alıcı satırlara tekrar indirdi.

"... Bu gerçeklere rağmen, neden hatada ısrar edilmiştir? Çöl sıcağında iki saat savaşamayan, kumların üzerine baygın düşen, o iklimde hiç yaşamamış, bünyesi asla ona dayanıklı olmayan, fakat kendi şartları içinde Çanakkale'de harikalar yaratan yavrularımızın, düzenli orduların karşılarındaymışçasına feda edilmelerinin muhasebesini elbette bir gün tarih yapacaktır. Bu elemli gerçek, yüreğimi yakmaktadır. Kaçırılan büyük fırsatların benzerlerini bir daha ele geçirebileceğimize inanmıyorum. Zat-ı Devletlerin şahsına ne kadar derin saygı ve sevgiyle bağlı olduğumu elbette bilirsiniz. Olayların mihrakında bulunan sizi terk etmemin benim için ne kadar acı olduğunu anlatamam; fakat en çetin tecrübelerden geçmiş olan vatan ve millet aşkıma rağmen, yarın tarih önünde mahkûm olmamalıyım. Bu sebeple, zaten yorgun ve bitkin olduğumdan, biraz dinlenmek ve artık bugüne kadar ifa ettiğim hizmetlerimin bergüzar hatıralarıyla ömrümün geri kalan kısmını sakin bir köşede geçirmek üzere ailemle terk-i diyar edecek kadar mustaribim. Cenab-ı Hak yüce milletimizi ve ecdat yadigârı vatanımızı korusun...".

Çiğli bakışlarını kaldırdı; milletin, ümmetin en kara gününde en değerli, en sadık dostlarından biri daha onu terk ediyor,felâket bütün hışmıyla tepelerine iniyordu!... Ne yapabilirdi!... Bakışları uzunca bir süre bir noktada donuklaştıktan sonra, kendine geldi. Herkesin dizbağları çözülebilirdi; fakat o direnmeliydi.

Evet o da insandı; etten ve kemiktendi; tahammülün de bir sınırı vardı... Ama kader ona teslim olmayı yasaklamıştı; bütün direncini yitirse bile, ne en yakınına sezdirmeli, ne de kendine itiraf etmeliydi. En son, hatta en ümitsiz imkânları değerlendirmenin yollarını aramalıydı. "Çelikten bir irade! Çelikten bir irade!" diye yıllarca sık sık tekrarlayan o değil miydi?...

Masasındaki zile bastı; içeriye giren emir subayına:

- Beşiktaş Karakol Kumandanı Mithat Bey'i bulunuz, dedi. İzmir'e gitmek üzere buradaki akrabasının evinde hazırlık yapan Eşref Bey'e mutlaka ulaşsın; yarın sabah Kuruçeşme'deki yalıda onu bekleyeceğimi bildirsin.

Kılıç gibi esas duruşla emrini aldı.

- Emredersiniz Kumandan Paşa Hazretleri.

Çöl insanı zannedilen gibi sadece
cahil, fakir, çıkarcı değildir;
yeri gelince idrakinde
güçlük çekeceğimiz âlicenaplıklara sahiptir

HABERİ alan Eşref Bey İzmir'e gitme kararını geçici olarak erteledi. Dünyada kıramayacağı insanların başında gelen Enver Paşa'nın isteğini nasıl geri çevirirdi. Onu yakından tanırdı; düzenli bir şekilde sabah namazına kalkar ve çalışmaya başlardı. Güneş Boğaz'ın sularıyla kucaklaşmaya hazırlanırken Kuruçeşme'deki yalısına geldi. Yaverler odasında Başyaver Kâzım Bey [42] başını masaya koymuş uyukluyordu. Masanın değişik yerlerinde cephelerden gelmiş bir sürü çözülmüş şifreler duruyordu; bazılarının üzerine notlar düşülmüştü. Karşısında Eşref Bey'i gören Kâzım Bey ayağa kalktı; onu yorgun, ama sıcak bir gülümsemeyle karşıladı; kucaklaştılar.

- Ah Eşref Bey, milletimizin vefalı evlâdı; vatanın sana her zamankinden çok ihtiyacı var.

Eşref Bey'in mustarip bakışlarında iki soluk ışık görünüp kayboldu.

- Bilemiyorum artık bir işe yarar mıyım? Paşa Hazretleri beni çağırtmış.

- "Artık bir işe yarar mıyım?" ne demek! Geriye dönüp bakarsan, yaptıklarından belki sen de dehşete kapılırsın. Bir insanın yaptıkları yapacaklarının ispatıdır. Seni yüzüne karşı öğüp mahçup etmemek için biz de "Yiğidin mektubu arkasından okunur." diyelim. Sabaha kadar çalıştık; namaz için ayrıldı. Seni Kırmızı Köşk'te bekliyor.

[42] Orbay

Kâzım Bey zile bastı; içeriye giren sivil bir memura:

- Beyefendiyi, Kırmızı Köşk'teki Paşa Hazretleri'nin yanına götürün, dedi.

Eşref Bey'in girdiği salonda iki kişilik kahvaltı hazırlanmıştı. Masanın yan tarafında da gönderdiği mektup duruyordu; pek çok satırın altı kırmızı kalemle çizilmişti. Eşref Bey yüreğini hançerleyen duygularla uzaktan mektubuna bakarken, sağ taraftaki kapıdan Enver Paşa girdi; kollarını açarak ona doğru yürüyen, henüz kırk yaşına varmamış bu yakışıklı, dost insanın yüreğinde bir volkan taşıdığını değişik olaylardan bilirdi. Enver Paşa'ya kızabilir, darılabilirdi; fakat bunlar ona karşı beslediği derin saygıyı sarsamazdı. Eşref Bey de ona doğru yürüdü; biri Başkumandan vekili, fiilen orduların başkumandanı, diğeri devletin can damarı olan Teşkilât-ı Mahsusa'nın başkanıydı; bunların da ötesinde birbirlerini iki dost olarak kucakladılar. Ayrılınca, sağ elini Eşref Bey'in sol omuzundan çekmeyen Enver Paşa nemli gözlerle yanmış ve yorgun yüzüne, henüz geçmemiş başındaki yaraya bir süre baktıktan sonra ılık bir sesle söze başladı.

- Eşref çok yoruldun, canını defalarca ortaya koydun! İdraklerin alamayacağı emekler verdin. Çetin işlere giriştin, hepsini de biiznillâh başardın.

Eşref Bey'in boğazına kahredici bir feryat düğüm attı; "Neye yaradı, işte vatanımızın en büyük bölümü elimizden gidiyor! Milletimizin yarınları ne olacak!" diye söylemeyi düşündüyse de hançeresinden tek kelime sıyrılıp çıkmadı. Aşırı hassas, ince, duygulu olan Enver Paşa, Eşref Bey'in içinden geçenleri sezmiş olacak ki, onu teselli etmenin gereğini hissetti.

- Üzme kendini, biz elimizden geleni yapmakla yükümlüyüz; ölmek gerekiyorsa, severek de ölürüz; gerisi Allah'a kalmış. Buyur iki lokma yiyelim; yerken de konuşuruz.

Masaya karşılıklı oturdular; kahvaltı sırasında Enver Paşa, Eşref Bey'e hanımının, çocuklarının sağlık durumlarını, Türkistan'da bulunan kardeşi Selim Sami'den haber alıp almadığını sorduktan son-

ra sözü asıl konuya getirdi.

- Eşref, bütün ümitler kesinlikle söndü mü? Mektubunda yazdıkların tamamen doğrudur. Yanlışı sadece biz yapmıyoruz; önemli olan niyettir. Geçmişi bir kenara bırakıp, yarınlara bakmalıyız. Her ne pahasına olursa olsun, İngiliz desteğiyle isyan eden Şerif Hüseyin'den Hicaz ve havalisini kurtarmalı, Yemen'in yolunu açmalıyız. Şerif Hüseyin'e karşı senin metodlarını uygulayamaz mıyız? Yeni bir hamle yapmak için çok mu geç kaldık? Ümitsizlik içinde ümit bulan sen de mi tükendin? (Derin bir göğüs çekerek ilâve etti) Herkes tükenebilir, ama bizim tükenmeye hakkımız yok Eşref.

Koskoca orduların başkumandanı vereceği cevapta ümit veya keder bulacağını belirtircesine ona bakıyordu. O bakışın ardında acılarla yoğrulmuş ne korkunç fırtınaların estiğini sezen Eşref Bey gözlerini önüne indirdi; nice çetin mücadelelerde beraber bulunduğu, bütün olaylarda ardında yüksek bir şecaat ve ahlâk sergilediğine şahit olduğu, yüce milletine hizmet yolunda can yoldaşı kabul ettiği cengâver ruhlu aziz dostu medet umarcasına ona bakıyordu!.. Her şey, milletin, ümmetin geleceği, vereceği cevapta gizliydi sanki!...

Ne yapmalıydı?... Ne yapabilirdi?... Yeni bir mücadeleyi göze alabilir miydi? Kendisinde o derman var mıydı?... Ona bakan Enver Paşa'nın gözleri kelimelerin ifade edemeyeceği şeyler söylüyordu. Son dönemdeki olumsuz gelişmelerden dolayı düğümlenen vatan ve millet hisleri Enver Paşa'nın bakışları, konuşmaları karşısında çözülüyor, onu saran bir heyecan haline dönüşüyordu...

Eşref Bey'in bakışlarında uçsuz bucaksız çöller, vahalar, kabileler, hançerlemeler, kanlı boğuşmalar canlandı. Onların üstesinden gelirken gençti; şimdi ise ruhen ve bedenen yorgundu; fakat sayısız ve adsız şehitlerin kazandırdığı topraklar elden çıkıyordu. Can dostu da ona medet umarcasına bakıyordu... Ölümü başka ne zaman göze alacaktı!... İzmir'e, ailesinin yanına çekip gitmeyi düşündüğünde bile, zihni vatanın selâmetiyle meşguldu. Kendine göre plânlar yapmıştı. Çayından bir yudum alıp söze başladı. Sesi biraz boğuktu; fakat kısa bir süre sonra tabiî halini alacağı hissini uyandırıyordu.

- İlk hareket noktamız Yemen olabilir Paşa Hazretleri; İmam Yahya'ya ümit verir, onun desteğini alabiliriz. İbn-i Reşid'i de bu konuya dâhil edebileceğimi tahmin ediyorum; zaten kendisi, bildiğiniz üzere, sıkı bir Osmanlıcı'dır. İmam Yahya'nın kuvvetlerini alacağımızdan, Yemen'de Şeyh İdrisî'den başka tehlike kalmayacağı için, oradaki düzenli kuvvetlerimizin bir kısmını da bunlara katar, güneyden bindirerek Şerif Hüseyin'in kuvvetlerini dağıtabiliriz.

Gözleri ümit ve karamsarlıkla parlayan Enver Paşa elindeki çatalı tabağa bıraktı:

- İmam Yahya'ya nasıl güvenebiliriz? Geçen yıl Aden'e, İngilizlerin nezdine, kendisini temsil etmek üzere Nakib Abdulvahid El Arsi El Hattani'yi gönderdi. O zamandan beri onun vasıtasıyla savaşı yakından takip ediyor; belki de isyan etmek için zaaf anımızı kolluyor.

- Aden'den savaşı takip ettirmiş, hatta İngilizlerle de dirsek temasında bulunmuş olabilir; fakat İmam Yahya her şeyden önce mütedeyyin bir Müslümandır. Onun gönlü Yemen'le beraber Hicaz'dadır. Ona bu konuda, kesinlikle bağımsızlık anlamına gelmeyen bazı tavizler verip, kuvvetlerini yanımıza çekebiliriz. Sonra onunla benim çok eskilere dayanan dostluğumuz var. Vicdanına hitap edebileceğimi zannediyorum. Çöl insanı zannedilen gibi sadece cahil, fakir, çıkarcı değildir; yeri gelince idrakinde güçlük çekeceğimiz alicenaplıklara sahiptir. Kara gününde dostunun yanında olmak için bütün geleceğini verebilir; yeter ki karşısındakinin dostluğuna güvenebilsin. Şerif Hüseyin'in şimdilik nüfuz alanı Cidde ve Yanbuğ gibi sahil şehirlerinde İngiliz donanmasının ateş menzilindeki yerlerdir. Şerif Hüseyin'in kuvvetleri Bedevîlerden oluşmaktadır. Bedevîler cesur insanlardır; ama ne hikmetse tehlikeyle karşılaştılar mı doğup büyüdükleri yerlere dönmek isterler. Hayat üslûplarından dolayı da çabuk disiplin altına alınamazlar; alınsalar bile uzun süre disiplinli hâllerini devam ettirmeleri çok zordur. İngiliz politikasını da biliyoruz; kuvvetlerinin dağıldığını görünce Şerif Hüseyin'e yardımı keserler.

- Demek bir imkân görüyorsun; öyleyse hemen başlamalıyız. İsyan yayılırsa, çok geç kalırız.

- Karar verirsek, derhal hareket etmeliyiz. Arabistan' da her şey hecinlerin üzerindedir. Buralarda düzenli ordu ile hareket etmek çok zordur. Çöllerde uzun uzadıya klâsik savaşı sürdürmek imkânsızdır. Nasıl ikmal yapılacak? Aç susuz askerler çöllerde ne hale gelirler! Hecinsüvarileri un ve hurma yerler; onbeş günlük yiyeceklerini heybelerine doldururlar; bir kırba da su; işte size onbeş gün savaşacak bir hecinsuvari. Kim hecinine maharetle biner, tehlike beliren yerde, heciniyle biterse, yani istenilen yerde, istenilen zamanda bulunabilirse, zafer onundur. Vaktiyle bu konuyu çok düşünmüştüm; giderek fikirlerim kesin bir şekil aldı. Her bir hecinsüvari alayımızı beş yüz kişiden oluşturmalıyız. Her alayı düzenli ordumuzdan bir dağ bataryası, mitralyöz mangası ve bombacılarla takviye etmeliyiz. Alaylara Dağıstanlı Atıf Bey ve onun gibi bu alanda yetişmiş subaylar kumanda etmelidir.

Enver Paşa'nın bakışlarına ümit doldu.

- Evet, bu işi çok düşündüğün belli oluyor, Eşrefçiğim. Bunun mali külfeti ne olur? Karşılayabilir miyiz?

- On bin kişilik bir hecinsüvari kuvvetiyle başlayabiliriz. Ayda her birine altı altın versek, altmış bin altın eder. Birkaç ay süreceğini de hesap etmeliyiz.

Enver Paşa'nın mahzun yüzünü bir bahar esintisi okşayıp geçti.

- Medine'deki tümenin yarı masrafı; bunu rahatlıkla karşılayabiliriz. Silâhları nereden bulacaksın?

- Yemen'deki depolar vaktiyle asilerden müsadere edilmiş gıra tüfekleri, İngiliz martinleriyle dolu. Silâh sıkıntısı kesinlikle çekmeyiz.

- Peki İbn-i Suud, İbn-i Reşid meselelerini nasıl hallederiz?

- Şerif Hüseyin'i İngilizler desteklediğine göre İbn-i Suud, İbn-i Reşid onlara karşıdırlar. Hükûmet savaştan sonra İbn-i Suud'a daha geniş yetkiler, mali imkânlar vereceğini vaad etsin; fakat bunu İbn-i

Reşid'i kuşkulandırmadan yapsın; gerisini bana bırakın. İbn-i Reşid benim dostumdur; İbn-i Suud'la da muhabbetim fena değildir.

- Doğru tahmin ediyorsun; İbn-i Suud'un İngilizlerle arası açık; biz de ona vezaret rütbesi verdik, şifremiz de elindedir. Yine de ondan en yararlı şekilde, nasıl istifade edilebileceğini hepimizden daha iyi sen bilirsin. Şimdilik sana İsmail Hakkı Paşa üç yüz bin altın versin; bunun yüz elli binini Yemen'deki Kolorduya bırakırsın; geriye kalan yüz elli bin altınla da hecinsüvari alaylarını teşkil edersin. Yalnız biliyorsun ikmal yollarımız kapalı, altınları nasıl götüreceğini düşündün mü?

-Emirerim Zenci Musa'dan, Mamaka Mustafa'ya kadar otuz kişilik bir fedai grubum var; bu gruba Teşkilât-ı Mahsusa'nın elemanlarından biraz takviye yaparım. Altınları alıp yola çıkarız. Medine'ye vardıktan sonra, duruma göre, kara yoluyla mı, yoksa deniz yoluyla mı Yemen'e ulaşacağımıza karar veririz.

- Adam başına iki yüz elli altın masraf gereklidir sanırım. Kırk kişi olsanız, bunun için de on bin altın alırsınız.

- Trene para vermeyeceğimizi düşünürsek, adam başına iki yüz elli altın fazladır.

- Olsun, yanınızda bulunsun; belki de kırk kişiden fazla olursunuz. (Masanın ucundaki kâğıtlardan bir tane aldı; ona iki ad yazdı.) Bu kişiler sözüm ona tarafsız İsviçre'nin Hudeyde Konsolosluğunda çalışıyorlar. Belki bir işin düşebilir. Bunları senden başka kimse bilmesin; hakkınızda onların vasıtasıyla İsviçre'den haber alırız. Bu kâğıdı öyle bir yere koy ki, ilk tehlike anında yırtabilesin.

Enver Paşa ayağa kalktı; kollarını açtı.

- Eşref kardeşim, inşallah gayretin ve ferasetin o çöllerde buğune kadar yaptığımız hataları telâfi eder.

Eşref Bey, yıllardan beri dostu olan Enver Paşa'yı hiç bu kadar heyecanlı ve duygulu görmemişti. Zaman zaman sevinç pırıltılarıyla ışıldasa da gözlerindeki elem Eşref Bey'in yüreğine işlemişti.

Kuruçeşme'deki yalıdan çıkarken Eşref Bey kendisini yeni bir maceranın eşiğinde hissediyor, meçhulün ürkütücülüğü sık sık iradesini sarsıyordu. Fakat kararlıydı; Yavuz'un Mısır seferiyle vatanlarının bir parçası haline gelen Mukaddes beldeleri, Yemen'i kurtarmak, büyük devlet kimliğini sürdürmek ihtimali son bir ümit olarak önünde duruyordu. Bu kutsal görev daha büyük tehlikeleri göze almaya değerdi. "Bütün gücümü toplayıp, her türlü fedakârlığa göğüs gererek sözkonusu ihtimali gerçekleştirmeliyim." diye kendisine telkin ediyordu.

*

* *

Eşref Bey üç yüz on bin altının durumunu görüşmek üzere gittiğinde, değişik ordulara erzak ve cephane sevk edildiğinden, Levazım Bakanı İsmail Hakkı Paşa çok meşguldu. Derinliklerinde sıcaklık yatan bakışlarını Eşref Bey'e çevirdi.

- Emri aldım; lütfedip akşam evime buyurun, etraflıca konuşalım. Gideceğiniz yer hakkında size faydalı bilgiler verebileceğimi zannediyorum. Ödemeyi istediğiniz zaman, meselâ yarın yapabiliriz; siz de ona göre hazırlanın. Anlaştık mı Eşref Beyciğim.

- Anlaştık Paşa Hazretleri.

- Üsküdar'da Gülfem Hatun Mahallesi, Eski Mahkeme Sokağı, onbir numarada oturuyorum.

Eşref Bey, Levazım Bakanı İsmail Hakkı Paşa'ya dair çok yolsuzluk iddiaları dinlemiş olmasına rağmen bunlara pek inanmıyordu; fakat her türlü çalma, çırpmanın sebebi olarak gösterilen Paşa hakkında söylenen bu kadar sözün tamamen yalan olmasına da aklı ermiyordu. Hayatını yakından görmek, kabaca karara varmak için bu bir fırsattı.

Akşam kapısını çaldığı, mahalle arasında sıradan bir evdi. Kapıyı her türlü hizmetini gören, önlüklü, yaşlı bir adam olan Abdullah Efendi açtı.

- Benim adım Eşref; Paşa Hazretleri evde mi?

- Buyurun efendim, sizi bekliyor.

İçeriye giren Eşref Bey kapının önünde ayakkabılarını çıkardı. Terliklerini veren Abdullah Efendi iki metre ilerde sağ tarafta bulunan kapıyı açtı.

- Lütfen Efendim.

Geldiğini duyan İsmail Hakkı Paşa oturduğu sandalyeden kalktı; içeriye giren Eşref Bey'i güler yüzle karşıladı.

- Şeref verdiniz, buyurun.

- O şeref bana ait Paşa Hazretleri.

El sıkıştılar; İsmail Hakkı Paşa karşısındaki sandalyeyi işaret etti.

- Buyurun; evi kolay bulabildiniz mi?

- Buldum Paşa Hazretleri.

Paşa ile konuşurken Eşref Bey sezdirmeden bakışlarıyla çevreyi tarıyordu. Odanın eşyası palalardan dokunmuş eski kilimler, yer minderleri, miadlarını doldurmuş dört sandalye ile bir masa idi. Masanın üzerindeki kâğıtları toplarken yemek için hazırlık yaptığını Eşref Bey anladı; aynı masada yiyor, aynı masada çalışıyordu.

Abdullah Efendi iki tabakla birkaç dilim ekmeği, tenceredeki mercimek çorbasını masaya getirdi. Çorbayı kaşıklarken konuşuyorlardı; ama Eşref Bey'in gözleri yıllarca önce dikilmiş, hırpalanmış minderlerde, yer yer delinmiş kilimlerdeydi. Akıl almayacak kadar mütevazı bir hayat sürüyor, hiçbir yerde zenginlik belirtisi görünmüyordu. Sıradan bir İstanbullunun evinden daha sade, daha fakirdi. Eşref Bey o gün başında bulunduğu istihbarat biriminden bilgi almıştı; Paşa hiç evlenmemişti; başka evi yoktu; neyi varsa buradaydı. Çorbayı kıymalı patates yemeği takip etti; sütlâç da iyi yapılmıştı.

Yemekten sonra masayı temizleyen Abdullah Efendi tabak ve kaşıkları toplayıp mutfağa gitti. Eşref Bey oturduğu sandalyede kaldı. İzin isteyen İsmail Hakkı Paşa tahta bacağını çıkardıktan sonra koltuk değnekleriyle duvarın dibindeki mindere geçip, oturdu.

- Kahveniz nasıl olsun?

- Orta, Paşam.

İçeriye seslendi.

- Abdullah Efendi, kapıyı çekiver ve iki orta kahve yapıver. (Abdullah Efendi kapıyı çekerken o Eşref Bey'e döndü) Bir sakıncası yoksa, bana yapmayı düşündüğünüzü anlatırsanız, belki size yararlı olabilecek bazı adlar söyleyebilir, faydalanabileceğiniz herhangi bir hususa temas edebilirim. Uzun yıllar Yemen'de görev yaptığımı biliyor musunuz?

- Biliyorum, Paşa Hazretleri. Tasarladığımız plân kabaca şöyle; İmam Yahya'yı ikna etmeyi, ona bağlı insanlarla alaylar oluşturmayı düşünüyoruz. Bu alayları Yemen'deki düzenli kuvvetlerimizden alacağımız makineli mangaları ve bombacılarla takviye edeceğiz. Bunlarla güneyden gelerek Şerif Hüseyin'in kuvvetlerini dağıtacağız. Ne dersiniz Paşa Hazretleri, yılların tecrübesine sahipsiniz, bu düşündüklerimi gerçekleştirebilir miyiz?

- Sizin gözü kara ve yetenekli bir gerillacı olduğunuz yaptığınız işlerden anlaşılıyor. Şerif Hüseyin'in kuvvetleri ortadan kaldırılmazsa, bütün Arap âlemini kaybedebiliriz; hatta dünyada ağırlığı olmayan sıradan bir devlete dönüşürüz; tabiî Anadolu'yu bize bırakırlarsa. Her yolu denemeliyiz. Üstün cesaret isteyen bir şey düşünüyorsunuz. Anladığım kadarıyla bu işin düğümü İmam Yahya'yı ikna etmenizde yatıyor. Onu ikna edebilir, maharetli bir kumanda kadrosu oluşturabilirseniz, neden başarılı olmayasınız. Elbette şansınız da yaver gitmelidir. İmam Yahya'nın burada Şerif Müzeygir adında çok yakın bir dostu var; aynı zamanda uzaktan da akrabası. Eşine az rastlanabilecek kadar yiğit bir insandır. Eski isyanların birinde önemli rol oynadı; üzerine gönderilen bir taburu bozdu; daha sonra bir alayımızın devamlı takibi sonucunda ele geçirildi. Rodos Kalesi'ne hapsedildi. Uzun bir süre orada kaldıktan sonra affedildi; Bursa'da emlâk verildi; birkaç yıldan beri de İstanbul'da yaşıyor. Yakın dostumdur; yüksek bir karakter sahibidir; her şeyine güvenebilirsiniz. Yarın onunla konuşunuz; selâmımı da söyleyiniz; onu ikna

edebileceğinize eminim. İkna olmazsa, beraber konuşalım. O, ikna olursa, İmam Yahya size "Hayır" demekte zorlanır. Bir de burada San'a'lı Ahmed Mücahid adında bir kabile şeyhi var. Onunla muhakkak temas kurmalısınız. O da çok seviyeli bir insandır; yenir yutulur cinsten de değildir.

Mutfağın kapısı açıldı; Abdullah Efendi tepsiye koyduğu iki fincanla içeriye girince İsmail Hakkı Paşa hemen sustu. Abdullah Efendi kahveleri verip, mutfağa dönerken kapıyı çekti.

İsmail Hakkı Paşa devam etti:

- Ahmed Mücahid'i rahat ikna edebileceğinizi sanıyorum; çünkü imanlıdır ve sıkı bir ümmetcidir. Size adlarını verebileceğim daha pek çok Yemen'li dosta sahibim; fakat bu ikisi fazlasıyla önemli. Bunlar da size bazı kişileri tavsiye edebilirler. Bir de Merkez Kumandanı Hüseyin Hakkı Bey'den mitralyöz mangasıyla Mülazım-ı sani Yusuf'u isteyelim. Bu Yusuf'u aynı mangayla tehlikeli görevlere gönderdim. Hepsini de yüzakıyla ifa etti. Dikkat çekecek kadar akıllı ve ahlâklı, aynı zamanda benzerine nadir rastlanacak kadar yürekli bir delikanlı. Tabiî sizin de adamlarınız vardır. Medine'den sonra hangi güzergâhı takip etmeyi düşünüyorsunuz?

- İmkân olursa, Kızıldeniz'den sambuklarla Hudeyde'ye inmek istiyorum. O yoldan birkaç kere gidip geldim. Kapalıysa çölü geçeceğiz.

- Kızıldeniz'den gidebileceğinize pek ihtimal vermiyorum. İngilizlerin oralardan kuş uçurtmadıklarını zannediyorum. Kendinizi çöle hazırlayarak yola çıkarsanız, iyi olur.

- Bana da öyle görünüyor, Paşa Hazretleri.

Geç saatlere kadar konuştuktan sonra Eşref Bey "Yarın görüşmek dileğiyle" ayrıldı; Beşiktaş'taki akrabasının evine gitti.

İhanet öyle melânetti ki bir bulaştı mı
kısa zamanda rutubet gibi her tarafı sarardı

SABAHLEYİN Eşref Bey'in ilk işi Şerif Müzeygir ile Ahmed Mücahid'i buldurmak oldu. İkisini de gözü tuttu; yaman insanlara benziyorlardı. Gerekli imkân, yeteri kadar silâh bulunabilirse, Yemen'den temin edilecek kuvvetlerle Şerif Hüseyin'in hakkından gelinebileceği kanaatinde olduklarını, birkaç adamla seve seve iştirak edeceklerini söylediler. Ertesi gün akşam üzeri yola çıkacaklarından onlara hazırlıklarını yapmaları ricasında bulunan Eşref Bey, bir müsademe anında, hatta ateş çemberine alınınca nasıl hareket ettiklerini yakinen bildiği kişilerden oluşan makineli timini yanına alarak Levazım Bakanlığı'na geldi. Bunlar sivildi; ellerindeki çantalara makineliyi, şeridini ve mermilerini ustaca dağıtmışlardı. Bir tehlike belirince anında ateşe hazır duruma gelebilirlerdi. Tabiî ayrıca bellerindeki tabancalarının da namlularına mermileri sürülüydü.

Merkez Kumandanı Hüseyin Hakkı Bey, bir başka işle ilgili olarak İsmail Hakkı Paşa'yı sabahleyin telefonla aramıştı. O da, ondan hayatî bir görev için üç dört aylığına makineli birliğiyle Mülazım-ı sani Yusuf'u istemişti. Eşref Bey beraberindekilerle Levazım Bakanlığına geldiğinde Yusuf timiyle oradaydı. Onlar da sivildi; her şeyleri çantalarındaydı.

Üç yüz on bin altın terazilerde tartılırken, birkaç kişiyle Sudanlı Zenci Musa geldi. İki metre on santim boyunda, elleri aslan pençesini andıran, yiğitlerin yiğidi bir delikanlıydı. Trablusgarb Savaşı'ndan beri ölüm dirim mücadelelerinde gölgesiymişçesine Eşref Bey'i takip ediyordu. Altınları torbalara koyup, güzelce yerleştirdikleri cephane sandıklarının her tarafına "Dikkat! Patlayıcı madde!" etiketlerini yapıştırdılar. İki kamyona yükleyip, Karaköy'e geldiler;

oradan vapurla Haydarpaşa'ya geçtiler. Eşref Bey'le vedalaşarak Pozantı'ya hareket eden trene bindiler.

Bir gün sonra akşam üstü Eşref Bey ile yanlarında beş kişi bulunan Şerif Müzeygir ve Ahmed Mücahid buluşup İzmir'e hareket ettiler. Alsancak'taki Eşref Bey'in baba evinde bir gece kaldılar; ertesi gün askeri bir araçla Salihli'deki çiftliğine geldiler.

Eşref Bey'in niyeti San'a'ya giderken çölde veya Kızıldeniz çevresinde karşılaşabilecekleri tehlikelere karşı koyabilmek, İmam Yahya'nın kuvvetleriyle oluşturulacak birliklerde de çetin bir çekirdek vücuda getirmek için Teşkilât-ı Mahsusa'nın önemli vurucu elemanlarından yararlanmaktı. Değişik yerlerde bulunan Yüzbaşı Giritli İsmail, Kozluklu Mehmed Asumba, Mülazım-ı sani Behçet, Çallı Hüseyin Bey, Üsküdarlı İbrahim Çavuş, Giritli Hüseyin Hulki, Cihangirli Arap Abidin, Giritli Mamaka Mustafa, Arnavud Celâl, Çerkez Rıfat Çavuş da üç gün zarfında çiftliğe geldiler.

Bunlar nice mücadelelerde beraber bulunmuş, Azrail'in tırpanını savurduğu yerlerde gözlerini kırpmadan göğüs göğüse savaşmışlardı. Birine saplanacak süngünün önüne diğeri atlamıştı. Aralarında yaralanmamış kimse yoktu. Pek çok sadık, yiğit arkadaşlarının yüreklerinde taşıdıkları acılarının bütünleştirdiği bu cengâverlerin ekserisi yıllardan beri ardarda birkaç gün dinlenmemişti. Sina çöllerinde, Balkanlar'da, Edirne kapılarında, Kanal harekâtında, dağda, bayırda, baskında bulunduklarından üç öğün yemek yedikleri günler sayılacak kadar azdı.

Birkaç gün istirahat ettiler; çiftlikte dolaştılar; sık sık nişan attılar; ahirete göçmüş arkadaşlarının hatıralarını yâd ettiler; memleketin içine sürüklendiği badireden kurtulmasında kendilerine neler düştüğüne, neler yapabileceklerine dair fikir alış verişinde bulundular.

Bir sabah yola çıkıp İzmir üzerinden Afyon'a, oradan da Pozantı'ya giderek diğer grupla buluştular. Emirlerine tahsis edilen askeri kamyonlarla Tarsus, Osmaniye ve Katman'dan geçerek Haleb'e geldiler. Dikkat çekmemek için Eşref Bey ayrıldı; ötekilerini, se-

çilmiş mangasıyla onları burada bekleyen, bu şehri iyi tanıyan Mülazım-ı sani Eyüp Berzenç değişik semtlerdeki askeri misafirhanelere yerleştirdi. Ertesi gün buluşup Şam'a hareket edeceklerdi. Orada da nerelerde kalacaklarını Eyüp Berzenç biliyordu.

Baron oteline gelen Eşref Bey Halep'te alenî bir görev için bulunduğu hissini vermek istiyordu. Lobide oturdu; soğuk su ile sade kahve içerken sezdirmemeye özen göstererek bakışlarını çevrede gezdirdi; onu herhangi bir kimse izlemiyordu. Yorgundu; odasına çıktı; deliksiz bir uykuya daldı.

Sabahleyin kalktı; traşını olup lobiye indi; kahvaltı sırasında onunla ilgilenen olup olmadığına dikkat etti. Çevresindeki herkes kendi dünyasındaydı. Dördüncü Ordu Kumandanı Cemâl Paşa'yı ziyaret etmek için otelden ayrıldı.

Aralarında fikir ayrılığı vardı;

Eşref Bey, Şerif Hüseyin'in zayıf bir anlarında isyan edeceğini, oğulları Faysal ve Abdullah'ın alınarak İstanbul'a getirilip, hapsedilmeleriyle önüne geçilebileceği görüşündeydi. Bunu da her zaman yapmaya hazır olduğunu sık sık tekrarlıyordu.

Cemâl Paşa ise Şerif Hüseyin'in Kur'an'a el basarak Osmanlı'ya sadık kalacağına dair yemin ettiğini, Hz. Peygamber'in sulbünden gelenin yeminine inanmamanın ahmaklık, en azından terbiyesizlik olduğunu söylüyordu.

Çöldeki mücadele konusunda da farklı düşünüyorlardı. Cemâl Paşa düzenli orduyla sürdürme taraftarıydı; Eşref Bey ise bunun mümkün olmadığını, çölde hâkimiyetin ancak hecin süvarileriyle sağlanabileceği fikrini her plâtformda dile getiriyordu.

Cemâl Paşa, Eşref Bey'i makamında ayakta karşıladı; yorgun, ümitsiz ve tedirgin görünüyordu. Biraz zayıflamış, yüz hatları derinleşmişti.

Karşılıklı hal hatır sorduktan sonra ilk cümlesi şu oldu.

- Eşref Beyciğim, Şerif Hüseyin ve çöl konularında haklı çıktınız.

- Estağfurullah Paşam, öyle bir iddia sahibi değilim.

- Yok, hakkı teslim etmek lâzım. Başarınız için nasıl bir hizmette bulunmam gerekiyorsa, bana bildirin, sakın çekinmeyiniz.

- Sağolun Paşam; görevlerimizi hakkıyla yerine getirmezsek, şahıslarımızdan ziyade memleket ve millet kaybeder. Dolayısıyla bu ne sizin ne de benim işim; memleketin, milletin işi; ihtiyaç duyarsak elbette size müracaat ederiz. Fakat şimdilik bir ihtiyacımız yok.

İstanbul'daki durumlardan, Almanlarla sürdürülen kader birliğinde nelere dikkat etmek gerektiğinden, Rusya'da komünist hareketlerinin alevlendiğinden, çarlığın kendisini kurtaramayacağından uzun uzun konuştuktan sonra, geçmişteki anlaşmazlıkları unutmuş, dostluklarını vatan ve millete dair duydukları endişe yoğurmuş iki asker olarak vedalaştılar.

Otele geldiğinde danışmada çalışan delikanlı ona seslendi:

- Beyefendi, az önce bir genç geldi; size verilmek üzere not bıraktı.

Eşref Bey'in eline aldığı kâğıtta şu yazıyordu:

"Hanımefendi evine ulaştı. Rasih"

Bu haber Eyüp Berzenç'ten geliyordu; zira onun kod adı "Rasih"ti; sağ salim Şam'a varıp yerleştiklerini bildiriyordu.

Halep'te bir gün daha kaldıktan sonra Şam'a hareket etti. Yollar olağanüstü zamanların karışıklığı içindeydi. Daha önce çeşitli vesilelerle kaldığı Damaskus oteline indi. Teşkilât-ı Mahsusa'nın buradaki yetkilileriyle temas edince, deniz yoluna çıkamayacaklarını öğrendi; onlar için sadece kara yolu kalmıştı.

Dera'daki bazı Dürzi kabilelerinin isyan edip, o civarda bulunan karakollara saldırmaları Şam'da günün konusuydu. Akşam lobinin arka tarafında otururken bunların hiç de iyi sinyaller olmadığını, ayaklarının altındaki zeminin hızla kaydığını düşünüyordu. Düşman ordularından günlerce uzak mesafedeki bir bölgede asayiş sağlanamıyorsa, halkın devlete güveni kalır mıydı?

Vali Tahsin Bey düzenli ordu sevk edip, isyanı bastırmanın hoş

olmayacağını düşünerek, Teşkilât-ı Mahsusa'nın elemanlarıyla bu işi halletmek istiyordu. Zira onlar da sivil olduklarından isyanı halk bastırmış görünecek, böylece de dosta düşmana sıradan vatandaşın devlete bağlı olduğu mesajı verilecekti. Vali Tahsin Bey isyanın bastırılması için Eşref Bey'den ricada bulundu. Yemen'deki teşebbüs başarılı olursa, Sina Çölü'ne demiryolu döşeyen İngilizlere sabotajlar, baskınlar yaparak korku salmayı düşündüğü için, ordu vasıtasıyla değişik yerlere dağılmış Teşkilât-ı Mahsusa'nın gözü pek silâhşörlerinin adreslerini tespit etmişti. O çevrede bulunanların sorumlu kumandanlarına müracaat ederek Şam'a gönderilmelerini istedi. Gelenlerin başına, Kafkasya'nın korkusuz evlâdı Eyüp Berzenç'i geçirdi. Yıldırım harekâtıyla bütün isyancıları darma duman ettiler.

Teşekkür için vali Tahsin Bey otele gelince Eşref Bey onu nazik karşıladı.

- Bu ne şeref Vali Bey! Hoş geldiniz, safalar getirdiniz.

- O şeref bana ait, safalar bulduk; nasılsınız, iyi misiniz?

- Teşekkür ederim, iyiyim. Sizler de iyisiniz inşallah?

- Allah'a şükür.

- Ne içersiniz Vali Bey?

- Orta kahve efendim.

Eşref Bey garsona iki orta kahve söyledi. Vali Tahsin Bey hemen söze başladı:

- Dürzi isyanından eser kalmadı. Bir daha kolay kolay bellerini doğrultabileceklerini de zannetmiyorum. Teşkilât-ı Mahsusa elemanlarının başarısını Dördüncü Ordu Kumandanlığına, Sadrazamlığa ve Başkumandanlığa bildirdim. İzniniz olursa, kendi örtülü ödeneğimden elemanlarınızı nakden ödüllendirmek istiyorum.

Eşref Bey'in yüzündeki gülümseme yerini ciddiyete bıraktı.

- Vali Bey, sakın kırılmayın, ama bunu yapmayınız. Hepimizin görevi vatanımızın menfaati neyi gerektiriyorsa, elimizden geldiğince onu yerine getirmektir. Vatan için mücadeleleri menfaate dö-

nüştürmek bizi faciaya sürükler. Fakat kendilerine nişan verebilir, terfilerinde rol oynaması amacıyla künyelerine işletebilirsiniz.

Yanlarındaki bir masada her hallerinden Batılı oldukları anlaşılan otuz beş yaşlarında şık bir bayan ile iki genç kızın oturduğunu Eşref Bey fark etti. Vali Tahsin Beyle konuşurken belli etmeden onları da takibe aldı. Konuşmalarını dinlemek için kulak kabarttıklarını sezdi.

Vali Tahsin Bey:

- Kusura bakmayınız, size ters gelen bir teklifte bulundum.

- Aman efendim, estağfurullah, memleketin fedakâr evlâtlarını daha şevklendirmek için düşündüğünüzü söylediniz. Bu da sizin takdire değer iyi niyetinizin ifadesidir.

- Ne kadar daha buradasınız?

- İstanbul'da acil işlerim var; fakat buraya gelmişken, Medine'ye gidip, aziz dostum Fahreddin Paşa'yı ziyaret etsem mi diyorum? Bir tarafta görev, diğer tarafta değerli bir dostun ziyareti sözkonusu; karar veremiyorum.

Vali Tahsin Bey dinlendiklerinin farkında değildi.

- Rusya'nın çok karışık olduğunu söylüyorlar. Orada komünist bir ihtilâl olursa, Rusya savaştan çekilir, deniyor. Doğudaki ordularımızı batıya kaydırma şansını elde edeceğimizden bu bizi çok rahatlatır, hatta savaşı lehimize çevirir.

Rahat duymaları için Eşref Bey sesini hafifçe yükseltti.

- Evet Rusya gibi Fransa da karışık.

"Fransa" kelimesini duyunca ona baktılar. Eşref Bey hiç fark etmemiş gibi devam etti.

- Savaşta bulunan hiçbir devletin durumu iyi değil. Bana göre insanlık, tarihinin en çetin günlerini yaşıyor.

- Fransa'da da ihtilâl tehlikesi var mı?

- Niçin olmasın? Zaten onların kültüründe ihtilâlin önemli bir yeri bulunuyor; alışkın sayılırlar.

Eşref Bey göz ucuyla üçünün de kulaklarını diktiğini görüyordu; şık bayanın rengi de atmıştı.

Vali Tahsin Bey kalktı; onu dışarıya kadar uğurlayan Eşref Bey masasına dönerken şık bayan:

- Beyefendi, misafiriniz Vali Bey'di değil mi? diye sordu.

- Evet efendim.

- Oturma izinlerimizin bitmesine on gün var. Beyrut'tan bir akrabamız gelecek; buradan beraber İstanbul'a gideceğiz. İstanbul gibi güzel bir şehirden transit geçmek istemiyoruz. Himmet buyursanız da bize bir ay oturma izni verilmesine Vali Bey delâlet etse; dünyanın incisi İstanbul'u dolaşsak, güzelliklerini doya doya görsek, çok makbule geçer.

- Müşterek bir dostumuz, sohbet sırasında burada bulunduğumu Vali Bey'e söylemiş; o da nezaket gösterip, ziyaretime gelmiş. Bir ricada bulunacak kadar yakınlığım yok; fakat birkaç gün daha buradayım. Ziyaretini iade etmek istiyorum. O zaman ortam elverişli olursa, teklif ederim.

- Efendim, sizi ayakta tutmayalım; buyurun oturun. Bir sakıncası yoksa sizinle sohbet etmek isteriz. (gülümseyerek ilâve etti) Belki Vali Bey nezdinde bizim için ağırlığınızı koyarsınız.

- Durumu söyledim; ama sizinle sohbet etmekten zevk duyarım; buyurun.

Otuz beş yaşlarındaki şık hanım uzun boylu ve sarışındı; yeşil gözleri ışıl ışıl, ağzı, burnu, dudakları, yanakları, çenesi yerli yerindeydi. Makyajı da albenisini arttırıyordu. Yanındaki genç kızlar da hem güzel, hem de sempatik hareketleriyle dikkatleri çekiyorlardı; biri esmer, biri kumraldı. Eşref Bey'in masasına otururlarken şık bayan kendilerini takdim etme ihtiyacını duydu.

- Bizler İsviçre'liyiz. (Esmerin arkasına sağ elini dokundurdu) Doris. (Diğerini işaret etti) İngrid; ben de Suzanna Efendim.

- Memnun oldum; ben de Eşref hanımefendiler.

- Bizler de memnun olduk.

- Size ne ikram edebilirim?

Yine Suzanna cevap verdi.

- Biz buranın sütlü kahvesini çok beğeniyoruz.

Eşref Bey garsonu masalarına çağırıp, üç sütlü ile bir orta kahve söyledikten sonra bakışlarını Suzanna'ya çevirdi.

- Çok güzel Arapça konuşuyorsunuz; nerede, niçin öğrendiniz?

- İltifatınıza teşekkürler efendim. Bern'de öğrendim. Lisans öğrenimim Germanistik; fakat ek branşım Arapça. Arkadaşlarımın da aynı şekilde. Beyrut'taki Alman lisesinde öğretmenlik yapmak için buraya geldik. Beyrut polisi, "Sık sık isyan oluyor, sizin hayatınızı garanti edemeyiz, dolayısıyla oturma izni veremeyiz." dedi. Burada Almanca öğrenim yapan bir lisede iş bulabilsek, kendimizi dünyanın en talihli insanları sayarız.

- İstanbul'a gideceğinizi söylemiştiniz.

- İş bulamayacağımızı düşünerek söylemiştim. Burada iş bulabilirsek, niçin çalışmayalım? Güneşli bir ülke, Doğu'nun insanı da sıcak.

Gözlerine derin bir bakış doldurarak Doris sordu.

- İş bulmamız konusunda bize yardımcı olabilir misiniz?

- Sizler gibi güzel, iyi yetişmiş hanımefendilere yardımda bulunmaktan onur duyarım; fakat maalesef benim öyle bir çevrem yok.

Eşref Bey burada hangi amaçla bulunduklarını tahmin etmişti; tutuklatsa, devreye güya tarafsız İsviçre girecek, bir yığın sıkıntıya sebep olacaktı. Fazla bir şey de öğrenemeyeceklerdi; çünkü bu tip insanlara nokta görevi verilirdi; gerisi onlar için karanlıktı; görevlendiren ortalıktan kaybolurdu.

Eşref Bey'in morali bozuktu; Şam'ın casus kaynadığını biliyordu; ama bu kadar ayağına dolaşması da çok fazla idi. Yorgunluğunu bahane ederek izin istedi; odasına çıktı. Tabancasının namlusuna mermi sürerek yastığının altına koydu. Soyunup yatağına uzandı.

Gözleri çakmak çakmak yanıyordu. Bu badireden nasıl çıkabilirlerdi?... Aksi takdirde binlerce yıldan beri parlak medeniyetler kuran, insanlığa büyük dimağlar kazandıran aziz milleti tarihe gömülecekti. Ölüm kavşağından kurtulması için daha ne yapabilir,kimlerden nasıl istifade edebilirdi?...

Kapı yumruklanıyordu; turistik otellerde böyle bir şey olamazdı. "Hayırdır inşallah" diyerek yatağından kalktı; yastığının altından tabancasını aldı; emniyetini açtı; kendisini duvarın arkasına gizleyerek, anahtarı çevirip, kısa süre bekledikten sonra anîden kapının kolunu çekti; şık bayanla karşılaştı.

- Efendim, pasaportlarımızın yanınızda bulunmasının daha iyi olacağını düşündük. Onları getirdim. İzin verirseniz içeriye girip, sizi bilgilendirmem bize yardımınızda yararlı olur.

Kadınlığıyla onu dize getirmek istediğini anladı; bilhassa doğululara karşı çok etkili olan bu silahı kullanmak istiyordu.

- Sizin gibi güzel, kibar bir hanımefendiye "hayır" demek güç. Fakat gözümü açamayacak kadar yorgunum. Yarın öğle yemeğinden sonra isterseniz lobide, isterseniz burada bir araya gelelim; istediğiniz kadar bilgi verirsiniz. Lütfen şimdi beni mazur görünüz.

- Lobide pasaport meselesini konuşursak, başkaları da bazı ricalarda bulunarak sizi sıkıntıya sokabilirler. En iyisi saat ikide pasaportları alıp, buraya geleyim.

- Buyurunuz Efendim; şeref verirsiniz.

*

* *

Sabah erken Şam istasyonunda buluşup, Medine'ye hareket ettiler. Bir vagonu tamamen doldurmuşlar, ön ve aradaki vagonlara da dağılmışlardı. Sandıkları koridorlara istif etmişlerdi. İstiflerin iki ucunda, lavaboların önlerinde birbirleriyle konuşuyorlarmış gibi nöbet bekliyorlardı; ama gelip geçenler onların nöbet beklediklerini fark etmiyorlardı. Makineli tüfekleri, mermileri çantalarında, tabancaları bellerindeydi.

Akşamki bayanların onunla kontak kurmaları sadece bir rastlantıyı değerlendirmek olmayabilir, takip edilebilirdi. Eşref Bey'in kanaatinde takip ağır basıyordu; fakat bunu tedirginliğe sebep olabileceği için kimseye söylemedi. Odunla işleyen tren çok yavaş gidiyordu.

Şam'dan ancak elli kilometre kadar uzaklaşmışlardı ki başı dönen, midesi bulunan Ahmed Mücahid istifra etmeye başladı. Güçlükle nefes alıyordu. Rengi de kâğıt gibi solmuştu. Onu Dera'da hastahaneye götürmek mecburiyetini duydular; doktorlar müşahede altında tutulması gerektiğini söyleyince, hastahaneye yatırdılar. Dolayısıyla burada tren iki saat rötar yapmak zorunda kaldı.

Amman, Maan, Tebuk gibi büyücek şehirlerde tren uzunca duruyordu. Buralardaki iniş ve binişleri dikkatle izliyorlardı; bir baskına uğrayabilirlerdi.

Kerpiç evlerden oluşan küçük küçük yerleşim birimlerinde yoksul çocukların yolculara yiyecek, içecek satmak için çırpınmaları gerçekten acıklıydı. İstasyonlarda durup kalkan, kavruk toprakları, uçsuz bucaksız çölleri aşan trenin tek düze sesiyle gün batıyor, gün doğuyordu.

Altı günde Medine'ye ulaştılar. İkindi vakti istasyonda trenden indiklerinde Fahreddin Paşa'nın yaveri onları karşıladı. Elini uzatıp,

- Hoşgeldiniz, dedi.

Elini sıkan Eşref Bey cevap verdi.

- Hoşbulduk.

- Arkadaşlar askerî misafirhanelere hemen gidebilirler. (yanındaki sivil giyimli genç subayları işaret ederek) onları götürmeye hazırlar. Yorgunsanız sizi, tabiî yanınızdan ayırmak istemediğiniz arkadaşınız varsa, onları da Paşa'nın misafirhanesine götüreceğim. Paşa Matman Gazal Boğazı'nda savunma hazırlıklarıyla meşguldür; yorgun değilseniz, oraya gidebiliriz; arkadaşlarınız isterlerse, onlar da gelebilirler.

Sadece Ahmed Mücahid ile Şerif Müzeygir'e arkadaş muame-

lesi yapıyordu. Ahmed Mücahid'i Dera'da hastahaneye yatırmışlardı. Şerif Müzeygir'e baktı.

- Gidebiliriz Eşref Bey.

Diğerleri misafirhanelerin yollarını tutarlarken onlar Matman Gazal Boğazı'na hareket ettiler. Arabayla giderlerken yolda gördükleri insanların tedirginlikleri, yılgınlıkları dikkatlerini çekti; yıllardan beri süren savaşın sıkıntılarına katlanmak kolay değildi; ama etkisi burada diğer yerlere oranla farklıydı.

Yanına geldiklerinde Fahreddin Paşa Boğaz'a hâkim bir tepeciğe bir topun yerleştirilmesine nezaret ediyordu. Cengâverliği kadar yüksek ahlâk ve irade sahibi Fahreddin Paşa'nın yorgun, karamsar, her şeyiyle tükenmek üzere olduğunu dikkatlice bir göz hemen yakalayabilirdi.

Eşref Bey'in yüreğinden sanki bir şeyler eksildi. Ruh iklimini gizlemeye çalışan Fahreddin Paşa Eşref Bey'i ve Şerif Müzeygir'i olanca samimiyetiyle canı gönülden karşıladı. Fahreddin Paşa'nın yürek okşayan davranışı Eşref Bey'in ona bakışını etkilemedi; ama o da duygularını gizleme gereğini hissetti. Buradaki kabileleri gençliğinden beri yakından tanırdı. Silahşörlükleriyle ünlü Ahamede kabilesinden Hudeyka oğullarının durumunu Osmanlı'ya sadık kalan Fıkralılar'ın reisi Ahmed Nedim'e sordu.

- Eski dostlarımızdan Hudeykaoğulları ne yapıyorlar? İyiler mi?

Yüzündeki durgunluk karamsarlığa dönüşür gibi oldu.

- Son zamanlarda ne yaptıklarını bilmiyorum. Onlar Cudeyda Boğazı'nda mevzi tutmuş olan asi Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın yanındalar.

- Başka giden var mı?

- Olmaz mı Kuşların Şeyhi [43] !

Eşref Bey o zaman durumun tahmin ettiğinden de vahim olduğunu anladı. İhanet öyle melânetti ki bir bulaştı mı kısa zamanda ru-

[43] Eşref Bey'in gençliğinden beri oralardaki lâkabı kuşların haber getirdiği anlamında "Kuşların Şeyhi"dir.

tubet gibi her tarafı sarardı.

Fahreddin Paşa gerekli emirleri verdikten sonra misafirhaneye gitmek için arabaya bindiler.

Fahreddin Paşa, Şerif Müzeygir'i tanımıyordu; dolayısıyla ciddî bulduğu konuları yanında konuşmamaya, ona ilgisiz kalmamaya da dikkat ediyordu.

Yorgunluk kahvesini içtikten sonra Şerif Müzeygir:

- İzninizle abdest almak istiyorum, dedi.

Paşa, yanındaki zile bastı; içeriye giren emirsubayına:

- Beyefendiye abdest alabileceği, namaz kılabileceği yeri göster, dedi.

Şerif Müzeygir dışarıya çıkınca başbaşa kaldılar.

- Enver Paşa, Yemen yolunun tamamen kesik olduğuna dair ciddî bilgilerin ulaştığını İstanbul'dan bildirdi. Bu durumda Yemen'deki Kolorduyu kaderine bırakmak, İmam Yahya ile düşünülen müşterek çalışmadan vazgeçmek gerektiğini belirtti. Buna rağmen yine Yemen'e gidip gitmeme kararını buradaki duruma göre sizin vermenizi, Yemen'e gidemezseniz, İmam Yahya ile temas kuramayacağınız için, bir başka imkân olup olmadığını düşünmenizin de yerinde olacağını ilâve etti.

- "Bir başka imkân"la herhalde İbn-i Suud veya İbn-i Reşid'le temas etmemi, İmam Yahya yerine onlardan biriyle anlaşmamı kast etmiştir. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz Paşa Hazretleri?

- İmam Yahya ile ne yapmayı düşündüğünüzü bilmediğimden ne söyleyebilirim?

- Amacımız İmam Yahya ile bazı tavizler karşılığında anlaşıp, onun kuvvetlerinin başına bizim subayları geçirerek, Yedinci Kolordu'dan da alacağımız takviyelerle Şerif Hüseyin'in kuvvetlerini dağıtmaktı. Yemen'e gidemezsek, bu işi İbn-i Suud'un veya İbn-i Reşid'in desteğiyle yapabilir miyiz?

Tereddütsüz cevap verdi.

- Yapamayız; onlar birbirine düşman; biri emrindeki kuvveti bize verirse, diğerinin onu boğazlayacağını bilir.

Eşref Bey'in bakışları duruldu; yüzü ciddîleşti.

- Şerif Hüseyin'in kuvvetleri dağıtılmazsa, onun Hicaz bölgesi için tehlike olacağını kabul ediyor musunuz?

- Her gün İngiliz, Fransız subaylarını bünyelerine katıyorlar. Altın, oluk gibi akıyor; ordusu büyüyor. Şerif Hüseyin'in kuvvetleri bugün bile tehlike arzediyor; büyüdükçe elbette tehlikesi de artacaktır.

- O zaman tehlikeyi değil, hatta ölümü göze alıp, çölü aşmayı denemeliyiz. Koskoca bir kolordumuzun açlıktan ölmesini, vatanımızın bütün güneyinin kopmasını önlemek için canımızı ortaya koymakta çekingen davranırsak, bizi tarih, ecdat affeder mi?

Şerif Müzeygir içeriye girince konuyu değiştirdiler.

Eşref Bey:

- Ne dersiniz Paşa Hazretleri, İngilizler Şerif Hüseyin'i Büyük Arabistan'ın kralı yapacaklar mı?

- İngilizler herkesi yanlarına çekmek için mavi boncuk dağıtıyorlar. Bunların pek çoğu, belki de hepsi hüsrana uğrayacaktır. Şerif Hüseyin cahil bir insan değil; küçük küçük İslâm devletlerinin Hıristiyan emperyalizminin oyuncakları olacaklarını nasıl görmüyor? Şaçı sakalı ağarmış, torun torba sahibi; şurada kaç gün yaşayacak! Ahiret var, sorgu var; Resullullah var, İslâm için şehit olmuş bunca ashab, bunca insan var; onlarla hangi yüzle karşılaşacağını nasıl düşünmez! Demek ki mevki hırsı insanların gözünü bürüyünce, aklını alıyor, cinnete sürüklüyor!

Akşam yemeğini beraber yedikten sonra, "Hayırlı geceler" dileyen Fahreddin Paşa ayrıldı.

*

* *

Değişik yerlerdeki isyan hareketleri bütün Arabistan'a yayılmak üzereydi. Cidde ve Yanbuğ gibi kıyı şehirlerinde, İngiliz donanmasının ateş menzilinde hayat hakkı bulan Şerif Hüseyin'in kuvvetleri zamanla çoğalarak iç kısımlara doğru kaymış, bir hat oluşturarak Yemen'e ulaşan yolları kontrol altına almıştı. Bu isyan bastırılmaz, en azından belirli bölgelere hapsedilmezse, Mısır'da hazırlanan İngiliz kuvvetlerinin güneyden Kudüs'e doğru hücumlarının kolaylaşacağını Eşref Bey görüyordu.

Gerekli ikmalin yapılabilmesi için de o yönde her gün iki kilometre demiryolu döşeniyordu. Çöl düzenli ordunun harekâtını kısıtlardı; fakat Şerif Hüseyin'in hecin süvari alayları İngiliz kuvvetlerinin eksikliklerini tamamlayacaktı. Bu bir felâketin başlangıcı olurdu; nerede durdurulacağı da bilinmezdi. Her ne pahasına olursa olsun, bunun önüne geçilmeliydi; biricik çaresi de İmam Yahya'nın kuvvetlerini takviye ederek onların üzerine gitmekti. Düzeni ve disiplini reddeden çölün kendine has kanunları vardı; onlara uymayana bu suskun dünyanın hayat hakkı tanımayacağını gayet iyi bilen İngilizler, Şerif Hüseyin'e sel gibi para ve silâh akıtıyorlardı.

Eşref Bey altınlarla çölü aşmalıydı; ama bu hiç de kolay bir iş değildi. Medine dahi kuzey ve batıdan kuşatma altındaydı; zaman zaman, bilhassa geceleri şehrin merkezine bile hücum ediyorlardı. Hatta bir ara kuşatma çemberi çok daralmıştı; Fahreddin Paşa usta bir taktikle asileri şehirden uzaklaştırmış, Bir'ul-Derviş, Gair ve Müceyze'ye atmıştı. Fakat güçlerini tamamiyle kıramadığı için bütün fırsatları değerlendirip, her an şehre yaklaşıyorlardı.

Eşref Bey'in epeyce silahşörüyle Medine'de bulunduğu artık biliniyordu. Onu takip edenleri yanlış düşünceye sevk etmek için Medine'nin kıyısındaki Bir-i Osman mevkiinde talimler yaptırıyordu; bununla Medine'nin savunmasına iştirak etmek için buraya geldiği intibaını vermeye çalışıyordu. Dolayısıyla altınlardan haberdar olanlar doğruluğundan şüphe ederlerdi. Sabah başlayan, akşam karanlığına kadar süren talimlerde öyle şevkliydiler ki onları uzaktan seyreden asilerde moral bırakmıyordu. Onlar gibi kim talim yapa-

bilirdi; kılıkları sivil ve birbirinden farklıydı; ama ya genç subay, ya da feleğin çemberinden geçmiş zıpkın gibi delikanlılardı. Talim sırasında çoğu zaman Eşref Bey bir kenardan hem onları seyreder, hem de kafasında plânlar geliştirirdi. Nasıl hareket ederek tehlikeyi azaltabilirdi?... Hiç değilse altınlar Yemen'e ulaşırsa, tasarlanan plânı Enver Paşa'nın Ahmed Tevfik Paşa'ya uygulatması için fırsat doğardı... Bütün ihtimalleri düşünebiliyor muydu?...

Eşref Bey en sonunda kararını verdi; birbirine yakın, ama aynı anda ikisi beraber kuşatılamayacak kadar uzak mesafelerde giden iki grup halinde yola çıkacaklardı; birbirlerinin tüfek seslerini duyabilmeliydiler. Gün doğmadan biraz önce on iki kişiden ibaret birinci kafile altınların üç yüz binini alıp yola koyulacak, üstü kendilerinde kalacaktı. Göz kamaştırıcı büyük bir serveti hiç kimse böyle küçük bir gruba emanet etmezdi. Kendilerine kervan süsü verecek insanlar da inandırıcı bir tarzda seçileceklerdi. Bu kafilede Yemenli Şerif Müzeygir, sağlığına kavuşup Medine'ye gelen Ahmed Mücahid, yine Yemenli olan, cesaretiyle de o bölge halkının dilinde adı dolaşan Hacı Ali Migrıbi bulunacaktı.

Samimî olarak Teşkilât-ı Mahsusa'nın elemanlarını arayanlarla karşılaşırlarsa, aralarında en azından bazılarının adını duydukları bu insanların bulunması küçük kafileden şüphelenmelerini önlerdi. Arapçayı Yemen şivesiyle konuşan Yüzbaşı Rıfat, Şerif Müzeygir'in kayınbiraderi olacaktı. İsmail Hakkı Paşa'nın tavsiye ettiği Mülazım-ı sani Yusuf ise hiç Arapça bilmediği için, aslen Yemenli olup, İstanbul'da doğup büyümüştü; San'a'ya akrabalarını görmeye gidiyordu. Mısırlı Zenci Musa da dört adamı onbeş devesiyle Medine'den San'a'ya mal götürüyordu. Geri kalan develer diğerlerine ait olacaktı. Bu tedbirlere rağmen kuşatılırlarsa, silâh atacaklar, diğer büyük kafile imdatlarına yetişmek için elinden gelebilen her şeyi yapacaktı. Arkalarında bir kapışma olursa, onlar develerini hızla Yemen'e doğru süreceklerdi.

Şimdi binlerce Ömer
seni öldürmeye geliyor;
mucizeni tekrar göster ya Habiballah

İRİYARI gövdesiyle Zenci Musa görenin zihnine çakılacağı için bahçedeki yorucu talimlere katılmaz, günlerini binada geçirirdi. Diğerleri yorgunluğun pençesinde uyurken, o kalktı; dışarıya çıktı. Bulutlu bir geceydi; karanlıkta hörgüç hörgüç yükselen Uhud Dağı karşısındaydı; orada yaşananlardan hüzünlendi; Cenab-ı Peygamber'e vücudlarını siper eden yiğitleri görür gibiydi; minnet ve şükran hisleriyle adımını attı. İçli bir musikinin dokuduğu, büyük ruhların derinleştirdiği diri bir sessizlik her yeri sımsıkı sarmış, yüce Peygamber'e kucak açan Medine, dağı taşıyla uykuya dalmıştı. Ağır ağır yürüdüğü sırada Hazreti Peygamber'in, ashab-ı güzinin gölgelerini görmek, konuşmalarını işitmek iştiyakını duyarak bakışlarıyla çevresini tarıyordu. İlk ezanın bu ışıklı diyarda okunduğunu hatırladı; biraz sonra Bilâl-i Habeşî'nin "*Es-selâtu hayrun mine'n-nevm*" [44] diyecek olan emsalsiz sesini duyacakmış gibi bir hisse kapıldı. Vahyin devam edişini ifade maksadıyla "Gökler burada da dile geldi." diye zihninden geçirirken sanki gaibten uzanan bir el onu okşadı; yüreğindeki titreme bütün hücrelerine yayıldı.

"Ey mübarek Medine, hem Peygamberimiz'in ve hem de Allah'ın bu kadar sevgili kulunun naaşını bağrına bastığın için mutlaka diğer şehirler seni kıskanıyordur. Fakirsin; göz kamaştırıcı eserlerle donatılmış büyük şehirlerin yanında çok mütevazısın; ama kesinlikle hiçbir şehir senin kadar sevilmedi; senin kadar övülmedi; hasretle anılmadı; rüyalara girmedi..."

[44] Namaz uykudan hayırlıdır.

Ravza-i mutahharanın önüne geldi; onun için beşerî herhangi bir kelimenin değerini ifade edemeyeceği, o güzeller güzeli işte şu kubbenin altında yatıyordu. Bir başka yerde hissedilmeyecek, insanın bütün duygularını kanatlandıracak bir ılıklık yüreğine doluyordu. İçeriye girmek için Babu's-selâm'a [45] doğru yürürken diz bağlarının çözüleceğini zannetti. Kabri gören pencerenin demir parmaklıklarına tutundu. İçeriye bakmaya başladı; şüphesiz o karanlık göğe yükselen nurdan bir sütundu; ne çare ki kendisi görebilecek kıratta değildi.

Hz. Peygamber'in buraya el Kusva adındaki devenin üzerinde gelişi bakışlarında canlandı; yanında sadık dostu Hz. Ebubekir vardı. Onları karşılayanların arasında Eslem kabilesinin reisi Bureyde de bulunuyordu. Peygamber'e kavuşmanın sevincinden ne yapacağını şaşıran Bureyde elindeki mızrağa siyah sarığını takmış, onu bir sancağa benzer şekilde taşıyordu. Bu siyah sancağın kısa bir zaman sonra eski dünya kıtalarında dalgalanacağını nereden bilebilirdi?...

Gözlerini Mescid-i Nebeviye çevirdi; "Her nefis ölümü tadacağı"ndan beşerî tarafı elbette bütün insanlar gibi kadere boyun eğecekti; fakat acısına nasıl dayanılacaktı!... Hz. Ebubekir namaz kıldırırken kendisini iyi hissedip cemaate yetişmiş, farzını eda etmişti. Sonra kürsünün önüne gelmiş; merdiveni çıkamamış, ilk basamağa oturmuştu. Ümmetine hitap ederken söylediği şu cümle sanki tüm gerçeği ifade eden dehşetiyle kulaklarında yankılandı:

"*Dağılmayın, birleşin; sizden öncekiler dağıldıkları için helâk oldular.*"

Sağ gözünden bir damla yaş düşerken "Dağılıyoruz ya Resulallah!" diye yakındı. Durumlarındaki vahameti tahayyül ettikçe yaşları sıklaşıyordu.

"Gönüldeki güneş, gökyüzündeki güneşten daha iyi aydınlatır, seni gönlümüzden söküp almak istiyorlar. Ey iki cihanda da ışık kaynağımız, dünyamız kararacak!.. Kur'an ebedî diliyle bizi çağırıyor; fakat duymuyoruz; geçmişte olduğu gibi onu bize duyur ya Re-

[45] Selâm Kapısı.

sulallah... Seni öldürmeye gelen Ömer sende dirildi; şimdi binlerce Ömer seni öldürmeye geliyor; mucizeni tekrar göster ya Habiballah, yerler ve gökler mühürlenmemiştir inşallah... Mekke'den sürüldük; şimdi daha güçlü, daha acımasızlar; bizi kabul edecek bir başka Medine de yok; sadece senin şefaatine sığınıyoruz, ey alemlere rahmet olarak gönderilen rakipsiz Önder; ne olur merhametini bizden esirgeme!... İzzetsizliğe, onursuzluğa mahkûm olmayalım; çocuklarımız sefaletin ve rezaletin esiri olmasın ey ulular Ulusu!.."

Olduğu yere yığılmamak için kendini ayakta zor tutuyordu.

Peygamber'in huzurundan ayrılmak istemiyordu; yazık ki biraz sonra ezan okunacak, gün ışıyacaktı. Eşref Bey kimseye görünmemesi için sıkı sıkıya tembih etmişti. Yaşlı gözlerle kaldıkları yere doğru yürüdü.

Bir kardeş Tanrı Dağları'nda,
Ortaasya'nın bozkırlarında,
diğer kardeş ise çöllerde boğuşuyordu

EŞREF BEY, "Osmanlı" denince gözleri yaşaran Medine'nin zenginlerinden Ali Nasır Efendi'ye kırk deve satın aldırdı. Bunların otuz ikisi Ali Nasır Efendi'nin ahırlarında kaldı; sekizini bulundukları yerdeki ahıra getirdiler. Bir gün akşam çökünce, Zenci Musa hariç, birinci kafilede yer alacak diğerleri Ali Nasır Efendi'nin ahırlarından aldıkları otuz iki deveyle beraber, altınların bulunduğu askeri depoya geldiler. Üzerlerindeki etiketleri yırttıkları altın sandıklarını sessizce çuvallara doldurup, develere yüklediler. Bir miktar buğday unu, hurma, bulgur, pirinç, fasulye ve şekeri torbalara koyup, aralarına yerleştirdiler. Tencere, tabak, kaşıkları da unutmadılar. Silâhlarını, cephanelerini bezlere sararak aralarına soktular. Su dolu kırbalarını da eşyaların arasına münasip şekilde koydular.

Medine'den çıkıp doğuya doğru yol aldıktan sonra, yön değiştirdiler; gözden kaybolduklarına kanaat getirince, tekrar Medine'ye döndüler; güneydeki mahallelerin birinde geceyi geçirmek üzere büyük bir handa konakladılar. Şehirden el ayak tamamen çekilince, Zenci Musa da arka sokaklardan o hana geldi. Şafağın sökmesine bir saat kala kalkıp, Yemen'e hareket ettiler.

Sabahın erken saatinde kapısı vurulan Eşref Bey yastığının altından silâhını alarak yatağında doğruldu; endişeyle beklerken kapı tekrar vurulunca, mermisi namlusuna sürülü tabancasının emniyetini açtı. Parmak uçlarına basarak sessizce yaklaştı; duvarı siper edinerek kapıdaki anahtarı çevirdi; kısa bir süre bekledi; sol eliyle kapıyı birden çekip sağ elindeki tabancayı doğrultunca, Fahreddin Paşa'nın yaveriyle burun buruna geldi.

Ürktüğü her halinden belli olan Yaver:

- Kusura bakmayın Efendim, dedi.

- İstirham ederim; asıl siz kusura bakmayın; içeriye buyurun.

- Rahatsız etmeyeyim; Paşa Hazretlerinin haberini ve ricasını iletmeye geldim. Erkan-ı Harbiye ve Dördüncü Ordu'dan ayrı ayrı "yolların kesik olduğuna, gitmemenize" dair uyarı almış. Kendisi de gitmemenizi rica ediyor.

- Fakat bir grup yola çıktı.

- Çıkan varsa, yapacak bir şey olmadığı için onları kaderiyle başbaşa bırakmanız gerektiğini söyledi.

- Teşekkür ederim. Düşüneyim, arkadaşlarla istişare edeyim; herhalde sağlıklı bir karara varırız. Paşa Hazretlerine selâm ve hürmetlerimi söyleyin; ayrıca hassasiyetinden dolayı da şükranlarımı belirtin.

Yaver gidince, kapıyı kapattı; "Ne yapmalıyım?" diye düşünmeye başladı. "Evet tehlikenin ne kadar yüksek olduğunu ben de biliyorum. Koskoca bir vatan parçası ve bir kolordu elden çıkıyor. Binde bir şansımız olsa bile bu tehlikeyi göze almalıyız." Oğlu Feridun, kızları, hanımı, Salihli'deki çiftliği gözünün önüne geldi; bakışları bulandı...

Diğerleri her günkü gibi Bi'r-i Osman mevkiinde talime başlamışlardı. Yanlarına gelen Eşref Bey saatine baktı; vakit yaklaşıyordu. Tenha bir yerde toplanmalarını emretti.

Toplandıkları yere geldi; dikkatli bakışlarla çevreyi taradı; sesini duyacak kimse yoktu.

- Erkan-ı Harbiye ve Dördüncü Ordu'dan gitmememize dair uyarılar aldık. Medine Kumandanı Fahreddin Paşa da gitmememizi ısrarla rica ediyor. Bana da Yemen'e sağ salim ulaşmamız çok zor görünüyor. Bugüne kadar büyük hizmetler yaptınız; milletimizin, ümmetimizin, devletimizin menfaati neyi gerektiriyorsa, o görevleri ifa etmek için ölümü defalarca göze aldınız. Rabbü'l Âlemin korumasaydı, çoğunuz on-onbeş kere ölmüş olurdunuz. Allah şahittir ki

sizler vatanımıza borcunuzu kat be kat ödediniz. Yine ölümün kucağına düşmemiz mukadder olan bir yola çıkmak üzereyiz. "Haydi arkadaşlar" demek istemiyorum; çünkü ben de sizin gibiyim; bizi neyin beklediğini bilmiyorum; ama çok vahim tehlikelerle karşı karşıya olduğumuzu hissediyorum. Yolunuzu gözleyenler, sevdikleriniz vardır. Gençsiniz, güzel günler hayal etmek hakkınızdır. Kararınız geri dönmek olursa, kesinlikle kırılmayacağım; ölümü değil, hayatı seçtiğiniz için bilâkis mutlu olacağım. Belki bu kararınız yarınlarda çok ciddî hizmetler yapmanızı sağlayacaktır. Düşünün, tartışın, kararınızı bildirin.

Rahat tartışabilmeleri için Eşref Bey karargâh olarak kullandıkları binaya doğru yürüdü. Aile fertleri gözlerinin önündeydi; Trablusgarb Savaşı'dan, yani altı yıldan beri evinde toplam bir ay kalmamıştı... Duygulandı, gözleri nemlendi; ama hayatlarını ve milletlerinin kaderini karşı karşıya getiren bir olay hakkında karar vermek üzereydiler; soğukkanlılığını korumalıydı...

Bu savaşa mecbur edildiklerinde yenileceklerini biliyorlardı. Yenilmekle tükenmek istemediklerinden Ortaasya'ya mücadeleye devam edebilmek için ortam hazırlamaları amacıyla kardeşi Selim Sami'nin kumandasında beş kişi göndermişlerdi. Bir kardeş Tanrı Dağları'nda, Ortaasya'nın bozkırlarında, diğer kardeş ise çöllerde boğuşuyordu...

"Ey Rabbim bana metanet ver" diye zihninden geçirirken meydanda atlı bir mülazım göründü. Eşref Bey binaya girmeyip geri döndü. Mülazım atını ona doğru sürdü; yaklaşınca indi; Eşref Bey'i selâmladıktan sonra mektubu uzattı.

- Fahreddin Paşa gönderdi; sözlü olarak da "Uyarlarsa, memnun olacağımı söyleyiver." dedi.

Eşref Bey mektubu açtı; okurken yüzü, tavrı değişti. Kısa bir süre düşündükten sonra bakışlarını mülazıma çevirdi.

- Paşa Hazretleri'nin hassasiyeti her türlü takdirin üstündedir. Kendilerine derin saygılarımı ve teşekkürlerimi sunun. Mektubunu arkadaşlarımızla değerlendireceğimizi söyleyin.

Karara varmak için tartışanların yanına yürüdü:

- Bir dakika; durum daha da vahimleşti; dinleyin ve ona göre karar verin.

Herkes sustu; elindeki mektubu sesli okumaya başladı.

"Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın İngiliz, Fransız, İtalyan subaylarıyla takviye edilmiş yirmi-yirmibeş bin kişilik bir kuvvetle Yemen güzergâhı üzerine sarkmakta olduğuna dair haberi az önce aldık. Hazineyi götüren birinci kafileyi kaderine terk ederek, gitmemenizi hassaten istirham ederim.

Fahreddin."

Kalabalığın arasında bulunan Mülazım-ı sani Behçet şöyle cevap verdi.

- Kumandanım boşuna vakit geçiriyoruz. Ülkemizin ve milletimizin menfaati Yemen'e gidip, oradan elde edeceğimiz güçle Şerif Hüseyin'in kuvvetlerini dağıtmamızı gerektiriyorsa, bu konuda başarıp başaramayacağımıza dair hesap yapamayız; çünkü biz hesap adamı değil, görev adamıyız. O görevi yapmaya kalkarız; ya başarırız yahut da o uğurda ölürüz. (tavrından çevresindekilere hitap ettiği de belli oluyordu) Aksini düşünen var mı arkadaşlar?

Bütün hançerelerden aynı kelime çıktı.

- Yok!

- Ne menem bir tehlikeyle karşılaşacağımızı biliyorduk. Kumandanımız Eşref Bey de anlattı. Şimdi de Fahreddin Paşa'nın ölümle karşılaşmamızın kesinliğine dair yazdıklarını okudu. Az önce gelmek istemeyene kırılmayacağını söyledi. Gelmeyen arkadaşlarımıza Kumandanımız Eşref Bey gibi, bizler de kırgınlık duymayacağız. Gelmek istemeyen arkadaşlarımız lütfen sağ tarafa yürüsünler.

Mülazım-ı sani Behçet bakışlarını çevrede gezdirdi; herkes put gibi olduğu yerde duruyordu. Eşref Bey'e döndü.

- Buyurun Kumandanım, emrinizi verin, hareket edelim.

- Allah yardımını esirgemesin. Ebu Name üzerinden gidiyoruz. Öndeki kafileyi görünceye kadar hızlı yol alacağız, sonra aramızdaki mesafeyi muhafaza edeceğiz. Herkes hareket halindeki görevini üstlensin. İleri, marş!

Develerin, atların yularlarını çözdüler; belli bir disiplin içinde yürümeye başladıkları sırada önlerine oldukça düşünceli, üzgün görünen Ali Nasır Efendi çıktı. Ebu Name'ye kadar onları uğurlayan Ali Nasır Efendi, Eşref Bey'i bir defa daha kucaklarken gözleri yaşardı.

- Vallahi Eşref Beyciğim ölüme gidiyorsunuz. Peygamber Efendimiz "Harb hiledir" buyurmuş. Gelin siz de kuvvetli olduğunuz bir gün ileri atılmak üzere geri dönün.

Eşref Bey sağ elini onun omuzuna koydu.

- Ya Ali Nasır; üzerimize gelenler bizi niçin vurmak istiyorlar? Osmanlı tarih sahnesinden çekilirse, Müslümanların hamisiz kalacağını bilmiyorlar mı? Elbette biliyorlar; fakat menfaat karşılığında bizi İngilizlerin, Fransızların adına vurmanın peşindeler. Sonra?.. Evet sonra, küçük küçük devletlerin başındaki emperyalistlerin kukla hükûmetleri biz Müslümanlara hayat hakkı tanımayacaklar... Ruhumuz, her şeyimiz emperyalistlerin avucuna düşecek... Ardından da bütün medeniyetimizi yok edecek, kaynaklarını kurutacaklar!... Evet Ali Nasır, Peygamber Efendimiz burada ilây-ı kelimetullah uğruna nasıl döğüşmüşse, biz de onun ümmeti olarak öyle döğüşeceğiz. Vicdanen müsterih ol; bizi duandan eksik etme!...

O anda Medineli Hasan Zeytunî Efendi, beline kamasını sokmuş, eline tüfeğini almış, onlara doğru koşuyordu. Ak sakallı, ince yüzlü, orta boylu, hafif kamburlaşmış bu ihtiyarcığın koşmasına anlam veremeyen Eşref Bey:

- Hayrola Hasan Zeytunî Efendi? diye sordu.

- Bu üç hilâlli bayrak, bu devlet hepimizindir. Bunlar giderse, İslâmiyet de gider. Ben de onların daim olmaları için kanımı dökmek istiyorum.

Eşref Bey gülümseyerek.

- Tüfeğinde kaç mermi var? Biterse ne yapacaksın?

- Epeyce mermim, kamam da var. Bunlar işe yaramaz hale geldi mi şehitlerimizin defninde Kur'an okurum.

Yorulup geri döneceğini tahmin eden Eşref Bey merhametle sırtını sıvazladı. Yürümeye başladılar. Silâhşörler, atlar, develer önde gidiyorlardı. Onlara yetişmek için acele ettiler. Yaşlı ve zayıf Hasan Zeytuni Efendi Eşref Bey'den hiç de geri kalmıyordu.

Kafileye yetiştikten kısa bir süre sonra Eşref Bey geri döndü; ufkun dibinde Medine'nin dış mahalleleri henüz görünüyordu. Yumuşak bakışlarını ona çevirdi; sesi de okşayıcı idi.

- Hasan Zeytunî Efendi; senin ihlâsını, dostluğunu biliyoruz. Allah senden razı olsun; evine dön; çoluk çocuğunun arasında bize dua et.

- Ya Eşref Beyimiz; ümmetimiz, devletimiz en karanlık günlerini yaşıyor. Bir Müslüman olarak bana düşen görevler de vardır. Merak etme, ben size ayak bağı olmam.

Alındığını fark eden Eşref Bey:

- Başımızın üstünde yerin var; nasıl istersen öyle yap, dedi.

Ocak ayının onbiriydi; ılık bir gündü; gökyüzünde yer yer pamuk yığını halinde bulutlar asılı duruyordu. Açık bozluğa gömülmüş her yer bir kandil gibi gökyüzünde ışıldayan etkisiz güneşin altında sanki titriyordu. Birbirine iğreti lehimlenmiş, şiddetli bir rüzgârla dağılacakmış duygusunu uyandıran bu görünüş insandaki fanilik duygularını körüklüyordu.

Issız bir dünyada kırk üç silahşör, hayvanların bakımıyla görevli üç kişi, üç kılavuz, iki aşçı, bir de Hasan Zeytunî Efendi yol alıyorlardı. Ölüme vakarla yürüyen bu insanların yüzlerinde kutlu bir hüzün, göz göze gelince de bakışlarında dile getirilmeyen bir helâlleşme arzusu vardı. Arkalarında hafif bir toz bulutçuğu yükseliyordu. Yalvararak Hasan Zeytunî Efendi'yi yükü az olan bir devenin sırtına oturtan, kendisi de bir ata binen Eşref Bey bakışlarını

yıllardan beri görev yaptığı, ölüm mengenesine beraber girip çıktığı silahşörlerde gezdirirken künyesinde "Kabil şehrinin Gazi Sokağı'nda oturuyor" kaydı bulunan Hacı İbrahim'i, Sinop'un Camiikebir Mahallesi'ndeki Saatçi Ömer Efendi sokağı sakini Mustafa'yı, Boyabad'ın Gökdere Mahallesi'nden Mehmed Fehmi'yi, Kahire'ye bağlı Zartum ilçesinin Ebuzeyd Mahallesi'nden Abdullah bin Mehmed'i, Saraybosna'nın Delikli Köyü'nden Haydar'ı, Hakkâri'nin Hırnak Köyü'nden Salih'i, Üsküb'ün Ulanık Köyü'nden Hasan Nusret'i, babası Kafkasya'dan gelip, Şam'ın Kunaytıra ilçesinin Mansure Köyü'ne yerleşmiş Eyub Berzenc'i, İstanbul'un Kadıköy semtindeki Kuşdili mevkiindeki Hasan Efendi Sokağı'nda oturan İzzet'i, Vize'nin Demirköyü'ndeki Mihalokos Mahallesi'nden Kortez Mustafa'yı, Medine'nin Asvat Mahallesi'nde oturan Habeşistanlı Mahbub'u, Cezayirli Mücahid Abdülhamid Serveri, Girit'in Hanya ilçesinden Mamaka Mustafa'yı, Medine'nin Nuhte Köyü'nden Hudeyfe'yi, İşkodra'nın Midrani köyünden Arnavut Celal'i, Üsküdarlı İbrahim'i, Dersimli Kürt Abdulkadir'i, Lübnanlı Katolik Ragıp Hurşit'i, Dürzi İsmail Feyzi'yi, Süryani İsa'yı, keskin bir Alevi olan Kars'ın Sarıkamış ilçesinin Molla Mustafa Köyü'nden Hasan'ı, daha pek çok birbirinden her bakımdan farklı mücahidi, Medineli Hasan Zeytunî Efendiyi neyin birleştirdiğini düşünüyordu.

"Evet ırkları, coğrafyaları, hatta inançları değişik olan bu insanları birleştiren İslâmın hoşgörüsünden kaynaklanan medeniyetimiz" dedi kendi kendine. "İslamiyet hoşgörü sunar; ama onu içine sindirmek, onu yaşamak bir yetenek, bir kültürdür. Hâlbuki İslâm adına ne hoşgörüsüzlükler, ne yobazlıklar yapılıyor, hafsalaya sığmaz vahşetler işleniyor. İslâmiyeti Emeviler de tatbik etti; biz de ediyoruz. Onlar İslâmiyetten aldıklarıyla ırki asabiyetlerini, biz ise yürekte tohum halinde bulunan insan sevgimizi güçlendirdik. Eli yüzü farklı boyanmış, farklı konuşuyor, farklı inanıyor diye insanları birbirinden ayrı görmedik; hepsini Allah' ın kulları, Hakk'ın bize emaneti [46] kabul ettik. Eğer biz çoğunlukta veya hâkim olduğumuz yerlerde insanları,

[46] Osmanlı'da tebaya "vediatullah" Allah'ın emaneti denirdi.

İspanyolların Müslümanları veya Avrupalıların Amerika'nın yerlilerini öldürdükleri gibi katletseydik, dünyada ne bir Bulgar, ne bir Rum, ne Sırp, ne Romen, ne Macar, ne şu Dürzi İsmail Fevzi, ne de Süryani İsa kalırdı. Şimdi onlar da bizim yanımızda yer alarak kadirbilirliklerini gösteriyorlar. Ey insanoğlu sen ne garip yaratıksın! Ne kadar vefalı, ne kadar hain tiplerin var. Neslin devam ettiği müddetçe bu böyle sürüp gidecek..."

Akşama kadar hiç dinlenmeden yol aldılar. Bazen çok uzakta giden kervanı görüyorlardı; Eşref Bey ve diğer subaylar göğüslerinde asılan dürbünü gözlerine getirip bakıyor, onları kaybetmemeye dikkat ediyorlardı.

Hayber'e yaklaşınca vadiler başladı. Bilhassa Mızraa vadisi çok çetin bir bölgeydi; bazı yerlerde kazma kürekle yol açmaları gerektiğinde, duruyorlar, bunlar da öndekilere yaklaşmamak için istirahat ediyorlardı. Mesafeyi öyle ayarlıyorlardı ki, ne birbirlerinden kopuyor, ne de aynı çembere alınacak kadar birbirlerine yaklaşıyorlardı.

Yıldızlar sönüktü; vadiler zifirî karanlığa gömülünce, önde bir fener yandı; bu konaklayacakları anlamına geliyordu. Işık onlara onulmaz bir bağış gibi göründü; çünkü çok yorulmuşlardı. Hiç belli etmemesine rağmen, Hasan Zeytunî Efendi'de can kalmamıştı.

Bir vadideki düzlükte gecelemeye karar verdiler. Eyüb Berzenç farklı yönlere belli sürelerle değiştirmek üzere nöbetçiler dikerken diğerleri münasip bir yer bulup uzanıyorlardı. Omuzladığı yükün altından nasıl kalkacağına dair devamlı hesaplar yapan Eşref Bey'in normal olarak uyumaması gerekirdi; ama bir taşın üzerine kabalağını koyup, başını bırakmasıyla dalması bir oldu.

Sabaha iki saat kala irkilip uykunun kollarından fırladı. Çok feci bir rüya görmüş, dehşete kapılmıştı. Eşref Bey rüyaya pek inanmazdı; ama gördüklerinden kendini kurtaramıyordu. Uyumasına imkân yoktu; yerinden kalktı; vadinin boş olan yerlerinde kısa bir süre dolaştıktan sonra en yakınında nöbet tutan Süryani İsa'nın yanına gitti.

- Tüfeğini ver; nöbetini tutayım; sen uyu.

Tüfeğini veren İsa çöktürülen develerin sağındaki eşyaların yanına uzanıp başını bir heybeye yasladı.

Eşref Bey'in uyandığını fark eden Medineli Mübarek yerinden kalktı:

- Kumandanım kahve pişireyim mi?

- Sağol, gerek yok; cezve, fincan yıkayacaksın; suyumuzu idareli kullanalım. Sen yat, istirahat et.

Medineli Mübarek kalktığı yere gidip oturdu; yine sırtını çökmüş deveye dayadı. Üzerindeki dehşeti atmak amacıyla Eşref Bey içinden dualar okuyor, iyi şeyler düşünmeye kendini zorluyordu. Derin sessizlikte zaman zaman sadece bir devenin tıslaması veya geğirmesi duyuluyordu.

Aradan yarım saat geçmeden Mülazım-ı sani Giritli İsmail yanına geldi.

- Kumandanım kesinlikle sizi üzmek istemem. Bir şey söyleyeceğim; ne olur alınmayınız. Babam şehittir; az önce onu rüyamda gördüm; "Vasiyetini yap, yanıma geleceksin." dedi. İnanınız ki bu fani âleme veda edeceğimden üzülmüyorum. Çocuklarım küçük; onlara göz kulak olabilirseniz çok makbule geçer.

Ona dikkatli bakan Eşref Bey gülümsedi.

- Çocuklarını merak etme; onlar için ne gerekiyorsa, yaparız. Fakat İsmail, ölmek öyle kolay değil; sen henüz gençsin, vatana daha çok hizmet edeceksin. Şehit babanın çağırmasından sakın kuşku duyma; rüyalar genellikle ters çıkar. (Tekrar gülümseyerek devam etti). İnşallah sağ salim Yemen'e varırız; orada tanıdığım çok iyi bir tabirci var; rüyanı ona yorumlatırız; müjdeler alacağından hiç şüphem yok.

Gün ağarmak üzereyken çevreyi kolaçan etmek amacıyla tepeye doğru yürüyen Eşref Bey'i Eyüp Berzenç selâmladı. İkisi de aslen Kafkasyalı olduğu için cedlerinin birbirlerine gösterdikleri hürmeti Eyüp Berzenç kendisinden yaşlı olan Eşref Bey'den esirgemezdi. Alışkanlık edindiği üzere elini öptü. Eyüp Berzenç, iri yarı, kaplan

yapılı, sarışın, mavi gözlü, oldukça yakışıklıydı. Eşref Bey belli etmezdi; ama gözünü budaktan sakınmayan, son derece saygılı Eyüp Berzenç'in yüreğinde ayrı bir yeri vardı. Bir başkasının duymasından endişe ettiğinden Eşref Bey'le yürüdü ve diğerlerinden epeyce uzaklaştıktan sonra yavaş sesle konuşmaya başladı.

- Kumandanım az önce bir rüya gördüm. Bugün bir savaşa gireceğiz; ben şehit olacağım; fakat siz yaşayacaksınız; çünkü son nefesimi verirken iki oğlumu ellerinden tutup size teslim ettim. Nur yüzlü bir ihtiyar beni kucakladı; tüy gibi alıp gökyüzüne götürdü.

Eşref Bey gülümsemekle endişesini gizlemeye çalıştı.

- Rüyanı inşallah Rabbimiz hayırlara tebdil eder; oğulların babasız kalmaz.

- Kusura bakmayın Kumandanım, sizin üzülmeniz beni derinden yaralar; fakat rüyalarım denenmiştir; mutlaka çıkar. Şehit olmaktan da endişe etmiyorum. Ben sadece sizi haberdar etmek istedim; bağışlayınız.

Eşref Bey ona dönerek durdu; yüzü de kararlı bir durum aldı.

- Allah gecinden versin; milletimiz ve ümmetimiz senin gibi yiğit, ne yaptığını bilen gençlere çok muhtaçtır. Şehitlik ise bizim için en yüce mertebedir. O mertebeye erersen, çocuklarını hiç düşünme. (sağ elini hafifçe göğsüne vururak) Bu can, bu ten kafeste kaldığı sürece onlar yetimlik çekmezler. Ama vatanımıza, milletimize, ümmetimize çok daha hizmetler etmen için Allah'ın sana uzun ömür vermesi en büyük duamdır.

Ufukta kızıllık belirip, vadiler aydınlanınca, makinelileri, tüfekleri temizlediler. Ekmek, peynir, zeytin yedikten sonra yola koyuldular. Yol aldıkları bölge engebeliydi; ileride dar bir boğaz vardı; öndeki kafile görünmüyor, biraz daha hızlı gitmeleri gerekiyordu. Hava billûr gibi aydınlıktı; mevsimin sıcak günlerinden birini yaşayacakları belli oluyordu.

Önde kılavuzlar gidiyor, en arkada Yüzbaşı Çerkez Mehmed geliyordu. Atının üzerinde ortalarında yol alan Eşref Bey'in zihni

İmam Yahya ve ondan alacağı birlikleri en kısa zamanda kimlerle ve nasıl eğiteceğiyle meşguldü. İmam Yahya'nın "hayır" diyeceğini düşünmek bile istemiyordu!...

Bir ara dikkat etti; cins atı dizginlerini serbest bırakması için devamlı başını oynatıyor, hareketleriyle tedirginliğini belli ediyordu. Yürek atışları değişen Eşref Bey bakışlarını çevrede gezdirdi; dar boğazı aşmak üzere bulunan kafile tam bir hareket düzeni içindeydi.

En önde giden kılavuzlardan Bedevî Abud, dar boğazı aşınca birden hecininin yularını çekip durdu; elini güneşe siper eder gibi getirdi; kısa bir süre baktıktan sonra, ulumaya benzer ses çıkararak, hecinin başını geri çevirdi ve koşturmaya başladı. Kafiledeki herkes ona bakıyordu; Eşref Bey'in yanına yaklaşınca, heyecandan nefes nefeseydi.

- Ya Hazreti Bey, dünya insan kesilmiş, üzerimize geliyor! Ömrümde böyle bir kalabalık görmedim.

Soğukkanlılığını koruyarak sert bir sesle sordu.

- Kaç kişiler? Niçin telâşlanıyorsun?

- Sel gibi Bey!

Eşref Bey, geri dönüp bağırdı.

- Bir numaralı makineli timi ve merkez kuvveti mümkün olduğu kadar süratle bana yetişsinler.

Eşref Bey atını mahmuzladı; Abud'un kafileyi gördüğü tümseğe çıktı; boynunda asılı dürbününü gözlerine getirdi; arkası görünmeyecek kadar uzun bir insan grubu yüz metre kadar doğularında kuzeyden güneye doğru iniyordu.

Aşağıya atlayıp atını Mübarek'e verdi.

- İyice boğaza gir, görünmesin.

Sürünerek biraz daha yukarıya çıktı; tekrar dürbünüyle bakmaya başladı; çölün ortasında güneye doğru akan insan sürüsü batıya yılan gibi kıvrılıyordu. Önlerinde kırmızı renkli bir bayrak görünce, asi Şerif Hüseyin Paşa'nın askerleri olduğundan şüphesi kalmadı. Bu kadar kişiyi buralarda ancak İbn-i Suud, İbn-i Reşid ve Mekke Şerifi

Hüseyin Paşa toplayabilirdi. İbn-i Suud'un böyle bir ortamda buraya gelmeyeceğini, İbn-i Reşid'in kuvvetlerinin ise hareket halinde olmadığını biliyordu. Piyadeler hecin süvarileriyle takviye edilmişti. Sağda solda atlılar da görünüyordu; bunların İngiliz, Fransız subayları olduğunu tahmin etti.

Çağırdığı Eyüp Berzenç ile Çallı Hüseyin Bey sürünerek yanına geldiler.

- Herhangi bir silah sesi duymadığımıza göre, ilk kafilemiz yoluna devam ediyor. Bunlar tam batıya dönüp akışları hızlanırsa, oyalamak için önlerine çıkmalıyız. Peşimizde olup olmadıklarını, bizi görüp görmediklerini de bilmiyoruz. Eğer bize hücum edecek olur veya batıya dönerek hızlanırlarsa, çatışmamız kaçınılmaz hale gelir. (Eyüp Berzenç'e döndü) Böyle bir durumda emrindekilerle şu sağdaki tepeyi (sonra Çallı Hüseyin Bey'e döndü) sen de emrindekilerle şu sol gerimizdeki tepeyi tutacaksın.

Bu anda uzun insan sürüsünden kopan bir hecin süvari grubu yön değiştirip, onlara doğru gelmeye başladı. Piyadeler de onları kuşatmak için büyük bir çember oluşturacak tarzda yayılıyorlardı.

Boğazda kendilerini kıstırmak istediklerinden şüphesi kalmayan Eşref Bey bağırdı.

- Mübarek! Altınları bulabileceğin bir yere göm!

Eyüp Berzenç, Çallı Hüseyin Bey emrindekilerle tutmaları gereken tepelere uzaktan görünmemeye dikkat ederek süratle ulaştılar. Merkez kuvveti Eşref Bey'in yanında toplandı. Bir üçgen meydana getirip makinelileri de kurdular. Yüzbaşı Mehmed'in kumandasındaki silahşörler en arkada kaldı. Aşçılar, kılavuzlar, hayvan bakıcıları develerle, atlarla boğazın en doğusuna sığındılar.

Sabahın güneşinde kılıçları parıldayarak üzerlerine gelen hecin süvarilere karşı Eşref Bey gür sesiyle emrini verdi:

- Ateş!

Makasvari ateşleri, Şerif Hüseyin'in hecin süvarilerinde büyük bir güçle karşı karşıya bulundukları zehabını uyandırdı. Makineli

tarrakaları kesintisiz uzuyordu; piyade tüfeklerinin namlularında alevler görünüp kaybolurken Çallı Hüseyin Bey'in emrindekilerden kurt yürekli bir delikanlı olan Giritli Hüseyin Hulki tepenin kenarından sürünerek ileri çıkıp, süvarilerin üzerine şemsiyeli bir el bombası fırlattı. Piyâde ateşleri arasında büyük bir gürültüyle patlayan el bombası karşılarında top bulunduğunu zannetmelerine sebep oldu. Bozgun halinde geri çekilirlerken yaklaştıkları yerler ölülerle doluydu. Kana boyanmış birkaç hecin kumlarda bacak sallıyor, süvarisi düşmüş yirmiden fazlası da geri kaçarken önüne geleni çiğniyordu.

Bedevîlerin savaş usulünü bilen Eşref Bey onları boğazın çıkış yerinde büyük bir yarım çember halinde kuşatacaklarını tahmin ediyor, yattığı yerden dürbünüyle bakıyordu. Nitekim hecin süvarileri çark etmeye başladılar. Bedevîlerin baykuşa benzer şekilde çıkardıkları sesler, çölde derin akisler yaparak moral bozucu oluyordu.

Eşref Bey yattığı yerden sağa sola bağırıyordu:

- Bu onların taktiğidir; korkmayın! Hak yolundayız, Allah bizimle beraberdir.

Onların hücum etmelerine epeyce zaman vardı; arkadaki sol tarafları boştu; çevresindekilere seslendi:

- Endişe etmeyin; geriye gidip geleceğim.

Eşref Bey geri geri süründü; görünmeyeceğine kanaat getirince, ayağa kalkıp koştu. Yüzbaşı Mehmed'in yanına geldi. Sol taraftaki tepeyi göstererek:

- Şu karşıya göz kulak ol; oradan kuşatılabiliriz, dedi, gerektiği yere de yardımını esirgeme.

- Emredersin Kumandanım.

Sonra kılavuzlara, aşçılara, hayvan bakıcılarına döndü:

- Kumandanınız Abud'dur. Develere, atlara iyi hâkim olun; ürkerler. Korkmayın. (Gözlerini Abud'a çevirdi) Burada bir aksilik olursa, cezanı çekeceğini bil!

- Olmaz Bey!

Enver Paşa'nın iki isim yazıp verdiği kâğıdı göğüs cebinden çıkararak yırtan Eşref Bey tekrar eski yerine döndüğünde Şerif Hüseyin'in kuvvetleri yeteri kadar kuşatma yaptıklarına kani olup, onlara yönelmişlerdi. Süvariler, hecinsüvariler, piyadeler ellerindeki İngiliz tüfekleriyle bol mermi harcayarak el bombalarını savurup, yarım çemberi daraltıyorlardı. Bazı yerlerde makinelilerini kurmuş, devamlı tarıyorlardı. Bunlar da bütün enerjilerini devreye sokarak ateş ediyorlar, piyade tüfeklerinin ara vermeden patlamalarının, bomba gürültülerinin arasında makinelilerin tarrakaları hiç eksik olmuyordu. Issız çöl ana baba gününü yaşıyordu. Kışın ortası olmasına rağmen, güneş oldukça sıcaktı. Yere düşenin kanını kumlar zaman geçirmeden emiyordu.

Eyüp Berzenç'in emrindeki makineli tüfeğe cephane taşıyan Medineli Mübarek ile Maanla Hulusi şehit düştüler. Tüfekle ateş etmeyi bırakıp onların görevini üstlenen Sinoplu Mustafa ile Tatar Latif yaralandılar; fakat yaraları ağır değildi; mücadelelerini sürdürüyorlardı.

Makineli tüfek çavuşu Hüsnü'nün yere kapaklandığını dürbününün merceğinden Eşref Bey gördü. "Öldü mü?" diye endişelenirken Hüsnü Çavuş yerinden doğruldu; sol kolunu rahat hareket ettiremediğini Eşref Bey fark ediyordu.

Çallı Hüseyin Bey'le, Eyüp Berzenç'in mevzilerine düşman iyice sokulmuştu. Karşılarındaki binlerce kişilik kalabalığın silâh gücüne karşı hiçbir şansları olmadığını bilmelerine, şehit ve yaralı vermelerine rağmen bir adım gerilemiyorlardı. Bu gayretlerinde öndeki kafilenin yol alması da önemli rol oynuyordu. Sayıları yeterli değildi; aralarındaki mesafeyi koruyabilecek yoğunlukta ateş edememeleri parça parça kuşatılmalarına sebep oluyordu. Bunun için birbirlerine yaklaşmak, ateşlerini yoğunlaştırmak istiyorlardı. Bedevîlerin cebindekilere, elbiselerine tamahen yaralı arkadaşlarını öldüreceklerini bildiklerinden, onları da omuzlarına alıp, mevzi değiştirerek Eşref Bey'in bulunduğu tepeyle aralarındaki uzaklığı azaltmaya gayret ediyorlardı.

Yaralılardan birini omuzuna, tüfeğini de eline alıp koşarken, o mevzide kalanların ateşiyle korunsalar da düşenler eksik olmuyordu. Gidenlerin ateşiyle korumalarında da orada kalanlar yer değiştiriyorlardı.

Makineli tüfeklerin durmasından yararlanarak Şerif Hüseyin'in bir bölüğe yakın askeri Çallı Hüseyin Beyin emrindekilerle, Eşref Bey'in başında bulunduğu merkez kuvvetinin arasına girmeyi başardı. Böylece hat parçalanmış oluyordu. Bu çok tehlikeli durumu sezen Çallı Hüseyin Bey'le, aynı tehlikeyi anında gören Eyüp Berzenç emrindeki tüfekleri buraya yoğunlaştırdılar. Karşısındakiler de onları feci bir ateş yağmuruna tuttular. Siperlerden yoksun bu yerdeki dengesiz mücadelenin ne kadar devam edeceği belli değildi; ama uzun sürmeyeceği kesindi; bunlardan birisi ölürse, yeri doldurulamıyordu; karşıdan ölenlerin yerlerine ise ihtiyatta tutulan birliklerden çekirge sürüsü misali sevk ediliyordu.

Mülazım-ı sani Behçet'in ve emrinde kalan sekiz erin mermileri tamamen bitmişti. Merkez kuvvetinin arkasına indirilen sandıklardan en azından şu anda nakil yapmak mümkün değildi. Düşmanın onları kuşatmak için Eyüp Berzenç'le aralarına girmeye gayret ettiğini sezen Mülazım-ı sani Behçet ile kumandasındakilerin mermilerden kurtulmak amacıyla şimşek gibi bir hareketle kalabalığın arasına dalıp, yiğitçe süngü sallayarak Eyüp Berzenç'in yanına ulaşmaya çalışmaları gerçekten göz yaşartıcıydı. Birbirlerini vurmamaları için onlar da süngüye başvurdular. Şerif Hüseyin'e ait kuvvetlerin kendilerini heyecanlandırmak gayesiyle attıkları çığlıklar arasında bunların "Allah! Allah!" nidaları sönük kalıyordu.

Burada olup biteni Eşref Bey dikkatle izlerken, beş metre kadar sağ taraflarında başından aldığı yara ile ak sakalları kana boyanmış Hasan Zeytunî Efendi göründü. Mermisi tükendiğinden tüfeğini Şerif Hüseyin'in kuvvetlerine doğru savurup, kamasını sıyırdı; gömleği yırtılmış, kurumuş bir dalı andıran incecik pazusu ortaya çıkmıştı. Eşref Bey'in yüreği yarılır gibi oldu. Şerif Hüseyin'in kuvvetlerine doğru hücum eden Hasan Zeytunî Efendi, bir iki sendeledi, tozlara karıştı.

Kırk üç kişiyle yirmi beş bin kişinin kanlı boğuşması kör döğüşüne dönmek üzereydi. [47] Eşref Bey'in silahşörleri ne pahasına olursa olsun, oluşturdukları hatları korumak istiyorlardı. Eyüp Berzenç'in Üsküdarlı İbrahim'in, Çallı Hüseyin Bey'in, Girit'in yiğit çocuğu Mamaka Mustafa'nın süngü sallayıp, bomba savururken can yoldaşlarını güçlendirmek, düşmanlarına korku salmak için attıkları naralar gerçekten hem ümit ışığı, hem de ürkütücüydü.

Yılların tecrübesinin kazandırdığı hassasiyetle, aynı anda iki taraftan aynı yere bomba fırlatmalarından doğan şaşkınlıktan yararlanmak düşüncesiyle karşılıklı hücuma kalktılar. Aradaki insanların sağa sola kaçışmaları, bazılarının yere serilmeleri morallerini yükseltti. Ne yazık ki insan gücünün üstüne çoktan çıkmış mücadele ile her an eriyorlardı. O yiğit, o levent delikanlıların kimisi başından, kimisi kolundan yaralanmış, dudakları susuzluktan parça parça olmuştu.

Şerif Hüseyin'in kuvvetlerini yöneten İngiliz ve Fransız subayları kaçıp giden, ölen, yaralanan her birinin yerine bunları bir an önce yok etmek için üç beş kişi ileri sürüyorlardı. Çölde, boğazın yakınlarında, vadilerde binlerce serseri merminin fokurdadığı bölgenin değişik yerlerindeki kanlı boğuşmalara rağmen, çarpışmaları dar boğazda yoğunlaştı; orayı tutan, başında Eşref Bey'in bulunduğu merkez kuvveti de devamlı eriyordu.

İkindiye doğru Eyüp Berzenç ile Çallı Hüseyin Bey'in tuttukları cenahlarda ateş çok zayıfladı. Bu sırada yeri göğü inleten Bedevî naraları Eşref Bey'in yüreğini dağlıyordu; gençliği onların arasında geçtiğinden âdetlerini gayet iyi biliyordu; bu sayhaları karşısındakini öldüren atardı. Toplam kırk üç kişiydiler; birkaç da hizmetlileri vardı; ama atılan sayhalar çoktu; atılmaya da devam ediyordu. Demek ki hatlar birbirine karışınca, karşı taraftakilerin de büyük bir bölümü sivil olduğundan, kendi safındakini boğazlayan düşman öldürdüğünü sanıyor, sayha atıyordu!...

[47] 12 Ocak 1917'de gerçekleşen bu savaş London Times'de sekiz sütun üzerine manşetten verildi.

Eşref Bey iki yara almıştı; sağ kalçasından akan kanı gören İzzet bağırdı:

- Yaralandınız Kumandanım!

Ona başını çevirirken önemli değil anlamında bir hareket yapan Eşref Bey'e İzzet bir başka haberi vermek için bağırıyordu.

- Altınları buldular, yağma ediyorlar!

Medineli Mübarek'in gömdüğü altınları bulmuşlardı; pek çoğu onların başına çullanınca, biraz rahat nefes aldılar. Altınların tamamının aynı çevrede gömüldüğünü tahmin ederek, ulumaya benzer haykırışlarla toprağı eşiyorlardı. Kısa bir süre sonra altınların başında, birbirini boğazlayan büyük bir yığın oluştu. Avuçlarını dolduran kaçmak istiyor, arkasından gelen onu hançerliyor, bir diğeri onu da kumlara yuvarlıyor, avucundakilere saldırıyordu...

Bu fırsattan yararlanıp, son bir mevzi tutmak için Eşref Bey İzzet'e:

- Sağ kalanlarla şu karşıki tepecikte buluşmaya çalışalım, bağır, dedi.

İzzet'in sesine sağdan soldan bitkin karşılıklar geliyor, duyan aynı şeyi duymayanlar için tekrarlıyordu. Değişik yerlere dağılanlar arkadaşlarının sesini duymakla kendilerinde son bir enerji buldular. İzzet'ten gelen yeni emir dillerde dolaşıyordu. "Dikkat koşuyoruz! Dikkat koşuyoruz!" yattıkları yerlerden fırladılar; canlarını dişlerine takıp, hem koşuyor, hem de çevreye ateş ediyorlardı. Çoğu kana bulanmıştı.

Elinde makineli tüfekle tepeciğe doğru koşan Ethem Bey bir taramaya yakalanıp "Allah" nidasıyla yere yığıldı. Eşref Bey makineliyi kavradı; ama ne sehpası, ne de mermisi vardı. Eşref Bey de düştü; bu düşüşü yeni bir mermi isabetinden değil, sağ ayağı bir çukura geldiği içindi. Kolundan yakalayan İzzet onu kaldırdı; adeta sürükleyip götürdü.

Eşref Bey tepecikte yatar yatmaz, gözlerine dürbününü yaklaştırdı ve karşıdaki bayırda bulunan Yüzbaşı İsmail merceğine geldi;

fidan gibi bir delikanlı olan İsmail kan revan içindeydi; eline geçirdiği hançerle çevresini saran Bedevî güruhuna hücum ediyor, sol eliyle de karnını tutuyordu. Karnından çok ağır yara aldığı belliydi; bütün ön tarafı ve eli kana gömülmüştü. Can havliyle bir hamle yaptığı anda, alnına rastlayan bir kurşunla devrilirken orada beliren Çallı Hüseyin Bey'le, Eyüp Berzenç'in emirlerindeki bir avuç kahramanla, aşağıdan saldıran insan dalgasına karşı süngü hücumuna kalkmaları Eşref Bey'in gözüne çarpınca heyecanlandı. Güneşin son ışıklarında parıldayan kanlı süngüleri sallayan bu yiğitleri dünya gözüyle bir daha görecek miydi!...

Yamacın sağ tarafında bulunan Şerif Hüseyin'in kuvvetleri Çallı Hüseyin Bey'le, Eyüp Berzenç ve emrindekilerine yönelince onlar için fırsat doğdu. Eşref Bey;

- Şu karşıya geçip, bizimkilerin üzerine gelen dalgayı biçelim, dedi.

Karşıya geçmek istiyordu; fakat kan kaybı onda güç bırakamamıştı. Birkaç adımdan sonra yere düştü; İzzet de yanına yattı. Bu anda bir mermi Eşref Bey'in alnını sıyırdı; kan sağ gözünü kapattı. Elinin tersiyle sildiği sırada, onbeş metre kadar sol taraflarında Üsküdarlı İbrahim'i gördü. İbrahim öldürdüklerini üst üste yığarak suni bir siper oluşturmuş, dört tarafını saranlara siperin içinden ateş ediyordu. İbrahim sağ tarafından yaklaşanlara namlusunu çevirirken, solunda bir Bedevî peydahlandı.

Eşref Bey ona haber vermek için bağırdı.

- İbrahim!

Dönerken Bedevînin cembiyeyi ensesine indirdiği İbrahim cesetlerin arasında kayboldu. İzzet'in namlusundan çıkan mermiyle Bedevî de yere yığıldı.

Batan güneşin son kızıllıkları ufuktan silindi; gökyüzünde yıldızlar ışıldamaya başlarken ürpertili karanlık vadilerde koyulaşıyordu. Savaş alanının dışında kalan, elli atmış metre sağ taraflarındaki tepeye geçebilirlerse, selâmete yaklaşırlardı. Oraları taramak

akıllarına gelmezdi; onlar da uzaklaşma fırsatını ele geçirmiş olurlardı.

İzzet'e döndü:

- Sağdaki tepede buluşacağımızı bağır.

İzzet'in sesi birkaç kere küçük küçük tepeciklerin aralarındaki vadilerde yankılandı. Sürünmeye başladılar.

Bulunan altınlar talan edilmişti; bir çoğu sağı solu eşerek geri kalanı aramaya devam ediyordu. Bazıları da hayattakileri öldürmek, onları soymak derdindeydiler. Kimilerince de öldürüp soyacağı insanın hangi saftan olduğu önemli değildi...

Değişik yerlerde silâhlar patlıyor, vadilerde, yamaçlarda, tek tük kalmış Teşkilât-ı Mahsusa elemanları can veriyorlardı. Eşref Bey sağ kasığından bir kurşun daha aldı. Kalçasındaki yara da gittikçe ağırlaşıyor, son gayretle elleri ve ayakları üzerinde tepeye tırmanmaya çalışıyordu. İzzet geride kaldı; tabancası elindeydi. Rahat hareket edemeyen Eşref Bey'e yaklaşan olursa mıhlayacaktı. Eşref Bey'in gücü, ümidi kalmamıştı; bir külçe gibi yığılması an meselesiydi; ama bütün benliğiyle direniyordu. Bir kahpe kurşunla değil, arslanlar gibi vuruşarak, yiğitçe nârâlar arasında şehit olmak istiyordu. Yıllardan beri sürdürdüğü mücadelenin sonunda böyle şehit olmayı bir hak görüyordu; ne yazık ki göğüs göğüse boğuşacak dermanı kendinde bulamıyordu.

Işıl ışıl yıldızlar vadilere, sırtlara serilen cesetleri aydınlatırken Eşref Bey sürünerek tepeye çıktı; önünde bir çukur, tekrar bir tepe vardı. Bakışlarıyla oraları dikkatlice taradı; hiçbir hareket görünmüyordu. Yuvarlanarak çukura indi; orada kısa bir süre dinlendikten sonra tepeye sürünmeye hazırlanırken tabancası elinde olan Giritli Hasan Hulki koşarak yanına geldi. Yerle gök arasında kendisini çaresiz hissedenin yardımına birinin gelmesi dünyalara değerdi; bunun ne demek olduğunu ancak böyle bir anı yaşayan bilirdi.

- Kumandanım size nasıl yardımcı olabilirim?

Eşref Bey "Tepeye çıkalım" diyecekken birkaç mermi isabet e-

den Hasan Hulki yere serildi; bir iki çırpındı ve kaldı. Yanına yaklaşan Eşref Bey sağ omuzundan tutup, "Oğlum Hasan Hulki! Oğlum Hasan Hulki!" diye sarstı. Uğradığı bir felâkette sevdiği insana yardım edememenin acısını duyarak yaşlı gözlerle Eşref Bey ona uzun uzun baktı. Elini uzatıp, alnını okşadıktan sonra gözlerini kapattı.

Sağ tarafına düşen tabancasını eline aldı; mermisi kalmamıştı; aradı, ceplerinde de yoktu. Tabancasını göğsüne bıraktı; ellerinin ve dizlerinin üstünde tepeye doğru hareket etti. Biraz sonra ona yetişen İzzet'e döndü: bulanık bir sesle!

- Hasan Hulki gitti, dedi.

- Aşağıda gördüm Kumandanım, Rabbimize, Peygamberimize kavuştu.

- Hep kavuşacağız; fakat burada yapacaklarımız var. Daha çok gençti.

Silâhlar susunca endişeli bir sessizlik vadilere, çöllere hâkim oluyordu. Aştıkları tepelerde, daha ilerlerde arada bir bağırılıyordu.

- Ya Eşref teslim ol, senin üzerinde ahid ve eman var!

Bu sesler Eşref Bey'e, Şerif Hüseyin'in kuvvetleriyle rastlantı sonucu karşılaşmadıklarını anlatıyordu. Bir taraftan "Ya Eşref teslim ol, senin üzerinde ahid ve eman var!" diye bağırılıyor, diğer taraftan da zaman zaman silâh sesleri alevleniyordu.

Tırmandıkları tepenin tam üstünde bir çukurcuk seziliyordu. Oraya girdiler; savaş alanından da epeyce uzaktaydılar. Kendilerini oldukça güven altına almışlardı. Sancıları beynini kızgın bir burgu gibi delmesine rağmen Eşref Bey'in kulakları sayhalardaydı. Her sayhayla bir insan bu âleme gözlerini yumuyordu; muhakkak ki bunların bazıları kader arkadaşlarıydı. Her işitişinde, "Ey Rabbim, bu son olsun!" diyordu. Yüz üstü yatmış Eşref Bey'in başı bileklerinin üzerindeydi; bakışlarında aynı anda oğlu Feridun, kızları, karısı, kardeşleri, Üsküdarlı İbrahim' in, Yüzbaşı İsmail'in, Hasan Zeytunî Efendi'nin, Ethem Bey'in, Giritli Hasan Hulki'nin şehit oluşları, o yiğitçe süngü hücumları bulunuyor, acı bir sıcaklık gözkapaklarının

altında yayılıyordu.

Bir süre sonra Eşref Bey kendini toparladı; yanında İzzet vardı; perişanlığı onu ne duruma düşürürdü. Yüzünü ona çevirdi.

- Oğlum İzzet, ben ölebilirim. Cesedimi hiç endişe etmeden burada bırakırsın. Diğer cesetlerin başına ne gelirse, benimkine de o gelir. Devamlı doğuya doğru yürü; nasıl olsa Medine'yi bulursun. Fahreddin Paşa'ya durumu anlatırsın. İnşallah diğer kafile sağ salim Yemen'e ulaşır; bizim düşündüğümüzü Ahmed Tevfik Paşa, İmam Yahya ile gerçekleştirir.

Eşref Bey ceplerini yokladı; emir defteri duruyordu; fakat kalemi düşmüştü. Çöllerde çok rastlanılan sullem adlı dikenden kopardı; sağ botundaki kanına banıp ailesine bir şeyler yazmak istedi. Yazdığını göremiyor, eli de titriyordu. "Dinlenirsem, yazabilirim" ümidiyle başını toprağa bıraktı.

Birinin omuzuna dokunmasıyla gözlerini açtı; doğuda bir yangın yükseliyor, dünya ışığa kavuşuyordu. Üzerine eğilen sarıklı, sakallı insanlar Eşref Bey'i tanımışlardı. Son bir gayretle yerinden doğrulmaya çalışan Eşref Bey tabancasına elini attı; onu teşhis etmek için eğilenlerden birisi almıştı. Kamasını sıyırdı; kana boyanmış yırtık elbisesi ona ayrı bir heybet veriyordu; sağa sola açıldılar; ne çare ki ayakta duramadı; sağ ayağının üzerine basınca beynine sanki kızgın hançerler saplanıyordu. Oturmak zorunda kaldı.

Bir İngiliz subayının yanında dikilen Feyzaoğullarından Ahmed:

- Allah adına ve Şerif namına sana ahit veriyoruz, dedi. Emir Abdullah'ın sana selâmını getirdik. Sen bu memlekete zalim geldin, salim gideceksin.

Eşref Bey kin ve hırs dolu gözlerle, eski bir dostu olan, sonradan saf değiştiren Ahmed'e bakarken İzzet kendine geldi. Bütün vücudu ağır bir yükün altında ezilmiş gibi olmasına rağmen, ayağa fırladı; acıdır ki yapacağı bir şey yoktu; onun da tabancasını almışlardı. Çevrelerini büyücek bir kalabalık sarmıştı. Feyzaoğullarından bazı kimseler yardım etmek isteyince, Eşref Bey uzanan elleri itti. İz-

zet'in yardımıyla ayağa kalktı; her tarafı kurumuş kandı; sağ bacağını yere basınca, sendeledi; yüzündeki ifadeden acısını fark eden İzzet hemen sağ koluna girdi. Birisi saygıyla üç adım kadar yanına yaklaştı.

- Ya Kuşların şeyhi, Emir Abdullah su gönderdi.

Elindeki kırbayı uzattı. Eşref Bey cesetlerin yattığı karşıki tepelerde, vadilerde bakışlarını gezdiriyordu. Adamın elinden kırbayı alan İzzet sessizce:

- Kumandanım su için, dedi.

Eşref Bey, kırbayı alıp içti ve tekrar İzzet'e verdi; bakışları her türlü çılgınlığa elverişliydi. İzzet, onun ruh halinin farkındaydı; fakat yapacakları bir şey yoktu; tüfekli, cembiyeli pek çok insan etraflarını çevirmişti.

İzzet munis bir sesle onu uyarmak istedi:

- Kumandanım yüzünüzü yıkayın; ferahlarsınız. Kadere boyun eğmekten başka çaremiz yok.

Eşref Bey hiçbir şey söylemedi; elindeki kamayı boş alana fırlattı. İzzet'in döktüğü suyla yüzünü yıkarken burnundan soluyordu. Sonra İzzet içti, yüzünü yıkadı.

Eşref Bey yıldırımlaşmış bakışlarını Ahmed'e çevirdi.

- Sizde insanlık varsa, bu kırbayı dolaştırın, yaralılara su verin.

Ahmed'in sesinde sanki bir suçluluk gizliydi.

- Sizi aramak için her tarafı dolaştık. İki yaralı bulduk; diğerlerinin hepsi ölü.

Sabah güneşinin altında karşıki sırtlarda, vadilerde yatan cesetlerde bakışlarını gezdirirken, yıllardan beri beraber olduğu o yiğit delikanlılar gözlerinin önünden geçiyordu.

Yürümeye başladılar; tepeden inerken Eşref Bey, İzzet'e dayanarak adım atabiliyordu. Çırılçıplak kalmış Bedevî cesetlerinin arasında ilk Giritli İsmail Bey'in naaşına rastladılar. Kurumuş kanlar içinde yatıyordu; üzerinde pek çok hançer yarası vardı; her şeyini

soyup almışlar, emsaline az rastlanabilecek kadar efendi, çelik yürekli insanı anadan doğma bırakmışlardı.

Eşref Bey İzzet'e:

- Kefiyeni çıkar, avret yerini ört, dedi.

İzzet'in, hemen başındaki kefiyeyi çıkararak örtmesi onları kalabalığın arasında takip eden İngiliz subaylarının dikkatini çekti. İzzet'in yardımıyla yürüyebilen Eşref Bey'in her adım atışında yüzünde dayanılmaz bir acı görünüyordu.

Vadiye indiklerinde altı hecinden oluşan bir mekkâre kolu onları bekliyordu. Aralarında bulunanlardan birisi eğilerek Eşref Bey'i selâmladı.

- Emir Abdullah'ın hürmetleri var; size yardımcı olmamız için bizi gönderdi.

Hecine bindirilirken değişik yerlerinden kaynaklanan sancılarının arttığı belli oluyordu. İzzet binmedi; Eşref Bey düşebilir endişesiyle yanında yürüyordu.

Savaşın bütün şiddetiyle saatlerce sürdüğü boğazın önündeki tepelerden birine çıktıklarında korkunç bir manzarayla karşılaştılar. Eşref Bey hecininin yularını çekti; elem dolu gözlerle cesetlere bakmaya başladı. Birkaç metre önünde Eyüp Berzenç yatıyordu; o edepli delikanlı da anadan doğma soyulmuştu. Başkalarına karşı tunç gibi sert olan sesi, ona karşı nasıl da saygılı bir tınıya dönüşüyordu.

"... Nur yüzlü bir ihtiyar beni kucakladı; tüy gibi alıp gökyüzüne çıkardı... Kusura bakmayınız Kumandanım, benim rüyam denenmiştir; mutlaka çıkar. Şehit olmaktan endişe etmiyorum. Ben sadece sizi haberdar etmek istedim; bağışlayınız." sözleri kulaklarında yankılanırken bir damla yaş kirpiklerinden düştü; ama kendisini tutmayı başardı. Hemen yanında Kortez Mustafa, biraz ilerde Çallı Hüseyin Bey yatıyordu; onların durumları da farklı değildi; delik deşik olmuş vücutları güneşin altında yanıyordu. Bu manzaraya yürek dayanmazdı; fakat metin olmalıydı. Genellikle son anlar hatırda kalır, o da mil-

letinin imajını etkilerdi. Tavrı Ahmed'in dikkatini çekti.

- Bir şey mi emrediyorsunuz?

Cesetlerde gözlerini gezdiren Eşref Bey çevresindekilerin de anlaması için Arapça konuşmaya başladı.

- Sizler milletimize has kahramanlıkla döğüştünüz. Peygamber Efendimiz'in insanlığa rahmet olan sancağının burçtan inmemesi, dinimizin ayaklar altına düşmemesi için aslanlar gibi vuruştunuz. Aziz milletimiz sizleri unutmayacak, kıyamete kadar hatıralarınızı fatihalarla yâd edecektir. Kafkasya'dan Cezayir'e, Avrupa içlerinden Çin Seddi'ne kadar topraklar mezarı olan ey talihsiz nesil; sizi gurbet ellerinde bırakmıyor, yüreğimizde götürüyoruz. Yattığınız yerleri de unutmayacağız; mezarlarınız gelecek nesillerimiz için davetiye olacaktır. O nesiller ki şimşek olup buraları aydınlatacak, kasırga olup Peygamber Efendimiz'in diyarından yabancıları söküp atacak, yağmur olup nur yüzlü sahabelerin ülkesinde tekrar bereketli bir İslâm medeniyetinin kökleşmesini sağlayacaklar.

Orta yaşlı, sakallı birisi Eşref Bey'e yaklaştı.

- Kuşların Şeyhi, gerçekten aslanlar gibiydiler; ayrı ayrı hepsi bin fatihaya lâyıktır.

Ahmed onu doğruladı.

- Allah için eşi bulunmaz yiğitlerdi.

Bir tepeciği aşınca muhteşem bir çadırın çevresinde epeyce bir kalabalığın toplandığını gördü. Eşref Bey'i götüren hecin ilerlerken, o kalabalıktan bazıları da ona doğru yürümeye başladılar. Eşref Bey birkaçını tanıdı; dillerde dolaşan efsane adıyla ona hitap ediyorlardı.

- Safa geldin, ya kuşların şeyhi!

Çadırın önünde Eşref Bey'i hecinden indirdiler; bir koluna İzzet, diğer koluna bir Bedevî girdi; ağır ağır yürüyorlardı. Her zaman şık gördükleri Eşref Bey'in, değişik yerlerinde avuç avuç kanının kuruduğu, tozlarla bulaşık, yırtık elbiseli, şiş bacaklı hali onu tanıyanlarda şok etkisi yaptı. Kalabalığın arasından ona Hudeyka-oğulları'ndan Ahmed Rasim koltuk değneğini uzattı.

- Ya ebedî dost bu değneğimi kabul et. Oğlum beni atıma bindirir.

Eski dostları Hudeykaoğulları artık Şerif Hüseyin'in saflarındaydılar; fakat Ahmed Rasim halâ sıkı bir Osmanlı taraftarıydı. Kanaatince Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilmesi bütün Müslümanları zelil ederdi. Ayrılıkçılara karşı mücadele anında bir mayına basıp, sol ayağının dizden aşağısını kaybetmişti. Uzattığı koltuk değneğini alınca, Bedevî kolundan çıktı. Tek bacağı üzerinde dikilen Ahmed Rasim'in gözlerinden yaş yağmur gibi boşanıyordu. Sarsılmaz iradesiyle kendini tutmasını beceren Eşref Bey, koltuk değneğine dayanarak yanına gitti; onu kucakladı.

- Üzülme Ahmed Rasim; Uhud'da da perişan olmuştuk. Sonra onu birbirinden muhteşem zaferler takip etti. Biz canımız da dâhil, herhangi bir fedakârlıktan sakınsaydık, üzülmen gerekirdi. Neyi yapabilecekken yapmadık? Allah, Peygamber davasından neyimizi esirgedik?

Gözyaşları arasında Ahmed Rasim cevap verdi.

- Evlâtlarım sana kurban olsun ya Kuşların Şeyhi! Bizler elimizden geleni yapmakla yükümlüyüz. Ve sizler Allah şahittir ki her şeyi yaptınız, hatta imkânsızları dahi yaptınız. Neylersin ki kader boynumuzu büktü.

- Harap etme kendini Ahmed Rasim; fakat bu acılı günü unutma; büyük acılar, büyük hamleleri doğurur.

Bir koluyla İzzet'e, diğer koluyla koltuk değneğine dayanarak yürüyen Eşref Bey, Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın karargâh olarak kullandığı eşine az rastlanacak kadar gösterişli çadıra girdi. Kafatasını zonklatan acılar içindeydi; kan kaybından da başı dönüyordu.

Çevresinde İngiliz, Fransız, Tunuslu subaylar bulunan Emir Abdullah ayağa kalktı; ona doğru ilerledi ve elini tuttu.

- Hoş geldiniz Eşref Bey. (Perişanlığı onu etkilediği için hemen ilâve etti) Oturunuz, hatta uzanınız.

İzzet onu oturttu; arkasına bir minder koydu; kendisi de yanına ilişti. Eşref Bey'in kanlı kaburgaları görünüyordu; et ve kemik eziklerinin pıhtılaştırdığı elbisesi kumla, toprakla kirlenmişti. Tunuslu Binbaşı Sidi Raho uzun abasını çıkarıp, ona giydirdi. Sidi Raho'ya şükranını belirten bir hareket yaptıktan sonra Emir Abdullah'a döndü:

- Teşekkür ederim Abdullah Bey; istirham ediyorum; yaralı arkadaşlarımızın araştırılması için emir veriniz. Şehitlerimizi de kendilerine lâyık bir şekilde gömdürünüz.

- Emin olunuz, bütün savaş alanını tarattım; cesetleri bir bir yoklattım. Ancak ikinizden başka iki yaralı bulabildik. Kırk civarında ceset tespit edebildik. Bizim askerlerimizin de çoğu sivil olduğu için ayırmak güç oluyor. Ama büyük kuvvetlerinizin kuşatmayı yarıp çıktığı kesin.

Eşref Bey'in acılı yüzünde bir gülümseme rüzgâr gibi görünüp silindi.

- Hepimiz kırk üç kişiydik; bir de Hasan Zeytunî Efendi'yle birkaç hizmetlimiz vardı. Rica ediyorum, o iki yaralıyı gerekli şekilde tedavi ettirin. Şehitlerimizin cesetlerini de kurda kuşa yem etmeyin.

"Kırk üç" rakamını duyunca, birbirleriyle bakıştılar. Kimisi inanmakta güçlük çekiyor, kimisinin de hayret ettiği yüz ifadesinden anlaşılıyordu.

- Merak buyurmayın; siz bizim baba dostumuzsunuz; gerekeni yaparız. Topraklarımızda olup bitenlerin sorumlusu biziz; onuru da, onursuzluğu da bize aittir.

Eşref Bey alevlenmek üzere olduğu anlaşılan bakışlarını ona çevirdi.

- Yabancı subayların gölgesinde bir evlek toprağa sahip olunamayacağını unutmayın Abdullah Bey! Süper güçler bölge halkıyla yüz yüze gelip, çatışmak istemedikleri için küçük devletçikleri maşa olarak kullanırlar. Babanız Şerif Hüseyin Paşa, sizin de bildiğiniz üzere, her fırsatta bana, "Sen benim evlâdımsın." derdi. Hiçbir za-

man samimiyetine inanmamıştım. Olaylar ne kadar haklı olduğumu gösteriyor değil mi?

Emir Abdullah'ın rengi değişti; durumlarını ifade etmekte güçlük çekiyordu. Yanında bulunan İngiliz Albay Canklin, Emir Abdullah'ı da müşkül durumdan kurtarmak istedi. Sesinin tonu oldukça sıcaktı.

- Sizi iyi tanıyor, nasıl bir karakter taşıdığınızı biliyoruz. Onurunuza saygı göstermek gayreti içinde bulunduğumuzu samimiyetle ifade etmek isterim. Fakat benim de bazı görevlerim olduğunu mutlaka takdir edersiniz. İzin verirseniz bir şey sormak istiyorum.

Tavrı, ses tonu gerçekten saygılıydı. Ömrünü vuruşmalarda geçirmiş, iri yarı, hele şimdi perişanlığın verdiği bir heybetle görünen Eşref Bey, ilk bakışta hakkında varılacak hükmün tam aksine, aldığı terbiye gereği nezakette kimseden aşağı kalmamaya dikkat ederdi.

- Buyurunuz efendim; açık yüreklilikle cevap vereceğime güvenebilirsiniz.

- Niçin, nereye gidiyordunuz? Madem ki kırk üç kişiydiniz, kendinizle mukayese edilemeyecek kadar kalabalık bir güçle karşılaşınca, kurtuluşunuzun bulunmadığı belliydi. Neden teslim olmayı düşünmediniz?

- Yemen'de kuşatma altında bulunan milletimize, ümmetimize yardım etmeye gidiyorduk. Kurtaramazsak bile, en azından yalnız olmadıklarını, onları unutmadığımızı göstermek için kaderlerini paylaşmak istiyorduk. Gelelim sorunuzun ikinci bölümüne; teslim olmak asker için bir alternatif, bir tercih meselesidir. Onu değil de niçin vuruşmayı seçtiğimizi sizin ferasetinize ve onur anlayışınıza bırakıyorum.

- Anlıyorum efendim.

Emir Abdullah konuyu değiştirmek amacıyla kapının önünde dikilenlere seslendi.

- Ekmek, süt, yağ ve bal getirin.

Eşref Bey oturamıyordu; ayağı kütük gibi şişmişti; kasığında da

acı bir yangın devamlı derinleşiyor, sık sık oturuşunu değiştiriyordu. Getirilen kahvaltıdan Eşref Bey sütü içti; yağ ve baldan birkaç lokma aldı. Bakışıyla İzzet'e "sen buyur" dedi. İzzet devam ederken Doktor İsa geldi; elinde sadece iki matara tendürdiyot, pamuk ve gazlı bez vardı. Çadırın kuzey tarafındaki perdenin arkasına geçtiler. Eşref Bey'in yaralarını temizleyip sardı.

Eşref Bey geri geldikten kısa bir süre sonra Emir Abdullah ve yanındakiler ayağa kalktılar. Emir Abdullah saygıda kusur etmemek için son derece dikkatliydi; çok yakından tanıdığı Eşref Bey'in onuru sözkonusu oldu mu hayatının gözünde hiçbir değeri kalmadığını bilirdi.

- Acınızı yüzünüzde görüyorum Eşref Bey; fakat maalesef gitmek zorundayız. Bu isteğimizi anlayışla karşılayacağınızı ümit ediyorum.

Eşref Bey kendi kalkamadı; İzzet'in ve daha iki kişinin yardımıyla kalkabildi. Abayı çıkarmak isteyince Sidi Raho yanına yaklaştı.

- Lütfen Eşref Bey; hediyem olarak kabul buyurun.

Bir ata bindirilen Eşref Bey'in gözleri hazırlanan kafiledeki yaralıları arıyordu. Mamaka Mustafa'nın kolu sarılıydı. Diğeri Süryani İsa idi; yarası ağır olmalıydı ki, onu bir devenin üzerine yatırmışlardı. İzzet de Mamaka Mustafa gibi yaya yürüyenlerin arasındaydı.

Emir Abdullah'ın kumanda ettiği kafilede Albay Canklin'den başka üç İngiliz, bir Fransız subayı, bir İngilizlerden, bir de Araplardan oluşan mitralyöz mangaları, bir hecin süvari, bir de piyade bölüğü vardı. Devamlı kuzeybatıya doğru yol alıyorlardı. Ocak ayı idi; çölün en serin olduğu günlerdi; gündüz fazla zorlanmıyorlardı; ama akşamları çöl soğuğu iliklerine işliyordu. Geç saatlere kadar yol alıyor, iyice yoruldular mı konaklıyor, sabah olunca tekrar hareket ediyorlardı. Süryani İsa'nın yarası tahmin edildiği gibi ağır değildi, kafiledeki doktor küçük bir müdahale ile iki kurşunu da çıkardı; biraz topallıyor, fakat yürüyebiliyordu.

Yanbug'a az bir mesafe kala bir köyde konakladılar. Ortalıktan kaybolan Emir Abdullah iki saat sonra gelince, bir işaretiyle, arkasına minder koyup yaslanan Eşref Bey'in çevresindeki muhafızlar uzaklaştılar. Yanına oturan Emir Abdullah'ın heyecanını gizlemeye çalıştığını Eşref Bey sezdi; ama belli etmedi. Emir Abdullah duyulmasından endişe ettiğinden yavaş sesle söze başladı.

- Celal-ül Melik Hazretleri Şerif Hüseyin Paşa'dan telgraf aldım. Daha önce kendi aramızda mutabık kaldığımız bir hususu size teklif etmemi emrediyor. Canım Eşref Bey, siz ülkemizi, insanımızı iyi tanıyorsunuz. Bizden birisi olunuz. Başında bulunduğunuz teşkilât, bir İslâm teşkilâtıdır. Bizim İslâmî bir anlayışa karşı olmamız mümkün mü? Biz İttihat Terakki'nin lider kadrosuna karşıyız. Hilâfet makamına da saygımız sonsuzdur. Görüyorsunuz ki bütün Arap âlemi birleşiyor; ordumuzun başında liyâkatlı bir kumandana ihtiyacımız var. Hayatınız boyunca devam etmek kaydıyla size kumandanlık teklif ediyoruz. Anadolu'daki emlâk ve akarınızı fazlasıyla telâfi edeceğiz ve istediğiniz kadar da tahsisat vereceğiz. Bu teklife "Evet" derseniz, Celal-ül Melik Hazretleri gideceğiniz yönü değiştirecektir.

Yüzünde bir alev dolaşan Eşref Bey gözlerini ona dikti; bakışları tutuştu, tutuşacaktı.

- Yazıklar olsun Abdullah Bey, bin kere yazıklar olsun! Ben size hangi hareketim veya tavrımla bana böyle bir ihaneti teklif etme cesaretini verdim? Bu teklif, aldığım kurşun yaralarıyla mukayese edilemeyecek kadar ağır geldi. Siz beni Cafer Askeri veya Nuri Said mi zannettiniz? Her milletten birkaç tane alçak çıkabilir; fakat bunlar ne o milletin değerini düşürür, ne de hamurundan kuşku duyulmasına sebep olur. Bakınız Abdullah Bey, size bir şey söyleyeceğim; siz de Müslümansınız, biz de; kim ne derse desin, Avrupalı önce Hıristiyanlık penceresinden bakar; İngilizlerin gözünde aramızda fark olmaması gerekir; size niçin krallık kurduruyor? İslâm âlemi parçalanırsa, Avrupalıların sömürgesi olacağımızı, en fazla sözüm ona millîlik adına onların emrinde bulunan kukla hükûmetlerin hâkimiyetinde devletçikler kuracağımızı görmüyor musunuz? Bu

savaşın, Allah'ın bize bahşettiği petrolü ele geçirme mücadelesi olduğunu idrak etmemeniz mümkün mü? Bunların hepsini biliyorsunuz; fakat İngiliz ve Fransızlarla işbirliği yapmak işinize geliyor. Uydu bir devlet kurmayı Allah'a iyi kul, Peygamber'e samimî ümmet olmaya tercih ediyorsunuz. Fani dünyada bunun hesaplaşması yapılamazsa, mahşer diye bir yer var. Cenab-ı Allah'ın adaletinden kesinlikle şüphem yok.

Kıpkırmızı kesilen Emir Abdullah onu teskin etmenin ihtiyacını duydu.

- Çok özür diliyorum; kusurumu bağışlayın. Aman aramızda kalsın, teklifimi geri aldım.

Biraz sonra kafile hareket etti; ikindi vakti Yanbuğ'a girdiler; daha çarşıya gelmeden Emir Abdullah "Allahaısmarladık" deyip ayrıldı; bir daha da görünmedi. Hayber'deki cenk muhayyilelerin ürünüyle karışıp adeta bir destan olarak buraya yayılmıştı. Dillerde dolaşan bu olay bir kartopu gibi yuvarlanarak büyümüş, atmosferini oluşturmuştu. O atmosferi soluyor, oradaki yiğitlikleri görmüşçesine birbirlerine anlatırken geleceğin kuşkusunu da derinden duyuyorlardı. Olayın kahramanlarıyla karşılaşınca şoke oldular. Yanbuğ'un bütün dikkati üzerlerine yöneldi.

Gücünü halka göstermek için Şerif Hüseyin'in onu teşhir etmesinden tarif edilmez acı duydu; ne çare ki yapabileceği bir şey yoktu. Ayaklarını yere vurup tozları havalandıran askerlerin arasında bastonuna dayanarak yürüyen Eşref Bey bakışlarını, "Ya Kuşların Şeyhi, kanatlarını kim kırdı!" bağırışlarıyla, şen şakrak çığlıklar atıp koşuşan çocuklardan kaydırınca, dükkânların önlerine çıkmış, caddenin kenarlarına dikilmiş, onlara bakarak gözlerini silen adamları, perdeleri aralayıp yaşlarını kurulayan kadınları gördü.

Bakışlarını çevrede gezdirmeye devam etti; bağırtılan bir avuç çocuktu; pencerelerdeki başörtülü kadınların, cami kapılarında dikilen ihtiyarların ağlamaları yanardağ halini almış, devamlı volkan püsküren yüreğine su serpiyordu.

Kaymakam Abdülkadir Efendi'nin hazırlattığı evde bir saat kal-

madan, çocuk çığlıkları, gözyaşları arasında aynı caddelerden geçerek rıhtıma geldiler. Vapura binip Cidde'ye, oradan da Mekke'ye hareket ettiler.

Mekke'ye az bir mesafe kalınca, Eşref Bey'i attan indirdiler. Burada da zaman iyi ayarlanmıştı. Acizlik kadar feci bir şey olmadığının kahrını duyarak, koltuk değneğine dayanıp, adımını atıyordu. Mekke'nin dış mahallesine yaklaştıkları sırada Binbaşı Hikmet onları karşıladı. Onun ne aşağılık bir yaratık olduğunu Eşref Bey bilirdi; "Kimbilir nasıl bir uğursuzlukta bulunacak?" diye zihninden geçirirken Binbaşı Hikmet atını yanına sürdü.

- Celâlü'l-Melik Hazretlerinin emri gereğince abanı vereceksin.

Durumu anında kavrayan Eşref Bey'in gözlerinde şimşek çaktı.

- Şerif Hüseyin'e selam söyleyin; beni kanlı, toza ve toprağa bulanmış kıyafetimle teşhir etmesi kendisine şeref vermez. Fakat dinim, vatanım, milletim ve ümmetim uğruna döktüğüm kan benim şerefimdir. Bu kanlı, yırtık elbisem çocuklarıma bırakacağım en aziz hatıradır.

Çıkardığı abayı ona fırlattı.

- Al!

Gençliğinde buralarda yaşayan, bir tabur askerin içinden Müşir Ahmed Ratip Paşa'nın oğlunu kaçıran, aff-ı şahaneye mazhar olunca bırakan Eşref Bey bu diyarda bir efsaneydi. Trablusgarb'da yaptıkları; Kırklareli, Tekirdağ, Edirne'nin geri alınışındaki kahramanlıkları dilden dile anlatılmış, adeta muhayyilelere sığmaz hale gelmişti. Onun esir edilmesi Şerif Hüseyin'e duyulan güveni çok artıracaktı. Şimdi bir tiyatro sahnesine çıkıyormuş gibi olması Eşref Bey'i derinden yaralıyordu. Öğle namazının bitiminde Mekke'ye giriyorlardı. Diğer üçü arkadan geliyordu; Eşref Bey koltuk değneğine dayanarak yürürken zihninden şunları geçiriyordu:

"Rabbim, Hazreti Hamza gibi şehit olamaz mıydım? Bu aşağılanmaya nasıl katlanacağım! Ah niçin Yıldırım Bayezid'i örnek alıp yüzüğümde zehir taşımadım!..."

Ama ne olursa olsun dik durmalıydı; bir misyonu temsil ediyordu. Dostların üzüntüsünü, düşmanların sevincini azaltmalıydı.

Mekke'nin Mualla semtindeki Mecrane'den Kasaphanelere doğru yürüyorlardı. Çevrelerindeki süngülü, mitralyözlü askerler düzenli adım atmakta çok dikkatliydiler. Teşvik edilen, öğretilen çocuklar çevrelerinde koşuşup "Gâvurlar! Kanadı kırık Kuşların Şeyhi" gibi çığlıklar atıyorlardı. Kahvelerin önlerinde toplanmış, dükkânların kapılarında birikmiş adamların kimi vakur, ama tedirgin bir çehre, kimi gözyaşıyla bunları seyrediyordu. Eşref Bey koltuk değneğine dayanarak yürüyor, diğer üçü de onu takip ediyordu; evlerin camları açılıp kapanıyor, kadınlar hıçkırıyorlardı.

Onları Cürüle kışlasına götürdüler. Eşref Bey'e ayrı bir oda tahsis etmişlerdi. Bir şey yapamamanın acısıyla hırsı kamçılanan Eşref Bey bir türlü yerinde duramıyor, burnundan solurken "Şerif Hüseyin! Senin sonunu görmek için yaşamak istiyorum!" diye sık sık söyleniyor, odada koltuk değneğini takırdatarak volta atıyordu.

Akşama doğru Şerif Hüseyin'in yaveri Binbaşı Bağdatlı Rauf geldi.

- Celâlü'l-Melik Hazretleri selâmlarını tekrarlıyorlar. Abanızın altında savaşta harap olmuş elbiseyi giydiğinizi tahmin etmiyorlarmış. Resmî üniformanızın bulunduğunu zannediyor ve halkımıza sizin Eşref Bey olduğunuzu göstermek istiyorlarmış. Şahsiyetinizin ve buradaki şartların böyle bir tedbir almaya onu zorladığı için mazur göreceğinizi ümit ediyorlar. Buyurun abanızı, giyebilirsiniz. Bir başka elbise isterseniz Celâlü'l-Melik Hazretleri onu da temin edecekler.

Abayı alıp tekrar ona fırlattı.

- Şerif Hüseyin'e götürün. Kanlı, yırtık, kirli elbisemi samur kürküne değişmeyeceğimi ona söyleyin!

Binbaşı Bağdatlı Rauf, Eşref Bey'i tanıyor, ısrarının herhangi bir faydası olmayacağını biliyordu. Kıpkırmızı bir yüz ve abayla çıkıp gitti.

Ertesi gün Eşref Bey masada düşünceli bir tarzda otururken kapısını kışla kumandanı Mahmud Gaysunî açtı.

- Sizi bir müsteşrik ziyaret etmek istiyor.

Eşref Bey halka teşhirin yanısıra Mekke'ye getirilişinin ikinci sebebini anladı.

- Buyursun, efendim.

Geldiğinde ona saygı göstermiş olmamak için koltuk değneğinin yardımıyla ayağa kalktı; bir metre doksan santim boyundaki Eşref Bey'e yırtık, kanlı elbisesi ayrı bir heybet veriyor, bakışları alevlenince de gerçekten dehşetli bir hal alıyordu. Renkleri değişmiş, kurşunla iki yerinden delinmiş postallarının ökçelerini, koltuk değneğinin ucunu taş zemine vurarak dolaşıyordu.

Arap kıyafetiyle içeriye giren ufak tefek adama Eşref Bey kin ve yenilginin hıncıyla bilenmiş bakışlarını çevirdi. Ceres'te gördüğünden beri epeyce değişmiş, çöl iklimiyle yüzü iyice kavrulmuş, göz altlarındaki çizgiler belirginleşmişti. Zaferin gururu duruşunda gizli olan adamın boynuna sarılıp boğmamak için kendini zor tutan Eşref Bey sandalyeyi işaret etti.

- Buyurun oturun Mister Lawrence; sizinle bir İngiliz müştesriki olarak mı, yoksa gerçek kimliğinizle mi görüşelim? Merak ettiğim bir hususu da bu arada sormak istiyorum. Nasıl bir yürek, nasıl bir vicdan taşıyorsunuz ki menfaat için kardeşi kardeşe, dindaşı dindaşa rahatça kırdırabiliyorsunuz?

Tanınmasına şaşırdı; fakat çok soğukkanlı olduğu için hemen toparlanmasını becerdi.

- Ben aslında müsteşrikim Eşref Bey. Bugün devletimin bana verdiği, milletimin ihtiyaç duyduğu görevi yapıyorum. İşim bittiği gün yine müsteşrikliğe döneceğim. Asıl benim size "Burada ne arıyorsunuz?" diye sormam lâzım; ama siz bizim misafirimizsiniz; kabalık olur.

İçi kan ağlayan Eşref Bey gülümsedi.

- Siz gençsiniz, ben de fazla yaşlı sayılmam; fakat durumu de-

ğerlendiremediğinizi açıkça görüyorum. Buralar ne sizin, ne de sizin olacak. Milletlerarası şartlardan dolayı maddî varlık olarak buralardan uzaklaşabiliriz; ama unutmayın ki bizim serverimiz, önderimiz Hazreti Muhammed'dir. O, iki cihan güneşi uğruna hiçbir millet evlâtlarını bizim kadar cömertçe harcamadı. Memleketinden, doğup büyüdüğü, yaşadığı yerlerden çok uzaklara itilsek bile O yüreğimizdedir. Yüreğimizdeki sevdayı kimse söküp alamaz. Biz o sevda ile bir gün güneş olur, bora olur, yıldırım olur yine buraya geliriz. Dünya pek büyük rüzgârlara gebe; kısa bir süre sonra sizi burdan savurup atacaktır.

Lawrence'in yüzünde anlamlı bir gülümseme belirip silindi. Kısa bir süre düşündükten sonra yumuşak bir tonla konuşmaya başladı.

- Bunları bir kenara bırakalım Eşref Bey; savaş bitmeye yüz tuttu; sizin ve müttefiklerinizin yenilmek üzere olduğunu anlamak için iyi bir kurmay olmak gerekmez. Esasları hazırlanmakta olan barış andlaşmalarına göre Osmanlı'nın sınırları çok daralacak; büyücek bir ilin seviyesine inecektir; tamamen de silinebilir. Hiç uğruna daha fazla kan dökülmesini önlerseniz, kendinize yarar da sağlayabilirsiniz. Dostunuz Enver Paşa'yı ikna edip, teslim olunuz.

Olduğu yerde duramıyordu; koltuk değneğine dayanarak bir adım atıp geri döndü. Gözlerinde sanki şimşekler çakıyordu.

- Ne demek "teslim" olmak? Bu mendebur kelime bir başka dilden, dilimize geçmiş. Bizim dilimizde "teslim" yok; biz milletçe kanımızın son damlasına kadar döğüşürüz. Tarihimize bakarsanız sayısız örneklerini görürsünüz!

- Anlamıyorum Eşref Bey, savaşın aleyhinize bittiğini görmüyor musunuz? Londra'da, Paris'te, Petersburg'ta barış şartları hazırlanıyor. Amerika Birleşik Devletleri de saflarımızda yer alıyor. Filistin'de bulunan General Allenby'in emrindeki büyük kuvvetler hücum için yağmurların sona ermesini bekliyorlar. Burada kurulmak üzere bulunan Büyük Arap Krallığı'nın askerleri de onlara yardımcı olacak. Yemen zaten elinizden çıktı; Suriye'de de olağanüstü bir

kaynaşma var. Şu anda kırkdört devletle savaş halindesiniz; gücünüzün kalmadığını siz de biliyorsunuz. Teslim olur, boğazları açarsanız, Rusya'nın imdadına yetişir, sonra onların kalabalık askerinden yararlanabilirsek, muhakkak ki barış şartlarımız yumuşar; hiç değilse tarihte milletçe varlığınızı devam ettirme imkânına kavuşursunuz. Bu da küçümsenecek bir olay değildir.

Yüzüne kızıllık vurmuş gibi olan Eşref Bey'in bakışları alev saçıyordu.

- Ağzından çıkanları kulakların duysa, ne dediğinin farkında olursun Mister Lawrence! Ruslar'a kendi ellerimizle İstanbul'u teslim etmemizi bizden nasıl beklersiniz! Siz de hiç utanma hissi yok mu?

- Ülkeniz hakkındaki gizli çalışmaları, projeleri günışığına çıkarmakla görevli teşkilatın başında bulunduğunuza göre Rusya'nın savaş sonunda İstanbul'a gireceğini bilmeniz gerekir. Galip gelen devletler, mağluplara istedikleri şartları elbette dikte ettireceklerdir. Kan akmasının bir anlamı varsa, akar; fakat bir anlam taşımıyorsa, akıtmak akıl kârı mıdır?

- Ruslar İstanbul'a girmeyecekler; sizin oraya dair gizli plânınız var. Siz üç yıl önce de çok şey söylüyordunuz; Çanakkale'yi bir haftada geçecektiniz; bütün Arap dünyası isyan edecekti; Osmanlı Devleti çürük bir yumurta gibi dağılacaktı. Bunların hiçbiri olmadı. Üç yıldır savaşı biz ayakta tutuyoruz. Ne benim, ne de Enver Paşa'nın sözüyle milletimiz asla teslim olmaz. Buralarda biz sizi takatsiz düşürmek için döğüşüyoruz; Anadolu'ya girdiğiniz vakit, sizi orada boğacağız. Bunu yaşayan görecektir. Kabul etmemize imkân olmayan tekliflerinizi unutun. Mümkünse şu soruma cevap verin; sizinle daha önce görüştük mü?

Bu soruya tam bir açık yüreklilikle cevap verdi.

- Hayır, görüşmedik; fakat ben sizi gıyaben tanıyor, neler yaptığınızı, neler yapabileceğinizi iyi biliyorum. Yine iyi biliyorum ki sizinle hiç görüşmedik.

- Mister Lawrence siz uykudasınız; sizinle görüştük. Sizi bir gölge gibi takip ediyorduk; Yemen'de, Baalbek'te, sözüm ona ilmî faaliyet yaptığınız Ceres'te adım adım peşinizdeydik.

Lawrence'nin rengi, bakışları değişti; fakat bir türlü hafızasında Eşref Bey'i yakalayamıyordu.

- Bu dediklerniz doğru olabilir; ama ben sizinle hiçbir yerde görüşmediğimi kesinlikle biliyorum.

Eşref Bey ona anlamlı bir şekilde baktı.

- Musa El-Atras'ı tanır mısınız?

- Tanırım.

- Siz onun delâletiyle Ceres'deki güya ilmî toplantınızdan bir gün önce Yemen'in Maskat bölgesinde yaşayan Ravsağ kabilesinin şeyhiyle konuştunuz. Siz ona "Bölgeniz Sabah Et-Türki aşiretinin nüfuz bölgesinde midir?" diye sordunuz. Zira Babür'ün Türk-Moğol İmparatorluğu'ndan bu bölgede kalan o aşiretin aşırı Osmanlı taraftarı olduğunu biliyordunuz.

Lawrence konuşmayı hatırladı; ama karşısındakinin bunu nereden bildiğini düşünüyordu.

Eşref Bey devam etti:

- O size şöyle cevap verdi. "Allah'a şükür ki benim vaham, onun develerinin izleri olan yerlerden çok uzaktadır. Birbirimize ırak mesafelerden soğuk bakarız." Bunun üzerine siz memnuniyet duyarak "El-Türki'den bu kadar nefret etmenizin sebebi nedir?" diye sordunuz. O da size "Adı Türkleri hatırlatıyor da onun için!" cevabını verince, memnuniyetiniz bir kat daha artmıştı.

Lawrence tereddütsüz doğruladı.

- Evet.

- İşte o Ravsağ kabilesinin şeyhi bendim.

Lawrence bir tuhaf oldu; ne diyeceğini kestiremiyordu. Hafif bir ter bastı. Kendini toparlamakta gecikmedi. Artık onların geride kaldığını belirten bir hareket yaptıktan sonra:

- Sizler elinizden geleni yaptınız ve belki daha da yapacaksınız, dedi. Fakat ferdî çabalar dünyanın gidişatını değiştiremez. Teklifimin milletinizin hayatı bakımından son imkân olduğuna inanıyorum.

- Bugün zaferiniz için Osmanlı'nın silah bırakmasını istiyorsunuz. Savaş başladığında, en halis niyetlerle ittifak teklifimizi niçin geri çevirdiniz? Tabiî bizim topraklarımızı ele geçirmek istiyordunuz. Bay Lawrence, tarihimize eğilirseniz, bizim şerefimizle yaşadığımıza, hatta düşmanlarımızın şereflerini incitmemeye özen gösterdiğimize şahit olursunuz. Sığıntıca yaşama, bir başkasından merhamet bekleme bize göre değildir. Ne sizden, ne müttefiklerinizden, ne de bir başkasından merhamet bekliyoruz. Hayat ve tarih sahnesinden gözümüzü kırpmadan çekilebiliriz; fakat unutmayın ki değişen sadece devlet olacaktır; belki onun da bir tek adı değişecektir. Müslümanlık ve Türklük ise cihan durdukça yaşayacaktır; çünkü onlara bizden çok insanlığın, bilhassa mazlum milletlerin ihtiyacı vardır. Evet, sizi Anadolu'da kesinlikle boğacağımızı sakın unutmayınız, orası bizim için ikinci Ergenekon olacaktır. Düşmanınızı iyi tanımalısınız Bay Lawrence.

Odanın küçücük camından güneş silinmişti; alaca karanlıkta birbirlerini görüyorlar, ama yüzlerinin ifadelerini okuyamıyorlardı. Her ne kadar ısrarının beyhude olduğunu Lawrence anlamış ise de, son sözünü sormadan edemedi.

- Bana söyleyecek bir şeyiniz var mı Eşref Bey?

- Sözün bittiği yerdeyiz. Birkaç yıl sonra sizinle bir daha görüşmek isterim.

Elini uzattı.

- Hoşçakal Eşref Bey.

Elini sıktı.

- Güle güle Bay Lawrence.

Lawrence gittikten sonra Eşref Bey hırs dolu bakışlarını pencereye çevirdi; kasvetli bir karanlık camın önünde kümeleniyordu.

İki gün sonra onları tekrar Cidde'ye getirip, limanda demirlemiş olan Hardınç adlı İngiliz kruvazörüne bindirip Mısır'a hareket ettiler; Eşref Bey oradan Malta'ya sürgüne gidecek, diğerleri ise İskenderiye'de kalacaktı.

*

* *

Ahmed Tevfik Paşa uyuyamıyor, yatağında dönüyor, son günlerdeki huzursuzluğundan rahatsız olan hanımı, "Paşa neyin var?" diye sordukça, "Rahat uyu, bir şeyim yok." diyordu. Derde merhem olmadıktan sonra onu da endişeye sürüklemenin anlamı yoktu. Nasıl uyuyabilirdi?.. Aylardan beri açlıkla kıvranan Kolorduya yüz elli bin altın gönderildiğini Enver Paşa'dan öğrenince ne kadar sevinmiş, Eşref Bey'in Medine'ye ulaştığı haberini alınca da gün saymaya başlamıştı. Zaruretler o kadar zorluyordu ki bir günün bile önemi çoktu. Fakat bir sabah makamına geldiğinde şu telgraf onu bekliyordu.

"Yedinci Kolordu Kumandanlığı'na

San'a

24.Ra.1335

Kolordunuza teslim edilmek üzere 150 bin altınla yola çıkan Eşref Bey kumandasındaki muharip grubun, 23.Ra.1335 [48] Çarşamba günü sabah beş sularında İngiliz, Fransız ve İtalyan subaylarının emrindeki asi Şerif Hüseyin'e mensup tahminen yirmi beş bin kişilik bir kuvvet tarafından Hayber'in Cembele mevkiinde kuşatıldığı, gün boyunca süren çarpışma sonucunda Eşref Bey ve üç arkadaşı hariç diğer mücahitlerin şehit oldukları, altınların talan edildiği haberi Ge-

[48] 12 Ocak 1917.

nelkurmaya ulaşmıştır. Size yeni bir maddi yardım gönderme gücüne sahip olmadığımız gibi, Yemen'i kuşatan düşman kuvvetlerini en azından kısa zamanda yarmamız da mümkün görünmemektedir. Şartlara göre en doğru kararı vereceğinize inanıyor, Cenab-ı Allah'ın yardımcınız olmasını diliyorum.

Başkumandan Vekili
Enver"

Yıldırımla vurulmuş gibi sarsılan Ahmed Tevfik Paşa'nın zihni bilhassa "Şartlara göre en doğru kararı vereceğinize inanıyorum." cümlesine takılmıştı. "Bununla esir de olabilirsiniz demek istemiyor mu? Koskoca bir Kolorduyu teslim etmek kolay mı? Bir silah atmadan Kolorduyu teslim eden Paşa olarak tarihe nasıl geçerim?... Sonra kime teslim olacağız? Aden'deki İngilizler savunmadan başka bir harekette bulunmuyorlar. İmam Yahya'ya mı? Şeyh İdrisî'ye mi? Ah Rabbim!..."

Eşini uyandırmamaya dikkat ederek, su içmek için yataktan kalktığı sırada, derin, esrarlı bir sessizliğe gömülmüş San'a'da kışlaya bir kervan yaklaşıyordu. Askerî bölgenin başladığı yerde iki sınır nöbetçisi namlularını kervana çevirdi.

Sağdaki bağırdı:

- Parola!

Yüzbaşı Rıfat cevap verdi.

- Parolayı bilmiyoruz; İstanbul'dan geliyoruz. Nöbetçi subayınızı çağırın.

Aynı nöbetçi tekrar bağırdı.

- Yaklaşmayın ateş ederiz.

- Tamam burada bekliyoruz. Biriniz nöbetçi subayına haber versin.

O, namluyu onlardan ayırmıyordu; diğeri nizamiyeye koştu; oradaki nöbetçiye söyleyip geri döndü; yine arkadaşının yanında yerini aldı; namlusunu doğrulttu.

Kısa bir süre sonra nöbetçilerin yanına gelen Yüzbaşı Ali seslendi.

- Kimsiniz? Ne istiyorsunuz?

- Ben Yüzbaşı Rıfat; İstanbul'dan geliyoruz.

- Bu kervanla mı İstanbul'dan geliyorsunuz?

- Hayır; Medine'den beri bu kervanla geliyoruz.

- Ne var kervanda?

- Askerî mühimmat.

- Oradan sadece bir kişi gelsin.

Yüzbaşı Rıfat yürüdü; Yemenli kıyafetindeydi; yaklaşınca topuklarını birbirine vurdu; hafifçe de eğilip selâm verdi.

- Levâzım Kumandanlığından aldıklarımızı getirdik.

Yüzbaşı Ali elini uzattı.

- Hoşgeldiniz; ben Yüzbaşı Ali. Nerede görev yapıyorsunuz?

- Ben Başkumandanlığa bağlı görev yapıyorum. Arkadaşlarımız ise değişik yerlerde. Aramızda birkaç sivil de var.

- Siz buyurun; onlar orada kalsın. Subay olduğunuza göre temkinimizden dolayı bize kırılmazsınız değil mi?

- Ne münasebet efendim; görevinizi yapıyorsunuz.

- Lütfen onlara söyleyin; ikinci bir emre kadar oldukları yerde kalsınlar.

Yüzbaşı Rıfat orada kalmalarını söyledikten sonra kışlaya geldiler.

Yüzbaşı Rıfat;

- Mümkünse Yaveri uyandırın, dedi. Belki o da Kumandan Paşa'yı uyandırmak ihtiyacını duyar.

- Bu kadar önemli ne getirdiniz?

- Çok önemli, rica ediyorum, dediğimi yapınız.

Biraz sonra Yaver geldi; sanki gözlerinden uyku damlıyordu. Yüzbaşı Rıfat ayağa kalkıp, onu selâmladı.

- Ben Yüzbaşı Rıfat, Eşref Bey'in getirmesini beklediğiniz emaneti getirdik. İmkânsızlık sözkonusu değilse Kumandan Paşa'yı uyandırınız.

Yaver şaşırdı; gözlerini oğuşturdu.

- Ne? Eşref Bey'in getirmesini beklediğimiz emaneti mi? O, yolda talan edilmedi mi?

- Hayır Efendim, onu kaçırıp getirdik. Aramızda sivil arkadaşlarımız var; teslim anında Kumandan Paşa da bulunursa, tam anlamıyla görevlerini ifa ettiklerine kani olurlar. Bu işi mümkün olduğu kadar çabuk yapmalıyız; zira kervandaki Yemenliler gün ışımadan evlerine gitmek istiyorlar.

Yaver bizzat Ahmed Tevfik Paşa'nın evine gitti; nöbetçiler onu tanıdıklarından zorluk çıkarmadılar; kapısını vurdu. Açan emir eri gecenin bu saatinde karşısında Yaveri görünce şaşırdı.

- Kabilse Paşa Hazretleri'ni hemen görmek istiyorum.

Aradan iki dakika geçmeden Ahmed Tevfik Paşa geldi.

- Hayrola?

- Kumandan Paşa Hazretleri uyandırdığım için kusura bakmayın. Eşref Bey'in getirmesi gereken emanetler geldi. Teslim alınmasında sizin de bulunmanızı istiyorlar.

Paşa'nın uykulu yüzünde şaşkınlık belirdi.

- Ne diyorsun Yaver? Ağzından çıkanı kulağın duyuyor mu?

- Bana söyleneni aktarıyorum Kumandan Paşa Hazretleri.

- Yani altınlar mı gelmiş?

- Bana altınlardan söz edilmedi, "Eşref Bey'in getirmesi gereken emanetleri getirdik." dendi.

Ahmed Tevfik Paşa hemen giyindi; Yaverle beraber kışlaya gel-

di. Nöbetçi subayı Yüzbaşı Ali'nin yanında oturan Yüzbaşı Rıfat ayağa kalktı; topuk vuruşu ve baş hareketiyle Paşa'yı selâmladı.

- Yüzbaşı Rıfat, altınları teslim etmeye hazırız Paşa Hazretleri.

- Ne altınları Yüzbaşı! Hayber'deki çatışmada altınlar talan edilmedi mi?

- Herhalde Eşref Bey takip edildiğimiz kanaatinde idi ki bizi tüfek sesinin duyulabileceği kadar aralıkla biri büyük, diğeri küçük iki gruba ayırdı. Önde olan küçük grubumuza kervan süsü vermiştik. Zannediyorum ki Eşref Bey bu kadar büyük bir serveti hiç kimsenin birkaç kişiye emanet etmeyeceğini düşünecekleri kanaatindeydi. Buna rağmen aramızdaki mesafenin fazla açılmamasına dikkat edecektik; bir sargıya düşer, kervan olarak yola devam şansımız kalmazsa, onlar arkadan yetişip bizi kurtarmak için ellerinden geleni yapacaklardı. Emri uygulayarak hareket ettik. Ertesi sabah tüfek seslerini işitince, kervanı mümkün olduğu kadar hızlı sürdük; çünkü böyle bir durumla karşılaşırsak, görevimiz üç yüz bin altını kaçırmaktı.

Ahmed Tevfik Paşa'nın kaşları çatıldı.

- "Üç yüz bin altın." dedin, biz yüz elli bin bekliyorduk.

- Kumandanım, Eşref Bey'in sırlarına tam anlamıyla bir tek Zenci Musa vâkıftır. Siz yüz elli bin bekliyordunuz; biz üç yüz bin getirdik. Niçin böyle olduğunu sağlıklı olarak ondan öğrenebiliriz.

Ahmed Tevfik Paşa Yaver'e döndü.

- Levâzım Kumandanı'na haber gönder; emrindeki bütün subaylarla gelsin; nöbetçilere de söyle, kervana yol versinler.

Ahmed Tevfik Paşa altınların ulaşmasına çok sevindi; artık paraları vardı; ama ihtiyaç duydukları maddeleri bulabilecekler miydi? İlk anda duyduğu sevinci, bu kuşku kemiriyordu.

Kısa bir süre sonra kervan kışlanın kapısına dayandı; levazım kumandanı ve subayları geldiler; lüküsler yakıldı. Develerin yükleri indirilirken, durgun yüzlü, çam yarması gibi bir Zenci, Ahmed Tevfik Paşa'nın dikkatini çekti. Ömründe böyle güçlü, kuvvetli bir insan görmemişti. Omuzuna vurduğu koca sandığı hafif bir şeymiş-

cesine getiriyordu. Levazım kumandanının gözetiminde ellisi bir arada paketlenmiş altınlar sayılıyordu. Yüzbaşı Rıfat, Ahmed Tevfik Paşa'ya eliyle de işaret ederek:

- Altınların durumunu en iyi bilebilecek olan Eşref Bey'in emir eri, aynı zamanda can yoldaşı Musa işte budur.

Ahmed Tevfik Paşa bakışlarını ona çevirdi; Musa hem altınların sayılmasına dikkat ediyor, hem de gözlerini kuruluyordu. Bir ara göz göze geldiler.

- Oğlum biz yüz elli bin altın bekliyorduk, üç yüz bin altın neyin nesi? Üstünü ne yapacağız?

Bulanık bir sesle cevap verdi.

- Artık ona siz karar vereceksiniz; belki de Başkumandanlıkla görüşmek ihtiyacını duyarsınız. Üç yüz bin altının yüz elli binini size bırakacaktık; diğer yüz elli bini ise Eşref Bey (Musa birkaç kere hıçkırdıktan sonra devam edebildi) İmam Yahya'dan alacağı askerlere maaş olarak verecekti.

Devi andıran bir delikanlının gözyaşları Ahmed Tevfik Paşa'nın yüreğine kezzap gibi damlıyordu. Yanına gelip sırtına hafifçe dokunarak:

- Oğlum niçin ağlıyorsun? diye sordu. Büyük bir hizmet yaptınız. Kolordumuza hayat verdiniz; belki başka hizmetler yapmamıza da imkân hazırladınız.

Zenci Musa Ahmed Tevfik Paşa'ya döndü.

- Altınlar kurtuldu; fukara zenci Musa da kurtuldu; ama geride velinimet Eşref Bey gitti.

Yanaklarından süzülen gözyaşları hızlandı. Ahmed Tevfik Paşa'nın sesi teselli edici bir tona dönüştü.

- Üzme kendini, her şey yoluna girecektir. Ezici çoğunluğu şehit olmuş, fakat Eşref Bey ve daha üç kişi yaralı olarak esir düşmüşler. Dün de haber aldık; Enver Paşa İsviçre kanalıyla Londra'ya Eşref Bey tedavi edilmez, ihmalden dolayı ölür veya bir başka sebeple onu kaybedersek, elimizdeki İngiliz generallerini kurşuna dizeceğini bil-

dirince tedavi edilmişler. Cidde'den Mısır'a gemiyle yola çıkarılmışlar. Diğer üçü Mısır'daki esir kamplarından birinde kalacak, Eşref Bey Malta'ya sürgüne gidecekmiş.

Askerî disipline son derece riayet eden, saygılı Zenci Musa, sevincinden kendini zaptedemedi; kavradığı gibi Ahmed Tevfik Paşa'yı havaya kaldırdı.

Altınlardan bir tane eksik olmadığı anlaşıldı. Tutulan zabıtlardan herkes birer suret aldı. Şerif Müzeygir, Ahmed Mücahid, Hacı Ali Migrıbi ve diğer Yemenliler izin isteyip evlerine gittiler.

Ahmed Tevfik Paşa, Yüzbaşı Rıfat Beye sordu:

- Siz nasıl emir aldınız?

- Musa ve ben Eşref Beyin emrindeydik; İmam Yahya'nın kuvvetlerine katılacaktık. Evlerine giden Yemenliler de her bakımdan bize yardım edeceklerdi. Yolda hizmet etmek için katılan iki kişi Medine'ye dönecekti. Herhalde Musa ile benim şimdi ne yapacağımızı Başkumandanlığa sorarsınız; alacağınız cevap gereğince hareket ederiz. Mülazım-ı sani Yusuf Merkez Kumandanlığının emrindedir; mitralyöz takımı tamamen şehit olduğuna göre onun da ne yapması lâzım geldiğini herhalde Merkez Kumandanlığından öğrenmeniz gerekir.

*

* *

Onüç gün sonra, yine bir sabah karanlığında Şerif Müzeygir, Ahmed Mücahid, Hacı Ali Migrıbi, diğer Yemenliler, Yüzbaşı Rıfat, Mülazım-ı sani Yusuf, Zenci Musa ve iki hizmetli develeriyle açlığın, kıtlığın kasıp kavurduğu Yemen'den güya mal satın almaya gidiyorlardı. Medine'ye ulaşabilirlerse, oralılar kalacak, diğerleri ucuz pahalı demeden develeri satıp İstanbul'a hareket edeceklerdi.

Onların İstanbul'a gideceklerini öğrenen Mülazım-ı sani Celâleddin içlerinden birinin yerinde olmadığına anlatılamayacak kadar hayıflandı; çünkü aylardan beri Hatice'den haber alamadığı için

meraktan yanıp tutuşuyordu... Sık sık gözlerinin önüne Mehmed Paşa, Asir'deki Rahmi geliyordu. Onların sevgilisi, nişanlısı olmadığı için yakın zamana dek hayatlarını ne kadar kuru buluyordu. Şimdi ise içine düştüğü bu acınası durumda onlara gıpta ediyordu.

İstanbul çocuğu olduğu için Samsun ona köy gibi görünmüştü. San'a'ya ilk geldiğinde ise Samsun'un güzelliğini, şirinliğini keşfetmişti. Savaş kendini iyice hissettirdiğinden beri de eski San'a'nın çekiciliğini hatırlıyordu. Şehrin kalbi olan Şerare Meydanı nasıl da canlıydı; neşeli insanlar dolaşır, çevresindeki kahvelerde sohbet ederlerdi. Akşamleyin ne tarafa bakılırsa bakılsın, Pırıl pırıl ışıklar görünürdü. Şimdi ise ne meydanda canlılık, ne de camlarda ışık vardı... Güneşin batmasıyla meydandan el ayak çekilir, evler de karanlığa gömülürdü. Mülazım-ı sani Celâleddin'in içine kasvet dolarken, tek başına Şerare Meydanı'nda dolaşırdı. Derin bir sessizliğin içinde, kendisini yıldızlarla başbaşa hissederdi. Oyalanmak amacıyla öyle hayaller kurardı ki ertesi gün hatırlayınca dudaklarında gülümseme belirirdi.

Bu durgunluk, üzüntü, kuşku sadece Celâleddin'e ait değildi. Ayda yılda bir annesinden ve Şam'daki ağabeyi Hüseyin'den mektup alan Adil, onun can dostu Avni, kışladaki bütün erler ve subaylar aynı durumdaydı. Ayrıca her geçen gün ekmek ve yemek azalıyor, karamsar, ağıt dolu yüzlerden kan çekiliyordu. Ne olup bittiğini bilmemek de hepsi için ayrı bir dertti...

*

* *

Asir bölgesi kaynıyordu; İngilizler ve İtalyanlar Şeyh İdrisî'ye "Ya herekete geçersin, ya da tahsisatını keseriz!" diye baskılarını artırıyor, neyi nasıl yapacağına dair de onu yönlendiriyorlardı.

Yüzbaşı Şakir, Şeyh İdrisî'nin müridlerinden Adil Ahmed vasıtasıyla olayları çok yakından takip ediyordu. Şeyh İdrisî'nin mehdiliğine samimiyetle inanan Adil Ahmed, Hasan Harb adıyla

tanıdığı Yüzbaşı Şakir'i dost olarak çok seviyordu. Hatta ikisi ahretlik olmuşlardı. Yüzbaşı Şakir hafta geçmez Abu'ya gelir, Adil Ahmed'e misafir olur, yatsı namazını Şeyh İdrisî'nin imamlığında kılar, sohbetini dinlerdi. Ayrılırken Adil Ahmed'e "Aman ahretlik, cihat için ne yapmamız gerekiyorsa, mutlaka bana bildir; ben de sevaptan mahrum kalmayayım" derdi.

Bir gün Adil Ahmed büyük bir telâşla Yüzbaşı Şakir'in dükkânına girdi.

- Ya Hasan Harb, yeryüzünün mehdisi, on sekiz bin âlemin sahibi, Şeyh İdrisî Hazretleri tavukların ve horozların uğursuz hayvanlar olduğunu ilân etti; hepsi öldürülecek. Senin varsa, bir tane bırakma. Mehdi Hazretlerinin eteğinden tutamazsan, Sırat Köprüsü'nden geçemezsin. Sırf sana bu haberi vermek için Abu'dan geldim.

- Hay Allah senden razı olsun ahretlik, akşam kümeste yakalar, hepsini öldürürüm. Başka ne yapmamız lâzım?

- Şimdilik başka bir şey yok; olursa haber veririm.

Yüzbaşı Şakir'de şafak attı; mutlaka büyük olayların arifesindeydiler. Şeyh İdrisî ne yapmak istiyordu? Herhalde emrine kimlerin mutlak itaat edeceğini öğrenmenin peşindeydi. Aldığı haberi hemen kışladaki istihbarat birimine, San'a'daki Ahmed Hamdi Bey'e ulaştırılmak üzere bildirdi.

Haberi alan Ahmed Hamdi Bey telâşlandı; soluğu derhal Vali Mahmud Nedim Bey'in makamında aldı. Yüzbaşı Şakir gibi onun da kanaati Şeyh İdrisî'nin kendisine kimlerin tam bağlı olduğunu anlamak istediği idi. Vali Mahmud Nedim Bey de farklı bir görüşte değildi.

Kahveleri içerken Postahane Müdürü Asaf Bey içeriye girdi; durumunda bir olağanüstülük vardı.

- Asir'le bağlantımız koptu Vali Bey; Hudeyde'yi aradım; oranın da Asir'le bağlantısı kopmuş. Sonra Sude ile temas kurdum; onlar da Ebha, Kunfide ile irtibat kuramıyorlarmış. Sude'den aldı-

ğım bilgiye göre Şeyh İdrisî adamlarına telgraf tellerini göstererek, "Bu tellerde gizli, şifreli konuşuluyor, felâketimize sebep olacaklar; hepsini kesin!" demiş. Halk da kesmiş. Ardından ayaklanma, resmî dairelere hücum başlamış.

Orası gittikçe ateşi yükselen
bir cehenneme dönüyordu

İNGİLİZLER ve İtalyanlar Şeyh İdrisî'ye "Birkaç gün zarfında Luhye ve Hudeyde'yi işgal etmezsen, seninle bütün ilişkilerimiz bitecektir!" Ültimatomunu verince, o da bağlılarını ayağa kaldırmak mecburiyetinde kaldı. İngilizler Şeyh İdrisî'nin pek çok güvenilir adamını, bilhassa gençleri Mısır'a veya Aden'e götürmüş, oralarda askerî eğitime tâbi tutmuş, yeteneklerine göre pek çoğuna rütbe de vermişlerdi. Bu eğitilmiş kadrolarla toplayabildiği kuvvetlerin başına, İngiliz ve İtalyan subaylarının danışmanlığını yaptığı amcasının oğlu Şeyh Mustafa'yı geçirdi; "Duam sizinle beraberdir." deyip uğurladı.

Ellerindeki tüfekler, gıcır gıcır makineliler, parlayan süngüler, cembiyelerle Abu'yu teslim aldıktan sonra, ilk hedef belirledikleri güneydeki Luhye'ye doğru deniz kıyısını takip ederek yürümeye başladılar. Peşlerinden küçük çaplı topları da develer çekip getiriyorlardı. En önde üzerinde "Lâilahe illâllah Muhammed Resulûllah" yazılı bir sancak taşınıyor, aralarında Adil Ahmed'in, Abbas Haşim'in de bulunduğu isyancılar, sık sık ellerindeki silâhları havaya kaldırıp, "Allahu ekber" diyerek sancağı takip ediyorlardı. Bunların gidişini görenler, "Mehdi Aleyhisselâm bayrağı açtı" diyerek tüfeğini, baltasını, cembiyesini kapıp katılıyor, adeta gittikçe kabaran bir sel gibi güneye doğru akıyorlardı.

Öğleye doğru Luhye'nin sekiz kilometre kuzeydoğusundaki subaşı mevkiine az mesafeleri kalmıştı; burada bir bölük asker olduğunu biliyorlardı. Yüzbaşı Hasan isyan edenlerin yaklaştıklarını öğrenince, bir taraftan çevresindeki birlikleri haberdar ederken, diğer

taraftan da bulundukları yeri savunmak için takımları stratejik noktalara yerleştirdi.

Şeyh Mustafa birliklerine subaşı mevkiini yarım çembere aldırdı. Ağır ağır çemberi daraltmaya başlayınca, birden ateşle karşılaştılar; onlar da karşılık verdiler. Namluların hiç susmayacakları anlaşılıyordu. Şeyh İdrisî'nin kuvvetleri küçük çaplı toplarıyla isabetli atışlar yaparak çemberi daraltmaya çalışıyorlardı. Ne kadar disiplinli, eğitilmiş olursa olsun, bir bölüğün dayanma gücü sınırlıydı. Bunun için Asir bölgesinin güney bölümündeki kuvvetler karşı koyan bölüğün yardımına koşuyorlardı. Kuzeyde de Şeyh İdrisî'nin kuvvetlerine yeni isyancılar katılmaya devam ediyor, orası gittikçe ateşi yükselen bir cehenneme dönüyordu.

Ahmed Tevfik Paşa, Kaymakam Galib'in kumandanı olduğu, birlikleri Tehame'nin çeşitli yerlerine dağılmış Kırkıncı Tümeni, aralarında Mülazım-ı sani Celâleddin'in emrindeki bölüğün de bulunduğu bazı kuvvetlerle takviye ederek isyan bölgesine göndermişti; fakat onların imdada yetişmesi günler alırdı. Hudeyde'de bulunan birliklerin bir kısmı vakit kaybetmeden kuzeye hareket ettiler. Mülazım-ı sani Mehmed Paşa bölüğünün yanında mızrak gibi dik yürüyordu.

Yüzbaşı Hasan takımlarını dağıttığı stratejik noktalarda eriyen askerlerin yerlerine yardımlarına gelenlerden kaydırmalar yapıyordu. Dinlenme fırsatı buldukları geceler aynı zamanda iki tarafa da ölülerini gömmeleri için zemin hazırlıyordu. Kıyıda kalmış, gömülmemiş bir ceset, güneşin altında morararak şişiyor, koca koca kara sineklerin hücumuna uğruyordu.

Şeyh Mustafa buradaki Osmanlı birliklerinin küçük ve dağınık olduğunu, asıl kuvvetlerinin San'a ve Menaha taraflarında bulunduğunu biliyordu. Bir an önce Luhye'yi, Hudeyde'yi ele geçirmeli, nüfusu kalabalık olan bu yerlerde epeyce askere kavuşmalıydı. Bütün güçleriyle yüklenmelerine rağmen üç günden beri Subaşı mevkiinde boğuşuyorlardı; ciddî bir sonuç elde edememişlerdi.

Yüzbaşı Hasan'ın birliklerini yerleştirdiği stratejik noktaları

Şeyh Mustafa gün ağarırken çeşitli yerlerden ateş altına aldırdı ve değişik yerlerden de hücum başlattı. Yüzbaşı Hasan, hücumlarını yoğun ateşle perdeleyen, kendilerinden çok daha güçlü kuvvetler tarafından birkaç yerden çevrildiklerini fark edince, güneye doğru çekilme emrini verdi.

Onlar güneye doğru çekilirlerken, Hudeyde'den gelen birliklerle karşılaşınca, hücuma kalktılar. Mülazım-ı sani Mehmed Paşa yattığı yerden yay gibi fırlıyor, bombayı savururken tok sesiyle bir nârâ atıyordu. Sesinin bir can yoldaşı kadar güven verdiği askerleri emredilen hedeflere saldırıyorlardı. Fakat aralarındaki kuvvet dengesizliği büyüktü. Bir de aylardan beri hiçbir gün doğru dürüst doymayan askerlerin takatsizliği işlerini zorlaştırıyordu.

Günlerce boğuşmaları onları güçsüzleştirmişti. Birkaç saat rahat uyuyabilmek için iki taraf da bulutlu, hatta yağmurlu bir gece olmasını diliyordu. Gökyüzünde yıldızlar ışıldayınca, kendi birlikleri nerede, düşman nerede fark edildiğinden, sabaha kadar savaş sürüyordu. Bir de ertesi gün güneşin altında sağa sola sürünmek onlara çok ağır geliyordu. Kavurucu sıcakta mutlu bir rastlantıyla elverişli bir yer bulabilen başını bir taşa koyar koymaz dalıyor, kulağının dibinde vınlayan kurşunla irkiliyordu.

Bir gün akşam üzeri ufukta ağır kurşun renkli bulutlar belirdi; çok geçmeden güneyden kuzeye göçe başladılar; güneş batınca renkleri daha da koyulaştı; tek damla yağmıyordu; ama buralarda az rastlanılacak kadar karanlık bir geceydi. O gün kuru bir dere üç defa el değiştirmiş, iki tarafta da can kalmamıştı; aralarında epeyce mesafe olduğunu zannediyorlardı. Herkes bir yer bulmuş, başını koymuş, yatıyordu. Kimisi kısa bir süre dalıyor, gördüğü rüyanın dehşetiyle uykudan fırlıyordu.

Bir ara silâh sesleri alevlendi; on dakika kadar sürdükten sonra sükût etti. Kuru derenin civarındaki fundalıkların arasından yanık, insanı canevinden vuran bir ses gelmeye başladı.

- Su! Su!

Arapça söylenen bu kelime yürek paralayan bir inilti halindeydi.

Şeyh İdrisî'nin kuvvetlerine, düzenli orduya, Osmanlı'nın yanında yer alan mücahidlere de ait olabilirdi. Mülazım-ı sani Mehmed Paşa yanına yaklaşmak için harekete geçince, karşı taraftan bir silâh patladı; düşmanın tahmin ettiği kadar uzakta olmadığını anladı. Matarasını çıkarıp attı; adam hiç oralı değildi; baygın bir halde "Su! Su!" diye inlemeye devam ediyordu. Nereden geldiği belli olmayan, belki civarında, belki de tam üzerinde bir bomba patlayınca, sesi kesildi; derin bir sessizlik hâkim oldu. Mülazım-ı sani Mehmed Paşa bakışlarıyla çevreyi tarıyor, hiçbir kıpırdama göremiyordu.

Doğu ufku nar gibi kızarırken güneyden büyük bir birliğin geldiğini fark eden Mülazım-ı sani Mehmed Paşa o tarafa döndü; yanındaki takımı da çevirdi; bir kuşatma olabilirdi. Fakat biraz sonra fundalıkların arasından yaklaşanların Osmanlı askeri olduğunu anladı; "Ne yapmalıyım?" diye düşünmeye fırsat bulamadan on metre kadar önünde bir bomba patladı. Mehmed Paşa bombanın nereden geldiğini anlamaya çalışırken, yaklaşan kuvvetlerin başında bulunan Kaymakam Galip'e bilgi vermek ihtiyacını duyan Yüzbaşı Hasan sağ tarafından geriye doğru sürünmeye başladı. Mehmed Paşa yattığı yerde, hiç kıpırdamadan fundalığı kolluyordu; önünde asker yoktu; her kıpırdayan dal düşmanın varlığını işaret edecekti. Yaprakların oynamasıyla, oraya bombayı savurması bir oldu. Bir alevle beraber, yanık bir çığlık patlamanın içinde kaybolup gitti.

Kumandayı ele alan Kaymakam Galip, isyanı belli sınırlarda tutmalıydı; ufak bir çözülmeyle saman alevi gibi Tehame bölgesinin tamamına yayılabilirdi. Zira dost görünenlerden en azından bir kısmının güçlü ve paralının yanında yer aldıklarına eski mücadelelerde çok şahit olmuştu. Dolayısıyla asilerin taarruzlarına karşı, örs misali çakılı kalarak üzerlerine gelen dalgaları geriye atmayı şart görüyordu. Bunu yaparken de ölümcül darbeyi vurmanın, onları çil yavrusu gibi dağıtmanın fırsatını kollamalıydı.

Güneşin alevlerinden süt beyaz kesilmiş gökyüzünün altında, bodur bir ağacın gölgesini sığınak edinmiş olan Kaymakam Galip intikal etmek üzere bulunan yeni birlikleri nasıl yerleştirmesi ge-

rektiğini plânlarken yanına bu bölgede bağlılığına güvenilip, rütbe verilen Hadi Paşa [49] geldi.

- Mugabeşe, Muavasa, Göneme Şeyh ve cemaatleri isyan ederek Şeyh İdrisî saflarında yer almanın hazırlığı içindeler.

Bu cümle Kaymakam Galip'i çileden çıkardı.

- Paşa, paşa! Bu devlet sana rütbe, para, ekmek verdi. En sıkıntılı gününde emrindekilere hâkim olup, onun yanında yer almazsan, devlete sadakatini ne zaman göstereceksin?

Kıpkırmızı kesilen Hadi Paşa'nın sesi de ezikti.

- Ne yapayım, gücüm yetmiyor.

- "Gücüm yetmiyor." deme, ihtiraslarıma kurban oluyorum, de. Bak Ali Kahim Paşa'ya; onun senden ne farkı var? Devlet ona da senin gibi milis [50] paşalığı rütbesi verdi; ayrıcalık tanımadı; hem senden epeyce yaşlı; nasıl aslanlar gibi çarpıştığını elbette görüyorsundur. Bu devlet hepimizin; çökerse enkazının altında beraber kalacağız.

Öfkelendiği zaman düğümlenen kaşları kolay kolay çözülmeyen Kaymakam Galip emrine intikal eden kuvvetlerin büyük bölümünü Zühre'de toplamaya karar verdi. Yedi sekiz kilometre kadar uzağındaki Mor halkını ifsat etmek gayreti güden Şeyh İdrisî'yi boğmak istiyordu. Yürekli, hırslı bir asker için elinin altında düşüncelerini gerçekleştirecek kadar kuvvet bulunmaması ne büyük talihsizlikti...

*

* *

[49] O dönemde eksikleri gidermek için başarılı insanlara milis zabitliği, milis paşalığı rütbeleri verilirdi.

[50] Milis: Orduya yardımcı halk kuvveti.

Şahin bakışlı, keskin hatların anlamlaştırdığı esmer yüzlü Şeyh İdrisî'ye sarığı, sakalı, siyah ipekten dikilmiş uzun cübbesi bir hayli heybet veriyordu. Halk arasında hakkında sayısız menkıbe anlatıldığını bilmesine, tavır ve davranışlarıyla etkileyici bir durumu olduğuna inanmasına rağmen gündüzleri kesinlikle kimseye görünmüyordu. Akşam karanlığı çökünce, fosforlu yüzüyle köylülerin arasına giriyor, bağırmaya başlıyordu:

- Bu yalan dünyada bir gün görmediniz; karnınız aç, vücudunuz çıplak kaldı. Düşün peşime; hem bu dünyada nimete, hem de ahrette cennete kavuşun! Daha düşünecek misiniz?

Böyle parlayan bir yüzü hiç kimsede görmeyen halk, tüfeğini, baltasını kapıyor, kuvvetlerine katılıyordu. Gündüz çadırında ona inananların muzaffer olması için devamlı dua ediyor, bazen cezbeye geliyor, sesi yükseliyordu; safına katılmakla cenneti hak ettiğine inananlardan davudi sesini duyanlar kendilerinden geçerek gönülden "Amin" diyorlardı.

*

* *

Günlerce süren boğuşma sonucunda Şeyh İdrisî'nin kuvvetleri Heycan, Beluhiye ve Koza köylerine kadar toprak tepecikleri, fundalıklarla kaplı vadileri işgal ettiler. Mülazım-ı sani Mehmed Paşa'nın, diğer subay, asker ve mücahidlerin gayretleri ancak daha güneye inmelerini önleyebildi. "Üç tane çapulcu" dedikleri gücün önünde istedikleri sonucu alamamaları bilhassa Mülazım-ı sani Mehmed Paşa'yı kahrediyordu; ama değişik yerlerden gelecek kuvvetlerle vurup dağıtacaklarına inanmakla teselli buluyordu. Savaş anında yorulmayı kendisine hiç yakıştıramıyordu; ne çare ki o da etten ve kemiktendi. Yanındaki Asım ve Hayrullah çavuşlara bir tehlike anında hemen uyandırmalarını tembih ettikten sonra, toprağa uzanıp başını bir ağaç kütüğüne yasladı.

Rüyasında birliğini süngü hücumuna kaldırdı; elinde de süngüsü takılmış bir tüfek vardı; "Allah! Allah!" nidalarıyla saldırdıkları bir

anda uzaktan atılan bir cembiye alnının ortasına saplanırken, yerinden fırladı. Yıldızlar siliniyor, gökyüzünde koyu bir morluk oluşuyordu.

Rüyasının etkisiyle içine bir kurt düştü. Ne olup bittiğini anlamak amacıyla batıdaki tepeyi aşmak istedi. Hayrullah Çavuş'a haber verip fundalıkların arasında sürünmeye başladı. Sol taraflarında bulunan tepeyi aşınca, Luhye'nin önünde iki İngiliz kruvazörü ile bir uçak gemisinin demirlediğini gördü. Göğsünde asılı dürbününü gözlerine yaklaştırdı. Luhye'nin biraz kuzeyinde karaya top ve cephane çıkarıyorlardı. Hiç değilse uzaktan ateş ederek onlara zarar vermeliydiler.

Mümkün olduğu kadar fundalıkları sallamamaya dikkat edip, hızla Hayrullah Çavuş'un yanına geldi.

- Bütün nöbetçilerin yerlerinde olup olmadıklarına dikkat edeceksin. Hücuma dair ufak bir belirti sezer sezmez, tetiğe asılacaksınız.

- Başüstüne Kumandanım.

Başlarında Seyyid İsmail'in bulunduğu Beni-Kuşayır mücahidlerini bir takımla takviye edip, hızla batıya doğru kaymaya başladı. Tepeyi aştıkları sırada doğudaki Osmanlı'ya bağlı Mehlika ve Zühre köylerinin üzerine ok gibi giden üç uçak daire çizerek bombalıyorlardı. Kerpiçten evler, ahırlar toprak yığını halinde çöküyor, o köylerde kızılca kıyamet kopuyordu. Ne yazık ki onlara karşı koymak için ellerinde silâhları yoktu. Görevlerini yerine getiren uçaklar gemiye dönerken iki kruvazör kuzeye doğru hareket etti. Birkaç dakika sonra uçak gemisi de demir aldı; kruvazörleri takibe koyuldu. Artık yapabilecekleri bir şey yoktu. Burnundan soluyan Mülazım-ı sani Mehmed Paşa homurdandı:

"Ah İngiliz, alacağın olsun!"

Hiç değilse
kanlı gömleğini görebilseydi...

BU BÖLGENİN önemli yerleşim birimlerinden olan Mor'da asiler çoğalıyordu. En çok Vazat yolundan Mor'a intikaller yapıldığından Kaymakam Galip o yolu kapatmak istedi. Mülazım-ı sani Celâleddin'e, yanına iki dağ topu da alarak Mor'un yedi kilometre doğusundaki Gurzan'ın Rafii köyüne hareket etmesini emretti.

Celâleddin'in öncü çıkardığı mangada Adil ile Avni de vardı; mermileri namlularına sürülmüş tüfekleri ellerindeydi. Bir kuşun yaprakları hışırdatması yüreklerini hoplatıyordu. Hemen hemen hepsininki gibi Adil'in de elbisesinde sayılamayacak kadar yama vardı; yanmış, iyice zayıflamıştı. Avni de ondan farklı değildi.

Vazat yolunu Celâleddin'in bölüğü kapatmıştı; ama başka yollardan Mor'a akın devam ettiğinden vakit geçirmek tehlikenin büyümesine sebep olmaktı. Üstünlük sağlayacak düzeye eriştiklerinde hücum edeceklerini bilen Kaymakam Galip zamanın aleyhlerine işlemesinin önüne geçmek zorundaydı.

Güneyde farklı bölgelere dağılmış mücahit veya düzenli birlikleri Zühre'de topladı. Bir sabah karanlığında değişik yerlerden Mor'a gelen asileri gafil avlayıp, olanca gücüyle bir darbe indirecek, sonra imha etmenin yollarını arayacaktı. Ali Kahim Paşa'yı ve Seyyid İsmail'i yanına çağırdı.

- Birliklerinizi hazırlayın; her an hücum edebiliriz.

Gerek Ali Kahim Paşa'ya, gerekse Seyyid İsmail'e güveniyordu; fakat onlar da güvenip emrindekilere söyleyebilirdi; aralarında Şeyh İdrisî'nin casuslarının bulunmadığını kim garanti edebilirdi?

Bir gece sabaha karşı Ali Kahim Paşa ile Seyyid İsmail'i Kaymakam Galip uyandırttı.

- Bütün mücahidlerinizle en geç bir saat sonra hazır olun.

Kaymakam Galip, saçı sakalı ağarmış Ali Kahim Paşa'yı gerçekten takdir ederdi. Devletin ona sağladığı imkânlar çok düşük seviyedeydi; Şeyh İdrisî'ye veya Yemen'de hesabı bulunan bir batılı devlete göz kırpsa, mukayese edilemeyecek kadar dünyalık elde edeceğini gayet iyi biliyordu. Ama İslâm âlemi tespih taneleri gibi dağılırsa, başlarına nelerin geleceğini de hayal edebiliyordu.

Seyyid İsmail de idraki açık, ameli salih, sözü özü bir Müslümandı. İkisi de mücahidlerinin bulundukları yerlere gittiler. Tam kırk dakika sonra iki mücahid grubu da hazırdı. Düzenli kuvvetlerin bütün kumandanları birliklerinin yanında bulunuyor, emir bekliyorlardı.

Fecre bir saat kala Zühre'den yola çıktılar. Nice geceler düşmanın üzerine böyle gitmişlerdi; ne kadar can dostları dönmemişti... Şimdi sıra kimdeydi!.. Bütün yürekler aynı kuşkuyla çarpıyordu. Mor vadisinden geçip, Mor kabilesinin topraklarına girerken, bu bölgedeki arazi yapısını iyi bildikleri için mücahidler askerlerin önüne geçtiler.

Güneş kendini doğuda henüz tutuşmuş bir ateş olarak belli ederken fundalıklarda alabildiğine canlılık vardı. Yaprakların aralarında öten enva-i çeşit kuşlar bunlardan ürküp havalanıyordu. Bir kaplumbağa da ağır ağır yürüyordu.

Önden giden mücahidler birden şiddetli bir ateşle karşılaştılar; bir kısmı sağa sola dağıldı; bir kısmı karşı koymak için yere yattı. Mekanizma şakırtısıyla tetikler çekilmeye başlandı. Dağılan mücahidleri Ali Kahim Paşa, Seyyid İsmail toparlamaya çalışırlarken, onlardaki sarsıntının asilere moral vermemesi için Kaymakam Galip düzenli birlikleri hücuma kaldırdı. Bölüğünün en önünde giden Mülazım-ı sani Mehmed Paşa şüpheli gördüğü yerlere bomba yağdırıyordu.

Sağ taraftan hücum eden Birinci Tabur, asileri yandan da kuşattı, köye doğru ateş eksiltmeden kademeli ilerliyordu. Bu anda iki yönden gelen mermilere karşı koymak zorunda kalan asilerin ateşinin zayıfladığını hisseden Mülazım-ı sani Mehmed Paşa, boşalan tabancasını doldurup yerinden fırladı. Onun canlılığı, gözü pek davranışları askerleri şevklendirdi; fundalıklardan yararlanan bölüğü beş yüz metre mesafeyi hiç yere yatmadan, ateş edip, devamlı ilerleyerek çok kısa zamanda aldı.

Ali Kahim Paşa'nın, Seyyid İsmail'in emrindeki mücahidler de kendilerini toparlayarak hücuma kalktılar. Fakat asiler köyün yakınlarında tuttukları mevzilerde kararlı bir şekilde direniyor, devamlı da takviye alıyorlardı. İki tarafın arasındaki mesafe çok daralınca, atışların isabeti de yükseldi. Ayakta kimse kalmadı; güneşin kavurduğu topraklarda sürünenler hem kendilerini korumak, hem de karşılarındakilerinin işini bitirmek amacıyla olanca gayretlerini sarf ediyorlardı.

Yemen'de çok az rastlanan fundalıkta günlerce savaş sürdü. Dağa taşa inen akşam karanlığında yorgun, her an can korkusu taşıyan bu insanlar için düşman tarafını bir kökün arkasına getirerek yatmak her zaman bulunabilecek bir şans değildi. Bir de ceplerinde kuru peksimet, mataralarında su olması onlara bahşedilmiş en büyük nimetti.

Mülazım-ı sani Mehmed Paşa kendini ne kadar motive ederse etsin ilk günlerdeki takati yoktu; uzun zamandan beri doymayan midesi sanki iliklerini boşaltmıştı. Ama buna rağmen yine de cevvâldi.

Harkın kenarında yatan Mülazım-ı sani Mehmed Paşa, önündeki fundalıkta bir kıpırdama sezer gibi oldu. Gözlerini bir çiftenin namlusunu andırırcasına oraya dikti; sağ elinin işaret parmağını da çekmek üzere tetiğe getirdi. Nefes almadan bekliyordu. Evet gerçekti; dallar sessizce sallanıyordu. Tetiğe asıldı; kısa süren bir çığlık yankılanan tabanca sesinin içinde eridi. Mülazım-ı sani Mehmed Paşa yattığı yerde yeni avını arıyordu.

Devamlı takviye alan asiler üzerlerine gelenleri kuşatmak için şafak sökerken sağ taraflarına sarkmaya çalışıyorlardı. Bunun farkına varan Kaymakam Galip, bir bölüğü iyice sağa kaydırarak asilerin önünde bir duvar oluşturdu. Bu sırada kuzeydoğudan top ve tüfek sesleri gelmeye başladı. Cepheye yeni kuvvetlerin intikali Kaymakam Galip'in ve Mülazım-ı sani Mehmed Paşa'nın dikkatini çekti; dürbünlerini gözlerine getirdiler. Top mermileri çok uzaklara düşüyordu. Kıyafetlerindeki aynılıktan dolayı Ebha'da bulunan birliklerin yardımlarına geldiğini anladılar. İki ateş arasında kalan asilerin bir kısmı geri dönüp, kuzeydoğudan üzerlerine gelenleri sol taraflarından çevirmek istedi; fakat bu anda onları Gurzo mücahidleri şiddetli bir yan ateşine alınca, gayretleri boşa çıktı.

Kaymakam Galip'in emri üzerine Mor Köyü'nün yedi kilometre güneydoğusundaki Deyri Urre mezrasında bulunan Yüzbaşı Adil bölüğüyle ağır ağır yaklaşmaya başladı. Mor'un bu yönünde, buralarda bulunmasına pek ihtimal verilmeyecek kadar sık bir ormana girince, güvenli bir ortamda ilerleme imkânına kavuştuklarını zannettiler. Atışa hazır durumda tüfekleri ellerinde ilerliyorlardı. Hiç beklenmedik bir anda asilerin yoğun ateşiyle karşılaşınca, kendilerini yere atıp tetikleri çektiler. Ağaçlıktan dumanlar yükselirken, dal yaprak doğranıyordu. Zaliye mücahidleri bölüğün yardımına koşunca düzenli kuvvetlerin safında ateş miktarı çoğaldı. Ağır kayıp veren asiler çekilmek zorunda kaldılar.

Nihayet değişik yerlerden gelen düzenli asker ve mücahidler asileri Mor'un kuzeybatısında çelik bir çembere aldılar. İkindi sularında her taraftan sarıldıklarını gören asiler yavaş yavaş köyün içine doğru çekilmeye başladılar.

Bu sırada onları süratle takip eden Beni Elhasirli mücahidler arişleri ateşe verdiler. Alevler yükselirken çalınan bir boruyla asker ve mücahidler köyün her tarafından süngü hücumuna kalktılar; asiler de canlarını dişlerine takmış, kan revan içinde direniyorlardı. Yanan arişlerden, diğer arişlere ateş sıçrayınca, asiler taş binalara sığındılar. Ebha'dan gelenlerin arasında bulunan Mülazım-ı sani Rahmi onlara

yaklaşmayı denediği anda şiddetli bir ateşle karşılaştı; sadece bölüğü pek çok kayıp vermedi; kendisi de başından iki kurşun aldı ve toz toprağa yuvarlandı.

Arişlerin yanmasıyla meydana çıkan taş binaları topa tuttular. Top atışlarıyla delik deşik olan bu binalarda kendilerini savunmaya çalışan asilere teslim olmaları çağrısında bulundular; fakat asiler reddettiler. Topları iyice yaklaştırdılar; isabetli atışlarla taş binaları hallaç pamuğu gibi savurdular. Son kalan birkaç kişi teslim olmaya kalkışmışsa da sağdan soldan gelen mermilerle öldüler.

Günlerden beri peksimet ve kuru ekmekle karınlarını doyuran asker ve mücahidler Zühre'den gelen sıcak yemekleri yerken, sıhhiyeler yaralıları topluyor, Operatör Doktor Kaymakam Nedim Bey'in başında bulunduğu sargı yerine taşıyorlardı. Sıhhiyeler acele etmek zorundaydılar; zira akşam karanlığı çöküyordu; kenarda kalmış bir yaralıyı göremeyebilirlerdi.

Bin haneyi geçen yedi yüz yıllık köyün yanması her taraftan görülmüştü. Çevreden gelen çapulcular gecenin karanlığından yararlanarak at, koyun, dana, zembillerle dura, ne buldularsa götürdüler.

Güneş doğarken yanmış, yıkılmış köyün değişik yerlerinde, pek çoğu davul gibi şişmiş, morarmış beş yüz elli yedi ceset topladılar. Onbeş yirmisini bir arada defnetmek için toplu mezarlar eştiler. Cesetlerin çoğunluğu asilere aitti; mücahidlerden de epeyce vardı; aralarında elli üç de asker bulunuyordu.

Trabzon'un Arsin ilçesinden Mülazım-ı sani Rahmi ile elli dört olmuştu. Rahmi, babası öldüğünde üç yaşındaydı; annesi onu ne ümitlerle büyütmüş, bağrına taş basıp, yalnız yaşamayı göze alarak onu askerî okula göndermişti. Harbiye'den mezun olurken ne renkli hayalleri vardı. Mutlulukla dokunan uzun bir hayatın onu beklediğine inanıyordu. Doğru dürüst bir gün görmemişti; bu yalan dünyadan ayrılışını kimse fark etmedi. Dibine düştüğü ariş tutuşunca, o da yanıp kül oldu. Ama kayıplar listesine geçirilerek, künyesi eve gönderilecekti. Anneciğinin yüreğinde alevlenen yangını ne söndürecekti!... Hiç değilse kanlı gömleğini görebilseydi...

*

* *

Şeyh İdrisî'ye bağlı asi kuvvetlerin yıldırım hızıyla Luhye'yi zaptetmeleri Sulaylı hududuna kadar olan kabilelerde Osmanlı'nın artık buralarda tutunamayacağı kanaatini uyandırdı; çünkü Luhye bu bölgenin büyücek bir merkeziydi.

Kaymakam Galip kendini güçsüz hissediyor, sık sık da hafif bir ateş bütün vücudunu yokluyordu. Operatör Doktor Kaymakam Nedim Bey'e muayene olsa, bir süre dinlenme tavsiye edeceğini biliyordu. Hâlbuki o, bölgedeki Şeyh İdrisî'ye ait kuvvetlerin bir an önce imha edilmesi gerektiğine inanıyordu; zira her geçen gün işleri zorlaşacaktı. Şeyh İdrisî'nin halkı kandırmak için geliştireceği yöntemleri şeytan bile hayal edemezdi. Yapacağı plânda kınına sokulmayan bir kılıç gibi hareket eden Mülazım-ı sani Mehmed Paşa'ya çok iş düşecekti; savaşta ilk vuruş önemliydi; bunun için onunla başlamalıydı.

Gün ışımak üzereyken Mehmed Paşa'nın bölüğü ve onunla hareket edecek olan Buciye mücahidleri hazırdı. Disiplinli bir şekilde bulundukları yerden hareket ettiler. Hedef edindikleri Nasiriye'ye yaklaşınca, bölükten ayrılan Buciye mücahidleri arazinin engebeli olmasından yararlanıp, kendilerini gizlediler. Sürünerek hedeflerine yaklaşırlarken Mehmed Paşa'nın bölüğü dağ mıntıkasına doğru yürüyeceği hissini vererek yol alıyordu. Dikkatler bölüğün üzerindeyken, Buciye mücahidleri tahmin edilemeyecek bir süratle, bu bölgenin önemli noktalarından birisi olan Nasiriye'ye güneyden girdiler. İlk tüfek sesleriyle bölük de dönüp, olanca hızıyla Nasiriye'ye dalınca, birkaç kayıpla oraya hâkim oldular. Aldıkları takviyelerle asiler öğle yaklaşırken yüklendiyseler de kararlı savunmayı kıramayıp çekilmek zorunda kaldılar.

Daha sonra çevredeki köyler de bir bir düşünce, Luhye'deki İngiliz ve İtalyan subaylarını ve Şeyh Mustafa'yı derin bir düşünce aldı. Elde kalan yerleri nasıl koruyabilirlerdi? Geniş kalabalıkları

ayaklandırabilmek için başka ne gibi taktikler izleyebilirlerdi?... Osmanlı burada düzeni sağlarsa, güneyden Şerif Hüseyin'e yönelirdi; hâlbuki onun desteğine ne kadar ihtiyaçları vardı...

Luhye'den önce kuzeybatısındaki Kumriye düşürülmeliydi. Buradaki tahkimatın çok güçlü olduğunu biliyorlardı. Yüzbaşı Arif'in emrindeki II. Taburla, Mülazım-ı sani Celâleddin'in bölüğü koordineli hareket ederek burayı düşürmeye çalışacaklardı.

Değişik yerlerden getirilenlerle topçu güçlerini takviye ettiler; topların önünde Celâleddin'in bölüğü görev yapacaktı. Bölük son derece sessiz hareket edecekti; ancak Kumriye'deki tahkimata yaklaşırken ateşlenen topların mermilerinin perdesi altında bir taburun, hatta bir alayın hücumuna uğradıkları intibaını verecek şekilde saldıracaktı. Toplar öne kaydırılıp, asilere mermi yağdırırken Celâleddin'in bölüğü ilerleyecekti. Asilerin dikkati tam celbedileceğinden aksi yönden bindirecek olan Yüzbaşı Arif kumandasındaki II. Tabur'un işi kolaylaşacaktı.

Hazırlanırlarken yüzlerde hafif bir ürperti dolaşıyor, yürek atışları da hızlanıyordu. Bugüne dek pek çok boğuşmaya girip çıkmışlar, nice arkadaşları eksilmişti. Kader onları korumuştu. Şimdi de kurtulmaları kısmet olacak mıydı?...

Havanın ışımasına bir saat kala Mülazım-ı sani Celâleddin'in işaretiyle bölük yürümeye başladı. Adil ile Avni yanyanaydılar; birbirlerine söylemiyorlardı; ama savaşa girmek üzere olan herkes gibi ikisi de ilk patlayacak merminin kendi alnına saplanacağını zannediyordu.

Fundalıkların arasında sessizce yol alan bölük tahkimata elli metre kala yere yattı; ateşe başladı, aynı anda toplar da tahkimatı dövüyordu. Kısa bir süre sonra bazı toplar biraz daha ileriye kaydırılıp ateşlenince, bölük de taarruza kalktı. Topçusuyla, piyadesiyle asilerin dikkatleri üzerindeydi; orası cehenneme döndü. Bir top mermisi Adil'in sağ bacağına çarpınca "Anam!" çığlığıyla yere yuvarlandı. Avni onu sırtlayıp sargı yerine koştu.

Tahkimatı döven top mermilerinin koruyuculuğunda piyadeler asilere iyice yaklaştılar. Top ateşi kesilir kesilmez, kesintisiz bir şekilde uzayan makineli tarrakaları başladı. Bu hengâmede Yüzbaşı Arif'in emrindeki II. Tabur arkadan bindirince, iki ateş arasında kalan asiler Kumriye'deki tahkimatı terk etmek mecburiyetinde kaldılar.

Operatör Doktor Kaymakam Nedim, Avni'nin sırtında sargı yerine getirdiği Adil'in sağ bacağının dizden aşağısını kesmek zorunda kaldı. Hava aydınlanıyordu; fakat çadırın içi koyu kurşuniydi; fenerin ışığında Adil'i ameliyat masasına yatırdılar. Narkoz kalmamıştı. Dört sıhhiye Adil'i sıkı sıkı tutuyor, Kaymakam Nedim bıçağını vuruyordu. Adil'in feryadı sanki gökyüzünü sarsıyor, günlerce sürecek acının pençesinde bayılıp ayılıyordu.

Yüzbaşı Arif'in taburu Kumriye'ye girer girmez, takviye etmek amacıyla çeşitli yerlerden birlikler oraya aktılar. Fakat orada durmadılar, asilerin paniğe kapılmalarından faydalanmalıydılar. Topçular hemen devreye sokuldu. Onlar Subaşı'nı döverlerken piyadeler iki koldan saldırıya geçtiler. Çok yaklaştıkları işareti gelince, top atışları durduruldu. Asiler toparlanmadan Subaşı'na iki ayrı yönden girecek olan asker ve mücahidler birbirlerini vurmamak için süngü hücumuna kalktılar. Ben-i Cami Şeyhi Habbaş Paşa'nın başında bulunduğu mücahidler hem süngü sallıyor, hem de hep bir ağızdan "Allah Yansuru Âli Osman" [51] diye bağırıyorlardı. Luhye önünde bulunan İngiliz gemilerinin onbeşlik toplarla Subaşı'nı dövmeleri, Sivrihisarlı Mülazım-ı sani İbrahim gibi pek çoklarını parça parça edip fundalıklara savurmaları, ne askerleri, ne de mücahidleri hedeflerinden saptırıyordu. Habbaş Paşa kumandasındaki mücahidlerin söylemeye başladığı "Allah Yansuru Âli Osman" sloganı bütün mücahidler ve askerler tarafından tekrarlanınca, ciddî bir heyecan dalgası oluştu. Suları çekilmiş, kuru köklere dönmüş kollara sanki bir yerlerden kuvvet yürüyordu.

[51] Allah Osmanlı'ya yardım etsin.

Bir taraf "Sahibi Zuhur, Mehdi Resul"
diğer taraf
"Allah Yansuru Âlî Osman" diye bağırıyordu

KAYMAKAM Galip sıtmanın avucunda yoğuruluyor; kâh titriyor, kâh üşüyor, eklem yerleri devamlı ağrıyordu. Takatsizdi; elini oynatma gücünü kendinde bulamıyordu. Doktorların verdikleri sadece kinindi; bir de istirahat tavsiye ediyorlardı. Ama nasıl dinlenebilirdi; asilerin panik hali devam ettiği gibi kumanda kademesinin de Mısır'a kaçmak üzere çok gizli hazırlık yaptığını Şeyh İdrisî'nin vezirlerinden Hadramutlu Yahya Basahi'den öğreniyordu. Yemen ve çevresinde ticaret yaparak zengin olan Yahya Basahi, Osmanlı Şeyh İdrisî'yi yendiği takdirde malını mülkünü güvence altına almak için gizlice Kaymakam Galip'le temas kurmuştu; bilgileri ağzı sıkı adamlarıyla intikal ettiriyordu. Askerlerin ve mücahidlerin moralleri ise en üst düzeydeydi; bundan yararlanmaları gerekmekteydi.

Denize yakın yerlerdeki takibi durdurmak, paniği önlemek için İngilizler zırhlılardan ateş ettiklerinden hücumu gün doğmadan veya akşamları yapıyorlardı; aksi halde donanmanın toplarına hedef oluyorlar, on bin misketli mermiler onları gök ekinler misali biçiyordu. Projektörleri kolluyor, kendilerine yaklaşırken fundalıkların içine, çukurlara yatıyor, uzaklaştıktan sonra tekrar hücuma kalkıyorlardı. Bazen de farklı yerlerden "Allah Yansuru Âlî Osman" diye bağırıyor, toplar o tarafa yönelince, bir başka taraftan saldırıyorlardı.

Luhye ve Subaşı yamaçta idiler; denizden görünmüyorlardı. Subaşı'ndaki kışlanın bahçesinde asker ve mücahidlere birer ekmekle, birer tas patates yemeği ve yoğurt verildi. Zaten ölümüne yorgundular; mideleri de az buçuk doyunca, üzerlerine rehavet çöktü.

Ağaçların altlarında, tüfeklerinin kundaklarına başlarını koyup uyudular.

Gün ağarmasına rağmen nöbetçiler hariç herkes uyuyordu. Takviye için değişik yerlerden Subaşı'na intikal eden birlikleri Luhye'den gözetleyen asiler ürküp, çekilmeye başladılar. Bundan haberi olmayan asker ve mücahitler ertesi gece sessizce Luhye'ye yaklaştılar; bütün toplar da onları takip etti. Nerede çetin mücadele başlarsa asker ve mücahitler geri çekilecek, asileri toplarla karşı karşıya bırakacaklar; topçular onları yeteri kadar dövdükten sonra tekrar saldıracaklardı.

Şafak sökmeden bir saat kadar önce Luhye'ye doğru harekete geçtiler. Yaklaşmalarına rağmen bir karşı koymaya rastlamadılar. Herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Luhye'ye girmeye başlayınca, bir sargıya mı giriyoruz endişesiyle durdular. Çevreyi keşif kollarıyla temkinli bir şekilde kolaçan ettikten sonra Luhye'de kimsenin kalmadığını anladılar.

Akşam karanlığından yararlanarak alayın bütün hayvanlarıyla Mülazım-ı sani Hurşid, kumandasındaki iki manga askerle top ve tüfek cephanesi getiriyordu. Tam vadiyi çıkarlarken bir grup asi ile karşılaştılar. Şimşek gibi bir adam olan Borazan Şükrü yanındaki devenin yükü arasında bulunan tüfeğini alıp ateş etti. Onlar da sağa sola yayılarak ateşe başladılar. Olağanüstü gayretlerine rağmen, asilerin karşısında ateşleri sönük kalıyor, kuşatılıyorlardı. Fakat o civardan geçip, Luhye'ye gitmekte olan Şeyh Ali Dostan'ın emrindeki bir mücahit grubu imdatlarına yetişti. Tüfekler ateşleniyor, bombalar patlıyor, koca koca taşlar fırlatılıyor, develer ortalığa dehşet saçan böğürtülerle yuvarlanıyorlardı.

Vadide iki güçlü ses de birbirine karışıyordu. Bir taraf "Sahibi Zuhur, Mehdi Resul", diğer taraf ise "Allah Yansuru Âlî Osman" diye bağırıyordu. Yarım saatten fazla süren kıyasıya mücadeleden sonra, "Sahibi zuhur, Mehdi Resul" bağırışları kuzeye doğru çekilip, vadilerin arasında kayboldu. Ölü ve yaralılarını da beraberlerinde götürdüler. Vurulan develerin yüklerini diğer develere dağıttılar;

canı çıkmayan develeri de kesip etlerini yüklerin arasına yerleştirdiler. Üç askerle, onbir mücahit şehit olmuştu. Onlar için büyük bir mezar kazdılar. Bir kısmı kırbalardaki sularla abdest aldı; bir kısmı toprakla teyemmüm etti. Şeyh Ali Dostan cenaze namazlarını kıldırdı. Anadolu'nun değişik yerlerinden olan üç askerle, İslâm birliğinin lüzumuna inanmış onbir mücahidi koyun koyuna yerleştirip, üzerlerine toprağı yığdılar. Ölüm onlar için tabiî hale gelmiş, adeta kanıksamışlardı. Yıllarca beraber yaşadıkları, sayısız hatırayı paylaştıkları arkadaşlarını kumlu toprağa gömüp, cephane yüklü hayvanları Luhye'ye sürdüler.

Yeteri kadar cephaneye kavuşan Luhye'deki birlikler Deyrü'lmansur'u da asilerden kurtarırlarsa, bir başka yerde tutunmalarına imkân kalmayacaktı. Şeyh Mustafa ve kumanda kademesi de bunun farkındaydı; olanca güçlerini burada topladılar. Kaymakam Galip'in artık istirahat etmemesi, adeta intihar olabileceği için yerine Abis Kumandanı Kaymakam Şevket getirildi; hareketi o yönetecekti.

Birlikler Benilürceyn - Deyrü'lmansur yolunu takip edeceklerdi. Benilurceyn'i biraz geçtikten sonra, en öndeki Mülazım-ı sani Mehmed Paşa emrindeki bölük sola, arkadan gelen Mülazım-ı sani Celâleddin'in bölüğü sağa, onları takip eden Yüzbaşı Faik kumandasındaki bölük yürüyüşüne aynı yönde devam edecek, fakat yan kollarla ortadaki kolun bağlantısı kesinlikle kopmayacaktı. Her kolu belli bir mücahit grubu takip edecekti. Hareket gayet sessizce yapılacak, elli altmış metreden insan fark edilebilir derecede aydınlık olmadan asiler ateş etse de sönük bir şekilde karşı konulacak, yaklaşan kuvvetin küçük olduğuna dair kanaat uyandırılıp, kaçmamaları sağlanacaktı. Üç kolda birden savaş başlayınca toplar da devreye girecekti. Mümkünse bütün kaçış yolları kesilecek, asiler top yekûn imha edilecekti.

Plânlandığı üzere asilere fark ettirmeden yaklaştılar. Önce güneyden, sonra da doğu ve batıdan başlayan, onbeş dakika kadar aralıksız süren piyade ve topçu atışlarını müteakip çemberi iyice daralttılar. Ama uzaktan belli olmayan vadide kalabalık birlikleri bulunan asiler iki tepeciğin arasından, kuzeydoğu yönüne kayıp,

kıskaçtan kurtulmuşlardı. Asiler, Abu'dan gelen kuvvetlerle birleşince, hücum gücünü kendilerinde bularak saldırıya geçtiler. İki taraf da ölüm kalım savaşının şuurundaydı; kılıç sallayan, tetik çeken gruplar kendi taraftarlarına heyecan vermeyi de ihmal etmiyorlardı. Bir taraf "Sahibi Zuhur, Mehdi Resul" diye bağırıyor, diğer taraf "Allah Yansuru Âlî Osman" sloganıyla dağı taşı inletiyordu. Kılıcı devamlı havada ışıldayan Mülazım-ı sani Mehmed Paşa bombaları birbiri peşine patlatıyor, yüreğinden gelen çelik sesi de askerlere güç veriyordu:

"Korkmayın! Vurun!"

İki tarafın da topları susmuştu, bazı yerlerde karşılıklı tüfek atılırken, bazı yerlerde ise gırtlak gırtlağa geldiklerinden, çoğunun da mermisi kalmadığından tüfeklerin tetikleri çekilmiyordu; havada satırlar, cembiyeler uçuşuyor, süngüler parlayıp sönüyordu. Yeri göğü inleten nârâlarla kan, ter içinde çılgın heyecana kapılmış çehreler birbirlerine hücum ediyor, göğsüne saplanan bir süngüyle veya ensesine inen bir cembiyeyle kanlı gövdeler fundalıkların diplerine düşüyorlardı. Kader anı yaşıyorlardı; böyle bir durumda küçük bir panik cepheyi çökertebileceğinden kumandanlara çok iş düştüğünü bilen Mülazım-ı sani Mehmed Paşa karşısındakileri ürperten, sarsan bir nârâ ile saldırdığı anda, birkaç metre sağında Celâleddin'i fark etti; onun da bir elinde tabanca, bir elinde kılıç vardı.

Yüzbaşı Faik'in emrindeki bölüğün iki takımı Menazır Köyü'nün arkasından dolaşıp, asileri tamamen kuşattı. Makinelileri kurarak biçmeye başladılar. Dört taraftan sarıldıklarını anlayan asiler çaresizliğin verdiği dirençle ölümüne karşı koyuyor, çemberin zayıf bir yerini yararak geri çekilmeye gayret ediyorlardı.

O sırada Celâleddin sarsıldı; başı, göğsü ve karnı kızıla boyanmaya başlayınca Mehmed Paşa ona doğru koştu. Çevrede asilerden ayakta kimse kalmamıştı; epeyce bir kısmı takip edilmelerini engellemek için ateş ederek vadiden kuzeye doğru çekiliyordu. Celâleddin sendeledi ve düştü. Mehmed Paşa onu sırtına alıp sargı yerinin yolunu tuttu. Henüz birkaç adım atmıştı ki Celâleddin'in sesini kesik

kesik duydu.

- Mehmed beni yere bırak!

Mehmed Paşa onu yere yatırdı; kana gömülmüş göğsü kalkıp iniyordu; yanına oturdu, başını kucağına aldı. Matarasından su içirmek istedi.

- Mehmed ben ölüyorum.

İç cebinden beşibirliğe ve bileziğe sarılmış, kana bulanmış siyah sateni çıkardı ve uzattı.

- Al!

Mehmed Paşa elindekini aldı; Celâleddin'in kanlı kirpiklerinin arasından görebildiği bulanık bakışlarının bu fani âlemden koptuğu belli oluyor, sesi de tükeniyordu.

- Hatice eşi bulunmaz bir kızdır; sen de yiğit ve çok iyi bir delikanlısın. İnan elim eline değmedi. Hâlâ bekârsa, evlenir, mutlu olursunuz. Ruhumu da şad edersiniz. Bunları ona takmakla da bir dosta karşı son görevini yerine getirirsin.

Celâleddin'in kanlı başı hafif sağa döndü. Mehmed Paşa onu sarstı.

- Celâleddin! Celâleddin!

Asilerin pek azı kaçabildi; çoğunluğu imha edildi. Gerideki bir tepeden yanındaki beş kişiyle Şeyh Mustafa savaşı takip ediyordu. Fecaati görünce mahmuzladıkları atlarını deniz kenarında serbest bırakarak sambuklara atladılar. Şeyh İdrisî'nin güçlü dürbünle savaşı hüsranla seyrettiği gemiye hareket ettiler. Onlar bindikten sonra gemi hemen kuzeye, Mısır'a doğru demir aldı.

Güneş guruba yaklaşırken fundalıkların diplerini, vadileri titizlikle arayan sıhhiyeler önce yaralıları sargı yerine götürdüler. Sonra ölüleri toplamaya başladılar. Onlar bu işleri yaparlarken askerler ve mücahitler pek çok toplu, bir de tek kişilik mezar kazdılar. Namazlarını yine Ali Dostan kıldırdı. Diğerlerini balık istifi halinde toplu mezarlara koyup, üstlerini örttüler. Celâleddin'i, kanlı elbisesiyle, Mehmed Paşa mezarına yatırdı; ilk attığı topraklara birkaç damla

gözyaşı karıştı. Bir er Kumandanı'nın elinden küreğini aldı; diğerleri de ona yardım ettiler. Kısa zamanda mezarı tümsekleşti. Hiçbir askeri ve hiçbir kimse bugüne dek Mehmed Paşa'yı böyle bitkin görmemişti; Celâleddin'in ayak ucuna geldi; ellerini açtı. Çevresindekiler de ellerini açtılar. Bulanık bir sesle!

- İstanbul'un Beşiktaş semti Abbasağa Mahallesi Balmumcu Çiftliği mevkiinde doğan, Hacı Mehmed oğlu 1304 doğumlu Mülazım-ı sani Celâleddin'in ruhuna fatiha, dedi.

*

* *

Artık Şeyh İdrisî kolay kolay toparlanamazdı; bağlılarının pek çoğu biçilmişti; kimileri de "Bu nasıl Sahibi Zuhur, Mehdi Resul" diyorlardı; Mehdi'nin en önemli vasfı yenilmezliğiydi.

Ortalık sükûnete erdikten sonra, bütün birlikler yerlerine döndüler. Fakat Mülazım-ı sani Mehmed Paşa huzursuzdu. Celâleddin'in eli Hatice'ye değmemişti; ama ona "Nişanlım, eşim" diye bakmıştı. Onunla evliliği nasıl kendisine yakıştırabilirdi? Vasiyetini yerine getirmemek de o güzel, efendi insana saygısızlık olmaz mıydı? Günde en az iki üç kere iç cebinden kurumuş kanlı siyah sateni çıkarır, açmadan bakar, yine cebine koyardı. Konuyu bir de Hatice açısından değerlendirmek gerektiğini düşünürdü. Belki bir şehidin onurlu nişanlısı olarak hayatını sürdürecek, hiç evlenmeyecekti!.. Evlense, onu tercih etmeyebilirdi!... Sık sık "Hatice 'evet' dese bile ben bu işi yapamam; kendime saygım kalmaz" diye de zihninden geçirirdi.

Bir de Adil gibiler vardı; kimisi bir bacağını, kimisi bir kolunu kaybetmişti. Tüfeklerini almışlardı; artık asker sayılmıyorlar, çürüğe çıkmışlardı. Yollar kesik olduğu için memleketlerine dönemiyor, kışlalarında yatıp kalkıyor, karavanadan yiyor, talim zamanları bahçedeki ağaçların gölgelerinde oturup, kesik kollarına, kopmuş bacaklarına hüzünlü hüzünlü bakıyorlardı. Gündüz durumları hazindi; gece ise boynunu kanadının altına alan kuğu gibi dilsiz ve yeise

gömülerek uyumaları daha hazindi. Hiç değilse uykularında neşeli olabilseler, sevinçli bir rüya görebilselerdi... Bazen birisi derin bir göğüs çekerken çıkardığı "Ah!" sesiyle yaşadığı dramın bütün acısını iliklerine kadar duyduğunu belirtirdi.

Bazen de bir Anadolu çocuğu yanık bir türkü tuttururdu:

"Evimizin önünde çifte pınarlar
İçerler suyunu, beni anarlar
Yemen'e gideni ölü sayarlar
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım."

*

* *

Ahmed Tevfik Paşa, Kolordunun ihtiyaçlarını temin bakımından fazla sıkıntılı değildi; ellerinde birkaç ay yetebilecek kadar para vardı. Tabiî bütün ihtiyaçları temin edilemiyordu; savaş durumuydu; elbette kıtlık olacaktı. Onu asıl düşündüren ülkenin durumuydu. Amerika Birleşik Devletleri onlara savaş açmıştı; bu yeni dünya devleti onlar için kapalı kutuydu; elinin altında güçlü bir ordusu yoktu; fakat imkânlarına dair çok şey anlatılıyordu. Onun savaşa girmesi sürpriz gelişmelere sebep olabilir miydi?... Rusya'da komünizm ihtilâli gerçeklemiş, bir süre sonra da savaştan çekilmiş, bu sayede Gerek Almanya, gerekse Osmanlı Devleti doğuda bulunan ordularını batıya kaydırma imkânına kavuşmuşlardı. O zamana kadar neredeyse at başı giden savaşı lehlerine çevirme imkânına sahiptiler....

Ahmed Tevfik Paşa ülkenin durumunu zihninde değerlendirirken Jandarma Kumandanı Miralay Hilmi ziyaretine geldi. Oldukça üzüntülüydü.

- Hayrola Hilmi Bey, seni böyle görmeye pek alışık değilim. Neyin var? Kötü bir haber mi aldın?

O söze başlarken içeriye selâm vererek Ahmed Hamdi Bey girdi. Miralay Hilmi de selâmına mukabele ettikten sonra cevap verdi.

- İnsan öldürülebilir; ama vahşiliğin de bir sınırı olur. Yezidîlerin köylerine yakın bir karakolumuz basılmış; orada on er, bir çavuşumuz görev yapıyormuş; hepsini şehit edip, bir de karınlarını yarmışlar.

Ahmed Tevfik Paşa'nın yüz çizgileri sertleşti.

- Herhalde karınlarında altın aramışlardır.

- Şüphesiz, İngilizler;" Osmanlı askerlerinin karnında altın var", şayiasını yaydılar; fakir, cahil halk da inanarak bunları yapıyor.

- İngilizler nasıl Yezidîlerin o ücra köylerini bulup, dünyadan habersiz insanları ifsat edebiliyorlar?

Söze Ahmed Hamdi Bey karıştı.

- Çoğunlukla dessaslar, alçaklar İngilizleri buluyorlar. Öldürenler büyük bir ihtimalle Yezidîler olduğuna göre bunda Ali Muhsin Askeri'nin parmağı olabilir. Üsküplü Osman, onun çok tehlikeli bir adam olduğunu, para için her şeyi yapabileceğini, onu takip ettiğini, bir punduna getirip işini bitireceğini bildirmişti.

Ahmed Tevfik Paşa üzüntüyle:

- Demek ki bitirememiş, dedi.

Ahmed Hamdi Bey derin bir soluk aldı; konuşurken yüzü çaresizliğini de ifade ediyordu.

- Üsküplü Osman becerikli, yiğit bir kurmay subaydır; ama ne çare ki her şey istendiği zaman yapılamıyor.

Ahmed Tevfik Paşa'nın ses tonu da merakını belirtiyordu.

- Ahmed Hamdi Bey sizin imkânlarınız bizden epeyce farklı; dünyanın durumu, savaşın gidişatı nasıl?

- Bize ulaşan haberler iyi değil Paşam, hatta kuşku verici. Amerika Birleşik Devletleri yüzbinleri çok aşan bir orduyu Fransa'ya çıkarmış, yeni birlikler de sevk edecekmiş. Bulgaristan'ın bu savaşı

daha uzun süre götürebileceğine ihtimal verilmiyormuş. Avusturya'nın, bilhassa Almanya'nın durumu karışıkmış; her an bir darbe yapılabilir veya hükûmet değişikliği olabilirmiş; dolayısıyla Almanlar barış masasına oturabilirlermiş. Tabiî bizden önce barış masasına oturmaları da onlara bazı avantajlar sağlayabilirmiş.

Ahmed Tevfik Paşa'nın karamsarlığı sadece ses tonundan değil, bakışlarından da aksediyordu.

- Onlar aynı medeniyetin çocuklarıdır; birbirlerini fazla hırpalamazlar. Bize mutlaka Almanlar'dan ayrı muamele yaparlar. Biz bu savaşta kesinlikle galip gelmeliyiz. Aksi takdirde içinden çıkılmaz durumlara düşebilir, Anadolu'ya, hatta onun da bir kıyıcığına sıkışıp kalabiliriz. (Biraz durduktan sonra, daha karamsar bir üslupla devam etti) Telâffuz etmek istemiyorum, ama belki daha kötüsü de başımıza gelebilir.

İçeriye Vali Mahmud Nedim Bey girdi.

- Afedersiniz, sohbeti bölüyorum, sabırsızlığımı bağışlayın. Ahmed Hamdi Bey, size bir haber verip, bilginiz varsa, bir husus hakkında aydınlanmak istemiştim. Yerinizde yoktunuz. Paşa hazretlerinin yanında olabileceğinizi öğrenince, buraya geldim. İlçenin çevresinde çobanların bir ceset bulduklarını Menaha Kaymakamı bildirdi. Çobanlar karakola haber vermişler; İlgililer hemen gidip bakmışlar; cebinden Ali Muhsin Askeri olduğunu belirten bir kimlik çıkmış. Bu, şu meşhur Yezidî dessas değil mi?

- Evet, ta kendisi.

Ahmed Tevfik Paşa ile Ahmed Hamdi Bey gözgöze geldiler.

Ahmed Tevfik Paşa:

- Elini biraz çabuk tutsaydı, belki o askerler şehit olmazlardı, dedi.

Ahmed Hamdi Bey üzüntülü bir tavırla başını salladı.

- Evet, ama ne yazık ki insan her istediğini arzu ettiği zaman yapamıyor.

*

* *

Vali Mahmud Nedim Bey'in içinde izah edemediği bir sıkıntı vardı; hâlbuki diğer günlerden farklı bir gün geçirmiyordu. Koltuğundan kalkıp, camın önüne gitti; uzunca bir süre dışarıyı seyrettikten sonra yerine otururken Özel Kalem Müdürü kireç gibi bir yüzle içeriye girdi. Elinde şifreleri çözülmüş bir telgraf bulunduğu belli oluyordu. Yanına gelişini bekleyemeden sordu.

- Hayrola, ne diyor?

- Vali Beyefendi; buyurun, siz okuyunuz.

Eline aldığı telgrafta göz gezdirirken Mahmud Nedim Bey'in vücudunu bir hararet sardı, rengi değişti; yüreğinde bir kırılma oldu.

"Valilik makamına

San'a/ Yemen

23.M.1337 [52]

Müttefiklerimiz, Bulgaristan'dan sonra Almanya ve Avusturya da itilâf devletleriyle mütareke imzalayınca, bizim için savaşı devam ettirmenin anlamı ve imkânı kalmadı. Biz de itilâf devletleriyle mütareke imzaladık. Yemen'deki bütün askerî birliklerimizin silâhlarıyla teslim olmaları mütarekenin şartlarından olduğu gibi memleketin menfaati de bunu icap ettirmektedir. Gereğinin tereddütsüz yerine getirilmesini rica ederim.

Sadrazam

İzzet"

[52] 31/10/1918

Telgrafın şok etkisiyle koltuğunda kısa bir süre oturduktan sonra Kolordu Kumandanlığına gitmek için yerinden kalktı; feci bir rüya görmüş olmayı çok arzuluyordu. Fesini başına koyup, kapıya doğru yürüyeceği anda içeriye kapıcı girdi.

- Paşa Hazretleri sizi ziyaret etmek istiyor.

- Buyursunlar.

İçeriye giren Ahmed Tevfik Paşa'nın yüzüne çok ciddî bir endişe, dehşet, ürkeklik, belirsizlik hâkimdi. İkisi de birbirinin duruşundan, bakışından içinde bulundukları felâketin uçsuz bucaksızlığını idrak ediyordu.

- Ne kara gün değil mi Paşa Hazretleri, ben de size gelmek üzereydim. Haberi Başkumandanlıktan mı aldınız?

- Evet, sadece Kolordu Kumandanı olarak bana değil, telgrafta belirtildiğine göre tümen kumandanlıklarına da bildirilmiş.

- Şimdi ne yapmalıyız? Bu bir düşman hilesi olabilir mi?

Ahmed Tevfik Paşa sağ kaşını biraz yukarıya kaldırdı.

- Olabilir; niçin olmasın? Şifremizin anahtarı düşmanın eline geçemez mi?

- Hile olup olmadığını en sağlıklı bir şekilde nasıl anlayabiliriz?

- İmam'ın şifresiyle sadrazamlığa bir telgraf çekelim ve İmam'ın şifresiyle cevap verilmesini, haberin doğrulanmasını isteyelim.

Vali Mahmud Nedim Bey koltuğuna, karşısındaki sandalyelerden birine de Ahmed Tevfik Paşa oturdu. Mahmud Nedim Bey eline bir kalem aldı ve bir kâğıt çıkardı. Düşündüğü cümleyi seslice söyleyip, Ahmed Tevfik Paşa'nın onayını aldıktan sonra yazıyordu.

"Sadrazamlık Yüksek Makamına

İstanbul

23.M.1337 [53]

İtilâf devletleriyle mütareke yapıldığına dair yüksek makamınızdan bir telgraf aldım. Yemen'deki bütün kıtaların silâhlarıyla teslim olmalarında üzerime düşeni yapmam emrediliyor. Aynı mealde bir telgrafı Başkumandanlıktan burada görev yapan Yedinci Kolordu Kumandanlığımız da aldı. Yedinci Kolordu'ya gelen telgrafta, tümen kumandanlıklarının da durumdan haberdar edildikleri belirtiliyor. Şifremizin anahtarının düşman eline geçmiş ve bir hileyle karşı karşıya olabileceğimizi düşünerek doğrulanması mahiyetinde İmam Yahya'nın şifresiyle bilgi vermenizi, teyid telgrafı gelinceye kadar Yedinci Kolordumuzun teslim olmayacağını saygıyla arz ederim.

Yemen Valisi

Mahmud Nedim"

İstanbul'dan bir türlü teyit telgrafı gelmemesini oranın çok yoğun olmasıyla yorumluyorlardı; olay doğrulanmadan da teslim olmamaya kesinlikle kararlıydılar.

San'a'da bulunan İmam Yahya kışlaya uğradı. Ondan gerekli ilgiyi esirgemeyen Ahmed Tevfik Paşa ile uzun uzun sohbet ettikten sonra veda etmek istedi. Ahmed Tevfik Paşa onu dış kapıya kadar uğurladı. Bahçeye çıkan İmam Yahya, akşam içtimasında tekmil aldıktan sonra dönen birkaç üst rütbeli subayla karşılaştı. Aden'deki İngilizlerin nezdinde temsilcisinin bulunduğunu bildiklerinden, subaylar ona manidar bir şekilde baktılar. O da bir şeyler söylemek ihtiyacını duydu.

[53] 31/10/1918

- Elhamdülillah hepimiz Müslümanız; din kardeşiyiz; birbirimizi korumalıyız. Gelen haber düşman hilesidir. Endişe etmeyiniz, devletimiz galiptir. Aksi takdirde ekmeğimizi bölmemiz, kıyamete kadar birbirimize destek olmamız hem güç değil, hem de dinî, insanî görevimizdir.

"Devletimiz" demesi subayların dikkatini çekti. Bu sözler İmam Yahya'nın esiri olmaktan endişe edenlerin bazılarını az buçuk teskin etti; ama pek çoğu yine de ona güven duymadı.

Ahmed Tevfik Paşa teslim olmuş bir kolordu kumandanı olmaktan rahatsızdı. Bir asker her ne pahasına olursa olsun, ne kendisi teslim olmalı, ne de birliğini teslim etmeliydi. Gece gündüz içini kemiren bu rahatsızlık görünüşüne, hareketlerine yansıyordu. Bazen de şahsı ve kolordusu için onur kırıcı bir durumla karşı karşıya olmadığına inanmaya kendini zorluyordu; çünkü şahsının ve kolordusunun başarısızlığı sözkonusu değildi. Müttefikleri Bulgaristan, Avusturya, Almanya mütareke yapınca, dört yıldan beri mücadele eden devletlerinin tek başına savaşı sürdürmesinin anlamı yoktu. Sonra mütarekeyi yapan kendisi değildi; onların üstünde bir iradeydi, bir asker olarak üstüne itaat göreviydi... Mütareke imzalanmadan teslim olmak zorunda kalsaydı, nasıl hazmederdi! "Buna da şükür!" diyerek kendisini teselli etmeye çalışıyorsa da sabahlara kadar uyuyamıyordu.

Yorgun bir durumda Kolordu Kumandanlık Dairesine geldiğinde masasında Otuz Dokuzuncu Tümenin Kumandanı Ali Said Paşa'nın Lahiç'ten gönderdiği telgraf onu bekliyordu. Gözlüğünü takıp okumaya başladı.

"Yenilgimiz kesindir. Artık kan dökmeye sebep kalmadı. Teslim olmamıza izin veriniz. Aksi takdirde ben Erkan-ı Harbiye'nin emrine göre hareket edeceğim."

Ahmed Hamdi Bey, silâh bırakılmasının doğru olduğunu İsviçre'den öğrenmişti. Artık kimsenin şüphesi kalmamıştı, ama buna rağmen olayın doğrulanmasını beklemeye kararlıydılar. Bunun için Ahmed Tevfik Paşa, Ali Said Paşa'ya şu telgrafı çekti:

"Teyit telgrafı bekliyoruz. Kan dökülmesi tehlikesi varsa, dağlara çekiliniz."

Nihayet beklenen telgraf geldi; Aden cephesinde bulunan Ali Said Paşa tümeniyle orada İngilizlere teslim oldu. Yemen'in dağlık kesimine, Tehame'nin çeşitli yerlerine dağılmış askerlerin toplanması o kadar kolay değildi. Mülazım-ı sani Celâleddin'in komşusu Halim gibi dağ karakollarında görev yapanların, çeşitli yerlere serpilmiş taburların, bölüklerin San'a'da toplanmaları günler aldı. İmam Yahya, Vali Mahmud Nedim Bey'in Yemen'de kalmasını ısrarla rica etti; diğer memur ve subayların görevlerine devam etmelerinden de son derece memnun olacağını sık sık tekrarladı; her defasında istedikleri zaman dönebileceklerini sözlerine ilâve etmeyi de unutmadı. Gelişmelerde "Hizmetim olabilir" düşüncesiyle Vali Mahmud Nedim Bey, birkaç subay ve "babamın, annemin mezarlarından, burada doğan kardeşlerimden ayrılamam" diyen sanat okulu müdürü Necati Bey kaldı. Alay müftüsü Çallı Pirahmedoğlu İbrahim Hüseyin Efendi ise mezarının burda olmasını istiyordu, çünkü sülbünden gelenlerin "Dedemiz Yemen'de kalmış, orası da bizim vatanımız." demelerini bir ülkü olarak benimsemişti.

Kışlalarda, depolarda, elde bulunan silâhları, Hudeyde'ye kadar korunmalarını sağlayacakları hariç, İmam Yahya'ya devrettiler. San'a'da ve yakın yerlerdeki kervanlardan kendilerine yetecek kadar kiraladılar. Sabah erken kışlanın önünde ve çevresinde atlar, develer, katırlar birikti. Türklerin oturduğu Birulâzep, Badussabah semtlerinde kimse kalmadı; çoluk çocuk kadın erkek kışlanın bahçesinde toplandı. İhtiyarlar, kadınlar, çocuklar, Adil gibi bir bacağı kopmuş, yürüyemeyecek durumda olanları develere, katırlara bindirdiler; sadece en gerekli eşyaları yüklediler. Emsaline hemen hemen hiç rastlanmayacak büyüklükteki kervan hareket etti; ardından askerî birlikler yürümeye başladılar.

Pek çoğu silâhsız olan birliklerin önlerindeki kır ata Ahmed Tevfik Paşa binmiş, bir Buda heykeli gibi sükût kesilmişti. Bakışlarını pencerelerde birikmiş kadınlarda, çocuklarda gezdirirken içi

kan ağlıyordu; ama bir askere gözyaşı yakışmazdı. Dörtyüz bir yıl önce buraya başı dik gelmişlerdi; yine başı dik gitmeliydiler. İnsanların hafızasına en son anılar demir atardı. Osmanlı Paşası'na zavallılık yakışmazdı; o, insanlığın eğildiğini görmediği asil bir çelikti; kırılır, ama bükülmezdi... Yıllarca "Buradan ne zaman ayrılacağız?" diye sabırsızlananların bile yüreğinden bir şeyler kopuyordu; çoğu duydukları elemi ayrılış şekline bağlıyordu.

Şehare Meydanı'nda sessiz bir kalabalık toplanmıştı; bazıları onları neyin beklediğini bilmemenin kaygısıyla düşünceliydiler; bazıları gözlerini siliyorlardı. Kervan geçip, sıra askerlere geldiği anda kalabalığın önünde dikilen, gözyaşları ak sakallarından süzülen Molla Recep Ali var gücüyle bağırdı.

- Allah Yensuru Âlî Osman!

Sanki herkes bu başlangıcı bekliyordu, genç, ihtiyar, çoluk çocuk bağırmaya başladılar:

- Allah Yensuru Âlî Osman!...

- Allah Yensuru Âlî Osman!...

Atların, develerin üzerinde yol alan kadınlar burada geçirdikleri yıllarını, buraya gelişlerini, kendilerine has güzellikleri olan mevsimlerinde yaşadıklarını hatırlayarak gözyaşı döküyorlardı. Hatıralarından kopmak kolay mıydı? Bir daha gelemeyecek, buraları göremeyeceklerdi!... Yemen artık ümitlerinde bile yer almayacaktı!... Adil gibi bir bacağını, bir kolunu burada bırakanlar hiçbir kelimenin anlatamayacağı kadar mahzundular; nasıl gelmiş, nasıl dönüyorlardı!...

San'a'dan çıktıktan epeyce sonra faytona geçen Ahmed Tevfik Paşa düşünceliydi; nice tatlı ve acı olaylarla yoğrulmuş bir dönem sona eriyordu. Yemen'i vatanlarının bir parçası bilmişler, en aziz evlâtlarını gömmüşlerdi. Ne çare ki burası artık yabancı toprak olacaktı!... Mütarekenin ne getireceğini düşünmek bile istemiyordu; milletçe sürüklendikleri bu felâketten çıkmaları mümkün olacak mıydı? Son dönemlerde yaşadıkları dramları hatırladıkça da koyu bir karamsarlık onu perişan ediyordu; fakat sabırlı ve metin olma za-

manıydı; bir paşa olarak bu acıyı göğüslemezse, diğerleri ne yapardı?...

O korkunç yollardan geçerek Büyük Türk Mezarlığı'na geldiler. Ahmed Tevfik Paşa'nın, subayların, erlerin, kadınların, çocukların onbinlerce vatan evlâdını yutan vadilere, tepelere nemli gözlerle bakarken dudakları kıpırdıyordu. Bundan sonra gelip geçerken onlara bir fatiha okuyan olacak mıydı? Nice nesiller buraya gömülmüştü; kavuklu, sarıklı, kalpaklı nesiller... Bir milletin ölüsü, bir toprağı vatan yapmaya yetseydi, Yemen'in Türk vatanı olduğundan kim şüphe edebilirdi? Şehitlerin cesetleriyle beslenen kayın, çam ağaçlarının dallarını rüzgâr okşarken, onları seyreden elemli gözlerin önünde tarihin en dramatik olayları cereyan ediyordu.

Güneş gurupta yangına dönüştüğü sırada geldikleri Bacil'de istirahat verildi. Adil koltuk değneklerine dayanarak hükûmet konağının arkasındaki mezarlığa yürüdü. Hemşehrisi Mustafa'yı defnettikleri yere geldi. Baş tarafına yerleştirdiği siyah taş duruyordu; mezarı dümdüz olmuş, üzerinde biten cılız otlar da kurumuştu. Beraber geçirdikleri çocukluk günleri gözlerinin önünde canlandı; buğday anızlarında, hayvanların peşinde nasıl da şen şakrak kahkahacıklar atarlardı.. Bir dilim yağlı ekmek onlar için ne büyük ziyafetti... Mutlu bir dünyada yaşıyorlardı. Kader onların her birini bir tarafa savurmuştu... Seslice yakınıp, "Kadınhanı'na ulaşabilirsem, annen Zeliha Teyze seni sorarsa ne diyeyim Mustafa?" derken gözlerinden yaşlar boşandı.

Hudeyde'de birlikler hazırdı; her an umulmadık bir şey yapabilir endişesiyle Yüzbaşı Ahmed, Mülazım-ı sani Mehmed Paşa'nın ellerini arkadan kelepçeletmiş, ayaklarına bukağı vurdurmuş, başına nöbetçi dikmişti. Mehmed Paşa cam gibi parlayan kızarmış gözlerle sağa sola bakıyor, söyleyecek söz bulamıyordu. Ne söyleyebilirdi?... İşte ecdadın kanı, alın teriyle yoğrulmuş vatanın bir parçası daha elden çıkıyordu. Nice nesiller bu dağları, taşları, bu çölleri aziz kılmışlardı. Buraya beraber geldiği Rahmi ve Celâleddin de Yemen'le bütünleşmişlerdi. Onların "Vatanım" diyerek genç yaşta gir-

dikleri toprakları şimdi terk ediyorlardı.

Akşam karanlığında Mısır'a hareket etmek üzere İngiliz askerlerinin kontrolündeki vapurlara bindiler. Demir aldıktan kısa bir süre sonra Yüzbaşı Ahmed'in, kelepçesini, bukağısını çözdürdüğü Mülazım-ı sani Mehmed Paşa lûmbara ağzından arkaya yürüdü; alt güvertenin arka tarafındaki en uç noktaya oturdu. Yanında kimse yoktu; nohut büyüklüğünde gözyaşları dökerken sık sık "Ölmesini bilemedik Yemen! Dağınla, taşınla, senin için bağrında yatan kardeşlerimizle bizi affet!" diye zihninden geçiriyor, dalgacıklarda eriyen Hudeyde'nin sönük ışıklarına bakıyordu.

Denizde sıtmalı bir hava hâkimdi; insanı titretiyordu. Pervane darbeleriyle köpüren sulara dalan Mülazım-ı sani Mehmed Paşa, kendine gelince, ceketinin iç cebindeki, Celâleddin'in ona verdiği satene sarılmış beşibirliği ve bileziği dıştan yokladı. "Hatice eşi bulunmaz bir kızdır; sen de çok iyi bir insansın. İnan elim eline değmedi; bekârsa, evlenir, mutlu olursunuz; ruhumu da şad edersiniz." demişti.

"Ama ben bir askerim; bir dostum; bunu nasıl yaparım?... Aziz bir dostumun son sözlerini de yerine getirmezsem, ömür boyu vicdan azabı duymaz mıyım?.."

*

* *

Geldikleri Heliopolis Kampı, etrafı dikenli tellerle çevrilmiş, köşelerine nöbetçi kuleleri oturtulmuş, göz erebildiği kadar büyük arazinin bir bölümüne dizilmiş barakalardan oluşuyordu. Bir de küçük tahta kulübeler halinde yapılmış banyolar vardı. Esirleri Kumandan Ahmed Tevfik Paşa'dan başlayıp, asker ve sivil bürokratları aileleriyle beraber sıraya dizmişlerdi. Sonra da bekâr subaylar ve erler geliyordu. Ailecek veya tek tek kamp muhasiblerinin ağacın dibindeki masalarına yaklaşıyor, paralarını teslim edip, makbuzlarını alıyorlardı. Tercümanlar herkese şunu söylüyorlardı:

"Kamp muhasebesi hesabınızı tutacak; memleketinizden paranız gelse de orada kalacak; her ay en fazla yedi buçuk frank alabileceksiniz."

Subayların dışında çok az askerin parası vardı. Parasını teslim eden diğer masalardan birinin önüne gelip, kampta giyeceği elbiseyi alıyordu. Her esire iki takım iç çamaşırı, iki gömlek, iki çorap ve bir de açık mavi kumaştan dikilmiş bir ceket ve pantalon, kadınlara pantalon yerine eteklik veriyorlardı. Sarı metal düğmelerle bu takım elbise askerî bir üniformayı andırıyordu. Hespinin göğsüne dört santimetre çapındaki beyaz bir metale numara ve "Prisoner of war" [54] yazısı işlenmişti. Bir de her esirin eline, eski elbiselerini koyması için numaralı beyaz bir torba tutuşturuyorlardı. Herkes tek tek banyonun birine giriyor; elbisesini çıkararak torbaya koyuyor; yıkanıp, ona verilenleri giyiyordu. Çocuklar anneleriyle beraber banyoya girip yıkanıyor, üstlerini değiştiriyorlardı. Diğer esirlere çarık, sadece subaylara ayakkabı, isteyene kırmızı fes, kadınlara başörtüsü dağıtıyorlardı.

Aileleri yanında bulunan yüksek rütbeli subaylara birer baraka tahsis ettiler. Küçük rütbeli subayları, bürokratları ailelerinin kalabalığına göre yerleştirdiler; bazı barakalarda iki üç aile barınacaktı. Erler, erbaşlar bekâr oldukları için onbeşi aynı yerde kalacaktı. Bu rakam bekâr subaylarda rütbelerine göre beşe kadar iniyordu.

Barakaların içi sıkıştırılmış topraktı; çatıları tahta veya sacla kaplanmıştı. Her esire yatak olarak kamıştan örülmüş bir hasır ve örtünmesi için iki battaniye verildi. Ayrıca esirlere birer metal kaşık dağıttılar. Yemeklerini hep beraber sahanla tas arası büyük bir kapta yiyeceklerdi.

Avni açıkgözdü; Adil ile aynı koğuşa düşmeyi becerdi. Adil artık bacağının durumuna alışmıştı; hizmetini kendisi görebiliyor, kimseden teselli de beklemiyordu; hangi söz ona sağlıklı durumunu unutturabilir veya nasıl bir cümle ile o günlere bir daha dönebilirdi?... Yine de Avni ondan ayrılmak istemedi; çünkü aralarında yıl-

[54] Savaş esiri.

lardan beri süregelen açlığın, çaresizliğin, her türlü meşâkkatin, ateş ve barut kokularının oluşturduğu örste zamanın çekiciyle dövülerek ortaya çıkmış sıcak bir dostluk, derin bir muhabbet vardı.

Akşam altıda zil çaldı; biraz sonra eski esirler ellerinde küçük kazanlarla mutfağa doğru yürürlerken bir yüzbaşı yeni esirlerin koğuşlarını dolaşıp, eliyle işaret ederek aralarından ikişer kişi aldı; mutfağa götürdü. Her barakaya belli oranda doldurulmuş bir kazan, içinde onbeş yarım ekmek bulunan bir torba, bir de yemek kabı verdi; yanındaki tercümana döndü.

- Bu kapta hep beraber yiyecekler; torbada her esir için yarım ekmek var; biraz sonra gerekli bilgileri vereceğim.

Tercümanı dinleyen esirler kazan ve torbaları alıp koğuşlarına geldiler. Yarımşar ekmek dağıttılar. Barakaların ortasına koydukları yemek kabına çorbanın bir kısmını döktüler, boşaldıkça tekrar dolduracaklardı. Çevresinde oturarak yemeğe başladılar.

Akşam sekiz sularında aynı yüzbaşı yanındaki tercümanla yine barakaları dolaşmaya başladı. Girdiği her barakada şunları söylüyordu.

- Çavuşlar elini kaldırsın. (Elini kaldıranlardan gözünün tuttuğunu o barakanın sorumlusu tayin ediyor, deftere adını yazıyor; sonra şu sözlerini tercüman tercüme ediyordu) Barakanın düzeninden sen sorumlusun. Öğünlerde kazanı mutfağa gönderecek, yemeği aldıracak, yemek sırasında düzeni sağlayacak, sonra da kazanı ve yemek kabını yan taraftaki musluklarda yıkatacaksın. Ekmek torbasını da kaybetmeyeceksin. Saat on, uyku vaktidir. Bu an geldi mi kesinlikle gürültü ettirmeyeceksin. Kurallara uymayan olursa, bize haber vereceksin; biz de onu disipline sevk edeceğiz.

Biraz sonra ezan okundu; kampın ortasındaki büyük barakayı cami haline getirmişlerdi. Pek çokları gibi Avni ile Adil de abdest alıp camiye gittiler. Adil değneklerini yanına koyarak oturduğu yerde namazını kıldı.

Yorgundular; hepsinin gözleri kapanıyordu. Hasırları serip, üzerine battaniyeleri çekerek uyudular. Bir tek uyumayan Mülazım-ı

sani Mehmed Paşa idi; gözleri çakmak çakmak yanıyordu. Hizmet edeceği bir dönemde, üstelik milletinin en kara gününde esir olmasını nasıl hazmederdi? Yemen'i bırakmalarını kabullenmesi, idrak etmesi mümkün mü idi? O kadar insan beyhude mi şehit olmuştu? Bugün Yemen'i bırakan yarın Anadolu'yu, hatta İstanbul'u bırakmaz mıydı? Ya Celâleddin'in dediklerini ne yapacaktı? Bir arkadaşın son sözlerini yerine getirmek insanlık göreviydi. Ama arkadaşının sevdiği bir hanıma "eşim" diyebilir miydi?...

Sabah altıda kalktılar; onlara tarif edildiği üzere hasırları fırçaladıktan sonra rulo şeklinde sarıp, bir kenara koydular; battaniyeleri katlayarak hasırların yanına istif ettiler. Yemek borusu çaldı. Koğuş çavuşları sabah çorbasını ve ekmekleri almak için iki kişiyi mutfağa gönderdiler. Bulgur çorbasını içip, kazanları yıkadıktan sonra kamp nöbetçi subayının gözetiminde mıntıka temizliği yaptılar.

Saat sekize doğru sağlıklı esirlerin bir kısmını etraflarını çeviren silâhlı askerler iki kilometre mesafedeki kömür madenine götürdüler. Bazıları Avni'ye göre şanslıydı; onlar yol yapımında çalışıyorlardı. Kazma kürek sallayarak toprak altında ter döken Avni kendisini gurbette hissediyordu; çünkü yıllardan beri gün boyunca Adil'den ayrı kalmaya alışmamıştı. Akşam üstü dışarıya simsiyah çıktı. İş tulumunu soyunup, duş aldı ve esir elbisesini giydi. Kampa dönünce Adil de yitiğini bulmuşcasına sevindi.

Pazar günleri hariç çalışıyorlardı. İşleri kimsede güç bırakmıyor, kampa geldiklerinde ağır bir yorgunluğun altında eziliyorlardı. Yat borusunu beklemek onlar için işkenceydi; uykuya dalıp dalıp çıkıyorlardı. Haftalar geçince alıştılar; hayatlarının bir parçası haline dönüştü.

İlk birkaç gün verilen elbiseleri, göğüslerindeki numaraları, buradaki hayatı yadırgamışlardı; fakat bir süre sonra onlara tabiî gelmeye başladı; hatta adlarını bilmeyenler birbirlerini göğüslerindeki numarayla çağırıyorlardı. Adil'in numarası 1711, Avni'nin ki 1716 idi.

Kampa değişik cephelerden yeni esirler geliyor, boş barakalar

doluyor, yenileri ilâve ediliyordu. Banyoların bitişiğindeki musluk-ların altına konan leğenlerde kirli çamaşırlarını yıkıyorlardı. Bunlar herkese yetecek kadar fazla değildi; başlarında yığılmalar olduğundan koğuşlara belli saatler verildi. Avni ile Adil'in kaldığı koğuştakiler çarşamba akşamı saat sekiz ile on arası kullanıyorlardı. Aynı zaman zarfında banyo yapma hakları da vardı.

Kampta disiplini sağlamak amacıyla esirlere İngiliz askerlerine selâm vermek mecburiyeti konulmuştu. Kamp yetkilileri çevrelerinden geçerlerken de esas duruşta bulunmak zorundaydılar. Bunları yapmamak için Mülazım-ı sani Mehmed Paşa iş zamanları hariç koğuştan çıkmamaya dikkat ederdi.

Güneydeki barakalarda kolera başlamış, önüne geçilinceye kadar pek çok kişi hayatını kaybetmişti. Kamp muhafızları ölenlerin değişik yerlerine kancalar takıp cesetlerini atlarla sürükleyerek, esirlere kazdırdıkları çukurlara götürüp, yuvarlıyor, üstlerine toprak yığdırıyorlardı. Her cesedin sürüklenişi görenlerin yüreğini delik deşik ediyor, sıranın kendilerine ne zaman geleceğinin dehşetini duyuruyordu.

Damarlarında kin alevlenen Mülazım-ı sani Mehmed Paşa ise devamlı diş gıcırdatıyor, "İngiliz, seninle hesaplaşacağız!" diye homurdanıyordu.

*

* *

Adil'in en büyük dileği annesine ve Suriye'deki Dördüncü Ordu'da görev yapan ağabeyi Hüseyin'e mektup yazmak, onları sağlığından haberdar etmekti. Posta için paraya gerek yoktu; fakat kantinden zarf kâğıt nasıl alacaktı? Avni'de de para olmadığını biliyordu. Ne yapabilirdi? Adil'in bazen bakışları derinleşirdi; bu anlarda hatıralarında yaşadığının farkında olan Avni bir gölge kadar sessizleşirdi. Kendi durumunu fazla dert etmezdi; yetim büyümüştü; ama annesi ona yetimliğini hissettirmemişti. Ondaki yürek, değme erkeklerde yoktu; köylü ona boşuna mı "Çavuş Abla" demişti; belki

de şimdi ona "Çavuş Ana" diyorlardı. O, Hüsnüye'yi itten ve uğursuzdan, hatta uçan kuştan korurdu...

Haftada iki gün kampta mektuplar dağılır, adları okunmayanlar meyus olur, ümitleri bir sonraki dağılıma kalırdı. Beklemenin ne cefa verici bir şey olduğunu onlar kadar kim bilebilirdi!... Adil'in mektup beklemeye hakkı bile yoktu; zira adresini bildirememişti; nasıl yazacaklardı? Beklemekte hiç değilse bir ümit gizliydi; Adil ise ondan da mahrumdu.

Bir pazar günü Avni ile Adil öğle namazına giderlerken, Binbaşı Kadem'e rastladılar. Elinde bir yığın zarf ve kâğıt vardı. Bunları meteliği olmayan askerleri düşünerek kantinden satın almış, dağıtmak için bağırıyordu.

- Zarf, kâğıda ihtiyacı olan var mı?

Yanına yaklaştılar; Adil burnunun ucuna kadar kızardı.

- Kumandanım benim iki zarf, iki kâğıda ihtiyacım var; birini anama, diğerini Dördüncü Ordu'daki ağabeyime göndereceğim.

- Al sana dört zarf, dört kâğıt.

Avni'ye döndü.

- Sen kaç tane istiyorsun?

- Bir tane yeter Kumandanım.

- Al sana iki tane.

Namazdan sonra barakanın arkasına geldiler. Toprağa bağdaş kuran Avni sağ dizine koyduğu "Muhammediye" kitabının üzerine kâğıdı serdi; eline kalemini aldı. Bakışlarını yanında oturan Adil'e çevirdi.

- Söyle yazayım.

- Bugün pek keyfim yok; sonra esir kampından mektup yazdırmak benim için çok zor. Sen sözü daha iyi becerirsin; yaz işte.

Avni önce söylüyor, Adil'e bakıyor, tavrından onayını aldıktan sonra yazıyordu.

"Sevgili Anacığım;

9 Ca.1337 [55]

Allah'ın selâmı üzerine olsun, nasılsın, iyi misin? İnşallah iyisindir. Beni sorarsan, bizleri yoktan var eden Allah'ıma bin şükür iyiyim. Sizin hasretinizden başka hiçbir derdim yok.

Hiç kimse esir düşmek istemez; analar da evlâtlarının esir düşmelerini içlerine sindiremezler; çünkü onlar büyüttükleri evlâtlarını vatan ihtiyaç duyarsa, askere, savaşa gönderirler. Evlâtları sağ kalırsa gazi, ölürse şehit olurlar. Gerek gazi, gerek şehit anası olmak gerçekten öğünülecek bir olaydır. Muhakkak ki bizim analarımızın en büyük arzuları evlâtlarının bu ilâhî düğünde yer almalarıdır; böyle bir evlât yetiştirmek şüphesiz ki analar için meziyetlerin en üstünüdür. Ne çare ki biz esir düştük; bundan da yüzün kızarmasın; Allah biliyor ya, yeri gelince, bana sütünü helâl ettirecek derecede savaştım; ölüm korkusuyla geri çekilmedim; kaçmadım. Neylersin ki ülkemizin imkânları sınırlı; müttefiklerimiz mütareke imzalayınca, bize de yapacak bir şey kalmadı. Başkumandanlıktan gelen emirle teslim olduk.

Esir kampında nöbet yok; düşmana saldırma, düşmanın hücumuna uğrama endişesi sözkonusu değil. Şimdilik yiyip, içip, yatıp kalkıyoruz. Kimimiz maden ocağında, kimimiz yol inşaatında çalışıyoruz. Onlar da insan, takatimizin üzerinde iş yapmaya bizi zorlamıyorlar. Fakat esiriz; düşman askerlerine selâm vermek ağrıma gidiyor; ne yapalım ki şu anda elimizden başka bir şey gelmiyor."

Avni, Adil'e baktı.

- Bacağının durumunu yazmayalım; üzülmesin.

- Yazma.

- Ananın üzülmemesi için burayı da fazla övmeyelim. (Gülümseyerek ilâve etti.) Bakarsın "oğlumu oradan ayırma" dua-

[55] 10/2/1919

sında bulunur; bir de duası kabul olursa yandık. (Ciddîleşti.) Fakat bir şeye ihtiyacın olmadığını yazalım. Nasıl olsa sana para gönderecek durumu yoktur; kadıncağızı beyhude üzmeyelim.

- Doğru düşünüyorsun.

"Burada hiçbir şeyin eksikliğini duymuyorum. Sakın oğluma para gönderemedim diye dert edinme. Para göndersen bile, onunla herhangi bir ihtiyacımı karşılamam sözkonusu değil; fuzuli harcama arzusu taşısam dahi burada öyle bir yer bulunmuyor. "Oğlum oralarda yalnız, çaresiz, kimbilir neler çekiyor?" düşüncesine kendini kaptırma. Kumandanlarımız ve arkadaşlarımızla beraberiz; hepimiz aynı hayatı yaşıyoruz. Herkesin başına gelene katlanmanın zor olmadığını sen de bilirsin.

Senden sonra Hüseyin ağabeyime mektup yazacağım. Çoktan beri ona da mektup gönderemedim. Mütareke yapıldığına göre adresi değişmiş olabilir. Yine de bir ümit diyerek eski adresine yollayacağım. Bana mektup yazdırabilirsen, ağabeyimin adresi değişmişse, yenisini bildirmeyi de unutmasan iyi olur.

Zilkade ayında bulunmamıza rağmen buralarda hava sıcak; buranın kışı, bizim oraların eylül teşrin-i evvel [56] aylarını andırıyor; yatıp kalktığımız yerler de muhafazalı.

İstemeyerek de olsa mektubumu bitirmek zorundayım. Sizin hasretinizden başka hiçbir derdim, duanızdan başka hiçbir şeye ihtiyacım olmadığını tekrar belirteyim. Bu mektubu okuyana, dinleyene, konu komşuya selâm ederim.

Ellerinden öper, Allah'a emanet ederim, benim cefakâr anacığım.

Oğlun-Harunoğlu Adil
Esir numaram: 1711
Heliopolis Kampı/ Kahire/ Mısır"

[56] Ekim

Görev şuurum hesap yapmamı engelliyor,
her yolu denemeyi bana emrediyordu

KAMPTA, kitap, gazete, dergi serbestti; ama okumak için fazla bir şey bulamıyor, Kahire'de Arapça, Türkçe yayımlanan gazete ve dergileri dört gözle bekliyorlardı; ne yazık ki onlar da çok ender ellerine geçiyor, günlerce koğuştan koğuşa dolaşıyorlardı. İngilizce gazeteler de geliyordu; onları anlayabilen subaylar haberlerinden rahatsız oldukları için pek okumuyorlardı.

Arapça bir gazetede Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarması üzerine, Anadolu'da kıpırdama başladığını okuyan Mülazım-ı sani Mehmed Paşa kamptan kaçmayı kafasına koydu. Onu en çok düşündüren üzerindeki elbiseydi; her yerde tanınırdı. Kahire'de sayısı hayli kabarık Türk ailesi vardı; nasıl olsa bunların herhangi birinden eski bir elbise temin eder; İstanbul'a, İzmir'e veya İskenderun'a giden bir gemiye, bir yük şilebine atlar Anadolu'daki mücadelede yerini alırdı.

Bir gece şimşekler çakıyor, gök yarılıyor, iri damlalar büyük bir şakırtıyla yeryüzünü dövüyordu. Çatıdaki tahtalara, saclara vuran damlalar insanda tatlı bir uyku arzusu uyandırıyordu. Herkes bu arzuyla uykuya dalmıştı; sadece Mülazım-ı sani Mehmed Paşa uyanıktı; sessizce battaniyesinin altından sıyrıldı; kalktı; etrafı dinledi; evet, ondan başka uyanık yoktu. Giyindi; parmak uçlarıyla yürüyerek barakanın kapısını açıp çıktı; tekrar örttü. Gök gürlüyor, çakan şimşeklerle zifiri karanlıklar yarılıyor, rüzgâr önündeki şakırtıyı sürüp götürüyordu.

Kulelerdeki nöbetçileri kollayarak, bir barakanın yanından diğer bir barakanın yanına fırlıyordu. Kampın dışa açılan kapısını gö-

rebilecek yere geldi; bir barakanın tahta duvarına gölge gibi yapışıp, dikkatle bakıyordu. Bir nöbetçi varsa, anîden üzerine çullanacak, onu öldürdükten sonra tüfeğini alıp kaçacaktı. Hiç kıpırdamadan kapıya gözlerini dikerek bekliyordu. Tel örgünün dışında üç nöbetçi kulübesi olduğunu biliyordu; belki geceleri, bilhassa böyle havalarda kimse kaçamaz diye bir nöbetçi ile idare etmek isteyebilirlerdi. Yağmur gittikçe hızlanıyor, dalları çatırdatan rüzgâr insanın ruhuna ürpertici duyguları dolduruyordu.

Nihayet nöbet değişikliği gerçekleşiyordu; üç askerin geldiğini fark edince, kapıdan çıkma şansının olmadığını anladı. Bu defa arkaya doğru kaydı. Nöbetçilerin onu görebileceği alanın dışına çıktı. Yine de bir barakadan diğer bir barakaya fırlarken çevreyi kolluyordu.

Tel örgülerin yakınındaki bir ağacın durumu dikkatini çekti; dalları onu nöbetçi kulelerinden gizleyebilirdi; birkaç sıçrayışta oraya geldi. Sağa sola baktı; nöbetçi kuleleri görünmüyordu. Tel örgünün altını elleriyle eşmek istedi. Yağmur yağıyordu; çakıllı toprak yumuşamıştı; fakat yine de elle eşilecek cinsten değildi.

Kulelere, dış kapıya dikkat ederek her türlü malzemenin konduğu depoya geldi. Kapının asma kilidini burkup kopardı. İçeriye girdi; bir kürekle bir kazma aldı. Yine kuleleri, dış kapıyı gözetleyerek ağacın altına geldi. Fazla ses çıkarmamaya dikkat ederek eşmeye başladı. Gök gürlüyor, şimşekler çakıyor, yağmur toprağı dövüyor, Mehmed Paşa eşiyordu.

Sıyrılıp çıkacak kadar bir yer eştiğine kani olunca, çamura yatıp, telin altından sürünerek çıktı. Uçsuz bucaksız ovaya tek tük ağaçlar serpilmişti. Kamptan uzaklaşabilmek için bir ağacın altından diğer ağacın altına koşarken çakan şimşekle bir kuledeki nöbetçi onu fark edince, tüfeğini doğrultup tetiği çekti. Bu tüfek sesine, daha başka tüfek sesleri karıştı ve kamp ayağa kalktı. Mehmed Paşa ağaçların altını kollamayı bırakıp, var gücüyle doğuya doğru kaçıyordu. Hemen süvari mangası peşine düştü.

Kamptan dört kilometre kadar uzakta, bir çimenlik mevkide onu

yakaladılar. Sırılsıklam olmuş, çamura batmış Mehmed Paşa'yı hapishane olarak kullanılan binaya attılar. Burası demir kapılı, sadece tavanında demir parmaklıklarla örülmüş pencere bulunan bir yerdi. Başına ne gelirse gelsin, hiç umursamıyordu; çünkü yaptığına kesinlikle pişman değildi; o bir subaydı; milletine bağlılığını her fırsatta ispat etmeliydi. İçerde ne masa, ne sandalye, ne de bir yatak vardı. Zemin betondu; oturdu; sırtını duvara yasladı. Takati kalmamıştı; titrerken bir süre sonra daldı.

Saat tam dokuzda bir yüzbaşı dört süngülü askerle geldi; uykudan sıyrılmaya çalışan Mehmed Paşa'nın ellerine kelepçe vurdu. Onu disiplin subayının önüne götürdü. Görünüşü gerçekten çaresizdi; üstü başı ıslak ve çamurlu, rengi kefen gibiydi; ama başını dik tutuyor, kesinlikle endişe etmiyordu.

Disiplin subayı Hakim Binbaşı, önündeki evraktan başını kaldırmadan sordu.

- Adın ve rütben?

Anlamasına rağmen tercümanın tercüme etmesinden sonra cevap verdi. Tok sesi kaygısızdı.

- Adım Mehmed, rütbem mülazım-ı sani.

İki tarafın soru ve cevaplarını tercüman tercüme etmeye devam ediyordu.

- Niçin kaçıyordun?

- Kahire'de yayımlanan bir gazetede, Yunan askerinin İzmir'e çıktığını, buna karşı Anadolu'da bir hareket başladığını okudum. Anadolu'daki harekete katılma arzumun önüne geçemedim; çünkü ben bir subayım; sağlıklı olduğum sürece, vatan mücadelesinde yerimi alıp, görevimi yapmak isterim.

- Bu elbiseyle, buradan Anadolu'ya gidebileceğine nasıl inanabildin?

- Görev şuurum hesap yapmamı engelliyor, her yolu denemeyi bana emrediyordu.

Kamp disiplin subayı Hakim Binbaşı, Mülazım-ı sani Mehmed

Paşa'ya bir süre dikkatle baktıktan sonra çekmeceyi çekerek bir kâğıt aldı; yazı makinesine takarken:

- İki ay hapis, dedi.

Yazdıktan sonra kâğıdı çıkarıp, imzaladı ve yüzbaşıya uzattı.

- Kamp Kumandanlığı'na verin.

Onu tekrar hapishaneye getirdiler; kapısını kilitlediler. İçerde banyo, tuvalet vardı. Öğün zamanları yemeği verilecek, dışarıya çıkmayacaktı. Vaktin gündüz mü, gece mi, havanın yağmurlu mu, güneşli mi olduğunu sadece tavandaki demirle örülmüş pencereden anlaması mümkündü.

O günden sonra kampta sıkı bir sansür uygulamaya başladılar. Anadolu'daki hareketle ilgili veya Osmanlıları tahrik edebilecek herhangi bir haberin bulunduğu gazete veya derginin esirlerin eline geçmesini yasakladılar.

*

* *

Yeni esirler geliyor, kamp gittikçe büyüyordu. Camiye gidip gelirlerken, kantinin çevresinde veya mutfak yolunda esirler "Yozgatlı var mı? İzmirli var mı?" diye birbirlerine bağırıyorlardı. Bazen iki hemşehri buluşuyor, yıllar sonra karşılaşmış eski dostlar misali kısa sürede kaynaşıyorlardı. Fakat Adil ile Avni kendilerine ait bir dünya kurmuşlardı; yeni gelenlerle pek ilgilenmiyorlardı.

Yatsı namazından çıktıklarında sanki yıldızlar gökyüzünün derinliklerine çekilmiş, dünya garip bir şekilde ıssızlaşmıştı. Avni ile yanyana yürüyen Adil'in koltuk değneklerinin takırtısı gecenin sessizliğinde biraz daha yaygınlaşıyordu. Yolu yarı ettikleri sırada kulaklarına bir ses çarptı.

- Konyalı var mı? Konyalı?

Bir barakanın kenarında, sandalyeye oturmuş bir adam bağırıyordu. Adil'e ses tanıdık gibi geldi; ama üzerinde durmadı.

Çünkü yıllardan beri beraber olduğu Avni, rüştiyedeki bir öğretmenine dair bugüne kadar hiç söz etmediği ilgi çekici bir olay anlatıyordu.

Ertesi gün öğleyin camiye giderlerken, aynı yerde iki gözü kör bir adam oturuyordu; aralarındaki mesafe epeyce uzaktı; Adil "Her halde akşam bağıran buydu." diye zihninden geçirdi. Ezan okunalı epeyce olmuştu; farzı kaçırmamalıydılar. Kendisi de Konyalıydı; Kadınhanı'nın bağlı olduğu Konya bir Avrupa ülkesi kadar büyüktü; kimbilir neresindendi?

Üç gün sonra yine yatsı namazından çıkan Avni ile Adil koğuşlarına doğru yürüyorlardı. Maviliğin derinliklerine avuç avuç serpilmiş yıldızlar yanıyordu. Gökyüzündeki bu canlılık insanı etkiliyor, damarlarına yaşama şevki şırınga ediyordu. Adil'in koltuk değnekleri takırdarken Avni İzmir'den ilk tatilde eve gelince, annesinin onu nasıl karşıladığını erkeklere taş çıkaran bir kadın da olsa, ana yüreğinin başka olduğunu anlatıyordu.

Tam o barakanın önünden geçerlerken aynı adam yine bağırmaya başladı:.

- Konyalı var mı? Konyalı?

Bu ses Adil'e tekrar tanıdık gibi geldi; Avni'ye döndü.

- Şunun yanına gidelim; bakalım Konya'nın neresindenmiş?

İki gözü kör adam kendisine doğru yaklaşıldığını hissedince, sesini yükseltti.

- Konyalı var mı? Konyalı?

Adil cevap verdi.

- Ben Konyalıyım.

Dikkat kesilen körün kaşları çatıldı.

- Neresindensin?

- Kadınhanılıyım.

- İçinden misin?

- İçindenim.

Körün yüzü alabora oldu; bütün vücudunu bir heyecan dalgası sardı; yerinden kalktı; kollarını açtı; ağzından bir hayret çığlığı fışkırdı.

- Adil misin? Adil misin?

Cereyana kapılmışcasına titreyen Adil'in yüreği göğsünden fırlayıp çıkacaktı.

- Sen! Hüseyin ağabey, sen misin?

Telâşlanan Hüseyin ne yapacağını şaşırdı.

- Evet benim, Kadınhanılı Harunoğlu Hüseyin'im.

Ağlaşarak birbirlerine sarılırlarken Avni de gözlerini siliyordu. Heyecanla göğsü kalkıp inen Adil sabırsızlıkla sordu.

- Ne oldu? Ne oldu gözlerine?

Acele acele konuşan Hüseyin bir anda bütün yaşadıklarını anlatmak ister gibiydi.

- İngilizler Sina Çölü'nde hardal gazı kullandılar; bütün taburun gözleri kör oldu. Buna da şükür; bu iki günlük dünyada seninle bir daha buluştum ya. Değneklisin, ayağına bir şey mi oldu?

- Bir top mermisi sağ ayağımı alıp götürdü; Allah'a şükür iyiyim.

- Kendini üzme; canın sağ ya! Anam nasıl, iyi mi? Mektup aldın mı? Gözlerim kör olunca esir düştük; o kamptan o kampa sevk edildik; bir türlü mektup yazdırıp, adresimi bildiremedim.

Adil de uzun zamandan beri mektup almamıştı; ama ağabeyini rahatlatmak istiyordu.

- Bir süre önce mektup aldım, iyiymiş, bizlerden başka hiçbir kederi yokmuş.

Yüzünde dolaşan sevinç durulur gibi oldu.

- Eh dile kolay, evden tam on yıl onbir ay önce çıktım. Seninki de dokuz yılı geçti değil mi?

- Evet bir ay yirmi bir gün geçti.

Bu buluşmadan sonra üçü gün boyunca hemen hemen devamlı beraberdiler. Ağaç altlarında, baraka kapılarında yüzlerce körün bulunması, ağabeyinin acıklı halinden derin üzüntü duyan Adil'i teselli ediyordu. Kampta biri kör, diğeri topal iki kardeş dolaşırken görenlerin yüreği burkuluyordu. Koğuşları farklı olduğundan yemeklerde, bir de yatarken birbirlerinden ayrılıyorlardı. Adil ağabeyinin çamaşırlarını yıkıyor, bütün hizmetlerini yapıyordu.

Onları en çok esirlerin mübadelesine dair çıkan şayialar ilgilendiriyor, sevinmelerine sebep oluyordu. Sık sık söylenti çıkıyor, hepsi de sonuçsuz kalıyordu; ama onlar yenilerine inanmaya devam ediyorlardı; her çaresiz gibi ümit icat etmekten yılmıyorlardı.

Bir gün ümitleri gerçek oldu; bir sabah koğuşları dolaşan kamp yetkilileri şunu söylediler:

- Düzenli bir şekilde depoya gidecek, üzerinizdekileri bırakıp, eski elbiselerinizi giyeceksiniz. Önce Kahire'ye, sonra İskenderiye'ye, oradan da vapurla memleketinize gideceksiniz.

*

* *

Günlerce süren vapur yolculuğuyla İzmir'e geldiler. Pek çoklarıyla beraber Avni, Adil, Hüseyin de burada indiler. Her baktıkları yerde Yunan askeri görüyorlardı; iskelede, yollarda sıkı kontrola tabi tutuluyor, esirlik belgelerini göstererek geçiyorlardı. Avni'den ayrılmaları gerçekten zor oldu; çünkü asker arkadaşlığı hiçbir yakınlığa benzemezdi; uzun yıllar süren yokluk, açlık, tehlike onları gurbetin mengenesinde birbirlerine perçinlemişti; vedalaşmaları bir yüreğin ikiye bölünmesi gibi oldu.

Hüseyin, Adil'in kolunu hiç bırakmıyordu; tren istasyonuna geldiler; Kadınhanı'ndan geçecek trene bindiler. Vagonlarda ana baba günü yaşanıyordu; kompartımanlar, koridorlar, tuvaletin önleri esaretten dönen, bir uzvunu kaybetmiş, bir deri, bir kemik kalmış, sefil insanlarla tıklım tıklım doluydu.

Adil ile Hüseyin, koridorun bir kenarında yer bulup oturdular; acı bir düdük sesiyle takırtı başladı; herkes gibi onlar da uykuya dalıp dalıp çıkıyorlardı.

Kadınhanı istasyonunda indiler; ellerinde bavul, eşya, hiçbir şey yoktu; üzerlerinde parça parça olmuş, yırtık yerlerinden dizleri, baldırları dışarı fırlayan, kirden renkleri tanınmaz hale gelmiş asker elbiseleri, ayaklarında delik deşik olmuş çarıklar vardı.

Tatlı bir güneşin altında Kadınhanı seslerden, canlılıktan arınmış, sanki kabuğuna çekilmişti. Her yerde bir fanilik göze çarpıyor, belli belirsiz bir rüzgâr sararmış yaprakları okşuyor, kimisini düşürüyordu. Mahallelerden geçip eve doğru giderlerken tozlu kaldırımlarda Adil kolundaki ağabeyi Hüseyin'in bir taşa, bir ağaca çarpmamasına dikkat ederek koltuk değneklerini ileriye atıyor, bir takırtıyla yol alıyorlardı.

Bahçeye girdiklerinde, anneleri samanlığın merdivenlerine oturmuş ekim ayının ikindi güneşinde yün eğiriyordu. Pis partallar içinde bir körün, bir topalın avludan içeriye girdiklerini görünce, onları dilenci zannederek seslendi.

- Ev sahibi burada değil.

Adil görünce onu tanımış, Hüseyin de sesini teşhis etmişti. Adil ona bakıyordu; siyah başörtüsünün sarmaladığı yüzünün çizgileri derinleşmiş, yanakları çökmüş, ağzında diş kalmamıştı. Üzerindeki entariyi de tanıdı; üç entarisinden biriydi, solmuş, iyice renk değiştirmişti.

Ona doğru yürüyorlardı. Sesini yükseltti, sinirlendiğini de açıkça belli ediyordu.

- Ne arsız adamlarsınız! "Ev sahibi yok" diyorum, anlamıyor musunuz? Başka kapıya gidin. Bıktım sizlerden.

Hüseyin kendini tutamadı; kör gözlerinden iri yaşlar fırlarken bulanık sesi zehirli bir ok gibi annesinin yüreğine saplandı.

- Ana biz dilenci değiliz!

Anneleri yerinden fırladı; yüzünde çılgın bir kıyamet koptu. Yü-

reğinden gelen sesi de acı ve merhamet yüklüydü.

- Ne!... Hüseyin, Adil!... Hüseyin, Adil!...

Kucaklaştılar, anneleri onların yüzünü, kör gözlerini öpüyor, feryat figanla dökülen gözyaşları birbirine karışıyordu.

*

* *

Sabaha karşı Avni köye yaklaşıyordu. Onunla beraber askere gidenleri, daha sonra büyüyüp de cephelere sevk edilenleri merak ediyordu. Kimler ölmüş, kimler kalmıştı?...

"İşte şurada Molla Ahmed'in Mustafa, Öksüz Şevki'nin oğlu Hüsameddin'i yenmişti. Ey gidi çocukluk!... Rüştiyede okuduğum yıllar bu yoldan tatile gidip gelirdim. Ya annem!... Ya Hüsnüye! On yıl iki ay evlât hasretine dayanmak kolay mı? Ya Hüsnüye'nin hasretle kavruluşu!... İnşallah bana yazdıkları gibi sağ salimdirler. Bir daha bundan sonra savaş çıkmaz da kalan ömrümüzü beraber geçirirsek, onlara ancak doyarım."

Yıldızlı bir geceydi; ama Gelenbe'nin yıldızları Yemen'in yıldızları kadar ekinleri kaldırılmış tarlaları aydınlatmıyordu. Her gördüğü tarlada pek çok çocukluk hatırası vardı; hepsinde hayvan otlatmış, çelik çomak oynamışlardı... Köye girerken bir tuhaf oldu; sanki onu buralı yapan bazı şeyler kuşanıyor, yıllardan beri hissetmediği bir heyecan içine damla damla doluyordu.

Yanından geçtiği evler, ahırlar, samanlıklar, ağaçlar esrarlı bir sessizliğe gömülmüşlerdi; adeta dilleri çözülüp ona burada bulunmadığı zamanlar cereyan eden olayları anlatacaklardı. Bütün Gelenbe halkı uyuyordu; bir tek Avni uyanıktı; hafızasında hatıralar birbirini kovalıyordu. Evlerine yaklaşınca bir köpek havlayarak ona doğru koştu; yerden bir taş alıp atınca, köpek taşın peşine gitti.

Avlularına girerken gözlerini çevrede gezdirdi; tek katlı evleri, bahçelerindeki dut, erik, elma ağaçları değişmemişti. Hafif bir rüzgâr dalları okşuyordu. Annesini uyandırmasının anlamı yoktu;

nasıl olsa sabah namazı yakındı; onu en tatlı olduğu şu zamanda uykudan çekip çıkarmak gereksizdi. Hasat mevsimi olan bu günlerde köyde işler yoğunlaşırdı; dün akşam kimbilir nasıl bir yorgunlukla yatağa girmişti. Yan tarafa yürüdü; Hüsnüye ile oradaki odada yatıyorlardı. Camına dokundu; endişe etmemesi için sesini de duyurmak istedi.

- Korkma, ben Avni.

Perdenin arkasında bir hareket görünmedi; aynı cümleyi tekrar ederek camı tıklattı.

Hüsnüye uyandı; kalbi göğüs kafesini delip çıkacaktı; "Rüya mı görüyorum ne?" diye doğrulurken pencere tıklatılıyor, şöyle deniyordu.

- Korkma, ben Avni, Yemen'de idim; esir düştüm; Mısır'dan geliyorum. Ben Avni!

Hüsnüye nefesini tutup kulak kesildi; yüreği lâstik bir top gibi göğsüne vuruyordu. Pencere tıklatılıyor, aynı şeyler tekrar ediliyordu.

- Korkma, ben Avni...

Sesini tanıdı; eli ayağı birbirine dolaştı, bir yanlışlık yapmaktan korkuyordu. Perdeyi aralayıp baktı; camın önünde birisi dikiliyordu. On yıl olmuştu gideli; o muydu?

- Korkma Hüsnüye, ben Avni!

Evet, o idi; "Aman Avni!" diyerek perdeyi ve pencereyi açtı; Avni içeriye girdi. Birbirlerini kucaklarken yürekleri göğüslerini dövüyordu. İkisi de soluk soluğa güç yetiştiriyordu. O kirli elbisesi içinde Hüsnüye Avni'nin kokusunu duyuyordu.

Hüsnüye yastığının altından kibriti alıp:

- Lâmbayı yakayım mı? diye sordu.

- Gerek yok; birbirimizi görüyoruz. Annem nasıl, sağlığı iyi mi?

- Allah'a şükür sen gittiğinden beri nezleden başka hiç hasta olmadı.

- Komşularda ne var, ne yok?

- Molla Ahmed dört yıl önce öldü. Ölümünden bir ay kadar sonra Çanakkale'den oğlu Mustafa'nın künyesi geldi. Çolak Ali'nin oğlu Hasan'ın karısı öldü. Hasan da Mustafa'nın ölümüyle dul kalan karısı Asiye ile evlendi.

- Ekinler nasıl?

- Bu yıl çok bereketli.

- İşleri epeyce kolayladınız mı?

- Mısırları kırdık; bir tek uzun tarla kaldı.

Annesinin saati yoktu; sabah namazının vaktini içgüdüsüyle bilir, sessizce kalkar, abdestini alır, namazını kılardı. Hüsnüye de beynamaz değildi, ama gençti; çoğunlukla sabah uykusundan uyanamazdı. Annesi de onu uyandırmazdı; iki aylık gelin iken oğlu askere gitti; yıllardan beri namusuna toz kondurmadığı için onu el üstünde tutardı; hatta onun uyanmaması için sessizce hareket ederdi.

Her zamanki gibi annesi uyandı. Hüsnüye'nin uyanmaması için yine sessizce giyindi. Kapıyı açıp musluğa doğru giderken, Hüsnüye'nin odasından bir erkek sesi geliyordu. "Hayal mi görüyorum?" diyerek dikkatini topladı; hayır hayal değildi; avucunu duvara sürdü, rüya da değildi. Hüsnüye'nin odasından bir erkek sesi geliyordu. Kulak kesildi.

- Senin de hasretine dayanamıyordum.

Kanı tutuştu; gözleri karardı; "Bu lekeyi ikisinin de ölümü ancak temizler" düşüncesiyle parmak uçlarına basarak odasına döndü; mavzerini eline aldı; evde sadece iki kadın yaşadığı için devamlı mermi namluya sürülüydü. Yine parmak uçlarına basa basa kapıya yaklaştı. Erkek konuşuyordu.

- Nice rüzgârlarda kokunu arıyordum.

Damarlarındaki alev bütün vücudunu sardı; birden kapıya tekmeyi indirdi, kaçabilir endişesiyle önce erkeğe tetiği çekti. Duvarlarda yankılanan silâh sesiyle "Anne!" çığlıkları birbirine karıştı. Kafasına kurşun rastlayan Avni yere düştü. Çılgına dönen annesi

onların dediğini anlayacak durumda değildi. Şimşek gibi mekanizmayı çekip kovanı fırlattı ve namluya yeni bir mermi sürerek tetiği çekti. Hüsnüye de feryatla Avni'nin üzerine yığıldı, namluya yeni bir mermi sürdü; göğsü kalkıp inerken hırsın alev alev tutuştuğu gözlerle bakıyordu; perdesi yarı açık pencereden içeriye düşen kurşunîlikte iki ceset yatıyordu, kıpırdama yoktu; bir hareket sezse, tekrar ateş edecekti.

İçindeki hınç boşaltırcasına ağzından şu cümle döküldü:

- Şimdi hasret giderin.

Silâh seslerine komşuları geldi; kapıyı kırarcasına dövüyorlardı.

- Çavuş Abla! Çavuş Abla! Ne oldu?

Bakışları karşısındaki cesetlerdeydi; canlılık emaresi görünmüyordu. Burnundan soluyarak gidip kapıyı açtı. Elindeki tüfekle Çavuş Abla'yı görünce iyice şaşırdılar.

- Ne oldu Çavuş Abla?

- Hırsız mı vardı?

Öfkesi, çılgınlığı sesinden belli oluyordu.

- İki iti geberttim!

Çolak Ali'nin Hasan:

- Kimleri, kimleri? diye sordu.

- Biri bizim gelin olacak şırfıntı; ötekini tanımıyorum.

Çolak Ali'nin Hasan sorusunu tekrarladı.

- Kimleri, kimleri?

Sesini yükseltti.

- Biri bizim şırfıntı; diğerinin kim olduğunu bilmiyorum. Ocağın yanındaki çırayı yak da bak.

Hasan endişelendi; iki ölünün kanlar içinde yattığı odaya girmek kolay değildi; fakat kadınların, çocukların yanında "Giremem!" demeyi kendine yakıştıramadı. Kibritini yaktı, ocağın kenarındaki çırayı bulup tutuşturdu. O yürüyünce kadınlar, çocuklar onu takip

ettiler. Sol göğsünden vurulan Hüsnüye kana gömülmüş bir erkeğin üzerinde yatıyordu.

Hasan:

- Aa! Bu askermiş, dedi.

Eğildi, çırayı iyice yüzüne yaklaştırdı. Yüz ona tanıdık gibi geldi; ama karar veremiyordu. Bakışlarını, Avni'ye dehşetle gözlerini dikmiş kadınlara çevirdi.

- Avni değil mi?

Karısı Asiye cevap verdi.

- Görmüyor musun sağ yanağında yara izi var; Avni!

Hasan dışarıya seslendi; sesi endişe ve korkuyla titriyordu.

- Çavuş Abla, bu Avni! Askerden gelmiş!...

- Ne!

Yüreğinde bir alev patlayan Çavuş Abla çılgınca odadan içeriye daldı; kanlı cesetlerin üzerine "Oğlum! Gelinim!" çığlığıyla kapaklandı.

*

* *

İlk fırsatta Anadolu'ya geçip, mücadeleye katılmayı kafasına koyan Mülazım-ı sani Mehmed Paşa Beşiktaş'a geldi; Serencebey mevkiinde Mazhar Paşa Sokağı'nı ararken vicdanı ve yüreğiyle boğuşuyordu. Hatice çok güzel, her bakımdan mükemmel, eşi bulunmayan bir kız olabilirdi; ama arkadaşı onu eş olarak görmüştü; onunla nasıl evlenebilirdi?... Celâleddin'in son arzusunu yerine getirmemek de onu rahatsız ediyordu. Bakalım Hatice razı olacak mıydı?...

"İnşallah razı olmaz" diye zihninden geçirirken, Mazhar Paşa Sokağı'nı buldu. Biraz yürüyünce aradığı numara ile karşılaştı; fakat bahçenin içinde tek katlı bir ev yoktu; o numarada üç katlı yeni bir kâgir bina vardı. Sağa sola bakınırken arkasındaki ahşap evin pen-

ceresinin açıldığını, şurup gibi bir İstanbul şivesiyle ona seslenildiğini duydu.

- Evlâdım, birisini mi arıyorsunuz?

Geriye döndü; karşısında başörtülü, yaşı yetmişi geçmiş, nuranî yüzlü bir kadın ona bakıyordu.

- Efendim, bana söylendiğine göre burada Emine Hanım Teyzeyle, kızı Hatice oturuyor olmalı. Onları arıyorum.

- Siz kimsiniz? Celâleddin Bey değilsiniz, değil mi?

- Nereden bildiniz Celâleddin olmadığımı Hanım Teyze.

- Celâleddin'i birkaç kere uzaktan görmüştüm; yıllar, yaşadığı şartlar insanı değiştirir; fakat siz o değilsiniz.

- Evet o değilim, adım Mehmed, Celâleddin'in arkadaşıyım.

- Siz de subay mısınız?

- Evet efendim.

- Celâleddin'e bildirmeniz gerekip gerekmeyeceğini siz daha iyi takdir edersiniz. Emine Hanım ölünce, zavallı Hatice hepten yalnız kaldı. Yemen'deki Celâleddin'den de mektup gelmeyince, kızcağız deli divane oldu. Karlı bir kış gecesi evinde yangın çıktı; belki uykusu derindi; ama intihar etti, diyen de var. Gerçeği söylemek lâzım gelirse, ne olduğunu bilmiyoruz. Evleriyle beraber o da yanıp kül oldu. Sonra bir adam geldi; evlerinin yerine, daha doğrusu arsalarının tamamına bu binayı dikti.

- Binayı diken akrabaları mı?

- Hayır, hiç ilgileri yok; Haticeler aslen Konyalı idi; bu Karadenizli.

Mehmed Paşa elini cebine attı; kurumuş kanlı sateni çıkardı; güzelce açtı; beşibirlik ve bilezik göz kamaştırıyordu.

- Celâleddin Yemen'de şehit olurken bunları Hatice'ye vermem için bana emanet etti. Şimdi Hatice de yok; bunları ne yapmalıyım? Ne tavsiye edersiniz?

- Bilmiyorum evlâdım; size emanet edilmiş; belki satar, parasını bir hayır kurumuna veya Şehit Ailelerine Yardım Cemiyeti'ne bağışlarsınız.

Mehmed Paşa bayırdan aşağı düşünceli düşünceli inerken tekrar kurumuş kanlı siyah satene sarmaya çalıştığı beşibirlik ve bilezik sonbaharın güneşinde ışıldıyordu.

17 Haziran / 2004
Bağlarbaşı – İstanbul

MEHMED NİYAZİ

yemen! ah yemen!...

Bir zamanlar endişeyle, alemle andığımız Yemen sayısız gencimize mezar oldu. Yıllarca "Bana bir ses gelir derinden derinden/ Beni ey çağırır Yemen çöllerinden" diyen yaşmaklı kızlarımızın yüreğini ateşe çevirdi. Cihan biliyor ki hiçbir milletin evlatları onların şerefinde, onlar gibi savaşmadı; destanlarını en dokunaklısını arkalarında bırakmadı. Ne hazindir ki şimdi o sıcak vadilerde, engin çöllerde ne mezar taşları, ne de ziyaretçileri var... Ansiklopediler "Yemen'de Ölen Türklerin sayısını tarih bilmiyor, öğrenmekten de korkuyor" derlerken nesillerle süren dramımızı anlatıyorlar; fakat hiçbir dram unutmak ve unutulmak kadar dramatik değildir.

